

પ્રકાશક :—

શ્રી. લક્ષ્મીચંદ્ર ઝવેરચંદ સંઘવી
મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર
સાબરમતી : ગૂજરાત

પ્રથમ આવૃત્તિ

પ્રત ૫૦૦૦

કાલ્પન સુદ ૧ : ૧૯૯૧

મુદ્રક: પટેલ મંગલલાલ લક્ષ્મીદાસ
શ્રી "સૂર્યપ્રકાશ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ."

કે. પાનકોરનાકા—અમદાવાદ.

શુદેચરણે

એની હવા દ્રઝ થઈ ઉરમાં ઉમંગ,
ભજે વિચારજળ, ત્યાગતણા પ્રસંગ;
તે પૂન્યપાદ શુભના વરણાવિન્દ
સેવાર્થ અર્પણ હશે અનુવાદર્પણ.

સૌભાગ્ય

નિવેદન

મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિરનો આ બીજો ગ્રંથ બહાર પડે છે. લેખક મુનિરાજશ્રી વિહારમાં હોવાથી દશવૈકલિકનું પ્રકાશન ધારવા કરતાં કેંઇક મોડું થવા પામ્યું છે. પરંતુ આનીજ સાથે ત્રીજું પ્રકાશન “સાધક સહચરી” પણ તૈયાર થઇ ગયું છે. અને તે દૂંઠ સમયમાં પ્રસિદ્ધ થઈ, થોડાજ વખતને અંતરે આહોકોને મળવાથી અવશ્ય સંતોષ થશે એમ અમે માનીએ છીએ.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયનમૂવતી પ્રથમ આવૃત્તિના પ્રકાશન વખતે જનતાની માગને અમે પહોંચી શક્યા નહતા. તેથી આ દશવૈકલિક મૂવતી પ્રથમ આવૃત્તિની ૫૦૦૦ પ્રત છપાવી છે.

બને ત્યાં સુધી સ્વદેશી વસ્તુઓજ વાપરવાનો સંસ્થાનો ઉદ્દેશ હોવાથી છોટના પાકા પૂંકાને બદલે કાગળનુંજ પાકું પૂંકું રાખ્યું છે. આમ કરવાથી ખર્ચ પણ ઓછું થાય છે અને પ્રકાશન ટકાઉ તથા સસ્તું બહાર પડી શકે છે.

આ પછી અમારી સંસ્થાનું ચોથું પ્રકાશન શ્રી આચારાંગ સૂત્ર [ગૂજરાતી અનુવાદનું] બહાર પડશે.

આ સંસ્થાની પ્રકાશન મંબંધી યોજના અને તેના નિયમો આગળ જ આપેલા છે. તે વાંચી યોગ્ય લાગે તો જિલ્લા સુ બંધુઓએ આદર થઇ જવું. તેમ થવાથી તેમને અને સંસ્થાને પોસ્ટખાતાની અને વધુ ખર્ચની તકલીફ રહેશે નહિ.

અમારાં આદરકોએ અને વિદ્વાનોએ અમારા પ્રથમ પુષ્પ શ્રી ઉત્તરાધ્યયનનો ભાવશીનો સત્કાર કરી સંસ્થાને આગળ ધપાવવાની પ્રેરણા આપી છે તે બદલ અમે તે સૌના આભારી છીએ, અને તેઓની આ સંસ્થાપર આવી શુભ ભાવના વહ્વા કરે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ.

આ સંસ્થાના હંમેશના નિયમમુજબ ખર્ચની વિગત પણ આગળ આપેલી છે.

મંત્રી

પ્રવેશતાં પહેલાં

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની પહેલી આવૃત્તિ બહાર પડી ત્યારે શ્રી દશવૈકલિક સૂત્રનું અનુવાદન બહાર પાડવાની ઇચ્છા હતી, અને તેનો પ્રારંભ પણ થઈ ચૂકેલો. પરંતુ અનેક સંયોગોની વચ્ચે પ્રમુખ ઇચ્છા હોવા છતાં અમદાવાદમાં તો પૂર્ણ ન જ થયું.

અમદાવાદથી જેમ જેમ બહાર કરી આગળ વધતા ગયા તેમ તેમ ત્યાં માર્ગમાં જેટલો અવકાશ મળે તેટલો લખ તે તથા “ સાધક સહચરી ” (જે પુસ્તક તૈયાર થઈ હપાઈ રહ્યું છે તે) વૃદ્ધિ પામે જતાં હતાં. પરંતુ તેની સમાપ્તિ તો ટકોર મુકામે જ થઈ. આ પરથી આ મંથનું પ્રસિદ્ધિકરણ કેમ મોકું થયું તે સમજી શકાશે.

ઉત્તરાધ્યયન જેટલું દશવૈકલિક પ્રચાર પામશે કે કેમ તે અણ-ઉકેલ્યો પ્રશ્ન છે. કેમકે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં તો અનેક કથાપ્રસંગો, સુંદર ઐતિહાસિક ઘટનાઓ તથા ઈપુકારીય, ચિત્તસંભૂતીય અને રથનેભીષમાં આવતા ચેતનવંતા સંવાદો સામાન્ય વાચકના હૃદયમાં પણ રસવૃત્તિ જગાડે તેવા છે. દશવૈકલિકમાં નથી કથાવિભાગો કે નથી રોચક સંવાદો. તેમ છતાં પણ દશવૈકલિકમાં એક એવું આકર્ષક તત્ત્વ તો જરૂર છે કે જેના તરફ જિજ્ઞાસુ વાચક આકર્ષાયા વગર રહી શકે નહિ.

આજે ભારતવર્ષમાં જેટલે અંશે આર્થિક સમસ્યાનું કોકરું ગુંચવાયેલું છે તેટલુંજ આરિત્ર વિષયનું પણ ગુંચવાયેલું છે. કારણકે આર્થિક નિર્જનતાનું મૂળ જ આ છે, તેનો આજે કોઈ અસ્વીકાર કરી શકશે નહિ. આધુનિક યુગમાં જેટલું મનુષ્ય વાંચે અને વિચારે તેના

કરતાં શતાંશ પણ વર્તનમાં મૂકે એ વધુ આવશ્યક છે. એ આવશ્યક તત્ત્વ દશવૈકલિકમાંથી મળી શકે તેમ છે કારણ કે તેમાં સૂચ્યની જીવનના કડક નિયમો અને સાથે સાથે તેના પાલનની પ્રેરણા પણ છે. તે અપેક્ષાએ જિજ્ઞાસુ વર્ગમાં જોટલું ઉત્તરાધ્યયન આદર પામ્યું છે તેટલુંજ દશવૈકલિક પણ પામે તે આશા અસ્થાને નથી.

પદ્ધતિ

ઉત્તરાધ્યયનની પદ્ધતિમાં જે જે દ્રષ્ટિબિંદુઓ રાખવામાં આવ્યા હતાં તે તે દશવૈકલિકમાં પણ રાખવામાં આવ્યા છે. માત્ર ફેર એટલે જ કે ઉત્તરાધ્યયન કરતાં દશવૈકલિકમાં સંપાદકીય નોંધનો ઉમેરો વધુ પ્રમાણમાં કર્યો છે. જો તે ન કર્યો હોત તો મૂળ શ્લોકોના અર્થને સમજવામાં મુશ્કેલી પડત. એટલે તેમ સ્પષ્ટ એટલા ઉપયોગી ઉમેરાની આવશ્યકતા પૂરી પાડવામાં આવી છે.

જો કે અમુક વર્ગ માત્ર ભાષાંદ્રષ્ટિએજ મૂળનો અનુવાદ કરવો, તેટલુંજ અનુવાદકનું કાર્યક્ષેત્ર માને છે. પણ મને લાગે છે કે મૂળ કથનનો ઉદ્દેશ જ્યાં જ્યાં મૂળ કથનના વાક્યોમાં પરિપૂર્ણ ન થતો હોય અથવા તે કથન કષ્ટ અપેક્ષાએ કહેવાયેલું છે તે સ્પષ્ટ થતું ન હોય ત્યાં ત્યાં તેને વ્યક્ત કરવા ઘટતો પ્રયત્ન કરવો તે પણ અનુવાદકનું અનિવાર્ય કર્તવ્ય છે.

કોઈપણ ભાષાના ગદ્યાનુવાદ કરતાં પદ્યાનુવાદ કરવામાં આ વસ્તુની વિશેષ ચોક્કસી રાખવાની હોય છે. જો કે સમર્થ જ્ઞાની, પુરુષોના કથનમાં ન્યૂનતા સંભવતી નથી. કે તેની પૂર્તિની આવશ્યકતા હોય. પરંતુ જ્ઞાનીજનોના વક્તવ્યમાં ગાંભીર્ય અવશ્ય હોય છે. અને તે ગાંભીર્યનો સ્પષ્ટાર્થ જો ન આપવામાં આવે તો વાચકવર્ગની જિજ્ઞાસા ધણીવાર અતૂટ રહી જવાનો સંભવ છે. તેવા પ્રસંગે એ વક્તવ્યના હૃદયને સ્પષ્ટ અને રોચક ભાષામાં વ્યક્ત કરવા સારું અનુવાદક પોતાની વિવેકશક્તિ અને ભાવનાનો શુભ ઉપયોગ કરે તો તે અપ્રાસંગિક તો ન જ ગણાય.

જો કે આથી હું એમ નથી માનતો કે આમ કરવાથી જિજ્ઞાસુ-
વર્ગની ઈચ્છા સંપૂર્ણ સંતોષાઈ જાય. પરંતુ હું એમ તો અવશ્ય માનું
છું કે તેમની વિચારણામાં યત્કિંચિત્ પણ એ નોંધો ઉપયોગી થઈ-
પડશે. અને તે ઉપયોગિતા મેં ઉત્તરાધ્યયનના વાચકો પાસેથી જાણીને
જ અહીં પણ ઉચિત પ્રસંગે સંક્ષિપ્ત કિંવા વિસ્તૃત નોંધો આપવી
યોગ્ય ધારીને આપી છે.

જે જે અનુવાદકની નોંધો છે તેના 'ટાઇપો' મૂળ શ્લોકથી
લિખ રાખવામાં આવ્યા છે અને તેથી અનુવાદક પોતાનો માન
અભિપ્રાય આપે છે તેટલુંજ સમજવાનું છે.

દ્યવૈકલિકનાં વાચકોને તેટલો નિર્દેશ ક્યાં પછી તેમને ખાસ
જાણવા યોગ્ય વસ્તુ તરફ પ્રેરણા કરું છું કે જે આ પુસ્તકના વાંચન
પહેલાં જાણવી જરૂરી છે.

જૈનદર્શનની અનેકાંતતા

જૈનદર્શન એ અનેકાંતદર્શન હોવાથી તેમાં આવતાં સૂત્રો
બહુધા સાપેક્ષ (અપેક્ષાપૂર્વકના) હોય છે. અપેક્ષા એટલે દ્રષ્ટિબિંદુ.
મનુષ્ય જ્યાંસુધી સાધકદશામાં હોય ત્યાંસુધી તે દ્વારા રખલના, દોષ
અને પતન યત્ન એ સદૃજ સંભવિત હોવાથી તેવા સાધકોના સંયમી
જીવનની રક્ષા માટે ધર્મધુરંધરોએ પ્રસંગને અનુલક્ષી વિધેય અને
નિષેધાત્મક નિયમો તથા ઉપનિયમો સ્થાપિત કર્યા હોય છે, અને
તેમાં લિન્નલિન્ન દ્રાષ્ટિબિંદુઓ રહ્યા હોય છે.

આવા નિયમો વેદધર્મ, ઐદ્ધર્મ તથા ઇતર ધર્મોમાં પણ
મળે છે, અને સાધકદશામાં તેની પૂર્ણ આવશ્યકતા પણ છે. તે
વાત તો નિઃસંશયપણે જીવિમાન સજ્જનો પણ સ્વીકારશે.

હવે અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે નિયમો તો નિશ્ચયાત્મકજ હોવા
જોઈએ. તેમાં અનેકાંતતા અને લિન્નલિન્ન દ્રષ્ટિબિંદુઓ શામાટે ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે જે જે નિયમો જ્યારે જ્યારે
ઘડાય છે ત્યારે તે તે ધર્મસંસ્થાપકોએ ત્યારની સંઘદશા અને સાધ-

કોની પરિસ્થિતિના બલાબલનો વિચાર કરી નિયમો ઘડ્યા હોય છે, અને તે નિયમોની વ્યવસ્થા જાળવવા ઉપનિયમો પણ રચ્યા હોય છે. જે કે સાધકોનું ધ્યેય તેા કેવળ આત્મવિકાસનું હોય છે, પરંતુ તે વિકાસને સાધવા માટે આવા નિયમો અને ઉપનિયમોની પણ મહાન આવશ્યકતા છે.

ઉત્સર્ગ અને અપવાદ

તેમાંનાં જે જે નિયમો વિકાસની તદ્દન સાનિધ્યમાં છે તેમાં અપવાદ હોનો નથી, અર્થાત્ તે નિશ્ચયાત્મક હોય છે. પરંતુ જે નિયમો કે ઉપનિયમો મૂળ ગુણોની પ્રુષ્ટિ માટે યોજાયા હોય તેમાં તેા અપવાદ અવશ્ય હોઈ શકે. આવી રીતે જૈનદર્શનમાં ઉત્સર્ગ અને અપવાદ એમ બન્ને માર્ગો છે.

અપવાદમાર્ગની આવશ્યકતા

આજે લોકમાનસનું વલણ કઈ તરફ છે? સમાજ આજે કઈ પરિસ્થિતિમાં છે? હું કયા પ્રદેશમાં ઉભો છું? એ બધા બજાનો ખ્યાલ કરી જે જે નિયમો ત્યાં બાધક થતા હોય તેનો વિવેકપૂર્વક તોડ કાઢી આત્મવિકાસનું ધ્યેય ન ચૂકાય તેજ દ્રષ્ટિબિંદુ જાળવી અપવાદ-માર્ગનો ઉપયોગ કરવો તેજ અનેકાંતવાદનું પ્રયોજન છે. આવા અનિવાર્ય પ્રયોગોમાંજ અપવાદમાર્ગની ઉત્પત્તિ થાય છે અને હોઈ શકે.

જૈનદર્શનની વિકાસશ્રેણી

જૈનદર્શનનો વિકાસ બે વિભાગોમાં વિભક્ત છે. (૧) ગૃહસ્થ-જીવનમાં રહી વિકાસ સાધનાર સાધક અને (૨) ત્યાગાશ્રમી સાધક. તે બન્ને વર્ગનો આદર્શ તેા સમાન જ હોય છે. પરંતુ વિકાસ સાધવાની ઝડપમાં જોટલું તારતમ્ય હોય છે તેટલું તે તે સાધકના સાધનોમાં પણ તારતમ્ય હોય છે. અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, ષ્ણયર્થ અને અપરિમદ એ બધા વિકાસનાં સાધનો ગણાય. તેનું પાલન કરવામાં ગૃહસ્થસાધકને મર્યાદા હોય છે. કારણ કે તેને ગૃહસ્થધર્મ સાચવીને સાથે સાથે આત્મધર્મમાં આગળ વધવાનું હોય છે, અને તેથી બધાં વ્રતોમાં તેને માટે મર્યાદા રાખવામાં આવી

છે. કે જે મર્યાદા તેના જીવનમા સુસાધ્ય થાય પરંતુ શ્રમણ સાધકો-
ને તેનું સંપૂર્ણ પાલન કરવાનું હોય છે. આથીજ ગૃહસ્થસાધકના
મનો અણુનતો કહેવાય છે અને શ્રમણસાધકના મનો મહાવ્રતો
કહેવાય છે આ પ્રમાણે ગૃહસ્થસાધિકા તેમજ સાધીનું પણ અંતર
સમજ લેવું ઘટે

આ આખુલે સૂત્ર જો કે શ્રમણસાધકને ઉદ્દેશીને કહેવાયેલું છે
એટલે શ્રમણજીવનને સ્પર્શતી ઘટના વિશેષ હોય તે સાવ સ્વાભાવિક
છે (પણ તે સંસ્કૃતિ સાથે ગૃહસ્થસાધકનો સબધ સોય દોરા જેવો છે
તે તો આપણે પહેલે વિચારી ગયા)

અહીં આપણે શ્રમણજીવનના કેટલાક અગત્યના પ્રશ્નો વિચારીએ
અને તેમા ઉત્તર્ગ અને અપવાદમાર્ગને સ્થાન છે કે કેમ? અને છે
તો ક્યાસુધી અને ક્યા હેતુએ તે જોઈએ

સયમી જીવનમા અહિસાનું મન, વાણી અને કર્મથી સંપૂર્ણ
પાનન કરવા સારુ વનસ્પતિ, અગ્નિ, જળ, વાયુ ઇત્યાદિ જીવનના
આવશ્યક તત્ત્વો પણ જા સુ િ સજીવ હોય ત્યામુધી તેવા સૂક્ષ્મ
જીવોની પણ હિસા કરવાનો નિષેધ છે * પરંતુ તે નિષેધ સયમમા
બાધાકર ન થઈ પડે તે માટે તેજ અધ્યયનમા તેનો ઉકેત પણ
માથે જ સમજાવ્યો છે કારણકે સયમી એ કાઈનું પુતળુ નથી,
પરંતુ દેહધારી પુરુષ છે. તેને પણ ખાવ, પીવું મૂવું, આલવ, ઇત્યાદિ
ક્રિયાઓ કરવાની હોય છે તે આવશ્યક ક્રિયાઓના ત્ત્વો જ્યાં અનિવાર્ય
હિમા છે ત્યાં અપવાદ પણ છે જેમકે —

(૧) ચાનરામા વાયુની હિસા થાય પણ તે પાન કરતાં આગમની
વૃદ્ધિ થાય એ સયમને વડુ હાનિ ર છે, માટેજ કહ્યું કે ઉપરોક્તપૂર્વક
તે ક્રિયા કરે તો પાપકર્મના જન્મ થના નથી

(૨) ત્યાં પણ ખોરાક અને પાણી માટે તો સચેત ખાવાનો અપવાદ નથી. કારણકે નિર્જીવ પાણી અને ખોરાક દુઃશક્ય બને હો છતાં અલભ્ય તો નથી. તેથીજ ત્યાગી મટે સ્થિત આહાર પાણીનો અડકવા મુધીનો પણ મર્ચ્યા નિષેધ છે. પરંતુ ચાલતાં ચાલતાં નદી નાળાનાં પાણી આવે તો શું કરવું ? ત્યારે બતાવ્યું કે બીજાને માર્ગ ન હોય તો નદીઓ ઝોળંગી શકાય અને પ્રાયશ્ચિત્ત લાઇ તે પાપથી નિવૃત્ત થઇ શકાય. પરંતુ ચાલવાનો ત્યાં નિષેધ ન કર્યો. કારણકે તે છૂટ અપવામાં પણ સંયમની રક્ષા છે. વસુધામાં રથજે રથજે વિચરી અંયમધર્મનો પ્રચાર કરવાનો તેમાં ગભીર હેતુ રહેલો છે.

(૩) વરસાદ વરસતો હોય તો ખોરાક નિમિત્તે બહાર ન જઈ શકાય. (પરંતુ ત્યાં) પણ મળવિસર્જન સારુ નીકળવાની છૂટ આપી છે. કારણકે તે ક્રિયા અનિવાર્ય છે.

(૪) ગૃહસ્થના ઘરમાં ન ઉતરવું એમ શ્રમણસાધકને જૈન-શાસ્ત્ર આજ્ઞા કરે છે. પણ બીજી બાજુ એકાદ દિવસ અનિવાર્ય રહેવું પડે તો છૂટ પણ આપી ત્યાં રહી શ્રમણધર્મ કેમ સાચવવો તેનો વિવેક સમજાવે છે. પરંતુ કનક અને કામિનીના સંગથી તો મર્ચ્યા મુક્ત જ રહેવું. તેમાં શ્રમણસાધકને લેશમાન અપવાદ કે છૂટ આપી નથી. કારણકે અપ્પલગ્યર્થ અને પરિગ્રહ એ બન્ને અંગો સંયમના રોધક અને સીધી રીતે આત્માના પાતક છે. તેજ રીતે જે જે સંયમજીવનને બાધક હોય તે તે ક્રિયાઓનો અને પદાર્થોનો સખ્ત નિષેધ છે સાર્થક કે ત્યાગી સાધકે વિવેકપૂર્વક સંયમી જીવન વહન કરવું તેજ તેનો નિષ્કર્ષ છે.

આ રીતે દશવૈકલિકમાં આવતા નિયમોનો વિવેકપૂર્વક ઉકેલ કરવા સારુ દશવૈકલિકના વાચકોને અનેકાંતવાદના સિદ્ધાંતનો આ માત્ર અંગુલિનિર્દેશ છે.

સહાયકો

આ સૂત્રનો અનુવાદ કરતી વખતે તેની સાથે ડૉ. ચલ્ડિંગ, પ્રો. અમ્યંકર, ડૉ. જીવરાજભાઈ, પૂજ્યશ્રી અમુલખજી તથા ઉપાધ્યાય શ્રી આત્મારામજી મહારાજ તરફથી પ્રગટ થયેલા અનુવાદોનો સમન્વય કરવામાં આવ્યો છે. અને પ્રો. અમ્યંકર, ડૉ. ચલ્ડિંગ તથા ઉપાધ્યાયજીની પ્રસ્તાવનામાંથી તે ઉપયોગી પ્રમાણે પણ લીધા છે તેથી તે પણ મારા સહાયકોન ગણાય.

મારા પૂજ્ય ગુરુદેવના નિરીક્ષણનો ફાળો એ આ અનુવાદમાં ઉત્તરાધ્યયન કરતાં જોઈ નથી તેમનો આભાર શબ્દોમાં થી રીતે વર્ણવી શકાય ! અને ઇતર સજ્જનો કે જેનો આ પુસ્તક અને અન્ય પ્રકાશનો પાછળ પુષ્કળ શ્રમ અને હિસાહ છે તે સૌની સેવાનું દશવૈકલિકના વાયકોને સંરમરણ કરાવી વિરમું છું.

સુરત

૧ : ૨ : ૩૫

સંતબાહ

પ્રસ્તાવના

દશવૈકલિકસૂત્ર એ જૈન આગમમાં મૂળસૂત્ર તરીકે ઓળખાય છે. આગમ સાહિત્યના (ધે૦મૂ૦ અને ધે૦સ્થા૦ ને માન્ય ગણાતા) અંગ, ઉપાંગ, મૂળ અને છેદ એમ ચાર વિભાગો છે. તેની સંખ્યા ૩૧ અને એક આવશ્યક સૂત્ર મળી કુલ ૩૨ સૂત્રો સર્વમાન્ય છે. તે પૈકી મૂળના વિભાગમાં દશવૈકલિકનો સમાવેશ થાય છે.

આચારાંગ, સુલગઢાંગ આદિ બાર સૂત્રોની ગણના અંગવિભાગમાં થાય છે. પરંતુ તેમાંનું દ્રષ્ટિવાદ નામનું એક સમૃદ્ધ અને સુંદર અંગસૂત્ર હાલ આપણી પાસે ઉપલબ્ધ નથી તેથી અગિયારજ અંગો ગણાય છે. ઉવવાપ્ત, રાયપસેણી છત્યાદિની ગણના ઉપાંગમાં; ઉત્તરાધ્યયન, દશવૈકલિક વગેરેની ગણના મૂળમાં અને વ્યવહાર ખૂદતકલ્પ વગેરેની ગણના છેદસૂત્રોમાં થાય છે.

અંગ અને ઉપાંગોમાં જૈનધર્મના મૂળભૂત મિહાંતો મિવાય વિશ્વનાં આવશ્યક તત્ત્વો જોવાકે જીવ(આત્મા), અજીવ(કર્મ) અને તેના કાર્યકારણની પરંપરા તથા કર્મબંધનથી મુક્ત થવાના ઉપાયો પણ દર્શાયા છે. મૂળસૂત્રોમાં સારમાર તત્ત્વોનું વર્ણન તથા ત્ર્યંબકી જીવનના ચત્તરિયજો અને તેને લખતો ઉપદેશ વિશેષ અંગે

છે. જ્યારે છેલ્લેસૂત્રોમાં અમલજીવનના યમનિયમ સંબંધી ધ્યેષ્ઠ બૂલોનું પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ વિશુદ્ધ થવાના ઉપાયો છે.

દશવૈકાલિકામાં સાધુજીવનના યમનિયમોનું વર્ણન મુખ્યત્વે હોવાથી ઠાણાગ સૂત્રના ચોથા ઠાણામાં વર્ણવેલા ચાર યોગો પૈકી ચરણકરણાનુયોગમાં તેનો સમાવેશ કરી શકાય.

મૂળ સંજ્ઞા શા માટે ?

અંગ, ઉપાંગ અને છેલ્લે એ ત્રણે વિભાગોના સંબંધમાં તે તે સંજ્ઞા તેને કેમ મળી તે તો તેના અર્થ અને વિષયપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે. તેથી તેમાં કોઈ પણ પાશ્વિમાત્મ કે પૌર્વાત્મ વિદ્વાનોના લેશમાત્ર મતભેદ નથી. પરંતુ મૂળસૂત્ર શા માટે કહેવાયાં તે સંબંધમાં બિન્નબિન્ન વિદ્વાનો બિન્નબિન્ન કલ્પનાઓ કરે છે.

શાર્પેન્ટિયર નામના એક જર્મન વિદ્વાન મૂળસંજ્ઞાનું કારણ બતાવે છે કે તેમાં " Mahavir's own words " એટલે કે તે સૂત્રોમાં ભગવાન મહાવીરનાં જ શબ્દો અર્થિત થયા છે અને તેથીજ તેને મૂળ સંજ્ઞા મળી હશે.

આ કથન સંકારપદ છે. કારણકે ભગવાન મહાવીરના શબ્દો તેમાં છે અને ઇતરમાં નથી એવું કહી શકાય નહિ અને દશવૈકાલિકાના ધણા કથનો ઇતર આગમોમાંથી લીધા હોય એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે, તેથી તે અભિપ્રાયનું નિરાકરણ કરવા સારુ Dr. Walther Schuhring (ડૉ. શ્વિંગ) કહે છે કે:—

"This designation seems to mean that these four works are intended to serve the Jain Monks and Nuns in the beginning (મૂલ) of their career."

આ સૂત્રો જૈન સાધુ તેમજ સાધ્વીને સાધુજીવનના મૂળમાં જે યમનિયમાદિ (વર્તણૂક)ની આવશ્યકતા છે તેની આરાધના

સારું ઉપદેશમાં છે, માટેજ તે મૂળસૂત્રો કહેવામાં હોય તેનું મૂળમંદા પરથી સૂચિત થાય છે.

પરંતુ Prof. Guerinot (પ્રો. ગેરીનો) એમ માને છે કે આ ગ્રંથો Traites Originaux^૨ અર્થાત્ કે અસલ ગ્રંથો છે. કારણકે તેના પર અનેક ટીકાઓ અને નિર્ણયકૃતિઓ થઇ છે. ટીકા ગ્રંથનો અભ્યાસ કરતાં આપણે પણ જે ગ્રંથપર ટીકા કરવી હોય તે ગ્રંથને મૂળ ગ્રંથ કહીએ છીએ. જૈન ધાર્મિક ગ્રંથોમાં આ ગ્રંથો ઉપર જોથી વંધારે ટીકાનાં પુસ્તકો છે, તેથી ટીકાઓની અપેક્ષાએ આ ગ્રંથોને મૂળસૂત્રો કહેવાનો જૈન આગમમાં પ્રયા પડી દશે તેવી તેમની કલ્પના છે.

આ ત્રણે પાશ્ચિમાત્મ વિદ્વાનોએ ભિન્નભિન્ન દૃષ્ટિબિંદુઓને મોખરે કરી કલ્પનાઓ કરી હોય તેમ જણાય છે.

તેમાંની પ્રથમ કલ્પના ઉત્તરોધ્ધવનને લાગુ પડી શકે. કારણકે ભગવાન મહાવીરે તેમના અંતિમ આતુર્માસ્યમાં જે છત્રીસ અણુપૂછપા સવાલોના ઉત્તરો આપેલા તે ઉત્તરોજ આ ગ્રંથમાં સંગૃહીત છે. પરંતુ આ વસ્તુ દશવૈકલિકને તો સીધી રીતે લાગુ પડી શકતી નથી. એટલે બીજો મત દશવૈકલિકની વસ્તુને અનુસરીને કદાચ નક્કી કરવામાં આવ્યો હોય. પણ આ બીજા મતને માન્ય ગણવા જતાં ઉત્તરોધ્ધવન સૂત્ર આપણને રોધ કરે છે. કારણકે તેમાં કેવળ ગ્રમણુજીવનના યમનિયમોજ નહિ બલકે અનેક કથાઓ, શિક્ષાપદો, મોક્ષપ્રાપ્તિના ઉપાયો, લોકવર્ણનો વગેરે જૈન આગમોની મૂળભૂત ધણી ધણી વસ્તુઓ છે. સારાંશકે તેમાં યમનિયમાદિ વસ્તુ મુખ્યત્વે ન હોવાથી દશવૈકલિકની જેમ તેને ધટાવી શકાય નહિ. તે ઉકેલ લાવવા માટે ત્રીજો મત બહાર આવ્યો.

હોય તેમ અનુમાન થાય છે. પરંતુ તે માન્યતાની દલીલ ખુબ વજન-
દાર જણાતી નથી. કારણકે જેમ દશવૈકલિક અને ઉત્તરાખ્યપન
ઉપર અનેક દીકાઓ રચાઈ છે તેમ ક્ષત્ર ઝેટલો અંગ ઉપાગોની
પણ પુષ્કળ દીકાઓ ઉપલબ્ધ છે. તેથી દીકાઓ ઉપરથી તેની
મૂળસંતા માનવામાં આપણને પૂછું સંતોષ થતો નથી.

ત્યારે હવે મૂળ સંતા શા માટે મળી દરો તે સંબંધમાં
વિચારણા કરતાં એમ જણાય છે કે આખાથે જૈનદર્શનના સિદ્ધા-
ંતોનું અને જૈનજીવનનું રહસ્ય સંક્ષિપ્તમાં અને સ્પષ્ટ સમજવું હોય
તો તેને માટે આ મૂળ અથોજ સુસાધ્ય અથો ગણી શકાય છે. અને
તે અંગેજ તે મૂળ અથો તરીકે સ્વીકારાયું હોય તે સુસંગત
લાગે છે.

દશવૈકલિક પોતેજ આપણને તેમ માનવા માટે વધુ પ્રેરણા
કરે છે, અને આજ માન્યતાને થી હેમચંદ્રાચાર્ય પણ પુષ્ટ કરે છે.

From this mixture of contents it can easily
be understood why tradition, as represented in
Hemacandra's Parisistaparvan 5. 81 ff. in accord-
ance with earlier models should ascribe the
origin of the Dasaveyaliya Sutta to an intention
to condense the essence of the sacred lore into
an anthology.

“અહીં જુદી જુદી વસ્તુઓનો સમાવેશ થયેલો હોવાને લીધે
દંતકથા પ્રમાણે હેમચંદ્રાચાર્યના પરિચિટ્પર્વ ૫, ૮૧ માં દશવૈકલિક
સૂત્રને જૈનપરમનું તત્ત્વબોધ સમજાવનાર તરીકે આ પુસ્તક માન્યું છે.”
આ પ્રમાણે ડૉ. શલ્પિત પણ આ મતને પોતાની પ્રસ્તાવનામાં રજુ
કરી પોતે પણ તેને સ્વીકારે છે.

મૂળ સંજ્ઞાનો પ્રારંભકાળ

વાસ્તવિકરીતે તો આ ગ્રંથોને મૂળ સંજ્ઞા શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના કાળમાંજ (૧૨ માં સૈકાની આસપાસ) પ્રાપ્ત થઇ હોય તેમ અતુ માન થાય છે. કારણ કે અન્ય સૂત્રગ્રંથોમાં ક્યાંય તેવો ઉલ્લેખ નથી. નંદીસૂત્રમાં આગમગ્રંથના બે વિભાગ છે. (૧) અંગપ્રવિષ્ટ અને (૨) અંગબાહ્ય. તેમજ અંગબાહ્યના પણ બે ભેદો છે. (૧) કાલિક (૨) ઉત્કાલિક. તેમાં દશવૈકાલિક સૂત્રની ઉત્કાલિકમાં ગણના બતાવી છે. પરંતુ ત્યાં મૂળ મંત્રનો ઉલ્લેખ મળતો નથી.

અંધકાર કોણ ?

સંજ્ઞા સંબંધમાં આટલો જિહાવોહ ક્યાં પછી દશવૈકાલિકના રચયિતા કોણ ? તે પ્રશ્ન સહેજે ઉપસ્થિત થાય છે.

અન્ય આગમોમાં ભગવાન મહાવીર કથિત શબ્દોનો ગ્રંથહ શ્રી સુધર્મસ્વામીએ કરેલો અને તે પ્રવચનો પોતાના સુશિષ્ય જંબૂસ્વામીને ઉદ્દેશીને કહેલાં. જેમકે:-સુચમે આગસ તેજ મગધયા એવમરૂ-સાયં. એ પરથી સિદ્ધ થાય છે કે તેવાંજ સૂક્તો દશવૈકાલિકમાં પણ મળી આવતા હોવાથી એક એવી માન્યતા ચાલી આવે છે કે દશ-વૈકાલિક પણ સુધર્મસ્વામીએ જંબૂસ્વામીને ઉદ્દેશીને કહેલું. પરંતુ આ માન્યતા સર્વમાન્ય થઈ શકી નથી. એટલે કે તેના રચયિતા સંબંધી મતભેદ પ્રવર્તે છે.

નિયુક્તિકાર કહે છે કે:-નિજ્જૂડ કિર સેજ્જંમવેણ દસકાલિયે તેજ ॥ મદ્રવાહું નિં ૧૨. અર્થાત્ સપ્તંભવ નામના આચાર્યપ્રણીત આ સૂત્ર છે. હેમચંદ્રાચાર્યે પણ આજ વસ્તુને સિદ્ધ કરી છે.

દશવૈકાલિક સૂત્રની સળંગ મંત્રલના પણ તે મતમાં પુષ્ટી કરે છે.

સર્ળંગ સંકલના

પ્રથમ અધ્યયનની પ્રથમ ગાથામાં જૈનધર્મનું સંપૂર્ણ રહસ્ય દર્શાવ્યું છે. જૈનદર્શનનું ખોય સંપૂર્ણ આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિનું છે. કર્મથી સંપૂર્ણ મોક્ષ થવા વિના સંપૂર્ણ અખ્યાત્મભાવની પ્રાપ્તિ યદ્ય શકે નહિ, અને સંપૂર્ણ મુક્તિ તો ક્રોધાદિ વડરિપુઓના સંપૂર્ણ ક્ષય વિના સાવ અશક્ય છે. તેથીજ તે રિપુઓનો સંકાર કરવા સારુ તે જાપ્તાણ મેવ જુજ્જાહિ । જાપ્તાણેવ દમે ચન્નો । આત્મા સાથે યુદ્ધ કરવાનું સૂચવે છે, અને સાધનરૂપ અહિંસા, સંવત્સર અને તપશ્વર્યાને ધર્મ બતાવી ગૃહસ્થ અને શ્રમણને માટે વિકાસના રાજમાર્ગનો નિર્દેશ કરે છે. ત્યારથી માંડીને એકી સંખ્યાના બધાં અધ્યયનો માત્ર શ્રમણને કેમ વર્તાવું તે સંબંધમાં સાંકળરૂપે ચાલ્યા આવે છે. અને ચોથાથી માંડીને એકી સંખ્યાના બધા અધ્યયનો વિશેષતઃ સાધુ-જીવનની શિક્ષા સંબંધમાં છે.

આવી સર્ળંગ સંકલના પરથી સિદ્ધ થાય છે કે આ સૂત્ર કાષ્ઠ શ્રમણશિષ્યને ઉદ્દેશીને જ તેમના ગુરુદેવે બનાવ્યું હોય.

અંથકારની પોતાની જ કૃતિ છે ?

જો કે આ સૂત્રના લેખક શયંભવ પોતે સ્વતંત્ર લાગતા નથી. કારણકે જો તેમની સ્વતંત્ર કૃતિ હોત તો ફરી ફરી એકને એક વસ્તુ ન આવે, પરંતુ આમાં કેટલેક સ્થળે એકને એક વસ્તુ વારંવાર આવે છે. એટલે જાણે કાષ્ઠ પોતાના પ્રિયજનને સરળ અને મુંદર શિક્ષા આપી ન રહ્યું હોય ! તેમ જણાય છે. અને આથીજ શયંભવ આચાર્યે પોતાના લઘુશિષ્ય મનકને ઉદ્દેશીને આ અંથનું સંપાદન કર્યું હોય તેમ માનવાનું સમુચિત પ્રમાણ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ અંથ તેમની સ્વતઃકૃતિ નથી પણ બિન્ન બિન્ન આગમોમાથી સારાસાર ચૂંટી તેને વિસ્તૃત રૂપ આપ્યું હોય તેમ નીચેના પ્રમાણોથી સ્વયંસિદ્ધ થાય છે.

અમાણો:—

પહેલું અધ્યયન

ઝરગ ગિરિ જલન સાગર

નદતલ તરંગણ સમો ય જો હોદ ।

મમર મિય ઘરણિ જલ રદ્દ

રવિપવણ સમો અ સો સમણો ॥

એ અનુયોગદ્વાર સૂત્રની બાર ઉપમાઓ પૈકીની બમરની ઉપ-
માનું વિસ્તૃત રવરૂપ છે.

બીજું અધ્યયન

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર બાવીસમાં અધ્યયનની સાથે મળતું આવે છે.
અને તેની કેટલીક ગાથાઓ પણ સમાન છે.

ત્રીજું અધ્યયન

નિશીથ આદિ મૂત્રમાંથી લીધું હોય તેમ જણાય છે.

ચોથું અધ્યયન

આચારાંગના ચોવીસમા અધ્યયનને મંળતું છે.

પાંચમું અધ્યયન

આચારાંગસૂત્રના બીજા શ્રુતરકથના પિંડિણા નામના પ્રથમ
અધ્યયનનો પ્રાયઃ અનુવાદ છે. પણ અહીં ઘણી સુંદર રીતે લખવામાં
આવ્યું છે.

છઠ્ઠું અધ્યયન

સમવાયાંગ સૂત્રની અંદાર સમવાયની અંદાર સિદ્ધાંત વિવેચન છે.

સાતમું અધ્યયન

આચારાંગસૂત્રના બીજા શ્રુતરકથના ૧૩ માં 'ભાષા' નામના
અધ્યયનનું વિસ્તૃત રૂપ છે.

આહમું અધ્યયન

કાણાંગસૂત્રના આઠમા અધ્યયનની વસ્તુ છે.

નવમું અધ્યયન

આમાં ઉત્તરાધ્યયનના પ્રથમ અધ્યયનની વસ્તુનું માત્ર વિનિ-
સ્વરૂપ છે.

દસમું અધ્યયન

ઉત્તરાધ્યયનના પંદરમા અધ્યયનને મળતું છે. અને તેની ગાથાઓ
પશુ તેને મળતી છે. એટલે કે ઇન્દ્રવજ્રા, ઉપેન્દ્રવજ્રા, વંશસ્થ, વૈતાલીય
વગેરે પદ્યમંથોનું એવું એવું મિશ્રણ છે.

છેવટની બે ચૂલિકાઓ છે તેનું સંપાદન દશ અધ્યયનો પછી કંઈક
પાછળથી થયું હોય તેમ લાગે છે. કારણકે પ્રથમ અધ્યયનના પ્રથમ
શ્લોકમાં આદિ મંગળ છે. સાતમા અધ્યયનમાં મધ્યમ મંગળ છે અને
દસમા અધ્યયનમાં જ અંત્ય મંગળ છે. ચૂલિકામાં નથી, પરંતુ ભાષાદ્રષ્ટિએ
જોતાં આગળના દસ અધ્યયન કરતાં તે બહુ અર્વાચીન હોય તેમ
લાગતું નથી. અને તેના મંપાદક પણ શ્રી. સમ્બંભવ હોય એમ માન-
વામાં ખાસ હરકત જણાતી નથી.

દશવૈકાલિકનો કાળનિર્ણય

સમગ્રવાન મહાવીરના નિર્વાણ પછી તેમની પાટે શ્રી સુધર્મસ્વામી
ગણધર થયા. ત્યારબાદ જંજૂસ્વામી અને તેમની પછી પ્રભવ
સ્વામી આવ્યા.

પ્રભવસ્વામીના ઉત્તરાધિકારી જે સમ્બલવસ્વામી થયા તે જ
આ ગ્રંથના નિર્માતા. તેઓ વીર સંવત : ૭૫ થી ૯૮ ની વચ્ચે
આચાર્યપદ વિભૂષિત હતા. તે નિમ્નોક્ત પ્રમાણથી સિદ્ધ થાય છે.

તદનુ શ્રી શય્યંભવોડપિ શાપાનમુક્તિજન્માર્યાપ્રસૂતમનપાદ્ય-
પુત્રહિતાય શ્રી દશવૈકાલિકં કૃતવાન્ । ક્રમેણ ચ શ્રી વશોભદ્ર સ્વપદે
ઇત્યાપ્ય શ્રી વીરાદશ્નવત્યા (૧૮) વર્યેઃ સ્વર્જગમઃ ॥

“ શ્રી શય્યંભવ સ્વામીએ ગૃહસ્થવાસમાં સગર્ભા મૂકેલ પત્નીથી
ઉત્પન્ન થયેલ મનક નામના શિષ્યના કહ્યાણુ માટે દશવૈકાલિક સૂત્ર
રચ્યુ. અને કેટલાક વખત પછી વશોભદ્ર સ્વામીને પોતાના પદ પર
રથાપી ભગવાન મહાવીર પછી વીર સંવત્ ૯૮ મે વર્ષે તેઓશ્રી કાળ-
ધર્મ પામ્યા*.

આ પરથી એમ પણ સિદ્ધ થાય છે કે આ સૂત્ર પોતાના પુત્ર
મનકને ઉદ્દેશીને જ તેમણે રચેલું.+

ભાષાદ્રષ્ટિએ પ્રાચીનતા

દશવૈકાલિકની લેખન પદ્ધતિમાં જે ભાષા વપરાઈ છે તે
દ્રષ્ટિએ પણ આપણે કહી શકીએ કે તે પ્રાચીન સૂત્ર છે.

તેમાંનાં ધણા ક્રિયાપ્રયોગો અને શબ્દોનો સમન્વય આચાર્ય
અને સૂચકાંગ સાથે કરી શકાય તેમ છે. અહીં માત્ર વિરલ પ્રયોગો
દ્રષ્ટાંતરૂપે જોઈએ.

પ્રા° કિચ્ચા સં. કૃત્વા તે અર્થમાં જ દશવૈકાલિક પ્રથમ
ચૂલિકામાં કટ્ટુ વપરાયો છે.

જુઓ આચાર્ય સ. નં. ૧૪૪. કટ્ટુ અ. ૫ ઉ૦-૧

* જુઓ કલ્પસૂત્રની સુજોધિની વ્યાખ્યા. આવમોદય સમિતિ મુદ્રિત.
પૃષ્ઠ ૧૬૧.

+ લોકવાયકા ચાલે છે કે મનકનું મૃત્યુ થવાને છ જ માસ બાકી હતા
ત્યારે તેવાજ દુઃક સમયમાં સરળતાથી સમન્વય તે સારું અન્ય સૂત્ર મર્યોમાથી
દશવૈકાલિકની જે આચાર્યે રચના કરી.

તેજ પ્રમાણે ગ્રાં નચ્ચા સં જ્ઞાત્વા અર્થમાં દશવૈકલિક ૮ માં અધ્યયનમાં જાણે * તેજ પ્રમાણે જુઓ સૂત્રકૃતાંગ-જાણ-૧-૧-૧-૧,

આ સિવાય કોસડ, સસેસ્મ, હુટ્ટય, લિસડ, જત્તા, મહત્તગ, અયપિરો વગેરેમાં ફેટલાક તે Archaic (આર્ષ) પ્રયોગો અને ફેટલાક શ્રીઆચારાંગ, શ્રી સૂયગાંગ અને શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં વપરાયેલી પ્રાચીન ભાષાના પ્રયોગો છે.

આ રીતે દશવૈકલિકની પ્રાચીનતા, ઉપયોજિતા અને પ્રમાણિકતા અનેક દ્રષ્ટિમિંદુથી સિદ્ધ થાય છે.

દશવૈકલિક નામ શા માટે ?

નિર્ધુક્તિકાર કહે છે કે:-“ વેવાલિયાણ ઠવિયા તમ્હા દસકાલિય નામ । ” દસ વિકાલમાં (સાંજે) દશ અધ્યયનો કલાં માટે તે સમહત્તુ નામ પણ દશવૈકલિક રખાયું

બન્ને ચૂલિકાઓ+ તે પાછળથી જ લખાઈ છે. તેથી આ ધટના પ્રમાણિત હોવાનો સંભવ છે.

દશવૈકલિકમાં શું વસ્તુ છે ?

પ્રથમ અધ્યયનમાં ધર્મની પ્રશંસા અને જમર સાથે સાધુજીવનની બહુ સુંદર સરખામણી આપી છે.

બીજું અધ્યયન પ્રાચીન વાર્તાને લખીને ખૂબ ઉપયોગી છે.

ત્રીજું અધ્યયન સાધુજીવનના સુંદર નિયમો અને વ્યવસ્થા સૂચિત કરે છે.

ચોથા અધ્યયનમાં જૈનધર્મના સિદ્ધાંતો, દુનિયાના જીવોનું જીવન અને શ્રમજીવનના મૂળ વ્રતો એટલે કે કેમ વર્તવું તે બતાવ્યું છે.

પાંચમા અધ્યયનમાં લિક્ષાટ્તિએ કેમ જીવવું તે સમજાવ્યું

એકે આનો અર્થ કવચિત્ વર્તમાન કદંતમા પણ જાનન્ તરીકે વપરાયેલો છે હતા ઉપરનો અર્થ અહીં વધુ સગત છે.

+ ચૂલિકાના મંત્રધર્મમાં પરંપરાથી એક કિંવદન્તી ચાલી આવે છે. પણ તેની વારતવિક્રતા ભુદ્ધિગમ્ય ન હોવાથી આપણે પ્રમાણભૂત ન માની શકીએ, તેથી અહીં લીધી નથી.

આપેલી છે. આ અધ્યયનમાં આવતાં શિક્ષાપદો કુંદનમાં જડેલા હીરાની માફક ઝળકી રહે છે.

છટા અને આઠમા અધ્યયનમાં પણ અઢાર સ્થાનોનું નિરૂપણ કરીને સાધુજીવનના નિયમો તથા ઉપનિયમો બતાવ્યા છે.

સાતમા અધ્યયનમાં ભાષાશિક્ષા, નવમા અધ્યયનમાં ગુરુભક્તિનું મહાત્મ્ય અને દસમા અધ્યયનમાં આદર્શ સાધુની વ્યાખ્યા આપી છે.

પ્રથમ ચૂલિકામાં બાહ્ય તેમજ આંતરિક મુશ્કેલીઓને લીધે સંયમી જીવનને છોડી દઇ ગૃહસંસારી થઇ જવાની સાધુની મનોદ્વેશાની શક્તિ બતાવી માત્ર જૈનદર્શનના સિદ્ધાંતોનું જ નહિ બલ્કે મનુષ્ય માત્રના માનસમાં ઉત્પન્ન થતી સારી કે માફી, નમણા કે સમજા સ્વાભાવિક લાગણીઓનો આબેહુજ ખ્યાલ આપે છે. આ અધ્યયન તેના મંપાદક માનમશાસ્ત્રના કેટલા જિંડા અભ્યાસી હતા તેની પણ સાક્ષી પૂરે છે.

દ્વિતીય ચૂલિકામાં આર્પના નિયમો આપે છે.

આ રીતે દશવૈકલિકનું સાઘંત સુંદર સંકલન પૂરું થાય છે.

દશવૈકલિકની વિશિષ્ટતા

દશવૈકલિકમાં પ્રવેશતાંજ તે આપણને સીધો મોક્ષનો માર્ગ બતાવે છે. મોક્ષ એટલે પીતરાગ બાવની પરાકાષ્ટા; તેનો માર્ગ તેજ ધર્મ.

ધર્મ એટલે વસ્તુનો સ્વભાવ. અહીં આત્મસ્વભાવની પ્રાપ્તિ કરાવે તે ધર્મની સુંદર વ્યાખ્યા આપી છે. અને તેવા આત્મધર્મના અધિકારી અને તે ધર્મની સાધનાનો અનુક્રમ પણ બતાવ્યો છે.

જ્યાં સુધી માનવ પોતાની યોગ્યતાને પ્રાપ્ત ન કરે અર્થાત્ કે માનવધર્મને ન પામે ત્યાંસુધી તે આત્મધર્મની સાધનામાં સફળ થઇ શકે નહિ. એ અનુક્રમ સમજાવવા સારુ ધર્મ સાથે વૃક્ષની 'સુપ્રતિત ઉપમા આપી' ધર્મનું મૂળ વિશિષ્ટનીતિ સમજાવ્યું છે.

વિશિષ્ટનીતિમાં માનવતા, સન્નતતા, શિષ્ટતા અને સાધુતાનો સમાવેશ થાય છે અને એ જ્યાં મોક્ષમાર્ગનાં પગથિયાં છે.

વેદધર્મમાં પણ બ્રહ્મજિજ્ઞાસુની યોગ્યતાનાં ચાર લક્ષણો બતાવ્યાં છે:—

વિવેકીનો વિરક્તસ્ય શમાદિગુણશાલિનઃ ।

મુમુક્ષોરેવ હિ બ્રહ્મ જિજ્ઞાસા યોગ્યતા મતા ॥

વિવેક ચૂડામણિ

વિવેક, વૈરાગ્ય, શમાદિ પદ્મપતિ અને મુમુક્ષુતા એ ચાર બ્રહ્મજિજ્ઞાસુનાં લક્ષણો છે. તેટલી યોગ્યતા ઉત્પન્ન ન થાય ત્યાંસુધી તે સાધક બ્રહ્મપ્રાપ્તિને યોગ્ય થઈ શકતો નથી.

બૌદ્ધધર્મ પણ ચાર આર્થસત્યોને બતાવી દુઃખ, સમુદય, માર્ગ અને નિરોધ એ ચાર વસ્તુના વિવેકથી જે સ્મૃતિમાન થાય છે તેજ નિર્વાણનો અધિકારી થાય છે તેમ સમજવે છે.

આ રીતે એ ભારતના ત્રણ પ્રાચીન ધર્મોનાં તત્ત્વો ભિન્ન-ભિન્ન હોવા છતાં એકજ માર્ગ દિશાનાં સૂચક છે તેમ જોઈ આવ્યાં ધર્મસમન્વય પ્રબોધક ધર્મસૂત્રોને આ બુદ્ધિવાદ અને સર્વધર્મ-સમન્વયના જમાનામાં સ્વીકારવા કયો જિજ્ઞાસુ તૈયાર ન હોય ? આવૃત્તિઓ.

દશવૈકાલિક સૂત્રની નીચે પ્રમાણે આવૃત્તિઓ બહાર પડી છે.

દશવૈકાલિક પર સૌથી પ્રાચીન શ્રીભદ્રનાદુ સ્વામીની, નિર્બુદ્ધિત ત્યારબાદ હરિભદ્રસૂરિની ટીકા અને સમયમુદરગણીની દીપિકા એમ આ ત્રણે ટીકાઓ સુંદર, અને મર્વમાન્ય છે અને ત્યારબાદ સુમતિ-સૂરિની લઘુટીકા અને પ્રાકૃત ચૂર્ણિ સંસ્કૃત અવચૂરિ તથા બાલાવબોધ ગુજરાતી ટીકા વગેરે ટીકાઓ અનુક્રમે શ્રી તિલોકસૂરિ, શ્રી જ્ઞાન સાગર અને તેમના શિષ્યે રચેલી છે.

સંવત ૧૬૪૩ માં રાજહંસ મહોપાધ્યાય કે જે ખડતરગચ્છના જિનરાજસૂરિના પ્રશિષ્ય હતા તેમણે ગુજરાતી ટીકા બનાવેલી.

ઇ. સ. ૧૮૬૨ માં Dr. Ernest Leuman (Journal of the German Oriental Society) ડૉ. દ્યુમેને દશવૈકાલિકની પ્રથમ આવૃત્તિ છપાવી. ત્યાર પહેલા બધી આવૃત્તિઓ હસ્ત-લિખિત હતી. ત્યાર પછી ઘણી આવૃત્તિઓ હિંદુસ્તાનમાં છપાઈ છે.

સંવત ૧૯૫૭ માં રાયધનપતિ સિંહબદાદુરની આવૃત્તિ છપાઈ હતી. જે પંચાગી સહિત અર્થાત્ મૂળ હરિભદ્રસૂરિની જૃદ્ધવૃત્તિ, નિર્ધુક્તિ ગૂજરાતી અનુવાદ, અવસૂરિ અને દીપિકા સહિત હતી.

ડૉ. જીવરાજ ઘેલાભાઈએ દશવૈકાલિકની ત્રણ ચાર આવૃત્તિઓ બહાર પાડેલી. ઇ. સ. ૧૯૩૨ માં ડૉ. ચર્મિંગે જર્મનીમાં અમદાવાદના શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની માગણીથી છપાવી; અને તેજ અરસામાં પ્રો. અબ્બંકરે જોન સાહિત્યના અભ્યાસી કૉલેજીયનોની સગવડ માટે શ્રી ભદ્રાબાલુ નિર્ધુક્તિ સહિત સંપૂર્ણ અંગ્રેજી અનુવાદ સાથે દશવૈકાલિક પ્રકાશિત કર્યું.

આ પુસ્તક ટિપ્પણી તથા નોટોથી અસંકૃત થઈ સુંદર આકારમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે.

આ સિવાય આગમોદય સમિતિ : સુરત. જોનધર્મ પ્રસારક સમાજ : જાવનગર. અજરામર જોન વિદ્યાશાળા : સિંઘડી તથા ઋષિ સમિતિ હૈદરાબાદ તરફથી પણ મૂળ, સંસ્કૃત અનુવાદ, હિન્દી અનુવાદ વગેરે સહિત પ્રગટ થયાં છે. તેમ છતાં ગૂજરાતી આલ્પભાગ વધારે પ્રચાર ન થયેલો હોવાને અંગે તે આવશ્યકતા પૂરી પાડવા મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર તરફથી આ બીજો ગ્રંથ બહાર પડે છે.

આ ગ્રંથમાં પણ ઉત્તરાખ્યન સૂત્રની જેમ ઉપયોગી નોંધો દાખલ કરી સૂત્રનું હાર્દ સરળતાથી સમજાય તે દ્રષ્ટિથી સરળ ભાષા લાવવા અને ગાથાનો પ્રવાહ ન તૂટે તેવી રીતે અવિચ્છિન્ન ચાલુ રાખવા યથા-શક્ય પ્રયત્ન સેવ્યો છે.

અંતિમમાં જણાવવાનું કે આ ગ્રંથમાં અગ્રજીતાં કોઈ ત્રુટિ રહી ગઈ હોય તો તે લક્ષમાં લાવવા તજજ્ઞ વિદ્વાનો સહયોગે તો તેને બીજી આવૃત્તિમાં ઘટતો ન્યાય અવશ્ય મળશે એ અભિલાષા સાથે વિરમું છું.

સુરત

તા. ૨૬ : ૧ : '૩૫

સંતબાલ

અનુક્રમણિકા

૧ દુઃખપુષ્પિકા

૩

ધર્મની વાસ્તવિક વ્યાખ્યા-સામાજિક રાષ્ટ્રીય અને આખ્યાત્મિક દ્રષ્ટિએ તેની ઉપયોગિતા અને તેનું ફળ-બિહુ અને જમરજીવનની તુલના-બિહુની બિલાવૃત્તિ સામાજિક જીવનપર ભારરૂપ ન થવાનું કારણ

૨ આમણુપૂર્વક

૭

વાસના અને વિકલ્પોને વશ થઈ સાધુતાની આરાધના થઈ શકે ખરી?—આદર્શ ત્યાગી કેણુ?—બીજકરૂપ રહેલી વાસનાવૃત્તિથી ચિત્ત ચંચળ બને ત્યારે તેને રોકવાના સગળ અને મફળ ઉપાય—રથનેમિ અને રાજમતીનો નાણુક પ્રસંગ—રથનેમિની જગત યથેલી વાસના રાજમતીની અડગતા—પ્રબળ પ્રલોભનમાથી રથનેમિનો ઉદ્ધાર-ઐશક્તિનું જ્વલત દ્રશ્ય.

૩ કુલ્લકાચાર

૧૩

બિહુઓના સંઘમાં જીવનને સુરક્ષિત રાખવા સારુ મહર્ષિઓએ બતાવેલા ચિકિત્સાપૂર્ણ બાવન નિષેધાત્મક નિયમોનું નિર્દેશન-જેમાં પોતાના નિમિત્તે કોષ્ઠપણુ જીવ ન દુભાય તેવી વૃત્તિથી જીવન નિર્વાહ-આદારશુદ્ધિ-અપરિગ્રહ શુદ્ધિ-શરીરમત્કારનો ત્યાગ-ગૃહસ્થના અતિ સંસર્ગનો ત્યાગ-અનુપયોગી વસ્તુઓ તથા ક્રિયાઓનો ત્યાગ વગેરેનો મમાવેશ થાય છે.

૪ પદ્મજીવનિકા

ગદ્યવિભાગ

૨૦

શ્રમજીવનની ભૂમિકામાં પ્રવેશ કરનાર સાધકની યોગ્યતા કેવી અને કેટલી હોવી જોઈએ?—શ્રમજીવનની પ્રતિજ્ઞાના કડક મતોનું સંપૂર્ણ વર્ણન-તે પ્રમત્તતાપૂર્વક પાળવા માટે જગત્ક યથેલા પીર સાધકની પ્રબળ અજિલાયા.

પદ્યવિભાગ

ક્રિયાઓ કરવા છતાં પાપકર્મના બંધનો ન નડે તેવા સરળ માર્ગનો નિર્દેશ-અર્હિસા અને સંવત્સરમાં વિવેકની આવશ્યકતા-જ્ઞાનથી

માંડીને મુક્તિની પ્રાપ્તિ સુધીની બધી ભૂમિકાઓનું ક્રમપૂર્વક વિસ્તૃત વર્ણન-કયો સાધક સફળતિ અને કયો સાધક દુર્ગતિને પામે ? સાધકના આવશ્યક ગુણો કયા ?

૫ પિણ્ડપણ

પ્રથમ ઉદ્દેશક

૪૨

ભિક્ષાની વ્યાખ્યા-ભિક્ષાનો અધિકારી કોણ ? -ભિક્ષાની ગવેષણા વિધિ-જેમાં કયા માર્ગે અને કેવી રીતે જવું ?-ચાલવામાં, બોલાવામાં વગેરે ક્રિયામાં કેટલું જાગૃત રહેવું ?-કયાથી ભિક્ષા મેળવવી ?-કેવી રીતે મેળવવી ?-ગૃહસ્થને ઘેર કેમ ઉભા રહેવું ?-નિર્દોષ ભિક્ષા કેને કહેવાય ?-કેવા હાતાર પાસેથી ભિક્ષા લઈ શકાય ?-મોજન કેમ કરવું ? પ્રાપ્ત થયેલા આદારમાં સંતોષવૃત્તિ કેમ જાળવવી વગેરે વર્ણન છે.

દ્વિતીય ઉદ્દેશક

ભિક્ષાને સમયેજ ભિક્ષા સારુ નિર્ગમન-ચોડી પણ ભિક્ષાનો અમંગલ-બેદ રાખ્યા સિવાય શુદ્ધ આચારવિચારવાળા પ્રત્યેક ધરમાંથી ભિક્ષાની ગવેષણા-રસવૃત્તિનો ત્યાગ.

૬ ધર્મચર્યામાધ્યયન

૭૦

મોક્ષમાર્ગનું સાધન શું ?-ત્યાગનો સ્તંભ કોણ-અમણુજવનના અતિ ઉપયોગી અહાર નિયમોનું સચોટ વર્ણન-અર્હિમા શા માટે ?-સત્ય અને અસત્ય વ્રતની ઉપયોગિતા કેવી અને કેટલી ?-મૈથુનવૃત્તિમાંથી કયા કયા દોષો જન્મે છે ?-અજ્ઞચર્યની આવશ્યકતા પરિમહની જીવનસ્પર્શી વ્યાખ્યા-રાત્રિભોજન શા માટે વર્ત્ય છે ?-સૂક્ષ્મ જીવોની દયા કયા જીવનમાં અને કેટલી શક્ય છે ?-ભિક્ષુઓને અકલ્પ્ય પદાર્થો કયા ?-વિભૂષાનો ત્યાગ વગેરે વિષયોનું તત્ત્વસ્પર્શી બ્યાન.

૭ મુવાકચશુદ્ધિ

૮૮

વચન શુદ્ધિની આવશ્યકતા- વાણી એ શું છે ?- વાણીના અતિ વ્યયથી થતી હાનિનું દિગ્દર્શન- ભાષાના પ્રકારો- તેમાંની કઈ કઈ ભાષાઓ વર્ત્ય છે ? અને તે શા માટે ? તેનું વિસ્તૃત વિવેચન-સત્યવાણી પણ કેવી રીતે બોલવી તેની સિખામણ-કોઈનું દિલ ન દુભાય, અવહાર પણ બરાબર જળવાય અને સંયમી જીવનને

બાધક ન હોય તેવું સત્ય બોલવું પણ વિવેક હોય તો શક્ય છે
 ખત્યાદિ ભાષાનું સમૃદ્ધ સમાલોચન.

૮ આચારપ્રભિધિ

૧૦૧

સદગુણોની સાચી લક્ષ્મી કોને હોય ?—સદાચારના માર્ગની
 કદિનતા—સદવર્તનના સાધકને કેવી મુશ્કેલીમાં કષ્ટ રીતે પ્રસાર થવું
 તેની સળગ વિચારણા અને વસ્તુનિર્દેશ—ક્રોધાદિ આત્મરિપુઓ પર
 વિજય શી રીતે મેળવવો ?—માનસિક, વાચિક અને કાયિક એ ત્રણે
 સાધનોથી ધ્વજચર્યની રક્ષા શી રીતે કરવી ?—આસક્તિ ને અભિમાનને
 કેમ નિવારવા ?—જ્ઞાનનો સદુપયોગ કષ્ટ રીતે કરવા ? કષ્ટ કષ્ટ ક્રિયા
 ઓનો સાધુશુવનમાં આદર કરવો અને કષ્ટ કષ્ટનો ત્યાગ કરવો ?
 વગેરે સાધક શુવનના પ્રત્યેક કાયકાને ઉદ્દેશવું રિવેચન.

૯ વિનયસમાધિ

પહેલો ઉદ્દેશક

૧૧૯

વિનયની વિશાળ વ્યાખ્યા—ગુરુકુળના શ્રમણ સાધકોના ઉપકારી
 ગુરુદેવો પ્રત્યે વિવેકપૂર્ણ ભક્તિનું દર્શન—અવિનીત સાધક પોતાની
 મેળેજ પોતાનું પતન કેમ નોતરે છે તેનો સ્પષ્ટ ચિતાર—જ્ઞાન ને
 વયમાં લઘુ જાણી જે સાધકો ગુરુનું અપમાન કરે છે તેના પરિણામની
 ભયંકરતા—જ્ઞાની સાધકને પણ શુભભક્તિની આવશ્યકતા—ગુરુભક્તિમાં
 શિખનો વિકાસ—વિનીત સાધકનાં વિશિષ્ટ લક્ષણો.

બીજો ઉદ્દેશક

વૃદ્ધના ક્રમિક વિકાસની સાથે આધ્યાત્મિક માર્ગના વિકાસની
 તુલના—ધર્મથી માંડીને તેના અંતિમ પરિણામ સુધીનું દિગ્દર્શન—
 વિનય અથવા અવિનયના ફળની સરખામણી—વિનયસખાના કદા
 યજુઓનું આજેહ્ન વર્ણન.

ત્રીજો ઉદ્દેશક

પૂજ્યતાની અવશ્યકતા છે કે ? આદર્શ પૂજ્યતા કઈ ?—પૂજ્યતા
 પ્રાપ્ત કરવા માટે કયા કયા ગુણોની આવશ્યકતા છે ?—કર્મ, વાણી
 અને મન એ ત્રણેને વિનીત સાધક કયાં કયાં અને કેવી કેવી રીતે
 યોજે તેનું વિસ્તૃત વર્ણન અને વિનીત સાધકનો અંતિમ
 ગતિનો નિર્દેશ.

માંડીને મુક્તિની પ્રાપ્તિ મુધીની બધી ભૂમિકાઓનું ક્રમપૂર્વક વિસ્તૃત વર્ણન-કયો સાધક સદ્ગતિ અને કયો સાધક દુર્ગતિને પામે ? સાધકના આવશ્યક ગુણો કયા ?

૪ પિણ્ડેપણા

પ્રથમ ઉદ્દેશક

૪૨

બિક્ષાની બ્યાખ્યા-બિક્ષાનો અધિકારી કોણ ? -બિક્ષાની ગવેયણા વિધિ-જેમાં કયા માર્ગે અને કેવી રીતે જવું ?-ચાલવામાં, બોલાવામાં વગેરે ક્રિયામાં કેટલું જાગૃત રહેવું ?-ક્યાંથી બિક્ષા મેળવવી ?-કેવી રીતે મેળવવી ?-ગૃહસ્થને ઘેર કેમ ઉભા રહેવું ?-નિર્દોષ બિક્ષા કેને કહેવાય ?-કેવા દાતાર પાસેથી બિક્ષા લઇ શકાય ?-મોજન કેમ કરવું ? પ્રાપ્ત થયેલા આદારમાં સંતોષવૃત્તિ કેમ જાગવવી વગેરે વર્ણન છે.

દ્વિતીય ઉદ્દેશક

બિક્ષાને સમયેજ બિક્ષા સારુ નિર્ગમન-ચોડી પણ બિક્ષાનો અસંગ્રહ-ભેદ રાખ્યા સિવાય શુદ્ધ આચારવિચારવાળા પ્રત્યેક ધરમાંથી બિક્ષાની ગવેયણા-રસવૃત્તિનો ત્યાગ.

૬ ધર્મચિકામાખ્યયન

૯૦

મોક્ષમાર્ગનું સાધન શું ?-ત્યાગનો સ્તંભ કોણ-અમણ્યજીવનના અતિ ઉપયોગી બહાર નિયમોનું સચોટ વર્ણન-અદ્વિસા શા માટે ?-સત્ય અને અસત્ય વ્રતની ઉપયોગિતા કેવી અને કેટલી ?-મૈત્રુણ્યવૃત્તિમાંથી કયા કયા દોષો જન્મે છે ?-અહમ્યત્વની આવશ્યકતા પરિબ્રહ્મની જીવનસ્પર્શી બ્યાખ્યા-રાત્રિમોજન શા માટે વર્જ્ય છે ?-સક્ષમ જીવેલી દયા દયા જીવનમાં અને કેટલી શક્ય છે ?-બિક્ષુઓને અકદમ્પ પદાર્થો કયા ?-વિશ્રુપાનો ત્યાગ વગેરે વિષયોનું તલસ્પર્શી બ્યાન.

૭ મુવાકયશુદ્ધિ

૮૮

વચન શુદ્ધિની આવશ્યકતા- વાણી એ શું છે ?- વાણીના અતિ વ્યયથી થતી હાનિનું દિગ્દર્શન- ભાષાના પ્રકારો- તેમાંની કઈ કઈ ભાષાઓ વર્જ્ય છે ? અને તે શા માટે ? તેનું વિસ્તૃત વિવેચન-સત્યવાણી પણ કેવી રીતે બોલવી તેની શિખામણ-કોષનું દિલ ન દુભાય, બ્યવહાર પણ જરાબર જળવાય અને સંયમી જીવનને

સાધક ન હોય તેવું સત્ય જોલવું પણ વિવેક હોય તો શક્ય છે
મત્યાદિ ભાષાનું સમૃદ્ધ સમાલોચન.

૮ આચારપ્રશ્નિકા

૧૦૧

સદગુણોની સાચી લગની કોને હોય?—સદાચારના માર્ગની
ઠહિનતા—સદવર્તનના સાધકને કેવી મુશ્કેલીમાં ઠઈ રીતે પ્રસાર થવું
તેની સગય વિચારણા અને વસ્તુનિર્દેશ—કોષાદિ આત્મરિપુઓ પર
વિજય શી રીતે મેળવવો?—માનસિક, વાચિક અને કાયિક એ ત્રણે
સાધનોથી ધ્વજચર્ચની રક્ષા શી રીતે કરવી?—આસક્તિ ને અસિમાનતે
કેમ નિવારવા?—જ્ઞાનનો સદુપયોગ કઈ રીતે કરવા? કઈ કઈ ક્રિયા
ઓનો સાધુશુવનમાં આદર કરવો અને કઈ કઈનો ત્યાગ કરવો?
વગેરે સાધક શુવનના પ્રત્યેક કોણકોને ઉકેલવું વિવેચન.

૯ વિનયસમાધિ

પાહેલો ઉદ્દેશક

૧૧૯

વિનયની વિશાળ વ્યાખ્યા—ગુરુકુળના શ્રમણ સાધકોના ઉપકારી
ગુરુદેવો પ્રત્યે વિવેકપૂર્ણ ભક્તિનું દર્શન—અવિનીત સાધક પોતાની
મેળેજ પોતાનું પતન કેમ નોતરે છે તેનો સ્પષ્ટ ચિતાર—જ્ઞાન ને
વયમાં લધુ જાણી જે સાધકો ગુરુનું અપમાન કરે છે તેના પરિણામની
ભયંકરતા—જ્ઞાની સાધકને પણ ગુરુભક્તિની આવશ્યકતા—ગુરુભક્તિમાં
શિષ્યનો વિકાસ—વિનીત સાધકના વિશિષ્ટ લક્ષણો.

ખીજો ઉદ્દેશક

વૃક્ષના ક્રમિક વિકાસની સાથે આધ્યાત્મિક માર્ગના વિકાસની
તુલના—ધર્મથી માંડીને તેના અંતિમ પરિણામ સુધીનું દિગ્દર્શન—
વિનય અથવા અવિનયના ફળની સરખામણી—વિનયસખાના કટા
શત્રુઓનું આબેહ્ન વર્ણન.

ત્રીજો ઉદ્દેશક

પૂજ્યતાની અવશ્યકતા છે કે? આદર્શ પૂજ્યતા કઈ?—પૂજ્યતા
પ્રાપ્ત કરવા માટે કયા કયા ગુણોની આવશ્યકતા છે?—કર્મ, વાણી
અને મન એ ત્રણેને વિનીત સાધક કયાં કયાં અને કેવી કેવી રીતે
યોગ્ય તેનું વિસ્તૃત વર્ણન અને વિનીત સાધકનો અંતિમ
ગતિનો નિર્દેશ.

ચોથો ઉદ્દેશક

સમાધિની વ્યાખ્યા અને તેના ચાર સાધનોનું વર્ણન—આદર્શ જ્ઞાન, આદર્શ વિનય, આદર્શ તપ અને આદર્શ આચારની આરાધનાની રીતે ચાલ ?—તેની પ્રાપ્તિમાં કયા પ્રકારની સાવચેતી રાખવાની છે તેનું જવાબ.

૧૦ ભિક્ષુ નામ

૧૩૮

ત્યાગનું આકર્ષણ ક્યારે થાય ?—સર્ગાં સંબંધી અને સંપત્તિને ત્યાગનાર ભિક્ષુની જવાબદારી—જીવનપર્યંત પાળવાની પ્રતિજ્ઞાપર તે કેમ સ્થિર રહે તેની શિક્ષા—ત્યાગનો સંબંધ વેશ સાથે નહિ પરંતુ આત્મવિકાસ સાથે છે તેનું નિર્દર્શન—આદર્શ ભિક્ષુની પ્રત્યેક ક્રિયાનું તત્કરપર્યાયી કથન.

૧૧ રતિવાક્ય : પ્રથમ ચુલિકા

૧૪૭

ગૃહસ્થ જીવન કરતાં સાધુ જીવનની મહત્તા શાથી ?—ભિક્ષુસાધક પરમ પૂજનીય હોવા છતાં શાસનના બંધારણને ન્યાય આપવાની તેની ફરજ—શાસનના અધ્યાસની જીવનપર થતી અસર—સંયમથી ચલિત થયેલા ચિત્તરૂપી અશ્વને તુરંત વશ કરવા સારુ લગામરૂપ જતાવેલા સચોટ અને સફળ અઢાર ઉપાયો—અંયમી જીવનથી પતિત થયા પછીની બચકર સ્થિતિનો આબેહૂબ ચિતાર—બ્રહ્મ થયેલા ચિત્તભિન્ન જીવોના દૃષ્ટાંત સાથે પતિતની સરખામણી—પતિતનો પશ્ચાત્તાપ—સંયમી દુઃખની ક્ષણભંગુરતા અને બ્રહ્મ જીવનની બચકરતાનો ખ્યાલ—મનના મલિન કચરાને સાફ કરવાના ઉપાયો.

૧૨ વિવિક્તચર્યા : દ્વિતીય ચુલિકા

૧૫૬

એકાંતચર્યાની વ્યાખ્યા—સંસારના પ્રવાહમાં વહી રહેલા જીવોની દશા—એ પ્રવાહની સામે જવાનો અધિકારી કોણ ? અને તેની પરિસ્થિતિ—આદર્શ એકચર્યાની અને સ્વચ્છંદી એકચર્યાની તુલના—આદર્શ એકચર્યામાં કયા સદ્ગુણોની આવશ્યકતા છે ?—કયા નિયમો પાળવાના હોય છે ? તેનું વિસ્તૃત વર્ણન—એકાંતચર્યાનું રહસ્ય અને તેની ચોખ્ખતાનો અધિકાર—એક આત્મલક્ષી એજ એકચર્યા અથવા વિવિક્ત ચર્યા તે સૂચવીને જતાવેલા મોક્ષનો રાજમાર્ગ.

■ ■ પ્રારંભ ■ ■

तत्पिमं पढमं ठाणं, महावीरेण देसिअं ।
अहिंसा निउणां दिग, सच्च भूएसु संजमो ॥

तत्प्रेदं प्रथमं स्थानं, महावीरेण देशितम् ।
अहिंसा निपुणा दष्टा, सर्वभूतेषु संयमः ॥

प्रतोभां सर्वथी भेष्ट, अहिंसा वीर वर्धने;
सर्वं लोके इथा पाणो, इथातुं भूष संयम.

इति० अ० ६ : ६

દ્રુમ પુષ્પિકા

(વૃક્ષના ફૂલસંબંધી)

૧

વસ્તુનો સ્વભાવ એજ ધર્મ, તેના ઘણા પ્રકારો હોઈ શકે
તેવાં કે:— દેહધર્મ, મનોધર્મ, આત્મધર્મ. તેજ પ્રકારે વ્યક્તિધર્મ
સમાજધર્મ, રાષ્ટ્રધર્મ, વિશ્વધર્મ વગેરે. અહીં તો ખાસ કરીને
સાધુતા જાળવવાનો સાધુધર્મ સમજાવવામાં આવ્યો છે કે જે સાધુ
ધર્મમાં મુખ્યત્વે નહિ તો ગૌણતાએ પણ ઈતર ધર્મોનો (વ્યક્તિ-
ધર્મ, સમાજધર્મ, રાષ્ટ્રધર્મ, અને વિશ્વધર્મનો) સમાવેશ થાય છે.

જગવાન મહાવીરની પાટ બેસી તેમનાં જે પ્રવચનો શ્રીમુધર્મ-
સ્વામીએ જાળુને ઉદ્દેશીને કહ્યાં હતાં તેજ પ્રવચનોને પોતાના
મુશિષ્ય મનકને શ્રી સ્વયંભવ સ્વામીએ કહ્યાં.

શુરુદેવ બોલ્યા:—

[૧] ધર્મ એ સર્વોત્તમ (ઉચ્ચ પ્રકારનું) મંગળ છે. અહિંસા,
સંયમ અને તપ એજ ધર્મનું સ્વરૂપ છે. આવા ધર્મમાં જેનું
મન હમેશાં લીન રહે છે તેના પુરુષને દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે.

નોંધ—કોઈ મનુષ્ય મંગળ જોયા વિના કોઈ પણ શુભ કાર્યનો
પ્રારંભ કરવું નથી માટે મંગળની સૌ કોઈને આવશ્યકતા છે. મંગળ પાંચ
પ્રકારનાં છે (૧) શુદ્ધ મંગળ—પુત્રાદિનો જન્મ (૨) અશુદ્ધ મંગળ—ગૃહાદિ

નૂતન બનાવવાં (૩) ચમત્કારિક મંજળ-વિવાહાદિ કાર્ય (૪) ક્ષીણમંગળ-ધનાદિની પ્રાપ્તિ અને (૫) સદા મંજળ-ધર્મપાતન. તે બધાં પૈકી સર્વોત્તમ મંજળ એ કામ હોય તો તે ધર્મજ છે. બીજા મંગલોમાં અમંગળનો સમાવેશ છે. ધર્મરૂપ મંજળમાં તેમ બનતું નથી. તે સદા મંગળમય રહે છે અને પાળનારને પણ મંગળમય રાખે છે. માટે જ તે સર્વોત્તમ મંજળ છે. દુર્ગતિમાં જતા જીવોને બચાવે તે ધર્મ. તેવા ધર્મ આ ત્રણ વસ્તુમાં સમાઈ જાય છે.

અહિંસા:—અહિંસા એટલે પ્રાણાતિપાતથી વિરતિ. શુદ્ધ-પ્રેમ, દયા કે અનુકંપાથી દુઃખ છત્કાય છે ત્યારે જ સાચો મિત્રભાવ જગે છે. સર્વ પ્રાણી પ્રત્યે મિત્રભાવ રાખવો, ઉપયોગપૂર્વક કોઈને દુઃખવવાની દૃષ્ટિ રાખ્યા વિના દેહિક, માનસિક કે આત્મિક કોઈ પણ તેવી ક્રિયા કરવી તે વાસ્તવિક રીતે આહસક ક્રિયા છે. આવી અહિંસાનો આરાધક માત્ર અહિંસક જ નથી હોતો બલકે હિંસાનો પ્રજનન વિરોધક હોય છે.

સંયમ:—આત્માવદ્વારથી ઉપરતિ (પાપકાર્યોને રોકવાં). સંયમના ત્રણ પ્રકાર છે. (૧) કાયિક સંયમ, (૨) વાચિક સંયમ અને (૩) માનસિક સંયમ. દેહને લગતા પદાર્થોની ભ્રમ બને તેમ જરૂરિયાતો ધરાડવી તે કાયિક સંયમ છે. વાણીને દુષ્ટમાર્ગથી નિવારીને સુમાર્ગમાં પ્રવર્તવવી તે વાચિક સંયમ અને, મનને દુર્વિકલ્પોમાંથી છાટાવીને મુખ્યવસ્થિત રાખવું તે માનસિક સંયમ છે. સંયમના વિસ્તૃત સત્તર ભેદોનું વર્ણન આગળ આવશે.

તપ:—વાસનાનો નિરોધ કરવો તેનું નામ તપ. ઠંડી ઠંડી મહિન ચિત્તવૃત્તિની શુદ્ધિ માટે આંતરિક તથા બાહ્યક્રિયા કરવી તે તપશ્ચર્યા છે. તે તપના બાર ભેદોનું વર્ણન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં છે.

અહિંસામાં સ્વ અને પરનું દ્વિત છે. સૌ કોઈને શાન્તિ મળે છે. માટે જ અહિંસા એ ધર્મ છે. સંયમથી પાપી પ્રવૃત્તિ અટકે છે, તૃષ્ણા મંદ પડે છે અને તેવા સંયમીપુરુષો જ રાષ્ટ્રશાન્તિમાં સાચા ઉપકારક થઈ પડે છે. અનેક દુઃખિ-તોને તે દ્વારા આશ્વાસન મળે છે. યમમાં ધર્મ છે. તપશ્ચર્યાથી અંતઃકરણની વિશુદ્ધિ થાય ■ માટે ધર્મ છે. આ રીતે તે તત્ત્વો દ્વારા સામાજિક, રાષ્ટ્રીય અને

વિશ્વસ થાય છે. નેઓનું મન

દ્રષ્ટિઓનો
ક્રિયા તે
દેવોને

હોય તેમા કશું જ આવશ્યક નથી અર્થાત્ કે તેવા ધર્મિષ્ઠનુ વાતાવરણ જ એટલું સુદર હોય છે કે ત્યાં દેવો પણ સહેજે નમી પડે છે.

[૨] જેમ ભમરો વૃક્ષોના ફૂલોમાથી મધ ચૂમે છે (રસ પીએ છે) ત્યારે તે ફૂલોને ઈન્ન પહોચાડ્યા વિના પણ પોતાની જાતને પોષી શકે છે,

[૩] તેમ સસારના રાગબંધનથી (અચીથી) રહિત એવા પવિત્ર સાધુઓ આ વિશ્વમા વસે છે, કે જેઓ ફૂલમા ભમરાની માફક આ મસારમા માન પોતાની હિપયોગી મામત્રી (અન્નપાનાદિ) તથા શુદ્ધ-નિર્દોષ બિજ્ઞા (અન્નપાન) અને તે પણ ગૃહસ્થે આપેલી તે મેળવીને સતુષ્ટ રહે છે

નોંધ.—જાનને પીડા ન આપવી તે અહિંસા પરને પીડા ન હપજે તેવી રીતે બહુ થોડામા જીવનનિર્વાહ કરી લેવો તે મધ્યમ અને તેમ કરવા જતા પોતાની ઇચ્છાનો નિરોધ થાય તે તપ આવી રીતે સાધક જીવનમા સ્વાભાવિક ધર્મનું વ્યવહારિક અને નિશ્ચય એમ બન્ને દ્રષ્ટિએ પાલન સ્વયં થયું રહે છે. ભમર અને સાનુ એ બન્નેમા ભિન્નની વિરોધતા એ છે કે ભમરો તો વૃક્ષનું પુષ્પ ઈચ્છે કે ન ઇચ્છે તો પણ તેમાથી રસને ચૂમે છે પરંતુ ભિન્નુઓ તો ગૃહસ્થ પોતાનામાથી રાજપુશ્પથી આપે તેજ અદ્ય કહે છે

[૪] તે ધર્મિષ્ઠ શ્રમણ સાધકો કહે છે કે “ અમે અમારી બિજ્ઞા તેવી રીતે મેળવીશુ કે જે બિજ્ઞાદારા કોઈ પણ દાતારને કુશ્મ ન થાય અથવા અમે એવું જીવન ગાળીશુ કે જે જીવનમાં કોઈ પણ પ્રાણી જાતને અમાગ નિમિત્તે હાનિ ન પહોચે ” વળી ભમગઓ જેમ અકસ્માત પ્રાપ્ત થયેના ફૂલો પર બેસી જાય છે, તેમ તેવા શ્રમણવરો અપરિચિત ધરોમા (પોતાના નિમિત્તે જ્યાં ભોજન ન થયું હોય તેવા ધરોમા (બિજ્ઞાથે) જ ગમન કરે છે

નૂતન ળનાવવા (૩) અમલકારિક મગજ-વિવાહાદિ કાર્ય (૪) ક્ષીણમગજ-ધનાદિની પ્રાપ્તિ અને (૫) સદા મગજ-ધર્મપાલન તે ળધા પૈકી સર્વોત્તમ મગજ બે કોઈ હોય તો તે ધર્મજ છે બીજા મગજોમા અમગજનો સભવ છે ધર્મરૂપ મગજમા તેમ જનવુ નથી તે સદા મગજમય રહે છે અને પાળનારને પણ મગજમય રાખે છે માટે જ તે સર્વોત્તમ મગજ છે દુર્ગતિમા જતા જીવોને જાણવે તે ધર્મ. તેવા ધર્મ આ ત્રણ વસ્તુમા સમાઈ જાય ॥

અહિંસા — અહિંસા એટલે પ્રાણાતિપાતથી વિરતિ શુદ્ધ-રેમ, દયા કે અનુકંપાથી દૃઢ્ય જવકાય છે ત્યારે જ સાચો મિત્રભાવ જગે છે સર્વ પ્રાણી પ્રત્યે મિત્રભાવ રાખવો, ઉપયોગપૂર્વક કોઈને દુઃખવવાની દગ્ધા રાખ્યા વિના દેહિક, માનસિક કે આત્મિક કોઈ પણ તેવી ક્રિયા કરવી તે વાસ્તવિક રીતે આહસક ક્રિયા છે આવી અહિંસાનો આરાધક માત્ર અહિંસક જ નથી હોતો. બધકે હિંસાનો પ્રજળ વિરોધક હોય ॥

સયમ — આસ્રાવદ્વારથી ઉપરતિ (પાપકાર્યોને રોકવા) સયમના ત્રણ પ્રકાર છે (૧) કામિક સયમ, (૨) વાચિક સયમ અને (૩) માનસિક સયમ દેહને લગતા પદાર્થોની જેમ અને તેમ જરૂરિયાતો ધરાવથી તે કામિક સયમ છે વાણીને દુષ્ટમાર્ગથી નિવારીને સુમાર્ગમા પ્રવર્તાવથી તે વાચિક સયમ અને મનને દુર્વિકલ્પોમાથી છોડાવીને સુબ્યવસ્થિત રાખવુ તે માનસિક સયમ ॥ સયમના વિસ્તૃત સત્તર ભેદોનું વર્ણન આગળ આવશે

તપ — વાસનાનો નિરોધ કરવો તેનું નામ તપ ૮૩ ૮૩ મસિન ચિત્તવૃત્તિની શુદ્ધિ માટે આત્મિક તથા બાહ્યક્રિયા કરથી તે તપશ્વર્પા ॥ તે તપના બાર ભેદોનું વર્ણન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમા છે

અહિંસામા શ્વ અને પરવુ દ્વિત છે સૌ કોઈને શાન્તિ મળે છે માટે જ અહિંસા એ ધર્મ ॥ સયમથી પાપી પ્રવૃત્તિ અટકે છે, તૃષ્ણા મદ પડે છે અને તેવા સયમીપુરુષે જ રાષ્ટ્રશાન્તિમા સાચા ઉપકારક યદ્ય પડે છે અનેક દુષ્ટિ તેને તે દ્વારા આશ્વાસન મળે ॥ માટે સયમમા ધર્મ છે તપશ્વર્પાથી અત કરણની વિશુદ્ધિ યાય છે માટે જ તપશ્વર્પામા ધર્મ છે આ રીતે તે તત્ત્વે દ્વારા સામાજિક, રાષ્ટ્રીય અને આધ્યાત્મિક ત્રણે દ્રષ્ટિઓનો સમન્વય, શુદ્ધિ તથા વિકાસ યાય ॥ માટે જ તે ત્રણે તરવોની ક્રિયા તે ધર્મક્રિયા છે આવા ધર્મમા જેઓનું મન છે તેઓ મનુજ અને દેવોને પણ વધ

હોય તેમા કશું જ આશ્ચર્ય નથી. અર્થાત્ કે તેવા ધર્મિષ્ઠનું વાતાવરણ જ એટલું સુંદર હોય કે તેવા દેવો પણ સહેજે નમી પડે જ

[૨] જેમ ભરો વૃક્ષોના ફૂલોમાથી મધ ચૂસે છે (ગમ પીએ છે) ત્યારે તે ફૂલોને ઈર્ષ્ય પહોચાડયા વિના પણ પોતાની જાતને પોષી શકે છે,

[૩] તેમ સંસારના ગગનવનથી (મથીથી) ગદિત એવા પવિત્ર માધુઓ આ વિશ્વમા વમે છે, કે જેઓ ફૂલમા ભરોની માફક આ ગંસારમા માત્ર પોતાની ઉપરોગી સામગ્રી (વસ્ત્રપાનાદિ) તથા શુદ્ધ-નિર્દોષ બિજા (અન્નપાન) અને તે પણ ગૃહસ્થે આપેલી તે મેળવીને સતુષ્ટ રહે છે

નોંધ:—ખીનને પીડા ન આપવી તે અહિંસા પરને પીડા ન ઉપજે તેવી રીતે બહુ થોડામા જીવનનિર્વાહ કરી લેવા તે સયમ અને તેમ કરવા જતા પોતાની હિંમતનો નિરોધ ધાય તે તપ. આવી રીતે સાધક જીવનમા સ્વાભાવિક ધર્મનું વ્યવહારિક અને નિશ્ચય એમ બન્ને દ્રષ્ટિએ પાવન સ્વયં થઈ રહે છે. ભરો અને સાનુ એ બન્નેમા બિંદુની વિરોધતા એ છે કે ભરો તો વૃક્ષનું પુષ્પ હોય કે ન હોય તો પણ તેમાથી રસને ચૂસે છે પરંતુ બિંદુઓ તો ગૃહસ્થ પોતાનામાથી રાજપુશીથી આપે તેજ મહણ કરે છે.

[૪] તે ધર્મિક શ્રમણ સાધકો કહે છે કે “ અમે અમારી બિજા તેવી રીતે મેળવીશુ કે જે બિજાદારા કોઈ પણ દાતાને દુઃખ ન થાય અથવા અમે એવું જીવન ગાળીશુ કે જે જીવનમા કોઈ પણ પ્રાણી જાતને અમાગ નિમિત્તે હાનિ ન પહોંચે ” વળી ભમગઓ જેમ અકસ્માત પ્રાપ્ત થયેના ફૂલો પર બેસી જાય છે, તેમ તેવા શ્રમણવરો અપરિચિત ધરોમા (પોતાના નિમિત્તે જ્યાં ભોજન ન થયું હોય તેવા ધરોમા (બિજાર્થે) જ ગમન કરે છે.

નૂતન બનાવવા (૩) અમલકારિક મંગળ-વિવાહાદિ કાર્ય (૪) ક્ષીણમંગળ-ધનાદિની પ્રાપ્તિ અને (૫) સદા મંગળ-ધર્મપાત્રન તે બધા પૈકી સર્વોત્તમ મંગળ જે કોઈ હોય તે તે ધર્મ જ છે બીજા મંજોમા અમંગળનો સંભવ ■ ધર્મરૂપ મંગળમા તેમ જનવ નથી તે સદા મંગળમય રહે છે અને પાળનારને પણ મંગળમય રાખે છે માટે જ તે સર્વોત્તમ મંગળ છે.

દુર્ગતિમા જતા જીવોને બચાવે તે ધર્મ. તેવા ધર્મ આ ત્રણ વસ્તુમા સમાઈ જાય ■

અહિંસા — અહિંસા એટલે પ્રાણાતિષાઠથી વિરતિ શુદ્ધ-પ્રેમ, કયા કે અનુકંપાથી દ્વેષ છનડાય છે ત્યારે જ સાચો મિત્રભાવ જાગે છે. સર્વ પ્રાણી પ્રત્યે મિત્રભાવ રાખવો, ઉપયોગપૂર્વક કોઈને દુઃખવવાની ઇચ્છા રાખ્યા વિના દેહિક, માનસિક કે આત્મિક કોઈ પણ તેવી ક્રિયા કરવી તે વાસ્તવિક રીતે આહુસક ક્રિયા છે આવી અહિંસાનો આરાધક માત્ર અહિંસક જ નથી હોતો બાકે હિંસાનો પ્રબળ વિરોધક હોય છે

સંયમ — આત્માવદ્વારથી ઉપરતિ (પાપકાર્યોને રોકવા) સંયમના ત્રણ પ્રકાર છે. (૧) કાયિક સંયમ, (૨) વાચિક સંયમ અને (૩) માનસિક સંયમ. દેહને લગતા પદાર્થોની ભેમ અને તેમ જશ્વિયાતો ઘટાડવી તે કાયિક સંયમ છે. વાણીને દુષ્ટમાર્ગથી નિવારીને સુમાર્ગમા પ્રવર્તાવવી તે વાચિક સંયમ અને, મનને દુર્વિકલ્પોમાથી છાડાવીને મુખ્યવસ્થિત રાખવું તે માનસિક સંયમ છે સંયમના વિસ્તૃત સત્તર ભેદોનું વર્ણન આગળ આવશે.

તપ — વાસનાનો નિરોધ કરવો તેનું નામ તપ ઠાઠ ઠાઠ મક્કિન ચિત્તવૃત્તિની શુદ્ધિ માટે આતરિક તથા બાહ્યક્રિયા કરવી તે તપશ્વર્યા છે તે તપના બાર ભેદોનું વર્ણન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમા છે

અહિંસામા સ્વ અને પરનું દ્વિત છે સૌ કોઈને શાન્તિ મળે છે. માટે જ અહિંસા એ ધર્મ ■ સંયમથી પાપી પ્રવૃત્તિ અટકે છે, વૃણા મદ પડે છે અને તેવા સંયમીપુરો જ રાષ્ટ્રશાન્તિમા સાચા ઉપકારક યથ પડે છે અનેક દુ ખિ-તોને તે દ્વારા આશ્વાસન મળે છે, માટે સંયમમા ધર્મ છે. તપશ્વર્યાથી અત કરણની વિશુદ્ધિ થાય છે માટે જ તપશ્વર્યામા ધર્મ છે આ રીતે તે તરવો દ્વારા સામાજિક, રાષ્ટ્રીય અને આધ્યાત્મિક ત્રણે દ્રષ્ટિઓનો સમન્વય, શુદ્ધિ તથા વિકાસ થાય ■ માટે જ તે ત્રણે તરવોની ક્રિયા તે ધર્મક્રિયા છે આવા ધર્મમા જીવોનું મન છે તેઓ મનુજ અને દેવોને પણ વંધ

હોય તેમાં કશું જ આશ્ચર્ય નથી. અર્થાત્ કે તેવા ધર્મિષ્ઠનું વાતાવરણ જ એટલું સુંદર હોય છે કે ત્યાં દેવો પણ સહેજે નમી પડે છે.

[૨] જેમ ભમરો વૃક્ષોનાં ફૂલોમાંથી મધ ચૂસે છે (રમ પીએ છે) ત્યારે તે ફૂલોને ઈર્ષ્ય પહોંચાડ્યા વિના પણ પોતાની જાતને પોષી શકે છે, -

[૩] તેમ સંસારના રાગબંધનથી (મયીથી) રહિત એવા પવિત્ર માધુર્યો આ વિશ્વમાં વસે છે, કે જેઓ ફૂલમાં ભમરાની માફક આ સંસારમાં માત્ર પોતાની ઉપયોગી સામગ્રી (વસ્ત્રપાત્રાદિ) તથા શુદ્ધ-નિર્દોષ ભિક્ષા (અન્નપાન) અને તે પણ ગૃહસ્થે આપેલી તે મેળવીને સતુષ્ટ રહે છે.

નોંધ:-ખીજને પીડા ન આપવી તે અહિંસા. પરને પીડા ન ઉપજાવે તેવી રીતે ખદુ થોડામા જીવનનિર્વાહ કરી લેવો તે સંયમ અને તેમ કરવા જતાં પોતાની ઇચ્છાનો નિરોધ થાય તે તપ. આવી રીતે સાધક જીવનમાં સ્વાભાવિક ધર્મનું બ્યવહારિક અને નિશ્ચય એમ બન્ને દ્રષ્ટિએ પાલન સ્વયં થઈ રહે છે. ભ્રમર અને સાયુ એ બન્નેમા ભિક્ષુની વિરોધતા એ છે કે ભમરો તો વૃક્ષનું પુષ્પ ઈચ્છે કે ન ઇચ્છે તો પણ તેમાંથી રસને ચૂસે છે પરંતુ ભિક્ષુઓ તો ગૃહસ્થ પોતાનામાંથી રાજ્યશુદ્ધિથી આપે તેજ શ્રદ્ધા કરે છે.

[૪] તે ધર્મિષ્ઠ શ્રમણ સાધકો કહે છે કે “ અમે અમારી ભિક્ષા તેવી રીતે મેળવીશું કે જે ભિક્ષાદારા કોઈ પણ દાતારને દુઃખ ન થાય અથવા અમે એવું જીવન ગાળીશું કે જે જીવનમાં કોઈ પણ પ્રાણી જાતને અમાગા નિમિત્તે હાનિ ન પહોંચે. ” વળી ભમરાઓ જેમ અકસ્માત પ્રાપ્ત થયેલાં ફૂલો પર બેસી જાય છે, તેમ તેવા શ્રમણવરો અપરિચિત ધરોમાં (પોતાના નિમિત્તે જ્યાં ભોજન ન થયું હોય તેવા ધરોમાં (ભિક્ષાર્થે) જ ગમન કરે છે.

નોંધ:—જે અંતઃકરણની શુદ્ધિ કરી સર્વ જીવો પર સમભાવ રાખે છે અને તપશ્ચર્યામાં રક્ત રહે છે તે શ્રમણ કહેવાય છે. શ્રમણનું જીવન સ્વાવલંબી હોયું જોઈએ. તેની પ્રત્યેક ક્રિયા હળવી હોવી જોઈએ. તેની આવશ્યકતાઓ હલકી હોવી જોઈએ. અર્થાત્ કે સાધુજીવન નિઃસ્વાર્થી અને નિષ્પક્ષપાતી જીવન છે અને તે આવા નિઃસંગ ભાવથી જ સુરક્ષિત રહી શકે.

[૫] મધુકર જેવા શાણામુનિઓ (કે જેઓ ધર અને કુટુંબથી) અનાસક્ત (બંધનરહિત) તથા કોઈ પણ જાતના ખોરાકમાં સંતુષ્ટ રહેવાની ટેવવાળા દમિતેન્દ્રિય હોય છે તેથીજ તેઓ શ્રમણો કહેવાય છે.

નોંધ:—અનાસક્તિ, દાનતાતા અને મજેલામાં સંતોષ એમ આ ત્રણ ઉચ્ચ ગુણો એજ સાધુતા છે. અથવા તો સરીર, વચન અને મનનું દમન, બ્રહ્મચર્યનું પાલન, કષાયોનો ત્યાગ અને તપશ્ચર્યા વડે આત્મ સાધના કરે એ જ સાધુ.

એમ કહ્યું હું.

એ પ્રમાણે દ્રમપુષ્પિકા નામનું પ્રથમ અધ્યયન પૂર્ણ થયું.

શ્રામણ્યપૂર્વક

(સાધુત્વ સૂચક)

૨

ધમ્મા આકાશ જેવી અનંત છે. એટલે આખાએ વિશ્વના પદાર્થો બધે ને હો ! તેમ છતાં તે પરિમિતજ છે. તેથી ધમ્માની અનંતતા તેમાં કયાંથી સમાય ! ધમ્માનો પાર સંસારની વસ્તુઓમાં કયાંથી પમાય !

તેથીજ જ્યાં ધમ્મા, તૃષ્ણા કે વાસના છે ત્યાં અતૃપ્ત શોક અને ખેદ છે. જ્યાં ખેદ છે ત્યાંજ વિકલ્પો છે અને વિકલ્પો છે ત્યાં શમતા નથી તેથી શમરસના પિપાસુ સાધુએ બાહ્ય ધમ્માઓનેજ તિસાંજસિ આપી દેવી થટે. અને જ્યાં અનંતતા છે એવા આત્મસ્વરૂપમાંજ તેને જોડી દેવી જોઈએ. તેજ સાચું શ્રામણ્ય છે.

ગુરુદેવ બોલ્યા:—

[૧] જે વિષયવાસના કિંવા દુષ્ટ ધમ્માઓને નિવારી શકે નહિ તે સાધુ, માધુતા કેમ પાળી શકે ? અને તેવી ધમ્માઓને આધીન થયેલો તે પગલે પગલે ખેદ પામીને સંકલ્પ વિકલ્પોને વશ થાય.

નોંધ:—વાસના એજ અનર્થનું મૂળ છે. તેનો વેગ ન દબાવાય તો સાધુધર્મનો લોપ થાય. વિકલ્પોની વૃદ્ધિ ચલાવી મન ડોહાયમાન થાય અને ચિત્તની ચંચળતા ડગલે અને પગલે ખેદ હતપન્ન કરી હત્તમ યોગીને પણ પતિત કરી દે.

[૨] વસ્ત્રો, કસ્તુરી, અગર કે તેવા મુગંધી પદાર્થો, મુકુટાદિ અલંકારો, સ્ત્રીઓ તથા પર્વત વગેરે સુખશ્યાઓને પરવશપણે જે ન ભોગવે તે કંઈ ત્યાગી કહી શકાય નહિ.

નોંધ:—પરવશપણે અર્થાત્ કાતો ઉપરના સાધનો ન જ મળ્યાં હોય અને ન ભોગવે અથવા મળવા છતાં રોગ કે તેવા બીજા કોઈ કારણે ભોગવી ન શકે તો તે ન ભોગવવા છતાં આદર્શ ત્યાગી કહી શકાય નહિ. કારણ કે ત્યા પદાર્થોનો ભોગ બલે ન હોય પણ પદાર્થ ભોગવવાની લાલસા તો છે જ.

[૩] પરંતુ જે મનોહર તથા ઈષ્ટ એવા કામભોગો સ્વતંત્ર રીતે પ્રાપ્ત થવા છતાં તેને શુભ ભાવનાઓથી પ્રેરાઈ પોતાથી અજગા કરી ત્યાગી દે છે તેજ આદર્શ ત્યાગી કહેવાય છે.

નોંધ:—મનોરમ અને દિવ્ય ભોગોની સંપૂર્ણ સામગ્રી હોય, તેને ભોગવી શકે તેવું શરીર હોય, સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા હોય છતાં આવા પ્રસંગમાં પણ વૈરાગ્યપૂર્વક તેનો ત્યાગ કરે તે આદર્શ ત્યાગી ગણાય છે. જો કે ભોગો ન મળવા છતાં તેવા સમયે પણ તેના ત્યાગની ભાવના થવી ફર્કલ જ છે. પરંતુ આ સ્થોલકમાં ઉત્તમ ત્યાગની અપેક્ષાએ ઉપર્યુક્ત કથન છે.

[૪] સમદ્રષ્ટિથી (સંયમની અભિમુખ દ્રષ્ટિ રાખી) સંયમમાં વિચરવા છતાં કદાચિત્ (ભોગવેલા ભોગોના સ્મરણથી અથવા નહિ ભોગવેલાને ભોગવવાની વાસના થવાથી) તે સંયમી સાધુનું મન સંયમમાર્ગથી બહાર જાય (ચલિત થાય) તો તેને આ પ્રમાણે ચિંતવતું જોઈએ કે “વિષયભોગની સામગ્રી મારી નથી અને હું પણ તેનો નથી, અથવા તે સ્ત્રી મારી નથી તેમ હું પણ તેનો નથી.” આવી રીતે સુવિચારના અંકુશથી તે પરનો સ્નેહ (આસક્તિ) હટાવી લે.

નોંધ:—વાસનાનું બીજા એટલું સૂક્ષ્મ છે કે ઘણી વખત તે નિર્મૂળ થયું હોય તેમ લાગે છે પરંતુ ક્વચિત્ સહજ નિમિત્ત મળતાં તે અંકુર પાંગરી ઉઠે છે. રથનેમિ અને રાજમતી દેવીને ઉત્તરાધ્યયનમાં

આપેયો પ્રસંગ તેની પ્રતીતિ આપે છે કદાચિત્ સચમથી અસ્થિર ચિત્ત થાય તો તેને સ્થિર કરવાના સચોટ વિચારો અને ઉપાયો માટે જુઓ આજ સૂત્રની પાછળ આપેલી ચૂવિકા ૧.

જો માત્ર ચિંતનથી મનોનિયંત્ર ન થાય તો શું કરવું ?

[૫] (મહાપુરુષો કહે છે કે—) “શરીરનું સુકોમળપણ ત્યાગી ઋતુ પ્રમાણે શીત કે તાપની આતાપના લો અથવા પોતાને અનુકૂળ બીજી તપશ્ચર્યા કરો. અને આવી રીતે કામભોગોની વાછાને ઓળંગશો તો દુઃખ પણ ઉશ્વથી શકશો દેષને છેઠી નાખો અને આસક્તિને દૂર કરો. જસ આમ કરવાથી આ મંસારમાં સુખી થશો. ”

નોંધ —કામથી ક્રોધ, ક્રોધથી સંમોહ, સંમોહથી રાગ અને દ્વેષ અને રાગદ્વેષથી દુઃખ એમ દુઃખની પરંપરાનું મૂળ વાસના જ છે. માટે વાસનાનો ક્ષય કરવાની ક્રિયારૂપ તપશ્ચર્યા કરવી તેજ દુઃખનાશનો ઉપાય છે.

અહીં રથનેભિ તથા રાજમતીનું દ્રષ્ટાંત આપી તે વસ્તુને વિશેષ સ્પષ્ટ કરે છે

સોરઠ દેશમાં એક અવકાપુરી સમાન વિશાળ દારિકા નામે નગરી હતી ત્યાં બહોળા યાદવકુળ સહિત શ્રીકૃષ્ણ રાજ્ય કરી રહ્યા હતા. તેમના પિતાશ્રીનું નામ વસુદેવ અને વસુદેવના મોટા ભાઈનું નામ સમુદ્ર વિજય હતું તે મમુદ્રવિજયના શિનાદેની નામના પટરાણીના અંગગત સુપુત્રનું નામ નેમિનાથ હતું

નેમિનાથ જ્યારે યુવાનવયના થયા ત્યારે કૃષ્ણ મહારાજની પ્રગળ ધમ્મજાયા તેમનું વેત્તિશાળ ઉગ્રસેન (જેનું અપર નામ જ્યોતરાજ કિંવા જ્યોતરાજ હતું તે) રાજના ધારણી નામના રાણીની અગ્રસત્ત ગણમતી નામની સૌદર્યવતી કન્યા સાથે થયેલું

• ડૉ. હર્ષન જોકાણી તેને જ્યોતરાજ તરીકે સિદ્ધ કરે છે

આવણુ સુદ છટ્ટના શુભ મુહૂર્તે મોટા દાકમાડ સાથે તે કુમાર ઠરાવેલા નિયમ પ્રમાણે પરણવા સારુ શશુર ગૃહે પધારતા હતા. તેવામાં માર્ગે ચાલતાં પાંજરામાં પૂરેલાં પશુઓનો પીડિત પોકાર તેના કર્ણદ્વારે અચડાયો. સારથિને પૂછતાં તેને ખગર પડી કે આ તો પોતાના જ લક્ષ્મિનિમિત્તે આટલા પશુઓની દ્વિસા થવાની છે.

આ સાંભળતાં જ તેને આ અને એવા અનેક અનર્થો એકે એક કાર્યમાં દેખાવા લાગ્યા. આ સંસારના સ્વાર્થો પર તેને વૈરાગ્યની સ્ફુરણા જાગી. પૂર્વના સંસ્કારોનો તેમાં વેગ મળ્યો અને તેની જાવનાનો પ્રવાહ સદૃજ વારમાં પલટી ગયો. ત્યાંથીજ રથ પાછો વાળીને તે ઘેર આવ્યા અને ખૂબ ચિંતન કરી આખરે તેણે ત્યાગમાર્ગને અંગીકૃત કર્યો. તેની ઉત્કટ જાવનાથી ખીજ પણ એક હજાર સાધકો તેની સાથે યોગમાર્ગને આરાધવા સારુ નીકળી પડ્યા.

પાછળથી રાજમતી પણ આ નિમિત્તે પ્રગળ વૈરાગ્યપૂર્વક સાધ્વી થયાં. સાતસો સદચરીઓ સાથે તેણે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી લીધી.

એકદા રૈવતક પર્વત પર નેમિનાથ જાગવાનને વંદન કરવા જતાં માર્ગમાં ખૂબ મેઘવૃષ્ટિ ચતાં તેનાં વસ્ત્રો ભિંજાયાં. એક એકાંત ગુફામાં તે પોતાના બધાં વસ્ત્રો ઉતારીને મુકવવા લાગ્યાં.

તેવામાં તેજ ગુફામાં ધ્યાનસ્થ રહેલા નેમનાથના નાનાભાઈ રથનેમિ કે જે બાળવયથી યોગમાર્ગમાં પ્રવૃત્ત થયા હતા; તેની દ્રષ્ટિ રાજમતીના દેહ પર પડી. સૌંદર્યમય શરીર અને એકાંતવાસમાં તેને નહિ અનુભવેલ વેદના યર્ષ આવી. વિકારની વાસનાએ તેને બ્યાકુળ બનાવ્યા. તેને પોતાની યોગદેશાનું જ્ઞાન ન રહ્યું. છેવટે તે સાધ્વી સ્ત્રીરથનેમિને કેવી રીતે સંયમ માર્ગમાં સ્થિર કરે છે તે વાંચવા માટે તેમનો તથા સતી રાજમતીનો પરસ્પર વાર્તાલાપ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના બાવીસમા અધ્યાયનમાં જોઈ લો.*

યોગેશ્વરી રાજમતી દેવીએ જે વચનરૂપ અંકુશથી રચનેમિને માર્ગ પર દોર્યા તે વચનોનો સારાંશ નીચેની ગાથાઓમાં છે.

[૬] અગંધન કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા સર્પો ઝળહળતી અગ્નિમાં બળી મરવું પસંદ કરે છે. પરંતુ વમેણુ વિષ ફરીથી પીવાનું ઇચ્છતા નથી.

[૭] અપયશના અભિલાષિન! તને ધિક્કાર હો! કે જે તું વાસના-મય જીવન માટે વમેજા ભોગોને ભોગવવા ઇચ્છે છે. એવા પતિત જીવન કરતાં તારું ચત્સુ વધારે ઉત્તમ છે.

[૮] હું ભોજકવિધ્યુની પૌત્રી અને ઉગ્રસેન મહારાજની પુત્રી છું. અને તું અંધક વિધ્યુનો પૌત્ર અને સમુદ્રવિજય મહારાજનો પુત્ર છે. રખે આપણે ગંધનકુળના સર્પ જેવા થઈએ! એ સંવશીશ્વર! નિશ્ચય ચર્ધ સંયમમાં સ્થિર થા.

નોંધ:—હરિભદ્રસૂત્રિના કથનના આધારે ડૉ. હર્ગન નેકેબી પોતાની નોંધમાં લખે છે કે ભોજરાજ કિંવા ભોજરાજ એ ઉગ્રસેન મહારાજનું અપરનામ છે. અંધકવિધ્યુ એ સમુદ્રવિજય મહારાજનું અપરનામ છે.

[૯] હે મુનિ! જે જે સ્ત્રીઓને નોંધશ અને તે સ્ત્રીઓને નોંધા પછી જો આમ કામભોગની વાંછના રાખ્યા કરીશ તો સમુદ્ર કિનારે હડ નામનો વૃક્ષ જેમ પવનથી ઉખડી જાય છે તેમ તારો આત્મા ઉચ્ચ ભૂમિકાથી પતિત થશે.

[૧૦] સ્વહચારિણી અને સાધ્વીનાં આ આત્મરૂપર્થી અને સચોટ વચનોને સાંભળી જેમ અંકુશ વડે (મનોન્મત્ત) હાથો વશ થાય તેમ રચનેમિ શીઘ્ર વશ થયા અને સયમધર્મમાં બરાબર સ્થિર થયા.

નોંધ:—ત્યાં હાથીરૂપ રચનેમિ, માવતરૂપ રાજમતી અને અંકુશરૂપ વચનો હતાં. રચનેમિનો વિકાર ક્ષણવારમાં ઉપસાત થયો અને પોતાનું જ્ઞાન ચવાથી તે પશ્ચાતાપપૂર્વક પોતાના માર્ગમાં સ્થિર થયા. ચારિત્રનો પ્રભાવ શું ન કરે?

[૧૧] જેમ તે પુરુષએષ રથનેમિએ વિપવભોગથી મનને સીધ દહાની લીધું તેમ વિચક્ષણ અને તત્ત્વ પુરુષો પણ વિપવ ભોગોથી નિવૃત્ત થઈ પરમ પુરુષાર્થ કરે.

નોંધ:—ચિત્તની ચંચલતા મર્ફટ જેવી છે. મનનો વેગ વાયુ જેવો છે. સંયમમા સતત જગૃતિ અને વૈરાગ્ય એ બંને તેની લગામો છે. લગામો શિથિલ થાય કે તુરતજ ચિત્તનથી તેને સત્ગતિ કરવી.

માનસિક ચિત્તનની સાથેજ સારીરિક સયમની પણ પ્રમાણ પુરતી આવશ્યકતા છે. તે વિવેક શુભાવે ન જોઈએ.

સારીરિક પ્રાણ અને મન એ ત્રણે પર કાણુ રાખવાથી ઘઝાઓનો નિરોધ થાય જ અને શાંતિની ઉપાસના (સાધના) શિદ્ધ થતી રહે છે. જેમ જેમ રાગ અને દ્વેષનો ક્રમસઃ ક્ષય થતો રહે જ તેમ તેમ આનંદનો આકાશકાર થતો જાય છે.

એમ કહું છું.

એ પ્રમાણે શ્રાવણપૂર્વક નામનું બીજું અભ્યાસન પૂર્ણ થયું.

શુદ્ધકાર્યાર

(લઘુ આચાર)

૩

ત્યાગ એ જેટલો વ્યક્તિગત આધ્યાત્મિક વિકાસમાં સહાયક છે તેટલોજ સમાજ, રાષ્ટ્ર અને વિશ્વને પણ પ્રત્યક્ષ અથવા પરોક્ષ રીતે ઉપકારક થઈ પડે છે.

જે સમાજમાં આદર્શ ત્યાગની પૃથ્થ છે તે સમાજ નિઃસ્વાર્થ સંતોષી અને પ્રશાન્ત હોવાનો. તેની નિઃસ્વાર્થતા રાષ્ટ્રની પીડાતી પ્રજાને આશ્વાસન આપી શકે અને તેની શાંતિના આદોક્ષનો વિશ્વમાં શાંતિનો પ્રચાર કરી શકે.

આથી જે રાષ્ટ્રમાં ત્યાગની મહત્તા છે ત્યાં સુખનો સાગર સ્વયં ઉત્પન્નવાનો, તે સાગરની કિનારમાં વૈરીનાં વૈમનસ્ય લય થવાનાં અને વિરોધક શક્તિના પ્રચંક બળો પણ શમી જવાનાં.

પરંતુ જે રાષ્ટ્રની પ્રજામાં ભોગવાસનાનુંજ પ્રાધાન્ય છે તે દેશમાં ધન હોવા છતાં સ્વાર્થ, મદાંધતા, રાષ્ટ્રદ્રોહ ઇત્યાદિ શાંતિના શત્રુઓનું સ્વરાજ્ય વ્યાપી રાષ્ટ્રશાંતિનું આજે, કાલે કે પછી અપહરણ થવાનું. સારાંશકે આદર્શ ત્યાગમાં વિશ્વશાંતિનું મૂળ છે, અને વાસનાનું પોષણ વિશ્વની અશાંતિનું કારણ છે.

આદર્શ ત્યાગીને ત્યાગ એજ જીવન છે. જીવનમાં સાંપ્રદાયિકતાના વિષ ન બળે કે તે જીવન કલુષિત ન થાય તે સારુ સાધક

દશામાં ત્યાગીને ખુબ સાવધ રહેવું પડે છે. તેથી તે સાવધાનતા અને વ્યવસ્થા બળવવા માટેજ આધ્યાત્મિક દર્દોના પ્રમળ ચિ-
હિત્સક મહર્ષિ દેવોએ માનસિક મંથનથી સંશોધન કરી અહીં સાધુ-
તાના સંરક્ષણ સારુ શુદ્ધમયી માંડીને મોટા આહાર મુંધીના બાવન
અનાચીર્ણ (નિષેધાત્મક) નિયમોનું આ અધ્યયનમાં વર્ણન
આપ્યું છે.

ગુરુદેવ બોલ્યા:—

[૧] જેઓનો આત્મા સંયમમાં સુરિયર થયો છે, જેઓ સાંસારિક
વાસનાથી કિંવા આંતરિક અને બાહ્ય પરિગ્રહથી મુક્ત રહ્યા
છે, જેઓ પોતાના અને પરના આત્માને દુર્ભાગી બચાવી
શકે છે અથવા જેઓ છકાય (દુન્વરી પ્રાણીમાત્ર) ના રક્ષક
છે, જેઓ આંતરિક મંધીથી રહિત છે તેવા મહર્ષિઓનું જે
અનાચીર્ણ (નહિ આચારવા યોગ્ય) છે. તે નીચે પ્રમાણે છે.

નોંધ—સ્રી, ધન, પરિવાર ઈત્યાદિ બાહ્ય પરિગ્રહ અને ક્રોધાદિ જે
આત્મદોષો છે તે આંતરિક પરિગ્રહ કહેવાય છે. વાથી શબ્દ રક્ષણ
વાચી છે.

છકાયમાં પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનરપતિ અને વ્રસ (હાલતા
ચાલતા બધા જીવો) એમ સૌ જીવોનો સમાવેશ થાય છે.

[૨] બાવન પ્રકારનાં અનાચીર્ણોનાં નામો ક્રમશઃ આ પ્રમાણે
છે:— (૧) ઔદેશિક (પોતાને ઉદ્દેશીને બનાવેલો આહાર
હોય તેને સાધુ લે તો આ આધાકર્મિક દોષ લાગે,) (૨) કીતકૃત
(સાધુ માટે ખરીદીને બનાવેલો આહાર લેવો તે દોષ).
(૩) નિત્યક (દુભેશાં એકજ ઘરે આર્મંત્રણ આપી જાય ત્યાં
આહાર લેવો તે), (૪) અભિહૃત (દુરથી સાધુ માટે ઉપા-
શ્રાયાદિ સ્થાનમાં સન્મુખ લવાયેલો આહાર લેવો તે), (૫)
રાત્રિભક્ત (રાત્રિ બોજન કરવું), (૬) સ્નાન કરવું. (૭)

ચંદન વગેરેની ગંધોનો ઉપયોગ કરવો, (૮) ધુણોનો ઉપયોગ કરવો, (૯) પંખાથી પવન નાખવો,

નોંધ:—આમંત્રણ આપે તેમાં પોતાનું નિમિત્ત હોવાનો પાકો સંભવ છે માટે તે આહાર સાક્ષીય દૃષ્ટિએ સાધુ માટે વર્જ્ય કહ્યો છે.

[૩] (૧૦) સંનિધિ (પોતાને કે પરને માટે ઘી, ગોળ કે કાઠપિણ્ડ પ્રકારના આહારનો રાત્રિએ સંગ્રહ કરી રાખવો તે), (૧૧) ગૃહિપાત્ર (ગૃહસ્થના પાત્રમાં આહારાદિ કરવો તે), (૧૨) રાજપિંડ (ધનિકે લોકો પોતાને માટે બલિષ્ઠ ઔષધિ નાખી ખોરાક બનાવે છે તે), (૧૩) કિમિચ્છક (તમોને, શું જોઈએ એમ પૂછીને બનાવેલો આહાર લેવો તે અથવા દાનશાળાનો આહાર લેવો તે), (૧૪) હાડ, માંસ, ત્વચા, રોમ ઇત્યાદિને સુખ થાય તેવું તૈલાદિકનું મર્દન કરાવવું તે, (૧૫) દંતપ્રધાવન (દાંતણુ કરવું), (૧૬) સંપ્રશ્ન (ગૃહસ્થોના શરીર કે ગૃહ સંબંધી કુદ્વળક્ષેમ પૂછી તેવી વાર્તામાં રસ લેવો તે), (૧૭) દેહપ્રલેખન (આરસો કે તેવા સાધનથી શરીરની શોભા નીરખવી,

નોંધ:—બલિષ્ઠ આહાર કરવાથી શરીરમાં વિકાર થવા સંભવ છે. અને વિકાર વધવાથી સંયમમા હાનિ પહોંચવાનો સંભવ રહે, માટે તે વર્જ્ય છે. દાનશાળાનો આહાર લેવાથી અન્ય થાયકોની લાચણી ફલાવાનો સંભવ છે.

[૪] (૧૮) અષ્ટાપદ (જુગાર ખેલવો), (૧૯) નાલિકા (શેતરંજ વગેરે બીજી રમતો રમવી), (૨૦) છત્રનું ધારણ કરવું, (૨૧) ચિકિત્સા (જે દ્વારા દિસા થાય તેવું વૈદું કરાવવું તે), (૨૨) પગમાં પગરખાં પહેરવાં, (૨૩) અગ્નિનો સમારંભ કરવો,

નોંધ:—નાલિકા એ એક નતની પ્રાચીન રમત છે. પરંતુ તે રાખ્દથી ચોપાટ, ગંજપો, શેતરંજ વગેરે સૌ રમતો સમજી લેવી, તે રમતો સાધુ-જન માટે વર્જ્ય છે. કારણકે તેમાં અનેક દોષોનો સંભવ છે.

[૫] (૨૪) શમ્પાતરપિંડ (જે ગૃહસ્થે રહેવા માટે આશ્રય આપ્યો હોય તેનું બોજન લેવું તે), (૨૫) આસંદી-પર્યંકનો ઉપયોગ (સાંગામાયી કે પલંગ પર બેસવું), (૨૬) ગૃહાન્તર નિવસા (બે ઘરની વચ્ચે બેસવું અથવા ગૃહસ્થને ત્યાં બેસી રહેવું), (૨૭) શરીરનું ઉદ્વર્તન કરે (શરીરને પીડી વગેરે ચોળે),

નોંધ—જેની આજ્ઞાથી મકાનમાં સાધુ રહ્યા હોય તેના ઘરના આહાર પાણી લેવાની મનાઈનું કારણ એ છે કે પોતાને ત્યાં મીઠામીઠા આખ્યા છે તેમ ધારી સાધુને ઉદ્દેશીને ખોરાક ચાચ અને તેથી દોષ થવાનો સંભવ છે.

આસંદી એ હાડિળાખાટ કે સાંગામાંથી જેવું ગૃહસ્થનું આસન હોય છે. તેવે સ્વબે બેસવાથી પ્રમાદાદિ દોષોનો સંભવ છે.

બે ધરની વચ્ચે બેસવાથી તે તે ધરના માણસોને આ કાષ્ટ ચોર હશે તેવી શંકા થવાનો સંભવ છે.

ગૃહસ્થને ત્યાં રોગી, અરાક્ત કે તપસ્વી સાધુ દેહની અશક્તિના કારણે બેસે તેને છટ છે. તે સિવાય ગૃહસ્થને ત્યાં બેસી ન રહે. ગૃહસ્થને ત્યાં બેસવાથી પરિવ્રજ વધે અને પરિવ્રજથી સંયમી જીવનને બાધા પહોંચે.

[૬] (૨૮) ગૃહસ્થની સેવા કરવી અથવા ગૃહસ્થની સેવા લેવી, (૨૯) પોતાનું કુળ કે જાતિ ઝોળખાવી ભિક્ષા મેળવવી, (૩૦) તપ્તાનિવૃત્તભોજિત્વ (જે ગરમ પાણી બરાબર અગ્નિનું શસ્ત્ર લાગી ઉકળ્યું નહોય તેવું સચેત પાણી લેવું), (૩૧) રોગ કિંવા ક્ષુધાની પીડા ઉપસ્થિત ચાચ ત્યારે વહાલાનું સ્મરણ કરવું કે કોઈનું શરણ ઇચ્છવું તે.

નોંધ—અહીં સેવાનો અર્થ ઝોળ વગેરે દબાવવાં ઇત્યાદિ ક્રિયાઓ છે. વિના કારણ આવી સેવાઓ લેવાથી આજ્ઞાસ વગેરે દોષોનો સંભવ છે. વાસણના હપટ, નીચે અને મધ્ય એ ત્રણે ભાગમાં જરાબર તપેલું હોય તેવું ગરમ પાણી અવિત્ત ગણાય છે.

[૭] (૩૨) મૂળો, (૩૩) આદુ કે (૩૪) શેરડીના કકડા જે નિવૃત્ત ન હોય અર્થાત્ સચિત્ત હોય તે બોગવવાં તે, (૩૫) સચેત

સૂરણ વગેરે કંદ કે (૩૬) સચિત જડીબુટ્ટી,^x (૩૭) સચિત ફળ,
(૩૮) કે સચિત બીજ અદ્ય કરવાં તે.

નોંધ:—જીવસહિત હોય તો સચિત ગણાય અને જીવરહિત હોય તે અચિત ગણાય. અન્ય જાતિના કોઈ પણ રાસથી પરિશુત થયેલી કિંવા પકાવેલી વસ્તુઓ અચિત થઈ જાય છે.

(૮) (૩૯) ખાણનું સંચળ, (૪૦) સિંધાલુણ, (૪૧) સામાન્ય મીઠું,
(૪૨) રોમદેશનું (રોમક) મીઠું, (૪૩) સમુદ્રનું મીઠું, (૪૪)
ખારો (પાંચુ લવણ) તથા (૪૫) કાળું મીઠું એમ અનેક પ્રકારનું
મીઠું જો સચેત અદ્ય કરાય તો તે દૂષિત છે.

[૯] (૪૬) ધૂપન (ધૂપ દેવો કિંવા બીડી વગેરે પીવાં), (૪૭)
વમન (ઔષધદ્વારા ઉછટ્ટી કરવી), (૪૮) બસ્તિકર્મ (શુભ-
સ્થાનદ્વારા બલિષ્ઠ ઔષધિનો સરીર માટે ઉપયોગ કરવો કિંવા
હકયોગની તેવી ક્રિયા કરવી), (૪૯) વિરેચન (વિના કારણે
ઔષધદ્વારા જીજ્ઞાસ લેવો), (૫૦) નેત્રશોભાર્થે અંગન
પત્તાદિનો ઉપયોગ કરવો, (૫૧) દાંતને રંગવા, (૫૨) ગાત્રા-
ભંગ (શરીરની ટાપટીપ કરવી કિંવા શરીરની વિભૂષા કરવી).

નોંધ:—ધૂપનનો અર્થ વસ્ત્રાદિકને ધૂપ દેવો એવો પણ થાય છે.

મધું ખાઈ પણ તેને ઔષધદ્વારા મ્હોથી ઉછટ્ટી કરીને કે વિરેચનથી
કાઢવાનો પ્રયત્ન કરવો તે દૂષણ છે તે દ્રષ્ટિએ વમન અને વિરેચન એ
બન્નેનો નિષેધ કર્યો છે.

[૧૦] મંયમમાંજ યોગ્યેલા અને દ્રવ્યથી (ઉપકરણથી) હળવા તેમજ
આભ્યંતર (કોષાદિ કષાયો)થી હળવા એવા નિર્ઘ્રય મહર્ષિઓ
માટે ઉપર કહેલાં બાવન અનાયીર્ણો (નહિ આચરવા યોગ્ય
વસ્તુઓ) છે.

^x કેટલીક વસ્તુઓ સંબંધી સચિત-અચિતનો નિર્ણય સામાન્ય રીતે
ન થઈ શકે તે સારુ સચિત-અચિત નિર્ણયક કમિટિનો નિર્ણય કોન્ફરન્સ
રિપોર્ટમાં વાંચી લેવો.

[૧૧] ઉપરના અનાચીર્ણોથી રહિત, પાંચ આસવદ્વારોના ત્યાગી, મન, વચન અને કાયા એ ત્રણે ગુણિઓથી ગુપ્ત, છદ્માય જીવોના પ્રતિપાલક (અદિસક), પાંચ ઇન્દ્રિયોનો નિમ્મલ કરનારા, ધીર અને સરળ સ્વભાવી જે નિર્ઘ્રય મુનિઓ હોય છે;

નોંધ:—મિથ્યાત્વ (અજ્ઞાન), અમત, ક્ષાય, પ્રમાદ અને અશુભચોમ એ પાંચ વસ્તુઓથી જ પાપનું આગમન થાય તે આસવદ્વાર કહેવાય છે.

[૧૨] તે સમાધિવંત મંથમી પુરુષો ગ્રીષ્મ ઋતુમાં આતાપના લે છે. હેમંત (શીત) ઋતુમાં વસ્ત્રને વેગળાં કરી ઠંડી સહન કરે છે અને વર્ષા ઋતુમાં માત્ર પોતાના સ્થાનમાંજ અંગોપાંગનું સંવરણ કરી બેસી રહે છે.

નોંધ:—સાધુજનો ત્રણે ઋતુઓમાં બિલ્લિલિલ્લ પ્રકારની શરીરને અને મનને કસવા માટે તપશ્ચર્યા કરે છે. અદિસા, સંયમ અને તપની ત્રિપુટિની આરાધના કરવી તેજ સાધુતા છે. બિલ્લિલિલ્લ ઋતુઓમાં કષ્ટ પડે. તેનો પ્રતિકાર કરવો નહિ તેમાં સાધુતાની રક્ષા છે.

[૧૩] પરિષદ (આકર્ષિતક આવી પડેલાં સંકટો) રૂપ શત્રુઓનું દમન કરવાવાળા, મોહને દૂર કરનારા અને જિતેન્દ્રિય (ઈન્દ્રિયોના વિષયોને જીતનારા) મહર્ષિઓ સર્વ દુઃખનો નાશ કરવા માટે સંયમ અને તપમાં પ્રવૃત્ત થાય છે.

[૧૪] અને તેમાંના કેટલાક સાધુઓ દુષ્કર એવું (તપ) કરીને તથા ન સહન થઈ શકે તેવું (કષ્ટ) સહીને ઉચ્ચ પ્રકારના દેવલોકમાં ગમન કરે છે અને કેટલાક કર્મરૂપ રજ્યથી સાવ મુક્ત થઈને સામ્યસિદ્ધ થાય છે. અર્થાત્ મુક્તિ પામે છે.

[૧૫] (જેઓ દેવગતિને પામે છે તે સંયમી પુરુષો પણ ફરીથી મૃત્યુ-લોકમાં આવીને) જ કાચના પ્રતિપાલકો સંયમ અને તપશ્ચર્યા દ્વારા પૂર્વ કર્મોનો ક્ષય કરીને સિદ્ધિ માર્ગને આરાધીને કમયઃ નિર્વાણ પામે છે.

નોંધ:—જીવનપર્યંત પોતાના નિમિત્તે કાઢને કુઝ ન ચાલ તેવી જાગૃત વૃત્તિથી જીવતું અને સાધના કર્યે જવી એ શ્રમણધર્મનું શુદ્ધ ધ્યેય છે.

તે ધ્યેય નિભાવવા સારું અપરિચલ બુદ્ધિ, આહાર શુદ્ધિ, ગૃહસ્થ-જીવનની આસક્તિમાંથી નિજ સાધુતાનું સંરક્ષણ, સોજનમાં પરિમિતતા અને રસાસક્તિનો ત્યાગ આ બધા કાષ્ઠિક સંયમના નિયમો છે. જેવી રીતે માનસિક અને વાચિક સંયમ આવશ્યક છે તેજ રીતે કાષ્ઠિક સંયમની પણ અપેક્ષા છે. કારણ કે કાષ્ઠિક સંયમ એ માનસિક અને વાચિક સંયમની ઇમારતનો પાયો છે. તે મજબૂત રહે તેમાં સાધુતાના સ્થાનની સુરક્ષા છે, અને સાધુજીવન જોટલું રવાવણી અને નિઃસ્વાર્થી બને તેટલું જ તે ગૃહસ્થજીવનને ઉપકારક છે.

એમ કહું છું.

એ પ્રમાણે સુલ્લેકાચાર સંબંધી ત્રીજું અધ્યયન સમાપ્ત થયું.

તેથી યોગ્યતા પછી તે કાઈ પીઠ, મેઘાવી, સમયજ્ઞ અને સમભાવી ગુરુને શોધી લે છે અને શ્રમજીભાવની આરાધના સારુ ગૃહસ્થસ્વાંગ તથા દીક્ષિત થઈ શ્રમજીકુળમાં પ્રવેશે છે.

પ્રવેશતા પદેલાં ગુરુદેવ શિષ્યના માનસની સંપૂર્ણ ચિકિત્સા કરે છે અને સાધકની યોગ્યતા જોઈ ત્યાગમાર્ગની જવાબદારીનું ભાન કરાવે છે તથા શ્રમજીધર્મનું બોધમય ભાવથી યથાર્થ ગૃહસ્થ સમજાવી અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, દાનચર્ય અને અપરિશ્રમ એ પાંચેનું સંપૂર્ણ પાત્રન અને છઠ્ઠા અણુવતમાં સન્નિભોજનનાં ત્યાગની કલક પ્રતિજ્ઞા લેવડાવે છે. એ પ્રતિજ્ઞા યાવતજીવન પાળવાની હોય છે. તે આત્માર્થી સાધક વિવેકપૂર્વક પ્રતિજ્ઞા સ્વીકારી લે છે અને સ્વીકાર્યા પછી પોતાના સયમમય જીવનને નિભાવવા છતાં પૃથ્વીથી માંડીને વનસ્પતિ સુધીના સ્થિર જીવો, હુદ્ર નાના મોટા જ જીવો તથા અન્ય પ્રાણીઓની રક્ષા કેવી રીતે કરી શકે ? તેનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ આ અધ્યયનમાં આપે છે:—

ગુરુદેવ બોલ્યા:—

સુધર્મ સ્વામીએ પોતાના સુશિષ્ય જજ્ઞસ્વામીને કહ્યું હતું કે:—
હે આયુષ્મન્ જજ્ઞ! મેં સાંભળ્યું છે કે ૫૬જીવનિકા નામનું અધ્યયન છે તે કાશ્યપ ગોત્રીય શ્રમજી ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે. ખરેખર તે પ્રભુએ આ લોકમાં તે ૫૬જીવનિકાની પ્રરૂપણા કરી છે, સુદર રીતે તેની પ્રસિદ્ધિ કરી છે અને સુદર રીતે તેનો સર્વબોધ પણ કરાવ્યો છે.

શિષ્યે કહ્યું:—શું તે અધ્યયનને શીખવામાં મારુ કલ્યાણ છે ?

. ગુરુએ કહ્યું:—હા, તેથી ધર્મનો બોધ થાય છે.

શિષ્યે કહ્યું:—હે ગુરુદેવ ! તે કયું ૫૬જીવનિકા નામનું અધ્યયન જે કાશ્યપ ગોત્રીય શ્રમજી ભગવાન મહાવીર પ્રભુએ કરમાવ્યું છે, જેની પ્રરૂપણા અને પ્રસિદ્ધિ કર્યાં છે ? અને જે અધ્યયનનું પઠન કરવાથી મારું કલ્યાણ અને ધર્મબોધ થવાનાં છે તે અધ્યયન કયું ?

શુરુએ કહ્યું:—ખરેખર તે આ પદ્મજાતિકા નામનું અધ્યયન કાશ્યપ ગોત્રીય શ્રમણ ભગવાન મહાત્મીરે કરમાવ્યું છે, પ્રકૃષ્ટું છે અને પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. વળી એ અધ્યયન શીખવાથી કલ્યાણ અને ધર્મબોધ પણ થઈ શકશે. તે આ પ્રમાણે:—(૭ કાય જીવનાં પૃથક્ પૃથક્ નામો કહે છે) (૧) પૃથ્વીકાય સંબંધીના જીવો, (૨) જળકાય સંબંધીના જીવો, (૩) અગ્નિકાય સંબંધીના જીવો, (૪) વાયુકાય સંબંધીના જીવો, (૫) વનસ્પતિકાય સંબંધીના જીવો અને (૬) ત્રસકાય સંબંધીના જીવો.

નોંધ:—દુઃખાદિથી જે જીવોની દુષાતી લાગણી પ્રત્યક્ષ ન દેખી શકાય પરંતુ અનુમાનથી જાણી શકાય અને જે સ્થિર હોય તેનો સમાવેશ સ્થાવરમા થાય છે. પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિના જીવોને સ્થાવર કહેવાય છે અને દુઃખાદિથી જેની દુષાતી લાગણી પ્રત્યક્ષ દેખી શકાય છે તેવા બધા હાલતા ચાલતા જીવોનો સમાવેશ ત્રસજીવોમા થાય છે.

[૧] પૃથ્વીકાયમાં અનેક જીવો હોય છે. પૃથ્વીકાયની જુદી જુદી ખંડકાયામાં પણ ઘણાં જીવો રહ્યા હોય છે. પૃથ્વીને અગ્નિ ઇત્યાદિ ખીજી (પૃથ્વી સિવાયનું) શસ્ત્ર પરિણમે (લાગે) નહિ (તે શસ્ત્રદ્વારા હણાય નહિ). ત્યાંસુધી પૃથ્વી પોતે સચેત કહેવાય છે. પૃથ્વીનાં જીવોનો અગ્નિ વગેરેથી નાશ થાય છે.

[૨] એક પાણીના બિંદુમાં અમંખ્યાત (અનેક) પૃથક્ પૃથક્ જીવો રહ્યા હોય છે. તેને ખીજી અગ્નિ વગેરે શસ્ત્ર પરિણમે (લાગે) નહિ ત્યાંસુધી તે સચેત (જીવસંહિત) કહેવાય છે. પરંતુ જ્યારે તેને ખીજી શસ્ત્ર લાગે છે ત્યારે તે જીવોનો નાશ થાય છે. અને તેથી અમુક કાળ સુધી તે અચિત (જીવસંહિત) રહે છે.

નોંધ:—હમણાં હમણાં વૈજ્ઞાનિક શોધથી એક પાણીના બિંદુમાં સેકડો જીવો રહે છે તેવો પ્રયોગ જગજગદેર યઈ ચૂક્યો છે.

[૩] એક અગ્નિના તણખામાં પૃથક્ પૃથક્ અસંખ્યાત અગ્નિના જીવો હોય છે તેથી તેને જો ખીજું (પાણી વગેરે) શસ્ત્ર પરિણમે (લાગે) નહિ તો તે સચેત કહેવાય છે અને શસ્ત્ર પરિણમ્યા પછી તે અજીવ (જીવ રહિત) થવાથી અચેત કહેવાય છે.

[૪] વાયુકાયમાં પણ પૃથક્ પૃથક્ રહેલા અનેક જીવો હોય છે અને તેને ખીજું શસ્ત્ર પરિણમે (લાગે) નહિ ત્યાંસુધી સચેત કહેવાય છે. પણ અન્ય શસ્ત્ર વાગે ત્યારે તો અચેત જ થાય છે.

નોંધ:—વીજળા ઇત્યાદિ વતી વીજવાથી વાયુકાયના જીવો નાશ પામે છે તેથી તે વાયુનાં શસ્ત્રો ગણાય છે.

[૫] વનસ્પતિકાયમાં પણ લુપ્ત લુપ્ત શરીરોમાં સંખ્યાત, અસંખ્યાત અને અનંત જીવો પૃથક્ પૃથક્ રહેલા છે તેથી વનસ્પતિને ત્યાંસુધી અગ્નિ કે લવણ ઇત્યાદિ શસ્ત્ર પરિણમે (સ્પર્શે) નહિ ત્યાંસુધી તે સચેત કહેવાય છે.

હવે તે વનસ્પતિના ભેદો કહે છે:—

(૧) જેની ટાચ પર ખીજ છે તેવી અગ્રખીજ વનસ્પતિ (કોરંડાદિ વૃક્ષ), (૨) જેના મૂળમાં ખીજ છે તે મૂળખીજ વનસ્પતિ (ઉત્પન્ન કંદાદિ), (૩) જેના પર્વ (કાર્તળાઓ)માં ખીજ હોય છે તે પર્વખીજ વનસ્પતિ (શેરડી વગેરે), (૪) જેના સ્કંધમાં ખીજ છે તે સ્કંધખીજ વનસ્પતિ (વડ, પીપળો વગેરે), (૫) જેના ખીજમાં ખીજ રહે તે ખીજરૂદા વનસ્પતિ (ચોવીસ પ્રકારનાં અનાજ), (૬) મંમૂર્છિમ (પોતાની મેળે હોગે તે) વનસ્પતિ (અંકુરાઓ વગેરે), (૭) તથ્ય તરણ્યાં તે ધ્રો વગેરે, (૮) લતા—ચંપા વગેરે વેલો. એવા એવા પ્રકારના ખીજોવાળી વનસ્પતિમાં પૃથક્ પૃથક્ અનેક જીવો રહેલા છે અને તેને ખીજું શસ્ત્ર લાગે નહિ ત્યાંસુધી તે સચેત કહેવાય છે.

હવે ત્રસકાય જીવોના ભેદા કહે છે:—

વળી આ હાલતા ચાલતા ત્રસ (બે ઈન્દ્રિયાદિ) જીવો પણ અનેક પ્રકારના કલા છે. તે જીવોને ઉત્પન્ન થવાનાં મુખ્યત્વે આઠ સ્થાનો છે તે કહે છે:—(૧) અંડજ (ઈડાથી ઉત્પન્ન થાય) તે પક્ષી વગેરે, (૨) પોતજ (ચર્મથી વિંટાયેલા જન્મ પામે) તે હાથી વગેરે, (૩) જરાયુજ (ઝોરથી વિંટાયેલા જન્મે) તે ગાય બેંસ વગેરે, (૪) રસજ (બગડી ગયેલા રસમાં ઉત્પન્ન થાય) તે બે ઈન્દ્રિય વગેરે, (૫) રવેદજ (પરસેવાથી ઉત્પન્ન થાય) તે જૂ, માકડ વગેરે, (૬) સંમૂર્છિમ (નરમાદાના સંયોગ વિના જન્મે) તે માખી, કીડી વગેરે, (૭) ઉદ્ભિજ્જ (ધરતી ફાડીને નીકળે) તે તીડ, પતંગ વગેરે, (૮) ઔપપાતિક (ગર્ભ વિના સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થાય) તે દેવ તથા નારકીના જીવો.

તેનાં લક્ષણો કહે છે:—

જે કાષ્ઠ પ્રાણીઓનું સન્મુખ આવવું, પાછું જવું, સંક્રામ્યાર્થ જવું, વિરતૂત થવું, શબ્દોચ્ચાર કરવો, બયજ્ઞાન્ત થવું, ત્રાસ પામવો, ભાગી જવું, આગમન થવું અને ગમન કરવું ઇત્યાદિ ક્રિયાઓ સ્પષ્ટ થતી દેખાય તે પરથી તે ત્રસ જીવો છે તેવી પ્રતીતિ જણાયી.

હવે તેના ભેદા કહે છે:—જે કીડા, કુંથવા વગેરે બે ઈન્દ્રિય વાળા, કીડી વગેરે ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા, પતંગ, ભમરા વગેરે ચતુરિન્દ્રિય વાળા જીવો તથા પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યચ યોનિના જીવો તેમજ સર્વ નારકી, સર્વ મનુષ્ય અને સર્વ દેવતાઓ એ બધા પંચેન્દ્રિયના જીવો કહેવાય છે.

ઉપર કલા તે તથા બધા પરમાધાર્મિક (નરકયોનિમાં નારકીના જીવોને દુઃખ આપનાર) દેવો પણ પાંચ ઇન્દ્રિયોવાળા હોય છે અને તે બધા જીવોનો આ છઠ્ઠો જીવનિકાય તે ત્રસકાયના નામે ઓળખાય છે.

એ સૌ જીવો સુખનાજ અભિલાષી છે. માટે એ જીવો જીવનિકાઓ પૈકી કોઈ પર સ્વયં (પોતે) દંડ આરંભવો નહિ (હિંસા કરવી નહિ), બીજા પાસે દંડ આરંભાવવો નહિ (ઘાત કરાવવી નહિ), તેમજ જે કોઈ બીજા માણસો દંડ આરંભતાં (હિંસા કરતાં) હોય તેને અનુમોદન સુદ્ધાં આપવું નહિ.

ઉપરની પ્રતિજ્ઞા ગુરુદેવે કહી ત્યારે શિષ્ય કહે છે કે હે ભગવન્ ! હું પણ જીવનપર્યંત મન, વચન અને કાયા એ ત્રણ યોગથી હિંસા નહિ કરું, નહિ કરાવું કે બીજા કરતા હોય તેને અનુમોદન પણ નહિ આપું.

અને હે ભદ્રંત ! પૂર્વ કાળમાં યથેચ્છા પાપથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું. મારા આત્માની સાક્ષીએ તે પાપને નિંદુ' છું. આપની સાક્ષીએ તે પાપની અવગણના કરું છું અને હવે તેવા પાપકારી કર્મથી મારા આત્માને સર્વથા અજગો કરું છું.

હવે ઉપરના ■ કાય જીવોની રક્ષા માટે પાંચ મહાવ્રતોની વિગત કહે છે:—

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! પહેલા મહાવ્રતમાં શું કરવાનું હોય છે ?

ગુરુદેવે કહ્યું:—પહેલા મહાવ્રતમાં જીવની હિંસાથી (પ્રાણાતિ-પાતથી) વિરમવાનું હોય છે.

અહો ભગવન્ ! હું સર્વપ્રકારે પ્રાણાતિપાતનાં પ્રત્યાખ્યાન કરું છું.

ગુરુએ કહ્યું:—તે પ્રાણીઓ ત્રણ પ્રકારનાં છે:—(૧) સૂક્ષ્મ (નાના શરીરવાળા જીવો) તથા (૨) બાહ્ય (મોટા શરીરવાળા જીવો) તેમજ (૩) ત્રસ (હાલતા ચાલતા) તથા (૪) સ્થાવર (પૃથ્વીથી માંડીને મનસ્સતિ સુધીના) જીવો.

આ પ્રાણીઓનો સ્વયં અતિપાત (ધાત) કરવો નહિ, અન્ય પાસે કરાવવો નહિ કે ધાત કરવાવાળાને અનુમોદન આપવું નહિ.

આ સાંભળીને શિષ્યે કહ્યું:—હે ગુરુદેવ ! જીવનપર્યંત હું ત્રણ પ્રકાર અને ત્રણ યોગોથી અર્થાત્ મન, વચન કે કાયાથી હિંસા કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ, કે હિંસા કરનારને અનુમોદન આપીશ નહિ. અને પૂર્વકાળમાં જે હિંસાદ્વારા પાપ કર્યું છે તેથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું, મારા આત્માની સાક્ષીએ તે પાપને નિંદું છું, આપની પાસે તેની અવગણના કરું છું અને હવેથી તેવા પાપકારી કર્મથી મારા આત્માને અજાગો કરું છું. હે પૂજ્ય ! એ પ્રમાણે પહેલા મહાવ્રતને વિષે પ્રાણાતિપાત (જીવહિંસા)થી નિવૃત્ત થઈ હવે હું સાવધાન થયો છું. ॥ ૧ ॥

શિષ્યે કહ્યું:—હે ભગવન્ ! હવે બીજા મહાવ્રતમાં શું કરવાનું હોય છે ?

ગુરુએ કહ્યું:—બીજા મહાવ્રતમાં મૃપાવાદ (અસત્ય બાપણ)થી નિવર્તવાનું હોય છે.

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! હું સર્વ પ્રકારે મૃપાવાદના પ્રત્યાખ્યાન (પ્રતિજ્ઞા) લઉં છું.

ગુરુએ કહ્યું:—ક્રોધથી, માનથી, માયાથી કે લોભથી અસત્ય સ્વયં ન બોલવું, બીજાઓ દ્વારા ન બોલાવવું કે અસત્ય બોલનારને, અનુમોદન પણ ન આપવું.

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! હું જીવનપર્યંત ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગે કરી અર્થાત્ મન, વચન અને કાયા દ્વારા અસત્ય વદવાનું કાર્ય નહિ કરું, બીજા પાસે નહિ કરાવું, કિંવા અસત્ય બોલનારને અનુમોદન પણ નહિ આપું. તેમજ પૂર્વ કાળે જે કાર્ય તત્ સંબંધી પાપ થયું હોય તેનાથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું, આત્મસાક્ષીએ તે પાપને નિંદું છું, આપની પાસે તે પાપની અવગણના કરું છું અને હવેથી તેવા પાપકારી કર્મથી મારા આત્માને સર્વથા અજાગો કરું છું. ॥ ૨ ॥

શિષ્યે કહ્યું:—હે ગુરુદેવ ! હવે ત્રીજા મહાવ્રતમાં શુ કરવાનું છે ?

ગુરુએ કહ્યું —ત્રીજા મહાવ્રતમાં અદત્તાદાનથી વિરમવાનું છે

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! હું સર્વ પ્રકારે અદત્તાદાન (અણુ-
હકનું લેવું કિંવા નહિ દીધેલું લેવું) તેનો ત્યાગ કરું છું

ગુરુએ કહ્યું —ગામમાં, નગરમાં કે અરણ્યમાં કોઈપણ સ્થળે
અરુપ હો કે બદ્ધ હો અથવા નાની ચીજ હો કે મોટી વસ્તુ હો,
સચિત્ત (પશુ, મનુષ્ય ઇત્યાદિ સજીવ વસ્તુ) હો કે અચિત્ત વસ્તુ હો,
તેમાંનું કાંઈપણ અણુદીધેલું સ્વયં ન મદણ કરવું, ન કરાવવું કે
મદણ કરનારાને અનુમોદન પણ ન આપવું.

શિષ્યે કહ્યું —હે પૂજ્ય ! હું જીવનપર્યંત ત્રણ કરણ અને ત્રણ
યોગે કરી અર્થાત્ મન, વચન અને કાયા દ્વારા ચોરી નહિ કરું,
નહિ કરાવું કે ચોરી કરતો હોય તેને ઠીક કરે છે એમ નહિ માનું.
અને પૂર્વકાળે તે સંઘી જે કંઈ પાપ થયું હોય તેથી હું નિવૃત્ત
થાઉં છું આત્મસાક્ષીએ તે પાપને નિંદુ છું આપની મમક્ષ તેની
અવગણના કરું છું અને હવેથી તેવા પાપકારી કર્મથી મારા આત્માને
અગમેા કરું છું

॥ ૩ ॥

શિષ્યે કહ્યું —હે ભગવન્ ! હવે ચોથા મહાવ્રતમાં શુ કરવાનું
હોય છે ? તે કૃપા કરીને કહો

ગુરુએ કહ્યું —ચોથા મહાવ્રતમાં મૈથુન (બ્યભિચાર) થી નિવ-
ર્તવાનું હોય છે

શિષ્યે કહ્યું —હે ગુરુદેવ ! હું મૈથુનનો સર્વથા ત્યાગ કરું છું

ગુરુએ કહ્યું —દેવ સંઘી મનુષ્ય સંઘી કે તિર્યચ સંઘી
એમ ત્રણે જાતિ પૈકી કાંઈ સાથે સ્વયં મૈથુન સેવવું નહિ, બીજા પાસે
મૈથુનસેવન કરાવવું નહિ કે તેવા મૈથુન સેવનારાને અનુમોદન
આપવું નહિ

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! હું જીવનપર્યંત ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગે કરી અર્થાત્ મન, વચન અને કાયા દ્વારા મૈથુન નહિ સેવું, બીજા પાસે મૈથુનસેવન નહિ કરાવું કે મૈથુન સેવનારાને અનુમોદન પણ નહિ આપું. તેમજ પૂર્વકાળે તત્ સંબંધી જે કંઈ પાપ થયું હોય તેનાથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું, આપની પાસે તે પાપની અવગણના કરું છું અને હવેથી તેવા પાપકારી કર્મથી મારા આત્માને અળગો કરું છું.

॥ ૪ ॥

નેાંધ:—સાધ્વીજાતિને તથા સાધુજાતિને જન્મેને ઉપરનાં પ્રત્યાખ્યાન યોગાની જાતિ પ્રમાણે લેવાનાં અને પાળવાના હોય છે.

શિષ્યે કહ્યું:—હે ભગવન્ ! હવે પાંચમા મહાવ્રતમાં શું કરવાનું છે ?

ગુરુએ કહ્યું:—પાંચમા મહાવ્રતમાં પરિગ્રહ (પદાર્થપરની આસક્તિ)થી વિરમવાનું છે.

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! હું સર્વથા પરિગ્રહને પરિહરું (ત્યાગ) છું.

ગુરુએ કહ્યું:—તે થોડું હો કે બહુ હો (થોડા મૂલ્યવાળું તથા ભારથી પણ હલકું તેવું કેાડી વગેરે તથા વજનમાં ભારી અને મૂલ્યમાં હલકું તેવું કાષ્ઠાદિ દ્રવ્ય), નાનું હો કે મોટું હો (ભાર થોડો અને મૂલ્ય ઘણું તે હીરા, રત્ન વગેરે તથા ભાર વધુ અને મૂલ્ય પણ ઘણું તે હાથો વગેરે) સચિત્ત (શિષ્ય વગેરે) હો કે અચિત્ત (બીજું દ્રવ્ય) હો તેમાંની કેાઈ પણ વસ્તુનો પરિગ્રહ કરવો નહિ, બીજા પાસે પરિગ્રહ કરાવવો નહિ અને પરિગ્રહ કરનારાને અનુમોદન પણ આપવું નહિ.

નેાંધ:—પરિગ્રહમાં સચેત ગણાવવાનું કારણ એ કે પરિગ્રહના ત્યાગી મુનિઓ શિષ્યાદિને તેના વાલીની રજા વગર સાથે રાખી રાકે નહિ અને તેવી પ્રવૃત્તિ કરે તેા તેથી પરિગ્રહ નામનું પાંચમું મહાવ્રત ખંડિત થાય છે.

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! જીવનપર્યંત ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગે કરી અર્થાત્ મન, વચન અને કાયાદ્વારા હું પરિગ્રહ કરીશ નહિ. બીજા દ્વારા પરિગ્રહ કરાવીશ નહિ કે પરિગ્રહ કરનારને અનુમોદન પણ આપીશ નહિ. પૂર્વકાળે તત્ સંબંધી જે કંઈ પાપ થઈ ગયું હોય તેનાથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું, તે પાપને આત્મસાક્ષીએ નિન્દુ છું, આપની સમક્ષ તે પાપની અવગણના કરું છું અને હવેથી તેના પાપકારી કર્મથી મારા આત્માને સર્વથા અગ્રજો કરું છું. ॥ ૫ ॥

નેધિ:—જ્યારે જ્યારે સાધુને બીજી પરિપક્વ દીક્ષા અપાય છે ત્યારે ઉપરનાં પાંચ મહાવ્રતોની જીવનપર્યંતની પ્રતિજ્ઞા આપવામાં આવે છે. અને તે પાકી પ્રજાજ્ઞાને ઉદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર કહેવાય છે. આ પાંચ મહાવ્રતના વિરોધ ભાંગાઓ મળીને તેના રપર ભેદો યાય છે.

શિષ્યે કહ્યું:—હે ભગવન્ ! હવે છટ્ટા વ્રતમાં શું કરવાનું છે ?
 ગુરુએ કહ્યું:—છટ્ટા વ્રતમાં રાત્રિભોજનથી નિવર્તવાનું છે.
 શિષ્યે કહ્યું:—હે ગુરુદેવ ! હું રાત્રિભોજનનો જીવનપર્યંત સર્વથા ત્યાગ કરું છું.

ગુરુએ કહ્યું:—અન, પાણી, ખાદિમ (મેવા વગેરે ખોરાક) તથા સ્વાદિમ (મુખવાસાદિ) એમ ચારે પ્રકારના આહારને રાત્રે સ્વયં ન ભોગવવો, બીજા પાસે રાત્રિએ ભોજન કરાવવું નહિ કે રાત્રિભોજન કરનારને અનુમોદન આપવું નહિ.

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! હું જીવનપર્યંત ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગે કરી અર્થાત્ મન, વચન અને કાયા દ્વારા રાત્રિભોજન કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ કે રાત્રિભોજન કરનારને અનુમોદન પણ આપીશ નહિ. પૂર્વે જે રાત્રિભોજન સંબંધી પાપ કર્યું હોય તેનાથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું, આત્મસાક્ષીએ તે પાપને નિન્દુ છું, આપની પાસે તે પાપને અવગણું છું અને હવેથી તે પાપકારી કર્મથી મારા આત્માને સર્વથા અલગ કરું છું.

નોંધ:—ઉપરનાં પ્રતોનો સંબંધ શરીર કરતાં વિશેષ તેા આત્મવૃત્તિની સાથે જ છે જીવનની સાથે દૃષ્ટ વૃત્તિઓ અનાદિ કાળના અધ્યાસને લઇને એવી તેા રૂઢ થઈ ગઈ હોય છે કે આવી પ્રતિજ્ઞાઓનું સર્વથા પાલન કરવા સારુ સાધકને અખૂટ ધીરજ અને ભગૃતિની આવશ્યકતા રહે છે. અને તેથી જ તે પાંચ પ્રતોને તેા મહાપ્રતો તરીકે ઓળખાવ્યાં છે. અને છઠું પ્રત નિયમરૂપે યાવજીવન અને ગમે તેવા કષ્ટમાં પણ પાળવાનું હોય છે. છતાં ઉપરનાં પ્રતો જોટલું કઠિન ન હોવાથી તેને પ્રત તરીકેજ ગણાવ્યું છે.

જ્યારે ઉપરના પ્રતોનો સંબંધ પણ માત્ર દેહ પૂરતો જ રહેવા પામે ત્યારે તે દંભપૂર્વક પળાય છે અને યથાર્થ ફળ નથી આપી શકતાં. તે વાત ભિક્ષુકે પ્રત્યેક પળે વિચારતા રહેવું ઘટે.

“એ પ્રમાણે એ પાંચ મહાપ્રતો તથા છઠું રાત્રિભોજનથી નિવર્તવારૂપ પ્રત મળી એ છ પ્રતોને મારા આત્મહિત અર્થે અંગીકાર કરીને પિહતું છું.” આમ સિધ્ધે ગુરુ પાસેથી યાવજીવન પ્રતો અંગીકાર કર્યા.

આ ચારિત્રવર્મના અધિકાર પછી હવે છકાયના જીવોની શી રીતે રક્ષા કરવી? (જીવનપર્યંત શી રીતે પૂર્ણ દયા-ધર્મનું પાલન કરવું?) તે વિધિ બતાવે છે.

ગુરુએ કહ્યું:—સંયમી, પાપથી વિરત અને નવાં પાપકર્મ બાધવાનાં પ્રત્યાખ્યાન લેનાર ભિક્ષુ હો કે સાધ્વી હો, તેણે દિવસને વિશે ક્રવા રાત્રિએ, એકાકી કિંવા સાધુ પરિવ્રજ (સભા)માં, સ્ત્રી કે ભગતાં કદી પણ પૃથ્વી, લીલ, શિલા, ઢેકું, સચેત રજવાણું શરીર કે સચેત રજવાણું વસ્ત્ર હોય તેને હાથથી, પગથી, કાઢથી, કાઢના ખંડથી, આંગળીથી, લોખંડની સળાથી કે લોખંડની સળીના સમૂહથી ખોતરવું; ખોદવું, હલાવવું (પરસ્પર અફળાવવું) કે ઉદન બેદન કરવું નહિ, તેમજ ખીજ પાસેઠાતરાવવું, ખોદાવવું, હલાવવું કે ઉદન

બેદન કરાવવું નહિ. કિંવા બીજા કોતરતા હોય, ખોદતા હોય, સંધ-
દન કરતા હોય કે બેદન કરતા હોય તેને અનુમોદન પણ આપવું નહિ.

શિષ્યે કહ્યું:—હે ભગવન! હું જીવનપર્યંત મનથી, વચનથી કે
કાયાથી તેવું કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ તેમજ અનુમોદન પણ
આપીશ નહિ. તથા પૂર્વકાળે તત્સંબંધી જે પાપ થયું હોય તેનાથી
હવે પાછો ફરું છું, તે પાપને આત્મસાક્ષીએ નિંદું છું, આપની
સાક્ષીએ તે પાપને અવગણું છું તથા હવેથી તેવા પાપકારી કર્મથી
આત્માને અળગો કરું છું.

॥ ૭ ॥

ગુરુએ કહ્યું:—સંધર્મી, પાપથી વિરત અને નવાં પાપકર્મ
બાંધવાનાં પ્રત્યાખ્યાન લેનાર ભિક્ષુ હો કે સાધ્વી હો તેણે દિવસે કે
રાત્રે એકાકી કે પરિપદર્માં, સૂતાં કે જાગતાં કદી પણ કુવા-તજાવવું
પાણી, ઓસનું (ઝાકળ) પાણી, બરફ, ધુમસ, કરા કે લીલા છોડવા
પર પડેલાં બિન્દુઓ, વર્ષાનું પાણી, સચેત પાણીથી ભિજેલી કાયા,
પાણીથી ભિજ્યેલું વસ્ત્ર, પાણીનાં બિન્દુથી સ્નિગ્ધ થયેલી કાયા, કિંવા
તેવું ઇરનગ્ધ વસ્ત્ર હોય તેને મસળવું નહિ, તેનો સ્પર્શ કરવો નહિ,
તેને કચરવું નહિ, દબાવવું નહિ, ઝાટકવું નહિ, પછાડવું નહિ, સુકાવવું
નહિ કે તપાવવું નહિ તેમજ અન્ય પાસે મસળાવવું નહિ, સ્પર્શ
કરાવવો નહિ, કચરાવવું નહિ, દબાવવું નહિ, ઝાટકાવવું નહિ, પછ-
ડાવવું નહિ, સુકાવરાવવું કે તપાવરાવવું પણ નહિ. વળી બીજા કોઈ
મસળતો હોય, સ્પર્શ કરતો હોય, કચરતો હોય, દબાવતો હોય,
ઝાટકતો હોય, પછાડતો હોય, સુકાવતો હોય કે તપાવતો હોય તે ઠીક
કરે છે તેવું માનવું નહિ.

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય! હું જીવનપર્યંત મનથી, વચનથી અને
કાયાથી તેવું કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ કે અનુમોદન પણ આપીશ
નહિ તથા પૂર્વકાળે તત્ સંબંધી જે પાપ થયું હોય તેનાથી પાછો
ફરું છું, તે પાપને આત્મસાક્ષીએ નિંદું છું, આપની સાક્ષીએ તે

પાપની અવગણના કરું છું તથા હવેથી તેવા પાપકારી કાર્યથી મારા આત્માને અજગો કરું છું. ॥ ૮ ॥

ગુરુએ કહ્યું:—સંયમી, પાપથી વિરત અને નવાં પાપકર્મ બાંધવાના પ્રત્યાખ્યાન લેનાર પંચી તે બિંદુ હો કે સાખી હો તેણે દિવસે કે રાત્રે એકાકી કે પરિપદમાં સૂતાં કે જાગતાં કદી પણ કાઢતો અગ્નિ, કાલસાના અંગારાનો અગ્નિ, બકરીની લોડી વગેરેનો અગ્નિ, દીપ વગેરે શિખાનો અગ્નિ, ઉંબાડાનો અગ્નિ, લોઢાનો અગ્નિ, ઉલ્કાપાત વિજળી વગેરેનો અગ્નિ હોય; તે અગ્નિને વાયુથી વધારવો કે ઠારવો નહિ, તેનું પરસ્પર સંઘટન કરવું (હલાવવો) નહિ, ધૂળ વગેરે નાખી તેને બેદવો નહિ, કાઢ નાખી તેને સળગાવવો કે વધારવો નહિ કિંવા ઓલવવો નહિ. બીજા પાસે વાયુથી વૃદ્ધિ કરાવવી નહિ, સંઘટન કરાવવું નહિ, ધૂળ વગેરે નાખી બેદાવવો નહિ, કાઢ નાખી સળગાવવાની કે વધારવાની ક્રિયા કરાવવી નહિ અને ઓલવાવવો નહિ. તેમજ બીજા કાંઈ વાયુથી અગ્નિની વૃદ્ધિ કરતો હોય, પરસ્પર સંઘટન કરતો હોય, બેદન કરતો હોય, સળગાવતો કે પેટાવતો હોય કિંવા ઓલવતો હોય તો તે ઠીક કરે છે એમ પણ માનવું નહિ.

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! હું જીવનપર્યંત મનથી, વચનથી કે કાયાથી તેવું કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ તેમજ અનુભોદન પણ આપીશ નહિ. પૂર્વકાળે પણ તત્ સમયો ને કાંઈ પાપ થયું હોય તેનાથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું, તે પાપને આત્મસાક્ષીએ નિંદું છું, આપની સાક્ષીએ તે પાપને અવગણું છું તથા હવેથી તેવા પાપકારી કાર્યથી મારા આત્માને અજગો કરું છું. ॥ ૯ ॥

ગુરુએ કહ્યું:—સંયમી, પાપથી વિરત અને નવાં પાપકર્મ બાંધવાનાં પ્રત્યાખ્યાન લેનાર બિંદુ હો કે સાખી હો તેણે દિવસે કે રાત્રે, એકાકી કે પરિપદમાં રહી સૂતાં કે જાગતાં કદી પણ ઘોળા આમરથી, પંખાથી, તાડના પાંદડાંના પંખાથી, પાંદડાંથી કે પાંદડાના

કટકાથી, વૃક્ષની શાખાથી કે શાખાના કટકાથી, મોરપોંછથી કે મોરપોંછના હાથાથી, વજ્રથી કે વજ્રના છેડાથી, હાથથી કે મુખથી પોતાની કાયાને (ગરમીથી બચાવવા સારુ) કે બહારના (ઉષ્ણ) પ્રદગળ (પદાર્થ)ને (હરવા માટે) ફૂંક મારવી નહિ કે વીંજણાથી વાયુ નાખવો નહિ, બીજા પાસે ફૂંક મરાવવી નહિ કે વીંજણાથી વાયુ નાખતો હોય તો તે ઠીક કરે છે એમ માનવું નહિ.

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! હું જીવનપર્યંત મનથી, વચનથી કે કાયાથી તેવું કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ તેમજ અનુમોદન પણ આપીશ નહિ. પૂર્વકાળે પણ તત્ત્વ સંબંધો જે કંઈ પાપ થયું હોય તેનાથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું, તે પાપને આત્મસાક્ષીએ હું નિંદું છું, આપની પાસે તે પાપની અવગણના કરું છું અને હવેથી તેવા પાપ-કારી કર્મથી મારા આત્માને અગચો કરું છું. ॥ ૧૦ ॥

ગુરુએ કહ્યું:—સંયમી, પાપથી વિરત, અને તેવાં પાપકર્મ બાંધવાના પ્રત્યાખ્યાન લેનાર લિપ્તુ હો કે સાખી હો તેણે દિવસે કે રાત્રે, એકાકી કે પરિપદમાં, સૂતાં કે જાગતાં કદી પણ બીજા પર ક્રિવા બીજો પર રહેલી વસ્તુઓ પર અંકૂરા ઉપર કે અંકૂરા પર રહેલી વસ્તુઓ ઉપર, ઉગેલા ગુચ્છો પર કે ઉગેલા ગુચ્છ પર રહેલી વસ્તુઓ ઉપર, છેદેલી સજીવ વનસ્પતિ પર અથવા તેના પર રહેલી વસ્તુઓ પર અથવા જીવડાની ઉત્પત્તિ થાય તેવા કાષ્ઠ ઉપર ન જવું, ન ઊભા રહેવું, ન બેસવું કે ન પાસાં ફેરવવાં (સૂવું). તેમજ બીજા કોઈને તેના પર ચલાવવા નહિ, ઊભા રાખવા નહિ, બેસાડવા નહિ કે સુવાડવા નહિ. વળી જે કોઈ તેના પર ચાલતો હોય, ઉભો રહેતો હોય, બેસતો હોય કે સૂતો હોય તો તે ઠીક કરે છે તેમ પણ માનવું નહિ.

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! હું જીવનપર્યંત મનથી, વચનથી કે કાયાથી તેવું કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ તેમજ અનુમોદન પણ આપીશ નહિ. પૂર્વકાળે પણ તત્ત્વ સંબંધો જે કંઈ પાપ થયું હોય

તેનાથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું તે પાપને આત્મસાક્ષીએ હું નિહું છું, આપની સાક્ષીએ તે પાપને અવગણું છું અને હવેથી તેની પાપકારી પ્રવૃત્તિથી મારા આત્માને અળગો કરુ છું. ॥ ૧૧ ॥

નોંધ:—અહીં કોઈને એમ પણ લાગે કે પૃથ્વી, પાણી, વાયુ અને વનસ્પતિ એવા સૂક્ષ્મ જીવોને જ્યાંવયા મટિ આટલો જવો ભાર શા મટિ આપ્યા હશે ? આવી અહિંસા શું જીવનમાં શક્ય છે ? એવી રીતે જીવી જ કેમ શકાય ?

આનો જવાબ એ છે કે ત્યાગી જીવન એટલે જગત્તક જીવન. તેથી જ એવા જગત્તક સાધકો જ સંપૂર્ણ ત્યાગના અધિકારી છે એમ જૈનદર્શન માને છે જે સાધક પ્રત્યેક પળે આટલો જગત્તક હોય તેને આ વસ્તુ લેશ માત્ર અસાધ્ય નથી તેમ અશક્ય પણ નથી. અને ત્યાગીને તો તે સાધ્ય છે તથી જ આવા કઠિન નિષ્ક્રમો તેના મટિ છે. શુદ્ધજીવનમાં અસાધ્ય છે તેથી તેના સારુ અહિંસાની વ્યાખ્યા પણ અર્થાક્ષિત અને તેને સુસાધ્ય થાય તથા મત નિયમોનું વિધાન જૈનશાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ છે.

જેટલી લાગણી અને જેટલું દુઃખનું વેદન મહાપ્રાણીને થાય છે તેટલું જ વેદન સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ પ્રાણીને થાય છે તેથી સર્વથા અહિંસાની પ્રતિજ્ઞાવાળા સિંદુકો સંપૂર્ણ અહિંસા પાળે છે અને તેથી જ તે દરેક જીવોના પ્રતિપાસક બન્યા છે. તેવા સિંદુજીવનની ઉપરની પ્રતિજ્ઞા છે

ગુરુએ કહ્યું:—મંથરી, પાપથી વિરત અને નવાં પાપકર્મ બાંધવાનાં પ્રત્યાખ્યાન લેનાર માધુ હો કે સાધ્વી હો તેણે દિવસે કે રાત્રે એકાદી કે પરિષદમાં, સૂતાં કે જાગતાં, હાથ પર, પગ પર, બાંધ પગ, માથળ પગ, ઉદર પર, મસ્તક પર, વસ્ત્ર પર, લિક્ષાપાત્ર પર, કમલ પર, પાદપુંછના પર, રજોદરણુ પર, ગુચ્છા પર, માત્રાના લાજન પર, દંડ પર, બાળેડ પર, પાટિયાં પર, સ્વ્યાપર કે સથારા (બેસવાના આસન) પર કે તેવાં કોઈ પણ અન્ય ઉપકરણો (મંથમનાં સાધનો) પર રહેલા કીડાને, પતંગિયાને, કુંચવાને કે કીડીને જીએ તો તેને ઉપયોગપૂર્વક જીએ, જોઈને પરિમાર્જન કરે અને પછી તે

જીવોને (દુઃખ ન થાય તેવા) એકાંતમાં લઈ જાય, પણ તેને પીડા ઉપજાવે નહિ. ॥ ૧૨ ॥

નોંધ:--પ્રતિજ્ઞા એ એક સાધક જીવનને માટે અતિ આવશ્યક અને આદરણીય વસ્તુ છે. સાધક જીવનમાં ફાણે ફાણે ન્યાં ન્યાં દંડ સકલ્પ બળની અપેક્ષા છે ત્યાં પ્રતિજ્ઞા તે બળને પુરુ પાડવામાં સદાયરી જેવું કાર્ય કરે છે.

પ્રતિજ્ઞા એ નિશ્ચળ જીવનનો પ્રાણ અને વિકાસની જનની છે. મનના દુષ્ટ વેગને રોકવામાં તે એક અર્ગલા (આગળિયા) નેટવું જ કાર્ય કરે છે. તેથી જ પ્રતિજ્ઞાની દોરી પર નટની જેમ લક્ષ્ય રાખી શ્રમણ સાધક પોતાનો પંથ કાપે છે અને પ્રતિજ્ઞાના પાલન સાથે આરામ, તૃપ્તિ, કામ, મોહ અને એવાં વિશ્વમાં વાગી રહેલાં વાળાંને નહિ ગણકારતાં જીવનના અંત સુધી અદગ અને એકતાર રહે છે.

પદ્યવિભાગ

સાધકની જિજ્ઞાસાથી માંડીને સાધકની સાધ્યસિદ્ધિના આખા-એ વિકાસક્રમની પ્રત્યેક ભૂમિકાઓનો જા પ્રમાણે ઉદ્દેશ્ય છે:—

[૧] અચલ્નાથી (ઉપયોગ રહિત) ચાલનાર પ્રાણિમૂત (નાના પ્રકારના જીવો)ની હિસા કરે છે અને તેથી તે જે પાપકર્મનો બંધ કરે છે તે કર્મનું કડવું પરિણામ તેને પોતાનેજ ભોગવવું પડે છે.

નોંધ:—ઉપયોગનો અર્થ ખૂબ વ્યાપક છે છતાં અહીં જે તેનો અર્થ જગૃતિ લેવાય તો તે વધુ ઠીક છે. જગૃતિ કે સાવધાનતા વગર માણસ ચાલતો હોય તો રસ્તે ચાલતા નાના પ્રકારના જીવોની હિસા થાય, કોઈ ખાડા વગેરેમાં પડી જવાય કેવા તેવી અનેક પોતાને અને બીજાને આપત્તિનો સંભવ રહે. તેજ પ્રકારે દરેક ક્રિયામાં સમજ લેવું.

[૨] અયત્નાથી ઉભો રહેનાર ઉઝા રહેતાં પ્રાણિભૂતની હિંસા કરે છે અને તેનાથી તે જે પાપકર્મ બાંધે છે તેનું તેને કડવું ફળ ભોગવવું પડે છે.

[૩] અયત્નાથી બેસનાર બેસતાં બેસતાં પ્રાણિભૂતની હિંસા કરે છે અને તે દ્વારા તે જે પાપકર્મ બાંધે છે તેનું કડવું પરિણામ તેને ભોગવવું પડે છે.

[૪] અયત્નાથી શયન કરનાર સૂતાં સૂતાં પણ પ્રાણિભૂતની હિંસા કરે છે અને તેનાથી તે જે પાપકર્મ બાંધે છે તેનું કડવું ફળ તેને ભોગવવું પડે છે.

[૫] અયત્નાથી (અપ્રકાશિત પાનમાં) ભોજન કરતાં કિંવા રસની આસક્તિથી ભોજન કરતાં (તે ભોજન કરનાર) પ્રાણિભૂતની હિંસા કરે છે અને તે જે પાપકર્મ બાંધે છે તેનું તેને કડવું ફળ ભોગવવું પડે છે.

[૬] અયત્નાથી (વિચાર્યા વગર) બોલનાર પ્રાણિભૂતની હિંસા કરે છે અને તેનાથી તે જે પાપકર્મ બાંધે છે તેનું તેને કડવું ફળ ભોગવવું પડે છે.

નોંધ:—કટલીક ક્રિયાઓમાં સીધી રીતે પ્રાણહિંસા પ્રત્યક્ષરૂપે થતી દેખાતી નથી. જેમકે બોલવામાં. પરંતુ તેમ છતાં અસત્ય કે તેવા પ્રયોગથી સામી વ્યક્તિ કે સમૂહની લાગણી દુભાય તે પણ હિંસા જ છે. અને તેથી તેવા ક્રિયાથી થતું પાપ પરિણામે ખૂબજ પરિતાપ ઉપજાવે છે.

[૭] શિષ્ય પૂછે છે; હે પૂજ્ય ! કેમ ચાલવું ? કેમ ઉઝા રહેવું ? કેમ બેસવું ? કેમ સૂવું ? કેમ ખાવું ? અને કેમ બોલવું ? કે જેથી પાપકર્મ ન બંધાય !

[૮] ગુરુદેવ કહે છે:—ઉપયોગપૂર્વક ચાલવું, ઉપયોગપૂર્વક ઉઝા રહેવું, ઉપયોગપૂર્વક બેસવું, ઉપયોગપૂર્વક સૂવું, ઉપયોગપૂર્વક ભોજન

કરવું અને ઉપયોગપૂર્વક બોલવું. તેમ કરવાથી પાપકર્મ બંધાય નહિ.

નોંધ:—ઉપયોગ એજ ધર્મ છે. તેથી ઉપયુક્ત એટલે કે જન્ય સાધક ઇરાદાપૂર્વક પાપકર્મ કરતો નથી. અને બેસતાં, ઉઠતાં, ચાલતાં, ખાતાં, પીતાં તેવી ક્રિયામાં જે કંઈ પાપકર્મ સહજ ભાવે થઈ જાય તેનું તપશ્ચર્યા અને પશ્ચાત્તાપ દ્વારા સીધા નિવારણ કરી નાખે છે.

[૬] જે સર્વ પ્રાણીઓને પોતાના આત્મા સમાન જાણનાર તથા પ્રાણી માત્ર પર સમદૃષ્ટિથી જોનાર અને પાપના આસ્રવો (પાપનાં આગમનો) ને રોકનાર હોય છે તેવા દમિતેન્દ્રિય સંયમીને પાપકર્મનો બંધ થતો નથી.

નોંધ:—સમભાવ, આત્મભાવ, પાપત્યાગ તથા હૃદ્વિચ્છેદન આ ચારે વસ્તુઓ પાપકર્મની રોધક છે. તેથી નવાં પાપોનું આવવું થતું નથી અને પૂર્વજીવ પાપો ક્રમશઃ નષ્ટ થતાં જાય છે.

[૧૦] પ્રથમ જ્ઞાન (સમજણ—સારાસારનો વિવેક) અને પછી જ દયાનું સ્થાન છે. આ પ્રમાણે જ્ઞાનપૂર્વક દયા પાળવાથી સાધુ સર્વથા સંયમી રહી શકે છે તેવું જાણીને—સંયમી પુરુષો વર્તે છે કારણ કે અજ્ઞાની જન પોતાને માટે શું કલ્યાણકારી છે કે શું પાપકારી છે તેને જાણી શકતો નથી.

નોંધ:—ઉપરની બધી આચાર્યોમાં કેવળ પ્રાણીદયાનું વિધાન આપ્યું છે. તેથી રખે કાઈ દયાનો શુદ્ધ અર્થ કરે ! તે માટે અહીં પ્રથમ જ્ઞાન એટલે વિવેકને સ્થાન આપ્યું છે. જો અહિંસામાં વિવેક ન હોય તો ઉપરથી દેખાતી અહિંસા પણ હિંસા રૂપે પરિણમે છે. માટે દરેક ક્રિયામાં વિવેકનું સ્થાન પહેલું રાખ્યું છે.

હવે દિલ્કાન્તિનો ક્રમ બતાવે છે:—

[૧૧] ધર્મનું યથાર્થ શ્રવણ કરીને જ્ઞાની સાધક કલ્યાણકારી શું છે ? તેમજ પાપકારી શું છે ? તે જાણેને જાણી શકે છે અને તે પેટા જે હિતાવહ છે તેને જ તે આચરે છે.

[૧૨] જે જીવને (ચેતનતત્ત્વને) પણ જાણી શકતો નથી તેમ જ અજીવ (જડતત્ત્વને) પણ જાણી શકતો નથી તે જીવાજીવને નહિ જાણવાથી સંયમને કેમ જાણી શકશે ?

નેધિઃ—સૌથી પ્રથમ આત્મતત્ત્વને જાણવું ઘટે. તેને જાણવાથી અજીવનું જ્ઞાન થઈ શકે ■ અને તે જે તત્ત્વને યથાર્થ જાણ્યા પછી આખા જગતના સ્વરૂપનો ખ્યાલ આવે છે. અને તેથી સમજ આવ્યા પછી સાચા સંયમને સમજ તેની આરાધના થઈ શકે છે.

[૧૩] જે જીવોને તથા અજીવોને પણ જાણે છે તે જીવાજીવોને જાણીને સંયમને પણ યથાર્થ જાણી શકશે.

હવે જીવાદિના જ્ઞાનથી માંડીને મુક્તિ સુધીના ક્રમ કહે છે:—

[૧૪] જ્યારે જીવ તથા અજીવ એમ બન્ને તત્ત્વોને જાણે છે ત્યારે તે સર્વ જીવોની બહુ પ્રકારની (નરક, તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવ સંબંધી) ગતિને પણ જાણી શકે છે.

[૧૫] જ્યારે બધા જીવોની સર્વ પ્રકારની ગતિ જાણે છે ત્યારે તે સાધક પુણ્ય, પાપ, બધે અને મોક્ષ એમ ચારે વસ્તુઓને જાણી શકે છે.

નેધિઃ—પાપ અને બંધથી શી ગતિ થાય છે ? અને પુણ્યથી કેવું બાહ્યસુખ અને કર્મમુક્તિથી કેવો આનંદ મળે છે તે તેવો સાધક બરાબર સમજ શકે છે.

[૧૬] જ્યારે પુણ્ય, પાપ, બધે અને મોક્ષના સ્વરૂપને જાણે છે ત્યારે તે દુઃખના મૂળરૂપ દેવ અને મનુષ્ય ઇત્યાદિ સંબંધીના કામ-ભોગોથી નિર્વેદ પામે છે. (વૈરાગ્ય પામી કામભોગોથી નિવૃત્ત થાય છે.)

[૧૭] જ્યારે દેવતા અને મનુષ્ય સંબંધી ભોગો પરથી નિર્વેદ પામે છે ત્યારે તે આભ્યંતર અને બાહ્ય સંયોગની આસક્તિને તજી શકે છે.

નોંધ:—આશ્વિન સંયોગ એટલે ક્યાયાદિનો સંયોગ અને બાહ્યસંયોગ એટલે કુટુંબાદિનો સંયોગ.

[૧૮] જ્યારે આશ્વિન સંયોગને તજે છે ત્યારે જ તે દ્રવ્ય અને લાવચી મુંડિત બનીને માત્ર સાધુત્વ અંગીકાર કરે છે.

[૧૯] જ્યારે મુંડિત થઈને તે અણુગારપણું સ્વીકારે છે ત્યારે જ તે સંવર (પાપનું રૂઢન) રૂપ ઉત્તમ ધર્મનો સ્પર્શ કરે છે.

નોંધ:—ઉત્તમ ધર્મ એટલે આધ્યાત્મિક ધર્મ. આટલાં સોપાન આગળ વધ્યા પછીજ તે આધ્યાત્મિક ધર્મને આસાધી શકે છે.

[૨૦] જ્યારે સંવરરૂપ ઉત્કૃષ્ટ ધર્મને સ્પર્શ કરે છે ત્યારે અબોધિ (અજ્ઞાન) રૂપ કલુષતાથી સંચિત કરેલા પાપકર્મરૂપી મેલને દૂર કરી શકે છે.

[૨૧] જ્યારે અજ્ઞાનદારા અનાદિ કાળથી એકઠો કરેલો કર્મરૂપી મેલ દૂર કરે છે ત્યારે જ સર્વલોકઆપી (કેવળ) જ્ઞાન અને કેવળ દર્શનને સાધક પામી શકે છે.

નોંધ:—જે દ્વારા જૂન, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણે કાળના સર્વ ભાવોનું એકી સાથે સંપૂર્ણ જ્ઞાન થાય તે સંપૂર્ણ જ્ઞાનને જૈનદર્શન કેવળ-જ્ઞાન કહે છે.

[૨૨] જ્યારે તે સર્વલોકઆપી (કેવળ) જ્ઞાન અને કેવળદર્શનને પામે છે ત્યારે તે જિન (રાગ અને દ્વેષરહિત) કેવળી થઈને લોક અને અલોકના સ્વરૂપને જાણી શકે છે.

[૨૩] જ્યારે તે કેવળી જિન લોક અને અલોકના સ્વરૂપને જાણે છે ત્યારે તે મન, વચન અને કાયાના સર્વ વ્યાપારોને રૂનીને શેષેશી (જ્યાં મેરુ જેવી આત્માની અડોલ સ્થિતિ થાય છે તે) અવસ્થાને પામે છે.

[૨૪] જ્યારે તે યોગીને ક્ષીણે શૈલેશી અવસ્થાને પામે છે ત્યારે સર્વ કર્મોના ક્ષય કરીને કર્મરૂપી રજયી મર્વયા રહિત બની સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત થાય છે.

[૨૫] જ્યારે સર્વ કર્મોના ક્ષય કરીને કર્મરૂપી રજયી રહિત થઈ સિદ્ધગતિને પામે છે ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે આલોકના મસ્તક પર જામ તે સામ્યત મિદ્ધ થાય છે.

નોંધ:—આત્માનો સદૃશ સ્વભાવ ઉર્ધ્વ ગમનનો છે છતાં કર્મવશાત્ તેની વિદ્યોમગ્નિ યથા કરે છે. જ્યારે તે કર્મથી સર્વથા રહિત થાય છે ત્યારે તે કર્મથી રહિત બની સરલગતિએ ઉર્ધ્વ જઈ રહે છે.

[૨૬] જે સુખનો સ્વાદક અર્થાત્ માત્ર બાહ્ય સુખનો જ અભિન્નાપી હોય, પોતાને કેમ સુખ મળે તે માટે સદા આકુળ રહેનો હોય, ધણું જાણી રહેવાના સ્વભાવવાળો હોય અને મતત હાથ પગ છુટ્યાદિ અંગોને વિશૂદ્ધા અર્થે ધોયા કરવાનો જેને સ્વભાવ હોય તેવા સાધુને સુગતિ દુર્લભ છે.

નોંધ:—પોતાનાં શરીર તથા ઈન્દ્રિયોને કેમ સુખ થાય તે માટે સતત ચિંતા રાખતો હોય, આજસુ હોય અને શરીરવિશૂદ્ધિમા રાખતો હોય તેનું ચિત્ત સંયમ પ્રત્યે સ્વાભાવિક રીતે જ આકુળ રહે છે અને તેવા સાધકનો વિકાસ, રોધાય છે.

નિકામશાવિન્ સખ્દમાં ઈન્ પ્રત્યયનો પ્રયોગ સ્વભાવાર્થમાં વપરાયો છે.

[૨૭] જેનામાં આભ્યંતર તથા બાહ્ય તપશ્ચર્યાના શુદ્ધ પ્રધાનપણે છે, પ્રકૃતિથી સરળ, ક્ષમા તથા સંગ્રહી રક્ત, બાવીસ પરિપહોને જીતનાર જેવા સાધકને સુગતિ મુલભ છે.

નોંધ:—વર્ણન ઉત્તર

અધ્યયનમાં અને

તપશ્ચર્યાતં

સૂત્રના

જુએ

[૨૮]

!

મા

યથેલા) સાધકો શીઘ્રતાથી અમરભવનો (ઉચ્ચ પ્રકારના દેવ-લોકનાં સ્થાનો)ને પામે છે.

નોંધ:—અલ્પકાળનો પણ ઉચ્ચ સંયમ ઉચ્ચશક્તિને આરાધી શકે છે.

[૨૬] આ પ્રકારે દમ્ભેશાં યત્નાવાન અને મમ્બક્ દષ્ટિ સાધુએ દુઃખે કરીને પામી શકાય તેવી આદર્શ સાધુતાને પામીને (પૂર્વોક્ત પડ્ ઇવનિકાવની) મન, વચન અને કાયા એમ ત્રણે યોગોથી વિરાધના ન કરે.

નોંધ:—પ્રમાદ એજ પાપ-અવિચેક એજ પાપ અને ઉપયોગ એજ ધર્મ-વિવેક એજ ધર્મ. આટલું જ સાધક ભણીને વર્તે છે તેજ સાધક આધ્યાત્મમાર્ગનો અધિકારી છે અને તેજ જ્ઞાન, વિજ્ઞાન, સંયમ, વૈરાગ્ય, ત્યાગ, અને એમ ક્રમશઃ સંપૂર્ણ કર્મ ક્ષય કરી સંપૂર્ણ જ્ઞાન અને સંપૂર્ણ દર્શન આરાધીને રામદેવથી સર્વથા મુક્ત અડોલ યોગી થઈ સાધ્યસિદ્ધ, છુદ્ધ અને ભવબંધનથી સર્વથા મુક્ત થાય છે.

એમ કહું છું.

એ પ્રમાણે પડ્ ઇવનિકા નામનું ચોથું અધ્યાયન પૂર્ણ થયું.

પિણ્ડેપણી

(ભિક્ષાની ગવેપણી)

૫

પ્રથમ ઉદ્દેશક

ભિક્ષા એટલે ખીખને લેશ પણ ઈન્ન પહોંચાડયા વગર માત્ર આત્મવિકાસ માટે પ્રાપ્ત થયેલા દેહસાધનથી કાર્ય લેવા પુરતું તેને પોપણુ આપવા સારુ અન્નાદિ સામગ્રી મેળવવી તે.

કંચન અને કામિનીથી સર્વથા વિરક્ત હોય તેવા પુણ્ય પુરુષ જ આવી ભિક્ષા માગવાના અને મેળવવાના અધિકારી છે.

જેણે રાષ્ટ્રગત, સમાજગત, કુટુંબગત અને વ્યક્તિગત મેળવેલી સર્વ સંપત્તિ જેવી કે ધન, સ્ત્રી, પુત્ર, પરિવાર, ઘર, માતૃ, મિત્રકત એ બધાં પરતું અમત્વ અને માલિકી ખોટી વિશ્વચરણે તે સૌને ધરી દીધાં છે, જેણે કહ્યાણુ માર્ગમાં પોતાની કાયાને સમર્પી છે તેવા સમર્થ સાધુ પુરુષો જ આવી વૃત્તિમાં જીવન વહાવી શકે છે અને પોતાનું પોપણુ કરવા છતાં ઈતરને બોળરૂપ થતા નથી. તેમજ પોતાનું કહ્યાણુ સતત સાધતા રહેવા છતાં એવાથી મુમુક્ષુઓના મહા કહ્યાણુના નિમિત્તરૂપ બને છે.

પરંતુ ઈતરની લાગણી ન દુભવવા છતાં અન્ય સૂક્ષ્મ જીવોને પણ ખીડા ન થવા દેવા છતાં દેહનું પોપણુ પરિપુર્ણ વિશુદ્ધિપુર્વક કરવું એ ભિક્ષુની ખાંડાની ધાર સગી કપરી કસોટી છે.

તેમાં કેમ પાર ઉતરવું ? તેનો આ અધ્યયનમાં સ્પષ્ટ ઉદ્દેશ છે. બિજાથે જવાથી માંડીને બિજા લઈ પાછા ફરી કેવી રીતે ભોજન કરવું ? ત્યાં મુધીની પ્રત્યેક ક્રિયાઓનું તત્ત્વસ્પર્શી વર્ણન નીચે આપ્યું છે.

ગુરુદેવ બોલ્યા:—

[૧] બિજાનો કાળ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે વ્યાકુળતારહિત (ધૈર્યવાન) અને મૂર્છારહિત સાધુ આ ક્રમયોગથી ભાત પાણી (બિજા)ની ગવેષણા કરે.

નોંધ —સાપક બિજાએ પ્રથમ પ્રહરમાં સ્વાધ્યાય, બીજા પ્રહરમાં ધ્યાન અને ત્રીજા પ્રહરમાં બહોપકરણ (સચમને ઉપયોગી સાધનો) ની પ્રતિરોધના કરી વર્તમાન કાળની પરિસ્થિતિને અનુલક્ષી જે મામલા જે સમય ગોચરી (બિજા)નો હોય તે સમયે બિજાચરી જવું પડે.

[૨] તે ગામ અથવા નગરમાં ગોચરી ગયેલો મુનિ ઉદવેગરહિત બની અવ્યાકુળ ચિત્તથી મદ મદ (ઉપયોગ પૂર્વક) ચાલે.

ચાલતી વખતે કેમ ચાલવું તે વિધિ બતાવે છે:—

[૩] આગળ યુગ (ચાર હાથ) પ્રમાણ મુધી દષ્ટિ બરાબર લમાવીને ખીજ, વનસ્પતિ, પ્રાણીઓ, સચેત જળ અને સચેત મૃત્તિકા (યી દૂર રહીને)ને દૂર છોડીને બરાબર જોયા પછી જ ઉપયોગ પૂર્વક પૃથ્વી પર ચાલે.

[૪] પૂર્વોક્ત શુદ્ધસખ સાધુ, ખાક કે જીંદી નીચી વિષમ જગા, અને વૃક્ષના કુહા કે કાલ્પવાણી જગ્યાને છોડી દે તેમજ ખીજને સારો માર્ગ હોય તો ખાડને ઝોળગના સારુ કાઢ, પાપાણુ વગેરે ગોઠવ્યા હોય તો તે પર પથ ચાલે નહિ.

[૫] કાચુ કે તેવું વિષમ માર્ગે જતા ત્યાં તે સચમી દ્વાય લપસી પડે કે ખાડામાં પડી જાય તો ત્રસ (દાલતા ચાલતા) જીવોની તથા સ્થાનર જીવોની હિંમા થાય.

[૬] માટે સુમમાધિવત સયમી બીજો મારો માર્ગ હોય તો તેના વિષય માર્ગે ન જાય અને જો સારો માર્ગ ન જ હોય તો તે માર્ગે બહુ ઉપયોગ (સહાગ) પૂર્વક ગમન કરે

નોંધ — ઉપયોગ પૂર્વક ચાલવાથી પડવાનો ભય ન રહે અને ન પડવાથી ત્રસ કે સ્થાવર જીવોની હિંસા પણ ન થાય જો સહાગપૂર્વક ન ચાલે તો પડી ભય અને પડવાથી પાણી, ધૂમ્ની કે વનસ્પતિના જીવોની કે કીડી ઇત્યાદિ હાણવા ચાલતા જીવોની હિંસા થાય અને પોતાના શરીરને પણ હિંમ થાય

[૭] ગોચરી જતા માર્ગમાં પૃથ્વીકાયના પ્રાણોની રક્ષા મારુ અંગારા (સળગતી રાખ)ના ઢગના થઈ, ડાગર ઇત્યાદિ ફેલતર્ગના ઢગના કે છાણ પર અચિત્ત ગજથી ખગડાયેલા પગે સયમી પુરુષ ગમન ન કરે કે ઓળંગે પણ નહિ

નોંધ — સચેત રજને પુન્યા વિના તે વસ્તુ પર પગ મૂકવાથી સચેત રજના જાતુઓ નાશ પામે તે માટે તે નિષેધ કર્યો છે

[૮] (જનકાય ઇત્યાદિની રક્ષા સારુ) વરસાદ વરમતો હોય ધુરર પડતી હોય, મહા વાયુ વાતો હોય કે ખૂમ ધૂળ ઉડતી હોય તથા માખી, મચ્છર, પતંગિયા વગેરે અનેક પ્રકારના જીવો ઉડી રક્ષા હોય તેવા માર્ગમાં પણ તેવે વખતે મંત્રમીએ ગોચરી અર્થે ન જવું

[૯] (હવે બ્રહ્મચર્ય રક્ષા સારુ કહે છે —) બ્રહ્મચર્યના ધાતકરૂપ વેશ્યા રહેતી હોય તેની આસપાસના પ્રદેશમાં પણ સયમી ન જાય કારણકે દમિતેન્દ્રિય અને બ્રહ્મચારી સાધકના ચિત્તમાં તે નિમિત્તથી અમમાધિ થાય

નોંધ — વેશ્યા એટલે ચારિત્રહીન સ્ત્રી તેના આવાસમાં તો શું ? પરંતુ તેની આસપાસના પ્રદેશમાં પણ બ્રહ્મચારીએ જવું નહિ કારણ કે વિકારના બીજ ક્યા સંયોગમાં કયે વખતે પાગરે તે ફૂટી રાકાય નહિ. માટે સદા સાવધ રહેવું

[૧૦] અને એવા કુસ્થાને જતાં ત્યાંના વાતાવરણનો વારંવાર સંસર્ગ થાય. તેવા સંસર્ગથી અનેક પ્રકારના વિકલ્પો થાય અને તેથી બધાં પ્રતોમાં પીડા ઉત્પન્ન થવાનો ભય રહે અને સાધુતામાં સંરાય થાય.

નોંધ—એકવાર અગ્રહાયર્ચનો સંકલ્પ થયો કે તરતજ બીજાં મહા-પ્રતોમાં આપત્તિ આભ્યા વિના રહે નહિ, અને પ્રતોનો ભંગ થાય એટલે સધ્ધિતાનો લોપ થાય. કારણ કે સાધુતાનો પાયો નિયમોની અડગતા પર જ છે. “કસોદીનાં નિમિત્તોમાં ચડવા છતાં હું અડગ રહી શકું છું” એવી જાતનો અહંકાર સાધકરિયતિમાં બહુધા પતનજ કરાવે છે.

[૧૧] માટે એકાંત મુક્તિનો ઈચ્છુક મુનિ આ પ્રમાણે દુર્ગતિને વધારનાર અને દોષોનું આગાર જાણીને વેસ્થા (રહેતી હોય તે)ના પાડોસમાં ગમનાગમન કરવું ઊાડી દે

[૧૨] જ્યાં કૃતરાં, તાજી પ્રસૂતિ પામેલી ગાય, મદોન્મત્ત બળદ ઘોડો કે ગજ હોય તથા બાળકોનું કીડાસ્થાન કે કલ્લહ અને યુદ્ધનું સ્થાન હોય તેવા સ્થાનને દૂરથીજ ઊાડી દેવું.

નોંધ:—તેવા માર્ગે જવાથી આપત્તિનો સંભવ જ માટે જરૂં નહિ.

[૧૩] માર્ગે ચાલતો મુનિ બહુ ઊંચું મુખ રાખે નહિ કે બહુ નીચું મુખ રાખે નહિ અથવા અભિમાન ધરે નહિ કે દીનતા રાખે નહિ. તેમજ ખોરાક વગેરે સુંદર મળવાથી બહુ રાજી ન થાય કે ન મળવાથી બ્યાકુળ ન થાય. તેવી રીતે પોતાની ઇન્દ્રિયો તથા મનનું બરાબર સમતોલપણ જાળવીને તથા તેનું દમન કરીને વિચરે.

[૧૪] હમેશાં ઉચ્ચ સામાન્ય કુટુંબમાં અબેદલાવે ગોચરી જનાર સંયમી બહુ ઉતાવળું ન ચાલે તેમજ ચાલતા ચાલતા ન હસે કે ન ખેલે.

નોંધ:—ગોચરી જતાં વાર્તાલાપ કરવાથી કે હસવાથી પોતાની ક્રિયામાં હપથોગ ન રહેવાથી નિર્દોષ આહારની ગવેષણા થઈ શકે નહિ.

[૧૫] ગોચરી ગયેલો ભિક્ષુ ગૃહસ્થોના ધરની બારીઓ કે ગવાક્ષ મામે, દીવાલોના સાધાના ૧૧માગ સામે, બારણા સામે, બે ધરની સધીના વિભાગ મામે કે પાણી રાખવાના ભત્રન મામે વગેરે, એવાં એવા શકાના સ્થાનોને દૂરથી છોડી દે ચાવતા ચાવતાં તેવાં સ્થાનો પર લક્ષ્ય ન આપે.

નોંધ:—આવા સ્થાનો જોવાથી કોઇને શકા થાય કે આ કોઇ ચોર જેવો લાગે છે.

[૧૬] તેમજ રાજાઓ, ગૃહપતિઓ કે પોલીસોનાં રહસ્ય (એકાંત વાર્તાવાપ)ના કે જે કલેગકર (ભય) સ્થાનો છે તેને દૂરથી જ છોડો દે.

નોંધ—તેવા સ્થાનનું નિરીક્ષણ કરવાથી પોતા પર કોઇને બ્લેમ ઉત્પન્ન થાય.

[૧૭] લોકનિષિદ્ધ કુળમાં પ્રવેશ ન કરે વળી જે ગૃહપતિએ પોતે જ નિષેધ કર્યો હોય કે “મારે ઘેર ન આવશો;” તેવા ગૃહે તથા જે કુળમાં જવાથી તે કુળના મનુષ્યને અપ્રીતિ થાય ત્યાં પણ પ્રવેશ ન કરે પણ જે કુળમાં પ્રેમભક્તિ હોય ત્યાં ભિક્ષુ ભિક્ષાર્થે પ્રવેશ કરે.

[૧૮] ગૃહસ્થને ઘેર ભિક્ષાર્થે ગયેલો મુનિ ધરના માલિકની રજા વિના કમાડને તથા બારણા જેવા શણુના કે વાંસના પડાને ઉધાડે કે ઢેંચે નહિ.

નોંધ—બારણા બંધ કરી ગૃહસ્થો પોતાની રહસ્ય ક્રિયા કરતા હોય તો તેવી રીતે એવિ તા બારણું ખોલવાથી તેની લાગણી ફુલાય ક્રિયા કોઇનું નિમિત્ત બની જવાય.

આવા દોષોની આપત્તિ નિવારવા માટે તેમ કરવું નહિ કદાચ બારણું ખુલ્લું હોય તો પણ ઉપરનો વિવેક જળવવો ઉત્તમ છે, અને આ નિયમ એક સામાન્ય ગૃહસ્થને પણ આદરણીય છે. જો આવા નિયમનું

સર્વત્ર પાલન થાય તો કહ્યને “વત્ત વિના આવશે નહિ.” એવી સૂચના દ્વાર પર લખવી ન પડે.

[૧૬] મળમૂત્રની શંકા હોય તો તે નિવારીને પછી જ મુનિ ગોચરી માટે (લિક્ષાર્થે) પ્રવેશ કરે. કદાચિત્ રસ્તામાં આકસ્મિક શંકા થાય તો મળ કિંવા મૂત્ર વિમર્જન કરવાને યોગ્ય નિર્ણય જગ્યા જોઈ તે જગ્યાના ખાસ માલિક હોય તો તેની આગ્રા લઈને બાધાને નિવારી લે.

નોંધ:—મળ અને મૂત્રની હાજત માર્ગમાં ન થાય તે માટે પહેલેથીજ સાવધ થવું અને કદાચ આકસ્મિક થાય તો બાધાને રોકવાનો પ્રયત્ન કરવો નહિ. કારણકે કુદરતી હાજત રોકવાથી શરીરમાં વ્યાધિ ઉત્પન્ન થવાનો ભય છે. પરંતુ તે કિયાને ઉચિત સ્થાને જ તે કિયા કરવી પડે.

[૨૦] જે ધરતું નીચું બારણું હોય, જે ધરમાં અંધકાર વ્યાપ્ત હોય, કે જાંકું બોંપડું હોય તે ધરમાં મુનિ લિક્ષાર્થે ન જાય. ત્યાં આગળ અંધારું હોવાથી કંઈ આંખથી જોઈ શકાય નહિ અને તેથી હાલતા ચાલતા પ્રાણીઓ ન દેખાય તો તેની દિસાનો પણ ભય રહે.

નોંધ:—અંધારામાં પોતાના સંયમને બાધા કરનાર ખોરાક છે કે નિર્દોષ છે તેનો પણ ખ્યાલ ન રહે. કદાચ પડી જવાનો ભય રહે. કિંવા નાના મોટાં છવજાંતુને પણ હાનિ પહોંચે.

[૨૧] જ્યાં આગળ બીજ કે ફૂલ વેરાયાં હોય અથવા જે સ્થાન તાણું લિપણુ થવાથી લીલું કે બીનું ધર હોય તો તેવું બાણીને ત્યાં મુનિ ન જાય.

નોંધ:—વનસ્પતિ કે જળજાંતુઓ પણ ન ફુલાય તેવી ઝીણી કાળજી રાખવા માટે પણ લિક્ષુએ સાવધાન રહેવું પડે.

[૨૨] સંયમી મુનિ ગૃહસ્થના ધરને બાળક, બકરો કે કૂતરો અથવા

વાહરડો હોય તો તેને ઝાળંગીને કે તેને વેગળા કરીને પણ પ્રવેશ ન કરે.

નોંધ:—ઝાળંગવાથી કદાચ પડી જવાય અને હઠાવવાથી કૂતરો કે તેણે પ્રાણી પોતાને ઇજા કરે.

[૨૩] ગૃહસ્થને ઘેર ગયેલો મુનિ (બિદ્યા દિવા કોઈ વ્યક્તિ પર) આંસકિતપૂર્વક કશું પણ ન જુએ. આમતેમ દૂર દૂર જોયા ન કરે અને દ્રષ્ટિને વિકાસીને પણ ન જુએ. પરંતુ ઘરમાં કોઈ વ્યક્તિને ન જુએ તો ત્યાંથી બોલ્યા વગર (ચૂપચાપ શાન્તિથી) પાછો ફરે.

નોંધ:—વારંવાર કોઈ સામે જોવાથી કે આમ તેમ દૂર દૂર જોવાથી ગૃહસ્થને અવિશ્વાસ ઉત્પન્ન થવાનું કારણ મળે માટે તેમ કરવું બિશુને ઉચિત નથી.

[૨૪] જોત્યરાત્ર (બિદ્યાર્થે) ગયેલો મુનિ, જે કુળનો જેવો આચાર હોય ત્યાં સુધીની પરિમિત ભૂમિમાં જ ગમન કરે. તે ગૃહસ્થની બાધેલી મર્યાદાથી આગળ ગમન ન કરે.

નોંધ:—જેન મુનિઓ માટે ઉચ્ચ વિચાર અને વર્તનવાળાં કુળોમાં બિદ્યાની પ્રૃથક છે તે પણ મિત્રમિત્ર કુળના જ્ઞાતિ કે ધર્મગત રિવાજ પ્રમાણે તેમનાં ધરની મર્યાદામાં રહીને જ બિશુ શુદ્ધ બિદ્યા મેળવે; મર્યાદાથી આગળ રસોડામાં જવાથી હાતારને કદાચ દુઃખ થાય માટે તેમ ન કરવું.

[૨૫] જ્યાં આગળ ઉભા રહેવાથી સ્નાનાગાર કે મળ વિસર્જનગૃહ (સંડાસ) દેખાતું હોય તો તે સ્થાનને છોડી અન્ય વિભાગમાં જઈ શુદ્ધ સ્થાનનું નિરીક્ષણ કરી વિચક્ષણ સાધક ત્યાં બિદ્યાર્થે ઉભો રહે.

નોંધ:—તેવા સ્થળે ઉભા રહેવાથી સ્નાનાગારમાં નહાતા કે મળ-વિસર્જનગૃહમાં જતા ગૃહસ્થને મુનિનું ત્યાં ઉભું રહેવું તે અસમ્મતા બધું દેખાય અને તેથી મુનિની અવગણનાનો સંભવ રહે.

[૨૬] સર્વ ઇદ્રિયોથી સમાધિવંત મુનિ પાણી કે માટી લાવવાનો માર્ગ હોય તે તથા બીજો કે લીલોતરી વેરાણી હોય તે સ્થાનને તજીને પ્રામુક સ્થાને ભિક્ષાર્થે ઉભો રહે.

નોંધ:—તેવા સ્થાનમાં ઉભા રહેવાથી સૂક્ષ્મ જીવોની હિંસા થવાનો સંભવ રહે.

[૨૭] પૂર્વોક્ત મર્યાદિત સ્થાનમાં ઉભા રહેલા ભિક્ષુને માટે ગૃહસ્થ આહાર પાણી લાવીને બેઠારાવે તો તેમાં અકલ્પનીય (ન લઈ શકાય તેવી ભિક્ષા)ને (સુંદર હોવા છતાં ન લે એટલું જ નહિ પરંતુ) ધ્રુષ્ટ પશુ નહિ અને કલ્પનીય હોય તેવાં અન્ન પાણીજ મહત્ત્વ કરે.

નોંધ:—૬૨૧૦ ના ત્રીજા અધ્યયનમાં તથા ૬૨૧૦ ના ૨૪ મા અધ્યયનમાં બતાવેલી દ્રુષ્ટ રહિત શુદ્ધ ભિક્ષા હોય તે ભિક્ષુ માટે કલ્પનીય છે.

[૨૮] દાન માટે ગૃહસ્થ સ્ત્રી ત્યાં આગળ ભિક્ષા લાવતાં રસ્તામાં કદાચ અજ વેરતી વેરતી ચાલી આવે તો તે ભિક્ષા આપનાર બાધને કહે કે આ પ્રમાણે લેવું મને કલ્પનું (મારે માટે ગ્રાહ્ય) નથી.

નોંધ:—ભોજન વેરાવાથી નીચે જંદગી થાય અને તેના પર ક્રુદ્ધ જીવો આવી ચાટે તો રસ્તામાં તે જીવોની હિંસા થવાનો સંભવ રહે.

ગૃહસ્થ સ્ત્રીજ આપે તેવા ખાસ નિયમ નથી. પરંતુ વિશેષ કરીને ગૃહકાર્ય તેમના હાથમાં હોવાથી સ્ત્રીવચન લીધું છે.

[૨૯] અથવા ભિક્ષા આપનાર બાધ રસ્તામાં પડેલાં નાનાં પ્રાણીઓ, બીજો કે લીલોતરીને કચરતી કચરતી ભિક્ષા લાવે તો તે આપનાર અર્મયમ કરે છે એવું જાણી તે દાતાને છોડી દે.

નોંધ:—સયમી ચોતે સૂક્ષ્મ જીવોની હિંસા ન કરે કે ન ચિંતવે એ એવું જીવનમત છે. આવા શુદ્ધ અહિંસક બીજાદ્વારા ચોતાના નિમિત્તે થતી હિંસાને પણ ન ધ્રુષ્ટ.

[૩૦+૩૧] તેજ પ્રકારે સાધુના માટે સચિત્તમાં અચિત્ત વસ્તુ મેળવીને કે સચિત્ત વસ્તુ પર અચિત્ત વસ્તુ રાખીને અથવા સચિત્ત

વસ્તુથી મંથન કરીને કે સચિત્ત પાણીને હલાવીને તેમજ ઘરમાં વર્ષાદિનું પાણી ભર્યું હોય તેમાં અવગ્રાહન (પ્રવેશ) કરીને કે તેને ચલિત કરીને સચિત્ત વસ્તુને બાણ્ય મૂકીને જો આદાર પાણી શ્રમણ માટે લાવે તો તે દેનાર એનને મુનિ કહે કે તેવું ભોજનપાન મને ખપે નહિ.

[૩૨] કાઈ પુરા કર્મવાળાં હાય, કડછી કે વાસણથી આદાર પાણી આપે તો તે આપનારને કહે કે તે મને કલ્પે નહિ.

નોંધા—પુરા કર્મ એટલે આદારપાણી બોરાવવા (આપવા) પહેલાં (બોરાવવા નિમિત્તે) સચિત્ત પાણીથી હાય, કડછી વગેરે ઘોઘને દોષ લગાડવો તે અને આદાર પાણી આપ્યા પછી તેવો દોષ લગાડવો તેને પશ્ચાત્ કર્મ કહેવાય છે.

મુનિ પોતાના નિમિત્તે એક સૂક્ષ્મ છવને પણ કુલાવે નહિ.

[૩૩+૩૪+૩૫] જો હાય, વાસણ કે કડછી પાણીથી ભિંભયાં હોય અથવા સચિત્ત પાણીથી સિન્ધુ ઘવાં (બહુ ભિંભયાં) હોય, સચિત્ત રજ, સચિત્ત માટી કે ખારો તેમજ હરતાલ, હિંચુલક, મનઃશિલા, અંજન, મીઠું, ગેરૂ, પીળી માટી, સફેદ માટી (ખડી), ફટકડી, અનાજનો ભુસો, તરતનો પીસેલો લોટ, મોટા તરણુચ જેવાં ફળ, નારસ તથા તેવી સચિત્ત વનસ્પતિ છત્યાદિથી ખરડાયેલા હોય તો તે દ્વારા અપાતા આદાર પાણીને મુનિ ઈચ્છે નહિ, કારણ કે તેમ કરવાથી પશ્ચાત્ કર્મનો દોષ લાગે. ૩૧ માં શ્લોકની નોંધ જુઓ.

નોંધા—કદાચ તેવી વસ્તુથી હસ્તાદિ ખરડાયેલાં ન હોય છતાં પાછળથી “પચ્છાકરમ” થવાનો સંભવ હોય તેવાં આદારપાણી પણ કલ્પ્ય નથી તેવો અર્થ પણ ઉપરના શ્લોકમાંથી નીકળી શકે છે.

[૩૬] પરંતુ અજપાણી જો નહિ ખરડાયેલા એવા (ચોકખા) હાય, વાસણ કે કડછીથી આપે તો તે અપાતાં આદાર પાણીને મહણ

કરે. પરંતુ તે પણ (પૂર્વોક્ત દોષરહિત) એપણીય (ભિક્ષુપ્રાણ) હોવું જોઈએ.

[૩૭] એ જણા સાથે બોજન કરી રહ્યા હોય તે પેઠી એક જણ ભિક્ષુનું નિમંત્રણ કરે તો તે અન્નપાણીને ન ઇચ્છે પણ ખીજા જણના અભિપ્રાયની રાહ જુએ.

[૩૮] પણ એ જણા જમતા હોય તે બંને નિમંત્રણ કરે તો તે અપાતા એપણીય અન્નપાણીને મુનિ મદણ કરે.

[૩૯] ભિક્ષાર્થી મુનિ ગર્ભવતી સ્ત્રી માટે જ બનાવેલું ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનું બોજન પાન ખવાતું હોય કે ખાવાનું બાકી હોય તો તેને છોડી દે. પણ તેના બોજવ્યા પછી વધુ હોય તેજ મદણ કરે.

નોંધ:—ગર્ભવતી સ્ત્રીએ જે વસ્તુ ભોજવી ન હોય તે ન દેવાનું કારણ એ છે કે તે ભોજનમાં તેની ઇચ્છા રહી ગઈ હોય તો તે દેવાથી તેની ઇચ્છાનો ભંગ થાય અને ઇચ્છાભંગના આધારથી ગર્ભને પણ હાનિ થવાનો સંભવ રહે.

[૪૦+૪૧] કદાચિત્ત શ્રમણ ભિક્ષુને માટે ભિક્ષા આપવા સારુ પુરા મહિનાવાળા ગર્ભવતી સ્ત્રી ઉભેલી હોય અને એસે અથવા વળી બેઠી હોય ને ઉભી થાય તો તેના હાથનાં ભાત પાણી સંયમીએને મદણ કરવા યોગ્ય નથી માટે ભિક્ષા આપતી તે બાઈને શ્રમણ કહે કે આ પ્રમાણે ભિક્ષા મદણ કરવી મારે માટે યોગ્ય નથી.

નોંધ:—જે ગર્ભવતી સ્ત્રીને પ્રસવ થવા માટે એક માસ બાકી હોય તે કાળને પૂરા મહિનો કહેવાય છે. આ વખતે તે બાઈ કાઈ પરિશ્રમનું કાર્ય કરે તો ગર્ભને દુઃખ થવાનો સંભવ છે.

[૪૨+૪૩] બાળક કે બાલિકાને ધવડાવતી બાઈ બાળકને દૂર રડતું મૂકીને ભિક્ષુને બોલારાવવા માટે આહાર પાણી લાવે તો તે આહાર પાણી સંયમી પુરુષો માટે અકલ્પનીય છે. માટે ભિક્ષા આપતી બાઈને તે શ્રમણ કહે કે મને આ પ્રમાણે ભિક્ષા મદણ કરવી કલ્પે નહિ.

[૪૪] વળી જે આહાર પાણી કલ્પનીય કે અકલ્પનીયનાં સંકલ્પનાં હોય

તો તે આપતી (દેનાર) બાછને શ્રમણ કહે કે મને તેવા આહાર પાણી લેવાં કહ્યે નહિ.

નોંધ:—ધણી વખત બિક્ષા આપનારને ચોતાને પણ નિર્જીવ બિક્ષા હશે કે કેમ ? તેની ચંકા હોય છે તો તેવી બિક્ષા સંયમી ન લે.

[૪૫+૪૬] જે આહાર પાણી સચિત પાણીના ઘડાયી ઢાંકેલ હોય, પત્થરની ખરલથી, બાળેકથી, દેશંધી કે માટી અથવા ખીજ તેવા કાષ્ઠ :લેપથી છદ્ધિત હોય કિંવા લાખનું સીક દીધું હોય તેવા અન્ન પાનને શ્રમણ નિમિત્તે લેપ વગેરે તોડીને શ્રમણને આપવા સારુ લાવે તો બિક્ષા આપતી તે બાછને શ્રમણ કહે કે તેવું મને કહ્યે નહિ.

નોંધ:—તોડેલો લેપ ફરી છાંદે અને તેથી ગૃહસ્થને તક્લીફ થાય, તેમજ ઇવહિસા થવાનો સંભવ રહે માટે તે ત્યાજ્ય કલા છે.

[૪૭+૪૮] ગૃહસ્થોએ બનાવેલું બોજન અન્ન, પાણી, ખાદિમ (મેવો વગેરે) તથા સ્વાદિમ (મુખવાસાદિ) એ ચારે પ્રકારનો આહાર જે શ્રમણ સ્વતઃ જાણે અથવા સાંભળે કે આ ખીજને દાન આપવા માટે બનાવ્યું છે તો તે આહાર પાણી સંયમી પુરુષો માટે અકલ્પનીય છે તેમ જાણીને દાતારને કહે કે આ આહાર પાણી મને કલ્પતું નથી.

[૪૯+૫૦] ખીજ શ્રમણ કે લિખારીઓ માટે બનાવેલું બોજન અન્ન, પાણી, ખાદિમ (મેવો વગેરે) તથા સ્વાદિમ (મુખવાસાદિ) એ ચારે પ્રકારનો આહાર જે શ્રમણ સ્વતઃ જાણે અથવા સાંભળે કે આ ખીજને પુરુષાર્થે આપવા માટે બનાવ્યું છે તો તે આહાર પાણી સંયમી પુરુષો માટે અકલ્પનીય છે તેમ જાણીને દાતારને કહે કે આ આહાર પાણી મને કલ્પતું નથી.

[૫૧+૫૨] વળી ગૃહસ્થો માટે બનાવેલું બોજન અન્ન, પાણી, ખાદિમ તથા સ્વાદિમ એ ચારે પ્રકારનો આહાર જે શ્રમણ સ્વતઃ

જાણે અથવા સાંભળે કે આદાર કોઈ યાચકો માટે બનાવ્યો છે તો તે આદાર પાણી સંયમી પુરુષો માટે અકલ્પનીય છે તેમ જાણીને દાતારને કહે કે આદારપાણી મને કલ્પતું નથી.

[૫૩+૫૪] ગૃહસ્થોએ બનાવેલું ભોજન અન્ન, પાણી, ખાદ્ય તથા સ્વાદિમ એ ચારે પ્રકારનો આદાર જો અમણુ સ્વતઃ જાણે અથવા સાંભળે કે આ અન્ય મતના બીજા સાધુઓ માટે બનાવ્યો છે તો તે આદાર પાણી પણ સંયમી પુરુષો માટે અકલ્પનીય છે તેમ જાણી તે દાતારને કહે કે આ આદાર પાણી મને કલ્પતું નથી.

નોંધ:—જૈનભિક્ષુની વૃત્તિ સૌ કોઈ હંધ, પછી તે હિતૈષી હો કે વૈરી ભાવના યુક્ત હો, સૌપર સમાન હોય છે. તેના આખા જીવનમાં કયાંય અન્યને દેશ પણ દુઃખ દેવાની ભાવના સાપડતી નથી, અને તેથી જ તેની ભિક્ષાની ગવેષણા પણ તેટલીજ કાળજીપૂર્ણ હોય છે. જો અન્યને માટે કરેલું કોઈ પોતાને આપી દે તો બીજા યાચકને તે ન મળતા જો કંઈ કષ્ટ થાય તેના દુઃખના નિમિત્તરૂપ પોતે બને. માટે તેવી ભિક્ષા તેને ત્યાજ્ય હોય છે.

[૫૫] જે અન્નપાન સાધુને જ ઉદ્દેશીને બનાવેલ હોય, સાધુ માટે ખરીદીને બનાવેલ હોય, સાધુ માટે તથા પોતાને માટે અલગ અલગ આદાર પાણી કર્યા હોય તે પૈકી સાધુ નિમિત્તનું અન્ન ભોજન પોતાનામાં મિશ્ર થઈ ગયેલ હોય તેમજ સાધુ માટે સામે લાવેલું તથા સાધુ નિમિત્તે ઉમેરીને કરેલું કે ઉછીનું લવાયેલું તથા મિશ્ર થયેલું અન્નપાણી પણ ભિક્ષુ તજી દે.

[૫૬] કદાચિત્ત નવીન વસ્તુ જોઈને ભિક્ષુને શંકા થાય તો તે આદારની ઉત્પત્તિ કેમ થઈ ? કોને માટે બનાવ્યું છે ? કોણે બનાવ્યું છે ? એમ પૂછી શંકારહિત અને શુદ્ધ ભિક્ષા હોય તો જ સંયમી તેને ગ્રહણ કરે.

[૫૭+૫૮] મચિત્ત પુષ્પ બીજ કે લીંગોતરીથી જે અશન, પાન, ખાદિમ તથા સ્વાદિમ આદાર મિત્ર (સાથે ભજેલો) હોય તે આદાર પાણી સંવમ્બી પુરુષોને અકલ્પનીય છે. માટે તેવા આદાર પાણી દેનારને કહે કે મને તેવી ભિક્ષા કલ્પનીય નથી.

[૫૯+૬૦] અન્ન, જળ, ખાદિમ કે સ્વાદિમ એ ચાર પ્રકારના આદાર પૈકી કોઈ પણ આદાર સચેત જળ પર રાખ્યો હોય, કીડીનાં દર, લીલ કે કુગ પર રાખ્યો હોય તો તે અન્નપાન સંવમ્બી પુરુષોને અકલ્પ્ય છે. માટે દેનાર બેનને ભિક્ષુ કહે કે તેવી ભિક્ષા મને ગ્રાહ્ય નથી.

[૬૧+૬૨] અન્ન, પાણી, ખાદિમ કે સ્વાદિમ એ ચાર પ્રકારના આદાર પૈકીનો કોઈ આદાર અગ્નિ પર રાખ્યો હોય, અથવા અગ્નિ સાથે સ્પર્શ કરીને અપાય તો તે અન્નપાન સંવમ્બી પુરુષોને માટે અલ્પ્ય કરવા યોગ્ય નથી. તેમ જાણીને ભિક્ષુ દેનાર આપને કહે કે મને તેનું ભોજન ગ્રાહ્ય નથી.

[૬૩+૬૪] (દાતાર જાણે કે મુનિને બોરાવતાં વાર યજ્ઞ જશે તો કદાચ અગ્નિ ઠરી જશે તેવા હેતુથી) સુલામાં બળતણ આપું બેલીને કે કાઢી નાખીને, અગ્નિને અજવાળીને કે વધુ પ્રદીપ્ત કરીને અથવા (તો દાઝવાના બચથો) અગ્નિ ઠારીને, પકાવતાં અન્નનો ઉભરો આવેશ જાણી તેમાંથી કંઇક આપું કરીને કે તેમાં વધુ પાણી ઉમેરીને, દલાવીને કે તેને અગ્નિ પરથી નીચે ઉતારીને આપે તો તે ભોજનપાન પણ સંવમ્બી પુરુષોને માટે કલ્પ્ય નથી, માટે આપનાર બેનને ભિક્ષુ કહે કે તેવી ભિક્ષા મને ગ્રાહ્ય નથી.

નોંધ—અગ્નિ એ સજીવ વસ્તુ હોવાથી તે જીવોની હિસા યાય તેવા હેતુથી તેવી સૂક્ષ્મ દિશાવાળો આરાક પણ મુનિને કલ્પ્ય નથી.

[૬૫+૬૬] ભિક્ષાર્થે ગયેલો ભિક્ષુ વર્ષા ઋતુમાં કાદવધી ખચવા માટે રસ્તામાં લાકડું, પથર, ઇંટ કે જે કંઈ સાધન ઉલ્લધવા સારુ રાખેલાં હોય તે સ્થિર ન હોય (લાઘતા ચાલતા હોય) તો પાંચે ઈંદ્રિયોને દમન કરનાર સમાધિવંત સાધુ તે પર ચઢતે ગમન ન કરે. કારણ કે તેની જગ્યા ફટલી પોલી કે ભીડી છે તેની ખબર ન પડવાથી તેના સ્થળે અસંયમનો ભય દેખાય છે.

નોંધ:—તેવી ચાલતી વસ્તુ પર પગ મૂકવાથી પડી જવાય તો શરીરને પીડા થવાનો અને પોલી જગ્યામાં રહેલા સૂક્ષ્મ જીવોની પણ હિંસા થવાનો સંભવ છે.

[૬૭] સાધુજી માટે કોઈ દાતાર નિસરણી, પાટિયું કે બાળેક માંડીને કિંવા મેડા કે માળ પર ચઢીને જાંચેથી લાવેલી વસ્તુ આપે—

[૬૮] તો તે માળ પર ચડતાં કદાચ તે બેન પડી જાય તો હાથ કે પગ ભાગે અને તેના પડવાથી ત્યાંના પૃથ્વીકાપના જીવોની તથા બીજાં પણ ત્યાં રહેલા જીવોની હિંમા થાય.

[૬૯] તેથી આ પ્રમાણે આવા મદા દોષોને જાણીને સંયમી મહર્ષિઓ માળ પરથી લવાયેલી ભિક્ષાને મહણ કરતા નથી.

ભિક્ષા ફેવી લેવી તે કહે છે:—

[૭૦] સૂરણ વગેરે કંદ (કાંદા), પિંડાણુ વગેરેનાં મૂળ, તાડફળ, પાંદડાનું શાક, તુમકું અને આદુ આ બધી વસ્તુ કાચી હોય કે જીંદેલી હોય (અગ્નિ જેવું શસ્ત્ર ન લાગ્યું હોય) તો તેને ભિક્ષુ મહણ ન કરે.

નોંધ:—કાચી અને જીંદેલી વસ્તુમાં જીવો હોવાનો સંભવ છે માટે ભિક્ષુ તેને વજ દે.

[૭૧+૭૨] જવનું ચૂર્ણ, (સાયવો) બોરનો બૂકો, તલસાંકળી, ગોળ, પુડસા કે તેની કોઈ પણ બીજા કે જે દુઃખમાં વેચાતી હોય

તે ધણા વખતની પડતર હોય કે સચિત્ત રજથી યુક્ત હોય તો આંખની બાંધને મુનિ કહે કે મને તેવું આશ નથી.

[૭૩+૭૪] જેમાં ધણાં દાળયા હોય એવાં ફળ (સીતાફળ) વગેરે, અનિમિષ નામે વૃક્ષનું ફળ તથા જેને બહુ કાંટા હોય તેવું અગધિયાનું ફળ, ટોંબરુનું ફળ, બીલીનું ફળ, શેરડીના કટકા, સામલીવેલાનું ફળ ઇત્યાદિ ફળો કદાચ અચેત હોય તો પણ તેમાં ખત્રાય તેવો ભાગ થોડો અને નાખી દેવા જેવો ભાગ ધણો હોય છે, માટે તે વસ્તુ આપનાર દાતારને ભિક્ષુ કહે કે એ ભિક્ષા મારે માટે આશ નથી.

૭૫] (હવે પાણી લેવાની વિધિ કહે છે:) ઉચ્ચ (દ્રાક્ષ વગેરે ઉત્તમ પદાર્થનું) કે નીચ (કાંછ વગેરેનું) પાણી, ગોળનું વાસણ ધોવા પછીનું પાણી, લોટનું પાણી, ચોખ્ખાનું ધોવણુ જે તત્કાળનું બનેલું હોય તો ભિક્ષુ તે પાણીને તથા દે.

નોંધ:—એક અંતર્મુદ્ધર્ત એટલે કે જે ધરી અથવા અડતાળીસ મિનિટ સુધી તેવો પદાર્થ પાણીમાં પડવા છતાં પાણી સચિત્ત ગણાય છે માટે તેટલા વખત પછી જ તે જળ ભિક્ષુને કલ્પનીય બને છે.

[૭૬] પરંતુ જે તે પાણીને ધણીવાર ચર્ષ ગર્ષ હોય (પરિણત કાળ થઈ ગયો હોય) તો તેવું પોતાની શુદ્ધિથી કે દ્રષ્ટિથી અથવા ગૃહસ્થને પૂછીને કે તેનાથી સાંભળીને જે તે પાણી ચંકારદિત હોય તો ભિક્ષુ તેને ગ્રહણ કરે.

નોંધ:—ધોવણુ અને પરિપક્વ યાચ ત્યારે તે પાણીનો વર્ણ બદલી નય છે તે પરથી જાણી લેવું.

[૭૭] તેમજ શસ્ત્ર પરિણમવાથી નિર્જીવ બની ગયું હોય તેમ જાણીને સંયમી તેને ગ્રહણ કરી શકે. પરંતુ અચિત્ત હોવા છતાં તેને શંકા યાચ કે આ પાણી મારે માટે પથ્ય છે કે કેમ? તો તે

પાણીનું આસ્વાદન કરી (ચાખી) તપાસીને પછી જ લિક્ષુ
મહણ કરે.

[૭૮+૭૯] તે વખતે લિક્ષુ દાતારને કહે કે ચાખવા માટે મોરાં દાયમાં
થોડું જળ આપો. (દાયમાં પાણી લીધા પછી) જો ખ્યાલ
આવે કે એ પાણી અતિ ખાટું કે કોહી (બગડી) ગયેલું છે.
તેમ જ પોતાની તૃષા છિપાવવા માટે પર્યાપ્ત નથી. તો તે દેનાર
બેનને કહે કે આ પાણી કોહેલું કિંવા ખાટું હોવાથી મારી તૃષા
દૂર કરવા માટે યોગ્ય નથી. માટે મને તે કદપનીય નથી.

નોંધ:—કોઈ પણ ભોજન કે પાણી શરીરને અપચ્ચ હોય તે ચીજ
લિક્ષુએ ન લેવી કારણ કે તેમ કરવાથી શરીરમાં વ્યાધિ થવાનો ભય રહે
અને રોગિષ્ઠ થવાથી ચિત્તસમાધિમા હાનિ પહોંચે.

[૮૦] કદાચિત્ ઇચ્છા વગર કે ધ્યાન ન રહેવાથી તેવું પાણી કોષ્ટ
દાતારે બહોરાવી દીધું હોય તો તે પોતે પણ ન પીએ કે અન્ય
લિક્ષુને પણ તેવું જળ આપે નહિ.

[૮૧] પરંતુ એકાંતમાં લઇ જઇને પ્રાસુક (પ્રાણુખીજ રહિત),
સ્થાન બેઠા તે પાણીને યત્નાપૂર્વક (કોષ્ટ જીવને દુઃખ ન થાય
તેરી રીતે) નાખી દે અને તે નાખી દીધા પછી લિક્ષુ પાછો ફરે.

નોંધ:—પાછા ફરતી વખતે જો ક્રિયા કરવામાં આવે છે તેને 'ઈર્થાવહીનો
કાથાત્સર્ગ' કહેવાય છે.

[૮૨+૮૩] ગોચરી ગયેલો લિક્ષુ (તપશ્ચર્યાદિ કે રોગાદિ કારણથી
પોતાને સ્થાને પહેલાં કુધાથી પીડાઇને) ભોજન કરવાને ઇચ્છે
તો ઇન્દ્રગૃહ કે કોષ્ટ ભોંતના મૂળ પામે જીવરહિત સ્થાન
તપાસી લે. ઉપરથી ઢાંકેલા કે જીવવાળા તે સ્થાનમાં મેધાવી
સાધુ તેના માલિકની આજ્ઞા લઇને પોતાના હાથને સાફ કરીને
પછી ત્યાં આહાર કરે.

[૮૪+૮૫+૮૬] ઉપરની વિધિથી આહાર કરતા મુનિને ભોજનમાં

ગોઠણી, કંટક, ધાસ કાઢીને ટૂંકડો કે ઠાંકરો અથવા તેવા પ્રકારનો કાંઈ કચરો નીકળે તો તેને (ત્યાં બેડા બેડા જ) હાથથી જ્યાં ત્યાં દૂર ફેંકે નહિ કે મોઢેથી ઉછાળીને ફેંકે નહિ. પરંતુ તેને હાથમાં ગ્રહણ કરી એકાંતમાં જાય અને ત્યાં એકાંતમાં જઈને નિર્જીવ જગ્યા તપાસીને યત્નાપૂર્વક તે વસ્તુને ત્યાં મૂકી દે અને ત્યાં મૂકીને પાછો ફરી ધર્માપયિક ક્રિયા પ્રતિક્રમે.

નોંધ:—ઈર્ષ્યા એટલે માર્ગ : માર્ગમાં જતાં જે કંઈ દોષ થયો હોય તેનું નિવારણ કરી લેવું તે ક્રિયાને ઈર્ષ્યાપયિક ક્રિયા કહેવામાં આવે છે.

[૮૭] અને જો પોતાના સ્થાને પહોંચ્યા પછી ભિક્ષા ખાવાની ઇચ્છા રાખે તો ભોજનસહિત આવીને તે પહેલાં ભોજન કરવાની જગ્યા (નિર્જીવ છે કે કેમ તે) તપાસી લે. અને પછી તેને (રક્ત-દરણથી) સ્વચ્છ કરે.

નોંધ:—દરેક જૈનભિક્ષુ પાસે રક્તદરણ હોય છે તે એવું કામજ દોષ છે કે તેથી સૂક્ષ્મ છવ પણ ન મરતાં બાળુએ થઈ જાય છે.

[૮૮] પછી વિનયપૂર્વક તે સ્થાનમાં પ્રવેશ કરીને બહારથી આવેલો તે ભિક્ષુ; ગુરુની સમીપ આવી (આહાર મૂકી પછી માર્ગના દોષ નિવારવા માટે) ઈર્ષ્યાપયિક ક્રિયા પ્રતિક્રમે એટલે કે કાયોત્સર્ગ કરે.

નોંધ—સ્થાનમાં પ્રવેશ કરતાં મુનિશ્રી “નિસીદ્ધ” કહી શુભાદિકને “મત્યેણુ વંદામિ” એવું કહે છે.

[૮૯] પછી તે ભિક્ષુ; આહાર પાણી લેવા જતાં કે ત્યાંથી પાછા ફરતાં જે કંઈ અતિયાર ઠર્યા હોય તે બધાને ક્રમપૂર્વક યાદ કરી લે.

[૯૦] આવી રીતે કાયોત્સર્ગ કરી પ્રાયશ્ચિન લઈ નિવૃત્ત થયા બાદ સરલ શુદ્ધિમાન તથા શાંત ચિત્તવાળો તે મુનિ આહારપાણી કેવી રીતે મેળવ્યાં? ઈત્યાદિ બધું વ્યાકુળતા રહિત ગુરુ સમક્ષ સ્પષ્ટ કહે.

[૯૧] પહેલાં કે પછી ચયેલા દોષોની કલ્પિત તે વખતે ખરાબર આધેયના ન થઈ હોય તો ફરીથી તેનું પ્રતિક્રમણ કરે અને તે વખતે કાપોત્સર્ગ કરી (દિલ્હાન બૂલી) આવું ચિંતન કરે કે:—

[૯૨] અહો ! શ્રી જિનેશ્વર દેવોએ મોક્ષના સાધનરૂપ સાધુપુરુષના દેહને નિભાવવા સારુ કેવી નિર્દોષવૃત્તિ બતાવી છે ?

નોંધ:—આવી નિર્દોષ લિક્ષાવૃત્તિથી સંયમના અવલંબનમૂળ શરીરનું પણ પાલન થાય ■ અને મોક્ષની પણ સાધનામાં બાધા થતી નથી.

[૯૩] (કાપોત્સર્ગમાં ઉપરનું ચિંતન કરી) નમસ્કારનું ઉચ્ચારણ કરી કાપોત્સર્ગથી નિવૃત્ત થઈ તેમજ પછી જિનેશ્વર દેવોની સ્તુતિ (૩૫ લોગસસનો પાઠ) કરી પછી થોડો સ્વાધ્યાય કરીને લિલ્હુ ક્ષણવાર વિશ્રામ લે.

[૯૪] અને વિશ્રામ લઇને (નિર્જરારૂપ) લાભનો અર્થો તે સાધુ ચોતાના કથ્થાણુ માટે આ પ્રમાણે ચિંતન કરે કે, “બીજા મુનિવરો મારા પર અનુમદ્ધ કરીને આ મારા આહારમાંથી થોડું લે તો હું સંસારસમુદ્રથી તરી જઈ ?”

[૯૫] આ પ્રમાણે વિચારીને સૌથી પ્રથમ પ્રવજ્ઞા (દીક્ષા) વૃદ્ધને, પછી તેનાથી નાના મુનિજીને એમ ક્રમશઃ બધા સાધુજીઓને આમંત્રણ કરે. આ પ્રમાણે આમંત્રણ કરતાં જો કોઈ સાધુ આહાર કરવાની ઈચ્છા કરે તો તેની સાથેજ આહાર કરે.

નોંધ:—સૌથી પહેલાં દીક્ષા વદીલ મુનિને આમંત્રણ કરવાનું પ્રયોગન વિનયધર્મ જળવવા માટે છે.

[૯૬] જો કોઈ સાધુજી આહાર કરવા ન ઈચ્છે તો મંયમી પોતે એક-લોજ રાગ અને દેષને દૂર કરી પહોળા મુખવાળા પ્રકાશિત ભાગ્યનમાં ચત્તાપૂર્વક નીચે ન વેરાય તેવી રીતે આહાર કરે.

[૯૭] ગૃહસ્થે ચોતાને માટે બનાવેલું અને વિધિપૂર્વક મેળવેલું તે

બોજન તીષ્ઠુ, ઠડવુ, કસાયેલું, ખાટું, મધુર કે ખાટું ગમે તેવું હો. પરંતુ સયમી બિશ્નુ તેને મધ કે ઘીની માફક પ્રેમપૂર્વક આરોગે.

નોંધ —ઉપર તીષ્ઠી વસ્તુનો નિદેશ કર્યો છે માટે તીષ્ઠુ લેવાનું જ હોય છે તેવું વિધાન નથી. સંયમી માટે અતિ ખાટા, ખોરા અને તીખા ખાણા ત્યાગ્ય ■ પરંતુ કદાચ ભૂલથી તેવું આવી જાય હોય તો મનમાં જ્ઞાનિ સાગ્યા વગર વાપરી લેવું.

ધી અને મધ ભેમ જ્ઞાનિ વગર ખવાય છે તેમ કહ્યું સોજન પણ તેવી રીતે માનીને સયમી તેનો ઉપયોગ કરે.

[૬૮] મળેલો આદાર, રસ (વધાર) રહિત હો કે જુના ધાન્યનો હો. ઉત્તમ પ્રકારની શાક વગેરે સામગ્રીથી મહિત હો કે રહિત હો, રિનગર (ધી વગેરે સહિત) હો કે શુષ્ક (હુખો) હો, ખોરકુંટ હો કે અડદના બાકયાનું બોજન હો—

[૬૯] તેમજ બોજન અફપ મળો કે બહુ મળો, પરંતુ તે મળેલા આદારની કે દાતારની નિંદા ન કરે. પરંતુ તે મુધાશ્વી (કેવળ મંયમનું ધ્યેય રાખીનેજ જીવનાર બિશ્નુ) નિર્જીવ, નિર્દોષ અને મહજ સદજ મળેલા આદારને નિસ્વાર્થ ભાવે શાંતિપૂર્વક આરોગે.

[૧૦૦](મહાપુરુષો કહે છે કે:—)આ દુનિયામાં કોઈ પણ બદવાની આશા વિના કેવળ નિસ્વાર્થ ભાવથી બિશ્નુ આપનાર દાતા અને કેવળ મંયમના નિર્વાદ માટે નિસ્વાર્થ ભાવે બિશ્નુ લેનાર બિશ્નુ એ બન્ને મળવા દુર્લભ છે જે નિસ્વાર્થ દાતા અને નિસ્વાર્થ બિશ્નુ હોય છે તે બન્ને ઉત્તમ ગતિને મેળવે છે.

નોંધ:—સરળમાર્ગમાં જમન, પોતાના ઉપયોગી કાર્યમાંજ સાવધાનતા, જતાં આવતા માર્ગમાં રહેવા સૂક્ષ્મ જીવોની પણ લક્ષ્યપૂર્વક રક્ષા, ખીન્ન બિશ્નુકોને જરા પણ દુઃખ કે આઘાત ન પહોંચે અને દાતાની પ્રસન્નતા બરાબર જળવાઈ રહે તેવી વિશુદ્ધ બિશ્નુની ગતિવિધિ, દાતાને મફલત ન કરે કે ન દુભાય તેનો સતત ઉપયોગ, સંપૂર્ણ નિર્જીવ જ્ઞાનપાનના શોધન

માટે બરાબર જાણક દસા, બિમ્બવૃત્તિનું ચિંતન, ઈતર સાધકો સાથે સહ-બોજનવૃત્તિ અને નિરાસક્તિમાત્રે પ્રાપ્ત થયેલા પિંડનું બોજન કરવું. આ બાવને સમજીને વર્તનારો બિમ્બ એજ આદર્શબિમ્બ છે અને તે બિમ્બની બિદ્યાવૃત્તિ દાતાના દિલમાં સંયમ અને ત્યાગના સંસ્કાર જન્મ્યા છે.

આવી બિદ્યાવૃત્તિથી સંયમી જીવનનો નિર્વાહ કરવો તેજ પિરૈયણાનું રહસ્ય છે. અને કોઈ પણ પ્રકારના ભૌતિક સ્વાર્થ વિના કે કીર્તિની લાલસા વિના નિઃસ્વાર્થભાવે આપવું તે દાતાનું કર્તવ્ય છે અને તેજ ભાવ આધ્યાત્મિક વિકાસમાં તેને પ્રેરે છે.

એ પ્રમાણે કંટું ધું.

પિરૈયણા અધ્યયનનો પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત થયો.

બીજો ઉદ્દેશક

બિદ્યા દેહની પુષ્ટિ માટે નથી. બિદ્યા પ્રમાદ અને આળસ વધારવા માટે નથી. બિદ્યા કેવળ જીવન પ્રવાહને જ્વલંત રાખવા માટે છે.

જેમ શરીર તો હાડ, માંસ અને મળનું બાજન છે, નિઃસાર છે, તેના ચિંતા શી ? તેમ જળી તેને સૂકવી નાખવું કે તેના પ્રત્યે બેદરકાર રહેવું એ કંઈ તપશ્ચરણ નથી ગણાતું પણ એ ભયંકર જહકિયા કહેવાય છે. તેજ રીતે દેહને આતિ પુષ્ટ કરવો, તેનીજ દાપટીપમાં રખા રહી જીવનની ઇતિ સમાપ્તિ આની લેવી તે પણ નરી જહતા છે.

આ વસ્તુને સમજી શાણા સાધુઓ જે મધ્યસ્થવૃત્તિથી બિદ્યાવૃત્તિ ચલાવે છે તેનું અહીં વર્ણન છે.

ગુરુદેવ બોલ્યા:—

[૧] સંયમી બિદ્યુ બધો આહાર પછી તે મુગંધી (મોઢક વગેરે) હો

કે ગંધ રહિત (અર્થાત તદન માટે) આહાર હો. તે બધું ભોજન પાત્રાને છેલ્લો લેપ લાગ્યો હોય ત્યાંસુખીનું બધું અંગુલિયા સાફ કરીને ખાઈ લે પણ છોડી ન દે.

નોંધ:—છેલ્લો લેપ સુધ્ધા ન છોડે એમ કહીને ઉપરના શ્લોકમાં અપરિચ્છિતા અને સ્વચ્છતાનો આદર્શ આપ્યો છે.

[૨] ઉપાશ્રયમાં કે સ્વાધ્યાય કરવાના સ્થાનમાં બેઠેલ સાધુ ગોચરીમાં મેગલેક્ષ ભોજન ભોગવનાં અપર્યાપ્ત થાય અને વિશેષ આહારની જરૂર પડે તો—અર્થાત્ સુધ્ધા ચાન્ત ન થાય તો—

[૩] અથવા બીજા કોઈ કારણથી વધુ આહાર લેવાની આવશ્યકતા ઉભી થાય તો પૂર્વોક્ત (પ્રથમ ઉદ્દેશકમાં બતાવેલા) વિધિ તથા આ (નીચે કહેવાશે તે) વિધિથી અનપાશ્વીની ગુલેપણા (શોધ) કરે.

[૪] શાણો ભિક્ષુઃ ભિક્ષા મળી શકે નેવા સમયે ભિક્ષાનો કાળ જાણીને ગોચરી માટે નીકળે. અને જે કંઈ અલ્પ કે પરિમિત આહાર મળે તે ગ્રહણ કરીને ભિક્ષાકાળ પૂર્ણ થતાંજ સ્થાનક તરફ પુનઃ પાછો ફરે. અકાળ (સમય વિનાના કાર્ય)ને છોડીને યથાર્થ સમયે તે તે સમયને યોગ્ય કાર્ય કરે.

નોંધ:—કયા સમયે કયું કાર્ય કરવું, કેમ વર્તવું ઇત્યાદિ ક્રિયાનો ભિક્ષુએ સતત ઉપયોગ રાખવો ધટે.

[૫] (મહાપુરુષો કહે છે કે:—) “ અહો સાધુ ! કોઈ બ્રામાદિ સ્થાનમાં તું સમય જોયા વિના ભિક્ષાર્થે જઈશ અને સમયને ઝાળખીશ નહિ તો તારા આત્માને ખેદ થશે અને ખોરાક ન મળવાથી તું ગામની પણ નિદ્રા કરીશ. ”

નોંધ:—
 મળે તો ખોરાક
 ‘અથા પછી ગોચરી
 દુઃખ થાય

ખરાબ છે કે અહીં ખોરાક સુધ્ધાં મળતો નથી. એવા એવા અનિષ્ટ વિચારો આવવાનો પણ સંભવ રહે.

[૬] માટે લિક્ષાનો સમય થાય ત્યારેજ લિક્ષુએ લિક્ષાર્થે ઉઘમ કરવો નોંધ્યો. લિક્ષા સમયે નીકળવા છતાં કવચિત્ લિક્ષા ન મળે તો પણ દીનહીન થઈને શોક ન કરતાં આ સદજ સદજ તપ-શ્રયા થઈ એમ માનીને તે ક્ષુધાના સંકટને સમજાવપૂર્વક સહન કરે.

[૭] લિક્ષુ; નાનાં મોટાં પણ પક્ષીઓ ખોરાક માટે (કે ચણુ માટે) એકઠાં થયાં હોય તેની સામે ગમન ન કરે પણ ઉપયોગપૂર્વક ખીજેજ માર્ગેથી ગમન કરે અથવા ખીજે માર્ગ ન હોય તો પાછો ફરે.

નોંધ:—સામે જવાથી તે પ્રાણીઓને ભય હતપત્ર થાય અને તેથી તેમની લાગણી દુભાય અથવા હડી જાય તો તેમને ખોરાકમાં અતરાય (વિધ્ન) પડે.

[૮] ગૃહસ્થને ત્યાં લિક્ષાર્થે ગયેલો સંયમી લિક્ષુ કોઈ સ્થળે બેસે નહિ કે ઉભા રહીને વાતોના ગપાટા મારે નહિ.

નોંધ:—ગૃહસ્થોનો અતિ પરિચય સંયમી જીવનને બાધાકર નીવડે છે. માટેજ મહાપુરુષોએ પ્રયોજન પુરતું કાર્ય હેવાનું કહ્યું છે.

[૯] ગાયત્રીએ ગયેલો સંયમી કોઈ ગૃહસ્થના ઘરની બોમળ, કમાડનું પાટિયું, બારણું કે કમાડને ટેકો દઈને (તેનું અવલંબન લઈને) ઉભો રહે નહિ.

નોંધ:—કદાચ તેને ટેકો દઈને ઉભા રહેવાં બારણું કે કમાડ વગેરે હલી જવાથી પડી જવાનો ભય છે.

[૧૦+૧૧] ગાયત્રીએ ગયેલો સંયમી બીજા ધર્મના અનુયાયી શ્રમણ, બ્રાહ્મણ, કૃપણ કે લિખારી જે ગૃહસ્થનાં દ્વારની સન્મુખ બોજ-

નને માટે કે પાણીને માટે આવી ઉભા હોય તો તેને ઝોગંગીને ગૃહમાં પ્રવેશ ન કરે. તેમજ તેમની દ્રષ્ટિ પડે તેવા સ્થાને ઉભો પણ ન રહે. પરંતુ એકાંતમાં (એક બાજુ) જમીને જ ઉભો રહે.

[૧૨] કારણકે તેમ કરવાથી તે બિખારી કિંવા દાયક નાખુશ થાય અથવા બન્ને નાખુશ થાય તેમજ પોતાના ધર્મની પણ હલકાર્ષ દેખાય.

નોંધ:—મારામાં રખે ભાગ પડાવશે ! તેહું માની બિખારીનું દુહાય દુભાય અથવા આપનારની લાજણી દુભાય અને બિખારીની આવી દરિકાઈ થઈ જતાં પોતાની કદર પણ બિખારી જેવી થવાથી જૈનસાસનના સંયમી ધર્મની મદત પડે.

[૧૩] પણ ગૃહપતિ તે આવેલા બીજા બિહુકને ભોજન આપે કિંવા ના પાડે અને તેથી જ્યારે તે બિહુક પાછો ફરે ત્યારબાદજ સંયમી ભોજન કે પાણીને માટે ત્યાં ગમન કરે.

[૧૪+૧૫] (નીલોત્પલ) લીલું કમળ, (પદ્મ) લાલ કમળ, ચંદ્રવિકાસી શ્વેત કમળ અથવા માલતી ભોગરાનું કે તેહું બીજું કોઈ પણ ફૂલ ચૂંટીને કોઈ બાઈ બિહુ આપે તો તે ભોજન અને પાન સંયમીને અકલ્પ્ય (અગ્રાહ્ય) છે. માટે આપનાર બેનને કહે કે એ આદાર પાણી હવે મને ગ્રાહ્ય (કલ્પ્ય) નથી.

[૧૬+૧૭] લીલું કમળ, લાલ કમળ, ચંદ્રવિકાસી શ્વેત કમળ અથવા ભોગરાનું કે તેહું બીજું કોઈ પણ ફૂલ કચરીને, હેદીને કોઈ બાઈ બિહુ ળહારાવે તો તે ભોજન અને પાન સંયમીને ગ્રાહ્ય નથી. માટે બિહુ આપનાર બેનને બિહુ કહે કે બેન ! તે અલપાન મારા માટે કલ્પ્ય નથી.

[૧૮+૧૯] કમળનો કંદ, ખાખરાનો કંદ, કમળની નાળ (મઠિા), લીલા કમળની નાળ, કમળના તંતુ, સરસવતી ઝાંડલી, શેરડીન કટકા

આ બધું સચેત હોય તો તે તથા નવી કુંપળી, વૃક્ષની, તૃણની તથા એવી બીજી પણ કોઈ વનસ્પતિની કાચી કુંપળીઓ વગેરે હોય તો તેને પણ સાધુ ગ્રહણ ન કરે.

[૨૦] તેમજ (જેનું બીજ બંધાઈ નથી તેવી) કુણી ચોળા કે મગની કૃણીઓ એકતાર શેકેલી હોય અથવા કાચી હોય તો તે આપનાર બેનને ભિક્ષુ કહે કે મને તેવું ગ્રાહ્ય નથી.

[૨૧] અગ્નિ આદિથી અપકવ બોરકૂટ, વાડના કારેલાં, નાળિયેર, તલ-પાપડી તથા નિંમવૃક્ષનું ફળ (લિંગોળા) વગેરે કાચાં હોય તો મુનિ ગ્રહણ ન કરે.

[૨૨] તેમજ ચોખાનો તથા તલનો આટો તેમજ સરસવનો બોળ તથા અપકવ પાણી વગેરે કાચું હોય અથવા મિશ્ર પાણી હોય તો ભિક્ષુ તેને પણ ગ્રહણ ન કરે.

[૨૩] અપકવ કોહુ, બિન્બેરું, પાંદડા સહિત મૂળો કે મૂળાની કાતરી વગેરે કાચાં કિંવા રાત્રી પરિણત ન હોય તો તે પદાર્થોને મુનિ મનથી પણ ન ઇચ્છે.

[૨૪] તેજ પ્રમાણે ફળોનું ચૂર્ણ, બીજોનું ચૂર્ણ, બહેડાં તથા રાયણનાં ફળ વગેરે કાચાં હોય તો સચેત બાણીને તેને છોડી દે.

[૨૫] હમેશાં ભિક્ષુ સામુદાનિક (ધનવાન અને નિર્ધન એ બંને સ્થળે) સમાન ગોચરી કરે. નિર્ધન કુળનું ઘર બાણી તેને ઉલ્લંઘીને શ્રીમંતને ઘેર ન જાય.

નોંધ.—શ્રીમંત હો કે ગરીબ હો. તપસ્વી ભિક્ષુ તે બંને પર સમદ્રષ્ટિ રાખે અને રાત્રસહિત યજ્ઞ પ્રત્યેક ઘર ગોચરી અર્થે જમન કરે.

[૨૬] નિર્દોષ લિક્ષાગ્રહણની ગવેષણા કરવામાં રત અને આહારની મર્યાદાને બાણનાર પંડિત ભિક્ષુ બોજનમાં અનાસક્તિ રાખી

તથા દીનપણ્યાથી રહિત થઇને બિક્ષાવૃત્તિ કરે. તેમ કરતાં કદાચિત્ આહાર ન મળે તો પણ ખેદ ન પામે.

[૨૭] ગૃહસ્થને ધેર બિજ બિજ પ્રકારના મેવા, મુખવાસ ઇત્યાદિ બોજન હોય છતાં તે ગૃહસ્થ આપે કે ન આપે તો પણ પંડિત બિક્ષુ તેના પર કાપ ન કરે.

[૨૮] શમ્પા, આસન, વસ્ત્ર, બોજન, પાણી વગેરે ગૃહસ્થને ત્યાં પ્રત્યક્ષ દેખાતાં હોય તેમ છતાં જો તે ન આપે તો પણ મંયમી તેના પર કાપ ન કરે.

[૨૯] સ્ત્રી, પુરુષ, બાળક, કે વૃદ્ધ નમસ્કાર કરતાં હોય તે વખતે તેની પાસે કશી યાચના ન કરે. તેમજ આહાર નહિ દેનાર સાથે કઠોર શબ્દો પણ ન બોલે.

[૩૦] જો નમસ્કાર ન કરે તેના પર કાપ ન કરે તેમજ કોઇ વંદન કરે તો અભિમાન પણ ન લાવે. આ પ્રમાણે વિવેકપૂર્વક જે સંયમ પાળે છે તેનું સાધુત્વ જરાખર જળવાય છે.

[૩૧+૩૨] કદાચ કોઈ સાધુ સ્વયં સુંદર બિક્ષા મેળવીને “હું એકલોજ તેનો ઉપભોગ કરીશ, જો હું બીજને બતાવું તો બીજા મુનિ કિંવા આચાર્ય તે સ્વયં ગ્રહણ કરશે,” એમ માનીને લોભથી દૂષાવે છે તે લાલચુ તથા સ્વાર્થી (પેટભરો) બિક્ષુ ધણું પાપ કરે છે, અસંતુષ્ટ બને છે અને નિર્વાણને પામી શકતો નથી.

[૩૩+૩૪] વળી કોઈ બિજ બિજ પ્રકારનું અન્નપાન મેળવીને તેમાંનું સુંદર સુંદર (માર્ગમાં પોતે) બોગવીને બાકી દેડો અને નીરસ આહાર ઉપાશ્રયમાં લાવે. કારણ કે તેમ કરવાથી બીજા અમણો એમ જાણે કે “આ મુનિ ખૂબ આત્માર્થી અને લૂખી વૃત્તિથી જીવનારો સંતોષી બિક્ષુ છે કે જે સંતુષ્ટ થઇને લૂખો મરડો આહાર જ સેવે છે.”

[૩૫] આવી રીતે દંભથી જે પૂજા, કીર્તિ, માન અને સન્માનનો ઇચ્છુક

છે તે ઘણું યાપ પ્રસવે (સેવે) છે. અને માયારૂપી શત્રુને એકદું કરે છે.

નોંધ:—માયા અને દેવ એ બન્ને એકાંત અનર્થનાં મૂળ છે. તેનું જે સેવન કરે છે તે એવા અધર્મનો સચચ કરે છે, કે જે અધર્મથી તે જીવાત્મા ઉચ્ચ સ્થિતિમાં હોવા છતાં નીચ ગતિમાં ગમન કરે છે.

[૩૬] સંયમી બિહુ પોતાના સંયમરૂપ નિર્મળ યશનું રક્ષણ કરતો જેના ત્યાગમાં કેવળી (સાની) પુરુષોની સાક્ષી છે તે બિહુ દ્રાક્ષનો આસવ, મહુડાંનો રસ કે બીજા કોઈ પણ માદક રસને કદી પણ ન પીએ.

નોંધ:—કોઈ પણ માદક વસ્તુ બિહુએ ન વાપરવી, માદક વસ્તુથી ભગ્વતિનો નાશ થાય છે.

[૩૭] મને કોઈ દેખતું નથી તેમ માની જે કોઈ બિહુ એકાંતમાં ચોરી કરીને તેવો માદક રસ પીએ છે તેના દોષોને અને માયાને જીએ અને હું તે વર્ણવું છું; માટે સાંભળો.

[૩૮] તેવા બિહુની આસક્તિ વધે છે અને છળકપટ તથા અસત્યાદિ દોષો પણ વધે છે. આ લોકમાં અકર્ષિત પ્રસરે છે. તેમજ પાર-લૌકિક શાંતિ પણ તે પામતો નથી અને (સાધુપણથી વંચિત થઈ) સતત અસાધુતાને મેળવ્યા કરે છે.

નોંધ:—લેશ ત્રુટિ પણ પતનના મહાન નિમિત્તરૂપ બની જાય છે. સાધુતાના સાધકે સતત ભગ્વતિ રાખવી જોઈએ.

[૩૯] જેમ ચોર પોતાના દુષ્કર્મોથી ધાંતચિત્ત રહે છે તેમ દુર્શુદ્ધિ બિહુ પણ પોતાના દુષ્કર્મોથી અસ્થિરચિત્તવાળો રહે છે તેવો મુનિ મૃત્યુના અંતસુધી પણ સંવરધર્મની આરાધના કરી શકતો નથી.

નોંધ:—જેનું ચિત્ત લોભોમાં આસક્ત રહે છે તે કદી સંયમમાં દત્ત-ચિત્ત રહી શકતો નથી.

[૪૦] અને માત્ર વેશધારી તેવો સાધુ પોતાના આચાર્યોને કે બીજા શ્રમણોને પણ આરાધી શકતો નથી. મહાપુરુષોના ઉપદેશની તેના પર કશી અસર થતી નથી. વળી ગૃહસ્થો પણ તેને નિંદે છે. કારણકે તે બધા તેની આત્મી અસાધુતાને સ્પષ્ટ સમજી શકે છે.

[૪૧] એ પ્રમાણે દુર્ગુણોને સેવનાર અને ગુણોને તજી દેનાર તેવો બિહુ મરણના છેડા સુધી (સાચા) સંવર (પાપ રોકનાર) ધર્મને આરાધી શકતો નથી.

નોંધ:—સદ્ગુણોની આરાધનાથી જ ધર્મની આરાધના થાય છે જે ક્રિયાથી સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિ કે વૃદ્ધિ ન થતી હોય તે ધર્મક્રિયા કહેવડાવવાને પાત્ર હોય શકે નહિ.

[૪૨] જે શાણો સાધુ (શુદ્ધિમાન સાધક) સ્તિગ્ધ અને સ્વાદિષ્ટ ઉચ્ચ રસવાળાં રસિક ભોજનોને છોડી દઈ તપશ્વર્પા કરે છે, જે મદ (અભિમાન) તથા પ્રમાદથી નિવૃત્ત થઈ તપસ્વી બની વિકાસ-માર્ગે વહન કરે છે;

[૪૩] તે બિહુનાં કલ્યાણરૂપ સંયમ તરફ નજર કરે. કે જે અનેક બિહુઓથી પૂજ્ય છે. તથા વિસ્તીર્ણ મોક્ષના અર્થથી યુક્ત બને છે. તેનું હું ગુણ કથન કરીશ. કહેતા એવા મને સાંભળો.

[૪૪] ઉપર પ્રમાણે સદ્ગુણોનો ધ્વંષ અને દુર્ગુણોનો ત્યાગી બિહુ મરણના છેડા સુધી સતત સંવર ધર્મનું આરાધન કરે છે.

[૪૫] તેવો શ્રમણ આચાર્યોને તથા બીજા સાધુઓને પણ આરાધે છે. અને તેને તેવો ઉત્તમ બિહુ બાણીને ગૃહસ્થો પણ તેની પૂજા કરે છે.

[૪૬] જે તપનો, વાણીનો, રૂપનો અને આચારભાવનો ચોર હોય છે તે દેવોનાં પ્રાપ્ત થવા છતાં કિલ્લિઓ જાતનો (દુષ્ટકી જાતનો) દેવ બને છે.

નોંધ—જે તપ ન કરતો હોય છતાં તપસ્વી કહેવડાવવાનો ટોગ કરે છે તેમજ વાણી, રૂપ તથા આચરણ સુદર ન હોય છતાં સુદરતાનો ટોગ કરે તે ચોર ગણાય છે.

[૪૭] કિલ્મિષ જાતના હલકા દેવયોગમા ઉત્પન્ન થયેલો તે સાધક દેવપણું પામીને પણ “ ક્યા કર્મથી મારી આ ગતિ થઇ ” તેને જાણી શકતો નથી

નોંધ—ઉચ્ચકોટિના દેવો જ ઉત્તમ પ્રકારના ભોગસુખો પામે છે. તેમજ પૂર્વકાળના જીવનને જાણી શકે તેવી શક્તિ પણ તેમ મેળવે છે

[૪૮] તે કિલ્મિષદેવ ત્યાથી ચીનીને (ગતિ કરીને) મુગા (ન બોલી શકે તેવા) બકરાની ચોનિને પામે છે અથવા નરકચોનિમા કે તિર્યચ ચોનિમા ગમન કરે છે કે જ્યાં (સમ્પત્તિ) સદ્મોક્ષની પ્રાપ્તિ અતિ અતિ દુર્લભ છે

[૪૯] આવા દોષને જોઈને જ જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે કે ભુદ્ધિમાન સાધક લેશમાત્ર પણ માયા કે અસત્ય થતું હોય તેને છોડી દે

[૫૦] આ પ્રમાણે મંથમી ગુરુઓ પાસેથી શિક્ષાની ગવેષણાશુદ્ધિને શીખીને તથા ઇન્દ્રિયોને સમાધિમા રાખીને તીવ્ર મનમી અને શુશ્રુતાન બિંદુ સવમમા વિચરે

નોંધ—નિમગ્નતા એ બિંધુનો મુદ્રાવેષ ■ સતોષ એ એનો સહાનો સગી સુદૃઢ છે તેથી નિદ્રા હાજર હોવા છતાં ન મળે કે અકલ્પ્ય હોવાથી છોડી દેવી પડે તો પણ તે દીન કે કાચર જનતો નથી.

રસવૃત્તિનો ત્યાગ, પૂર્ણ સત્પરની વાછાનો ત્યાગ અને અપર્યવસ્તુઓનો ત્યાગ એ બિંધુની વૃત્તિના સદ્ગુણ ગુણો છે. સદ્ગુણના સહારમા તે વૃદ્ધિ કરતો કરતો તે સદ્ગુણની લહેરમાજ એકાદ મસ્ત રહે છે.

એગ કનું છુ.

એ પ્રમાણે પિણ્ડપણા નામનું પાચમુ અધ્યયન પૂર્ણ થયું.

ધર્મર્થકામાધ્યયન

(મોક્ષના ઈચ્છુકોનું અધ્યયન)

૬

સદ્ધર્મને આચરવાનું દ્રુત મોક્ષપ્રાપ્તિ છે. કર્મબંધનથી સર્વથા મુક્ત થયા વિના કોઈ પણ છવાત્માને સ્થિર, સત્ય અને અખાદિત સુખ પ્રાપ્ત થયું નથી, થઈ નથી અને થશે નહિ. આવો અનંતજ્ઞાની પુરુષોનો અત્યક્ષ અનુભવ છે.

આથીજ સુખના ઈચ્છુક સાધકો મોક્ષમાર્ગના સાધનમૂલ સદ્ધર્મને જ આરાધવાનું પસંદ કરે છે. તે મોક્ષમાર્ગમાં સૌથી પ્રથમ પસંદગી સંપૂર્ણ ત્યાગની છે. તેની સાધના કરનાર વર્ગ સાધક કહેવાય છે. ત્યાગીના ત્યાગરૂપી ઈમારતના સ્તંભને જ આચાર કહેવાય છે.

..

એકદા એ મોક્ષમાર્ગના પ્રમુખ ઉપાસક અને જૈનધર્મના ઉદાર તત્ત્વોને પથાવી શાન્તિસાગરમાં બીજનાર મહાતપસ્વી શ્રમણ પોતાના વિશાળ શિષ્યસમુદાય સમેત ગામની બહાર આવેલા એકાંત અરણ્યમાં પધાર્યા.

તેમના સત્સંગનો લાભ લેવા અનેક જિજ્ઞાસુઓ ગયા, અને તે ત્યાગી, શાંત, દાનત તથા ધીમાન ગણિવરને બહુ ભાવ બર્યા વંદન નમસ્કાર કરી ત્યાગના આચાર-નિયમો સંબંધમાં અનેક પ્રશ્નો કર્યા. તેમના હૃદયનું જે સમાધાન કરવામાં આવ્યું તે નિમ્નેઽત્ત અધ્યયનમાં છે.

અહિંસાનો આદર્શ, પ્રહર્યયના લાભ, મૈથુનનાં દુષ્પરિણામ, પ્રહર્યયપાતનના માનસિક ચિકિત્સાપૂર્ણ ઉપાયો, આસક્તિનું સચોટ સ્પષ્ટીકરણ એ બધું બહુ સુંદર રીતે અહીં વર્ણવ્યું છે.

ગુરુદેવ જોડ્યા:—

[૧] સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ દર્શનથી સંપન્ન, સંયમ અને તપશ્વર્ધામાં રત અને આગમ (શાસ્ત્ર) જ્ઞાનથી પરિપૂર્ણ એવા એક આચાર્ય-વર (શિષ્યોના સમૂહ સહિત એક પવિત્ર) ઉદ્યાનમાં પધાર્યા.

નોંધ:—તે કાળમાં વિશેષતા મુનિઓ નગર સમીપના જ્ઞાનમાં વન-પાળની આજ્ઞા યાચીને રહેતા હતા. ત્યાં આગળ ધર્મપ્રવચનો સાંભળવા સારુ મહારાજ, મંત્રીઓ તથા નગરજનો આવી તેમનો લાભ લેતા અને ધર્મને આચરવામાં દત્તચિત્ત રહેતાં.

[૨] (તે પ્રસંગે સદ્બોધ સાંભળવા આવેલા) રાજા, રાજપ્રધાનો, બ્રાહ્મણો, ક્ષત્રિયો તથા ઈતર વૈશ્યજનો પોતાના મનને નિશ્ચલ કરીને (અથવા પોતાના આત્માને પ્રસન્ન કરીને) વિનયપૂર્વક તે મહાપુરુષને પૂછે છે કે હે ભગવન્ ! આપનો આચાર અને ગોચર વગેરે કેવાં છે તે કૃપા કરી કહો.

નોંધ:—અહીં આચારનો અર્થ ધર્મ અથવા ધર્મપાલનના મૂળ નિયમોને લગતો છે અને ગોચર એટલે સંયમપાલનના ઈતર નિયમો કે જે દ્વારા મૂળજનોની પ્રુષ્ઠિ યાચ તે પૂરતો સમજવો પડે.

[૩] ઈન્દ્રિયોનું દમન કરનાર, જીવ માત્રનું સુખ ઇચ્છનાર અને નિશ્ચલ મનરાજી તે વિચક્ષણ મહાત્મા શિક્ષાથી યુક્ત થઈ આં પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા:—

નોંધ:—શિક્ષાના જે પ્રકાર છે. (૧) આસેવના શિક્ષા અને (૨) શદ્દણ શિક્ષા. પ્રથમ શિક્ષામાં જ્ઞાનાભ્યાસનો સમાવેશ થાય અને બીજામાં તદનુસાર વર્તન કરવાનો સમાવેશ થાય છે.

[૪] (ગુરુદેવ જોડ્યા:) હે શ્રોતાઓ ! ધર્મના પ્રયોજનરૂપ મોક્ષની ઇચ્છારાજી નિર્મિલેભા અતિ ઈર્ષ્ય અને સામાન્યજનોથી અસાધ્ય

ગણાતા એવા સપૂર્ણ આચાર તથા ગોચરનું હું સક્ષિપ્તમા વર્ણન કરીશ કહેતા એવા મને તમે શાંત ચિત્તથી સાંભળો

[૫] આ લોકમા જેનું પાનન કરવું અતિ અતિ કઠિન છે તેવું કુષ્કર વ્રત-આવો કંઈ આચાર એકાંત મોક્ષના ભાગ્યનરૂપ ગણાતા અને સયમના સ્થાનરૂપ વીતગગના માર્ગ વિના ખીજે ક્યાય ખતાબ્યે નથી અને ખતાવશે પણ નહિ

નોંધ — જૈનદર્શન સિવાય સાખ્ય, જૌલ ઇત્યાદિ કાંઈ દર્શન કે મતોમા આવી કઠિન પ્રતિજ્ઞાઓ પાળવાની હોતી નથી જૈનદર્શનના નિયમો અમલ તથા ગૃહસ્થવર્ગને માટે પણ કડક બનાવેલા છે તે નિયમોનું પાલન જોઈએ અરો થાય તેટલે અરો સ્વાભાવિક ત્યાગ અને તપની આરાધના થાય છે અને તે દ્વારા આત્મવિકાસ થતો રહે છે

[૬] વયમા બાન કે (શારીરિક અને માનસિક શક્તિમાં અપકવ), વ્યસ્ત (શારીરિક અને માનસિક શક્તિમાં પરિપકવ) કિંવા વૃદ્ધ એટલે જરાશૂર્ણ તથા રોગિષ્ઠને પણ જે શુભો અખડ અને અનુદ રીતે આરાધનાનાં (પાળવાનાં) હોય છે તે પૂર્વના મહા પુરુષોએ જેવા આકારમા કલા છે તે રૂપેજ કર્તુ છું તમે સાંભળો

નોંધ — જે સ્થાનો નીચે કહેવામા આવે છે તે સ્થાનો તો લઘુવયનો હો કે વૃદ્ધ હો, રોગિષ્ઠિ હો કે આરોગી હો સૌ કાંઈ નિર્ઘેય સાધકને પરિપૂર્ણ રીતે પાળવાના છે કારણ કે તેજ સાધુત્વના મૂળ છે તેમા કાંઈ પણ વ્યક્તિને અપવાદ હોઈ શકે નહિ જમ્મે તે સ્થિતિમા અને ગમે તેવા સંયોગોમા તેનું ચચાર્થ પાલન કરવું એ અમલુવરોનું કર્તવ્ય છે

[૭] એ આચારના નીચે પ્રમાણે અદ્ય સ્થાનો છે જે અટાની સાધક તે પૈકીના એકની પણ વિરાધના કરે તો તે નિર્ઘેય અમલુ ભાવથી મષ્ટ થાય છે

[૮] (તે અદ્ય સ્થાનો આ પ્રમાણે છે -) ૭ વ્રતો (પાંચ મહાવ્રત તથા છૂટું રાત્રિભોજનનો નિષેધ)નું પાલન કરવું પૃથ્વી, પાણી,

અગ્નિ, વનસ્પતિ, વાયુ અને હાલતા ચાલતા જીવો એમ ૭ પ્રકારનાં પ્રાણીઓ પર દયા રાખવી, અકલ્પ્ય (હિંમિત) આદાર પ્રાણી ન લેવાં, ગૃહસ્થના ભાગ્યનમાં ન ખાવું, તેના પક્ષંગ પર ન બેસવું કે તેની બેઠક ન વાપરવી, સ્નાન તથા શરીરની શોભાનો ત્યાગ કરવો.

નોંધ:—સાધુજનોએ શરીરની શોભા વધારવા માટે સ્નાન, ગંધ કે ટાપટીપ કરવી ઘટે નહિ, ગૃહસ્થનાં વાસણ, પક્ષંગ, બેઠક કે કોઈ પણ સાધનો પણ વાપરવાં ઘટે નહિ, કારણ કે તેમ કરવાથી વિશ્વાસ અને પરતંત્રતા આવે છે. જ્યાં દેહસ્નાન, વિશ્વાસ અને પરતંત્રતા આવે એટલે ત્યાં સંયમ અને સ્વાસ્થ્યનનો નાશ થાય છે.

[૬] (પ્રથમ સ્થાન:—)—અધા જીવો સાથે સંયમપૂર્વક વર્તવું તેજ ઉત્તમ પ્રકારની અહિંસા છે અને ભગવાન મહાવીરે તેનેજ અદાર સ્થાનકોમાં પ્રથમ સ્થાને દર્શાવેલી છે.

નોંધ:—સંયમ એજ અહિંસાનું બીજ છે. અહિંસાનો ઉપાસક સંયમી ન રહે તો અહિંસાનું પાલન ન કરી શકે. મન, વચન અને કાયાપર જેમ જેમ સંયમ આવતો જાય તેમ તેમ સાધક આદુસામાં આગળ વધતો જાય એમ ભગવાન મહાવીર કહે છે.

અહિંસાનું પાલન શી રીતે થાય?

[૧૦] સંયમી સાધક આવોકમાં જોડલા (હાલતા ચાલતા) ત્રસ અને સ્થાવર (સ્થિર જીવો) છે તેને જાણુતાં કે અજાણુતાં હણે નહિ, હણાવે નહિ કે હણનારને અનુભેદે પશુ નહિ.

[૧૧] (શા માટે હણે નહિ તેનું કારણ જણાવે છે કે:—) જગતના (નાના કે મોટા) સર્વ જીવો જીવનને ઇચ્છે છે. કોઈ પણ પ્રાણી મૃત્યુને ઇચ્છતું નથી. માટેજ એ ભયંકર પાપરૂપ પ્રાણીહિંસાને નિર્મય પુરુષો સર્વથા ત્યાગી દે છે.

[૧૨] (બીજું સ્થાન:—) સંયમી પોતાના સ્વાર્થ માટે કે બીજાને માટે કોઈથી કિંવા બીજી પરને ખીડા ઉત્પન્ન કરે તેનું દિસા-

કારી અસત્ય બોલે નહિ, બીજા પાસે બોલાવે નહિ અને બીજે તેવું અસત્ય બોલતો હોય તો તેને અનુમોદન પણ આપે નહિ.

નોંધ:—વાસ્તવિક રીતે તો કોઈ પણ પ્રકારનું અસત્ય બોલવું તે સંયમી સાધક માટે ત્યાગ્ય જ છે. સંયમીએ કેવી ભાષા બોલવી તે બધે અધિકાર સુવાક્યશુદ્ધિ નામના સાતમા અધ્યયનમા વિસ્તારપૂર્વક આવશે. અસત્ય ન બોલવાની સાથે અસત્ય ન વર્તવું તે ભાવ પણ સાથે જ સમજાવેલા નેઈએ.

[૧૩] કારણકે આલોકમાં મૃષાવાદને સર્વ સાધુપુરુષોએ નિંદેલ છે. અસત્યવાદી પુરુષ પ્રત્યેક જીવોનું અવિશ્વાસપાત્ર બની રહે છે. માટે અસત્યનો સર્વથા ત્યાગ કરવો ધટે.

[૧૪+૧૫] (ત્રીજું સ્થાન:—) સજીવ વસ્તુ કે નિર્જીવ વસ્તુ અદ્વય પ્રમાણ્યમાં કે બહુ પ્રમાણ્યમાં, વધારે તો શું પરંતુ એક દાંત ખોતરવાની સળી પણ માલિકની રમ્મ મેળવ્યા વિના સંયમી પુરુષો સ્વયં મદદ કરતા નથી, બીજા દ્વારા મદદ કરાવતા નથી કે અદત્ત મદદ કરનારને અનુમોદન સુદ્ધાં આપતા નથી.

નોંધ.—અહીં સંયમી પ્રુષ એટલે સર્વ ત્યાગી પુરુષનો ધર્મ કહ્યો છે. કારણ કે તે કશું સંમદી રાખતા નથી. તેણે પોતાની માલિકીની વસ્તુ પણ વિશ્વને ચરણે ધરી દીધી હોય છે. તેથી સામાન્ય વસ્તુ પણ તે આજ્ઞા વિના લઈ શકતા નથી. સંયમી શુદ્ધસ્થ આવેા સંપૂર્ણ ત્યાગ કરી શકે નહિ. માટે તેણે અણુકણી કે પોતાની માલિકી ઉપરાતની વસ્તુ લેવી નહિ, તેજ અદત્તાદાનવ્રતનું પાલન છે. મળેલી વસ્તુમાં પણ સંયમ રાખવો અને અપરિમણની ભાવના કેળવવી તેનો સમાવેશ શુદ્ધસ્થ સાધકના પાંચમા વ્રતમાં થાય છે.

[૧૬] (ચોથું સ્થાન:—) સંયમનો ભંગ કરે તેવાં સ્થાનોથી દૂર રહેનારા; (ચારિત્ર ધર્મમાં સાવધાન) મુનિજનો સાધારણ જનસમૂહથી

દુઃસાધ્ય, પ્રમાદના કારણશ્રુત અને મહા ભયંકર એવા અલ્પલયર્થને કદી આચરતા નથી.

[૧૭] કારણ કે આ અલ્પલયર્થ એ જ અધર્મનું મૂળ છે. મૈથુન એજ મહાદોષનું ભાજન છે. માટે મૈથુન સંસર્ગને નિર્ગ્રંથ પુરુષો ત્યાગી દે છે.

નોંધ:—મહાપુરુષો જ્ઞાનચર્યવ્રત એ.સર્વ પ્રતોમાં સમુદ્ર સમાન ગણે છે. કારણ કે હર ત્રતો પાળવાં સહેલાં છે. જ્ઞાનચર્ય પાળવું એજ અતિ કઠિન છે. સારાંશ કે જ્ઞાનચર્યના ભંગમાં અન્ય નિયમોનો ભંગ અને તેના પાલનમાં અન્ય પ્રતોના પાલનની સુગમતા થઈ શકે છે.

[૧૮] (પ્રાંચનું સ્થાન:—) જે યાત્રા પુત્ર (ભગવાન મહાવીર)ના વચનમાં રક્ત રહેલા સાધુપુરુષો હોય છે તે બ્રહ્મવશ્ય (બળેહું મોહું), અધાણાં વગેરેનું સામાન્ય મોહું, તેજ, લી, ગોળ છત્યાદિ કે તેવી કોઈ ખાદ્ય વસ્તુઓનો રાત્રિ સુધી મંત્રદ્વ (મંચય) કરી રાખતા નથી. તેમ સંચય કરવાની ઇચ્છા પણ ધરાવતા નથી.

[૧૯] આ પ્રમાણે સંચય કરવો તે એક યા બીજા પ્રકારના લોભનોજ અનુરૂપર્શ (અનુભવ) છે. અર્થાત્ આવી સંચય ભાવનાથી લોભની વૃદ્ધિ થાય છે. તેથી હું માનું છું કે જે કોઈ સાધુ સંમ્રદ્વની ઇચ્છાવાળો છે તે સાધુ નથી પણ ગૃહસ્થ જ છે.

નોંધ:—વસ્તુતઃ તો તેવો સાધુ ગૃહસ્થની ઉપમાને પણ લાયક નથી. કારણકે ગૃહસ્થ તો ત્યાગ ન કરી શકવાથી પોતાની ભત્રીજા પૂર્ણ સંયમી કહેવડાવતો નથી. પરંતુ સાધુજ તો પોતાની ભત્રીજા પૂર્ણ સંયમી કહેવડાવે છે. બિરુદ ધારણ કરી ધર્મ ન ભળવે તો જમણો ગુનેગાર ગણાય છે.

[૨૦+૨૧] (અહીં કોઈ પ્રશ્ન કરે કે સાધુજ વસ્ત્ર, પાત્ર છત્યાદિ રાખે છે તે સંમ્રદ્વ કે પરિમ્રદ્વ નથી? તેનું સમાધાન નીચેની ગાથામાં સ્પષ્ટ રીતે કહે છે:—)

જે કંઈ વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, પાદપુંજન, રત્નેદરણ્ય ઇત્યાદિ સંયમનાં ઉપકરણોને સયમના નિર્વાહને માટે જે સ્વયમી પુરુષો ધારણ કરે છે કે પહેરે છે તેને જગતના જીવોના રક્ષક માતૃપુત્ર ભગવાન મહાવીર દેવે પરિગ્રહ કહ્યો નથી. પરંતુ તેમાં સંયમધર્મ બતાવ્યો છે. પરંતુ તે વસ્ત્રાદિક કોઈ પણ વસ્તુ પર જે મૂર્છા (આસક્તિ) હોય તોજ તે પરિગ્રહ છે એમ તે ઋષીશ્વરે ફરમાવ્યું છે.

નોંધ:—સંયમના સાધનોને નિરાસક્તિથી લોગવવા તેમાં ધર્મ છે. કારણકે તે સંયમની વૃદ્ધિના હેતુભૂત છે. પણ જ્યારે તેજ બંધનરૂપ થાય ત્યારે તે ત્યાજ્ય બને છે. આથી સંયમ તે વસ્ત્રધારણા કે વસ્ત્રત્યાગમાં નથી. પરંતુ ભાવનામાં છે તે રહસ્ય સમન્વયું છે. વસ્ત્ર તથા સૌ સાધનોનો ત્યાગી પણ જો આસક્તિ હોય તો તે તાદ્રિવક અપેક્ષાએ સંયમી કે સાધુ ગણાતો નથી.

[૨૨] આથી સર્વ વસ્તુ (વસ્ત્ર, પાત્ર ઇત્યાદિ ઉપધિ) તથા મંયમના ઉપકરણોનું સંરક્ષણ કરવામાં કે તેને રાખવામાં યાત્રી પુરુષો મમત્વભાવ આચરતા નથી, તેમજ તે પોતાના દેહ પર પણ મમત્વ રાખતા નથી.

નોંધ:—સંયમીઓ દેહમાન ભૂતવાની સતત ક્રિયાઓ કરતા હોય છે. જેનો સંબંધ જન્મથી જ હોય છે તેવા દેહ પર જેને મમત્વભાવ ન હોય (અથવા દેહમાન નિવારણનો જે પ્રયત્ન કરતા હોય) તેને વસ્ત્ર, પાત્ર, કળણાદિ પર મૂર્છા કેવી રીતે હોઈ શકે ? અને જો તેવી વસ્તુઓમાં પણ મૂર્છા હોય તો તે સંયમી શી રીતે કહેવાય ?

[૨૩] (૭૪ મતઃ—) જ્યાં જાત્રીપુરુષોએ વર્ણવ્યું છે કે અહો ! સાધુ પુરુષો માટે આ કેવું નિત્ય તપ છે ! કે તેમને જીવનપર્યંત સંયમના નિર્વાહ માટે બિજાવૃત્તિ કરવાની હોય છે અને એક-બક્ત એટલે દિવસનાજ માત્ર આદાર કરવાનો હોય છે. રાત્રિનો સર્વથા ત્યાગ હોય છે.

નોંધ:—ચાર પહોરનો એક ભક્ત ગણાય છે. કવચિત્ એક ભક્તનો અર્થ એક વાર ભોજન કરવું એવો પણ થાય છે. પરંતુ અહીં રાત્રિભોજન પૂરવું તેનું સ્થાન છે.

[૨૪] (રાત્રિભોજનના દોષો બતાવે છે:—) ધરતીને વિષે એવાં ત્રણ (હાલતાં ચાલતાં) અને સ્થાવર વગેરે સક્ષમ પ્રાણીઓ હોય છે કે જે રાત્રિને વિષે (અંધારામાં) ભ્રેષ્ટ શક્તિ નથી. તેા તે વખતે આદારની શુદ્ધ ગવેયણા શી રીતે કરી શકાય ?

નોંધ:—રાત્રે ખોરાક ખાવાથી અનેક સૂક્ષ્મ જીવોની હિંસા તથા જીવો ખોરાકમાં જવાથી શરીરમાં રોગ થવાનો સંભવ છે. તેમજ રાત્રિ-ભોજન કર્યા પછી તુરંત સૂઈ જવાનું હોવાથી તે ખોરાક પચી શકતો નથી. એમ શારીરિક અને ધાર્મિક બન્ને દ્રષ્ટિબિંદુએ અનેક દોષોની ઉત્પત્તિ હોવાથી સાધુઓ માટે રાત્રિભોજનનો પ્રતિબંધ કરેલ છે. તેજ રીતે શુદ્ધસ્થે પણ તેનો ત્યાગ કરવો ધટે.

[૨૫] વળી પ્રાણીથી ભિન્નગ્રેષ્ઠી પૃથ્વી હોય કિંવા પૃથ્વી પર ખીજ વેરાયાં હોય તેમજ ખીજ કીડી કુંચવા વગેરે ધણાં પ્રાણીઓ માર્ગમાં હોય છે. તેને દિવસે તો ભ્રેષ્ટ શક્તિ તેથી તેની હિંસા ન થાય. પરંતુ રાત્રે ન દેખાવાથી કેમ ચાલી શકાય ? (કારણકે હિંસાનો સંભવ છે.)

[૨૬] આવા આવા અનેક દોષો થવાનું જાણીને યાત્રાપુત્ર ભગવાન મદાનીરે કહ્યું છે કે નિર્ઘ્રય (સંમારની અંધોથી રહિત) પુરુષો રાત્રિ મમયે કોઇ પણ પ્રકારના આદાર કે પ્રાણી ઇત્યાદિને ભોગવતા નથી.

[૨૭] (સાતમું સ્થાન:—) સુસમાધિવંન સંવર્ષી પુરુષો મન, વચન અને કાર્યાથી પૃથ્વીકાવના જીવોને હણના નથી, હણાવતા નથી કે હણનારને અનુભોદન આપતા નથી.

નોંધ:—સાધુ પુરુષો જ્યારે સંયમ અંગીકાર કરે છે તે વખતે ત્રણ: ક્રણ ત્રણ યોગે કરીને હિંસાના પ્રત્યાખ્યાન લે છે. પહેલા મતના

૩×૩=૬×૬=૮૧ બેદો બીજા પ્રતના ૩×૩=૬×૪=૩૬ બેદો, ત્રીજા પ્રતના ૩×૩=૬×૬=૫૪ બેદો, ચોથા પ્રતના ૩×૩=૬×૩=૨૭ બેદો, પાંચમા પ્રતના ૩×૩=૬×૬=૫૪ બેદો અને છઠ્ઠા પ્રતના ૩૬ બેદો થાય છે તેના વિસ્તાર માટે જુઓ દશવૈકાલિક સૂત્રનું ચોથું અધ્યયન

[૨૮] કારણકે પૃથ્વીકાયની હિંસા કરતો કરતો તે સાધક પૃથ્વીને આશ્રયે રહેલા દ્રષ્ટિએ દેખાય તેવા અને ન દેખાય તેવા બિન્ન બિન્ન પ્રકારના અનેક ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની પણ હિંમા કરી નાખે છે.

[૨૯] માટે તે દોષ દુર્ગતિને વધારનાર છે તેવું જાણીને પૃથ્વીકાયના સમારભ (સચેત પૃથ્વીની હિંસા થાય તેવું કાર્ય)ને સાધુપુરુષ જીવનપર્યંત ત્યાગી દે.

નોંધ:—આવું કઠિનમત માત્ર સાધુ પ્રરુષોને પાળવાનું હોય છે કારણ કે ગૃહસ્થોનું જીવન એવું હોય છે કે ત્યાં તેમને તેવું સામાન્ય પાપ કર્યા વિના આવડતું નથી. પરંતુ તેમ છતાં તેણે પણ પોતાના સ્થાનનો વિવેક જાળવીને વર્તવું ધટે.

[૩૦] (આકર્ષું સ્થાન:—) સુસમાધિવંત સંયમીપુરુષો મન, વચન અને કાયાથી જળકાયના જીવોને હણતા નથી હણાવતા નથી કે હણનારને અનુમોદન આપતા નથી.

[૩૧] કારણ કે જળકાયની હિંસા કરનાર તેની હિંસા કરતો કરતો જળને આશ્રયે રહેલા દ્રષ્ટિએ દેખાતા અને ન દેખાતા તેવા બિન્ન બિન્ન પ્રકારના અનેક ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની પણ તે હિંસા કરી નાખે છે.

નોંધ:—પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ કે વનસ્પતિ જેવા સૂક્ષ્મ જીવોની સતત અહિંસા પાળવી ગૃહસ્થ જીવન માટે સુલભ નથી. તેથી ગૃહસ્થ ધાવકના પ્રથમ પ્રતમાં સુસાધ્ય એવી ત્રસ જીવોનીજ અહિંસા બતાવી છે અને તેમાં પણ પોતાનું કર્તવ્ય જાળવતી વખતે અને એવા એવા બીજા

કારણ પ્રસંગે અપવાદ નિયમો દર્શાવ્યા છે. પરંતુ તેથી કઈ પૃથ્વી, જળ, આદિ તરવોનો ગૃહસ્થ એ તેવો દુરપયોગ કરે તેવી છટ નથી. સાતમા પ્રતમાં ગૃહસ્થે જરૂરિયાત પુરતોજ દરેક પદાર્થનો ઉપયોગ કરવો એમ બતાવ્યું છે દરેક કાર્યમાં સાવધાનતા અને વિવેક રાખવો જોઈએ.*

[૩૨] માટે તે પાપ દુર્ગતિને વધારનારું છે તેમ જાણીને સાધુપુરુષ જીવનપર્યંત જળકાયના સમારંભને ત્યાગી દેવો.

નોંધ:—જેન સૂત્રોમાં આરંભ અને સમારંભ શબ્દો હિંસક ક્રિયા અને હિંસક સાધનોમાં વપરાય છે.

[૩૩] (નવમું સ્થાન—) સાધુપુરુષો અગ્નિને પ્રજ્વલિત કરવા માટે ઇન્દ્રે નહિ કારણ કે તે પાપકારી અને લોખંડના શસ્ત્રો કરતાં અદ્વિતીય તેમજ અતિ તીક્ષ્ણ શસ્ત્ર છે અને તેને સહન કરવું તે સર્વથા દુષ્કર છે.

[૩૪] તે પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર અને દક્ષિણ એમ ચાર દિશાઓ, ચાર વિદિશાઓ, ઉપર અને નીચે એમ દશે દિશામાં દરેક વસ્તુને બાળીને ભસ્મ કરી નાખે છે.

[૩૫] અગ્નિ પ્રાણીમાત્રનો નાશ કરનાર (શસ્ત્ર) છે. તેમાં લેશમાત્ર શંકાને સ્થાન નથી. માટે સંયમી પુરુષો પ્રકાશ માટે અથવા તાપ લેવા માટે પણ કદી લેશમાત્ર અગ્નિકાયનો આરંભ કરે નહિ.

[૩૬] માટે તે પાપ દુર્ગતિને વધારનારું છે તેમ જાણીને સાધુપુરુષ જીવનપર્યંત અગ્નિકાયના સમારંભને ત્યાગી દે.

[૩૭] (દશમું સ્થાન:—) જલ પાપકારી વાયુકાયના આરંભ (હિંસા)ને પણ યાની પુરુષો અગ્નિકાયના આરંભ જેવો દૂષિત માને છે. તેથીજ જ કાયના રક્ષક સાધુઓએ તેનું (વાયુનું) પણ સેવન કર્યું નથી.

[૩૯] માટે તાડપત્રના પંખાથી, સામાન્ય વીજણાથી કે વૃક્ષની શાખા દસાતીને ઝંચમી પુરુષો પોતે પવન નાખતા નથી, ખીજની પાસે પવન નંખાવતા નથી કિંવા કાંઈ પવન નાખતો હોય તો તેને અનુમોદન પણ આપતા નથી.

[૪૦] તેમજ સંચમી પુરુષો પોતાની પાસે રહેલાં વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, રત્નોદરણાદિ (સંચમના સાધનો) દ્વારા પણ વાયુની ઉદીરણા (વાયુ ઉત્પન્ન થાય તેવી ક્રિયા) કરતા નથી. પરંતુ તેને ઉપયોગ-પૂર્વક સંચમ ગ્લાયે ધારણ કરે છે.

[૪૧] આવી રીતે આ દોષ દુર્ગતિને વધારનારો છે. તેમ જાણીને સાધુ-પુરુષ જીવનપર્યંત વાયુકાયનો સમારંભ ન કરે.

[૪૨] (અગિયારમું સ્થાનઃ—) સુસમાધિવત ઝંચમી પુરુષો મન, વચન અને કાયાથી વનસ્પતિની હિંસા કરતા નથી, હિંસા કરાવતા નથી અને હિંસા કરનારને અનુમોદન પણ આપતા નથી.

[૪૩] કારણકે વનસ્પતિની હિંસા કરતો કરતો તે જીવ વનસ્પતિને આશ્રયે રહેલાં દષ્ટિથી દેખી શકાય તેવાં તથા ન દેખી શકાય તેવાં પણ અનેક પ્રકારનાં પ્રાણીઓની હિંસા કરી નાખે છે.

[૪૪] માટે આ દોષ દુર્ગતિને વધારનારો ને તેવું જાણીને સાધુપુરુષ જીવનપર્યંત વનસ્પતિકાયના આ ત્યાગ કરે.

[૪૫] (ખા-) સુસમાધિવ- વચન અને
કાયા- ને હિંસ- હિંસા
વતા- ની હિ- અમોદન
આપતા

[૪૫] કારણ કે ત્રસકાયની દિસા કરતો કરતો તે જીવ તે ત્રસકાય જીવને આશ્રયે રહેવાં, દ્રષ્ટિથી દેખી શકાય તેવા તથા ન દેખી શકાય તેવા પણ વિવિધ પ્રાણીઓની દિસા કરી નાખે છે

[૪૬] માટે આ દોષ પણ દુર્ગતિને વધારનારો છે તેવું જાણીને સાધુ-પુરુષ જીવનપર્યંત ત્રસકાયની દિસા ન કરે

નોંધ — જપરના જે બાર સ્થાનો કહ્યા તે સાધુપુરુષોના મૂળ ગુણો છે, હવે જ ઉત્તર ગુણોનું વર્ણન કરે છે. ઉત્તર ગુણો તો મૂળ ગુણોની પ્રતિ માટેજ ચાલયેલા હોય છે.

[૪૭] (તેરમું સ્થાન:—) આહાર, શય્યા, વસ્ત્ર તથા પાત્ર એ ચાર પ્રકારનાં કાષ્ટ પણ વસ્તુ કે જે સાધુ પુરુષોને અકલ્પ્ય (નહિ ઉપયોગ કરવા યોગ્ય) હોય તેને ભિક્ષુ કદી ગ્રહણ ન કરે. અર્થાત્ તે પૈકીની જે અકલ્પ્ય વસ્તુ હોય તેનો ત્યાગ કરી મંયમી સંયમનું અનુપાલન કરે

નોંધ — હરિભદ્રસૂરિ જે પ્રકારનો અકલ્પ્ય કહે છે (૧) શિક્ષા સ્થાપના કલ્પ એટલે પિંડનિર્ધુક્તિ તથા આહારાદિની એવણાવિધ જલ્પના વિના આહાર ગ્રહણ કરે તેમા દોષ થવાનો સંભવ હોવાથી તે અકલ્પ્ય કહેવાય છે તથા (૨) બીજો અકલ્પ્ય તે સ્થાપના કલ્પ આનો વિસ્તાર નીચેની ગાથા-ઓમા છે તેવી અકલ્પ્ય વસ્તુ કદી ન લેવી

[૪૮] આહાર, શય્યા, વસ્ત્ર અને પાત્ર એમ આ ચારે વસ્તુઓ પૈકી જે (મંયમી માટે) અકલ્પ્ય (અપ્રાણ્ય) હોય તેને સરખી સાધુ ન ઇચ્છે પણ જે કલ્પનીય (પ્રાણ્ય) હોય તેનેજ ગ્રહણ કરે

[૪૯] જે (૧) નિયામ (નિત્યક)પિંડ એટલે હમેશા એકજ ધરેથી આહાર લેવો અથવા “ મમાયતિ ” એટલે સાધુને મમત્વભાવથી આમત્રણ આપે ત્યાજ આહાર લેવો તે (૨) ભિક્ષુને માટેજ ખરીદીને લવાયેલો આહાર લેવો તે (૩) સાધુજીને ઉદ્દેશીનેજ બનાવેલો આહાર લેવો તે (૪) દૂર દૂરથી સાધુ માટે તેની

- [૩૮] માટે તાડપત્રના પંખાથી, સામાન્ય વૉજણાથી કે વૃક્ષની શાખા દલાવીને મંથમી પુરુષો પોતે પવન નાખતા નથી, ખીજાની પાસે પવન નંખાવતા નથી કિંવા કોઇ પવન નાખતો હોય તો તેને અનુમોદન પણ આપતા નથી.
- [૩૯] તેમજ સંયમી પુરુષો પોતાની પાસે રહેલાં વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, રત્નેહરણાદિ (સયમના સાધનો) દ્વારા પણ વાયુની ઉદીરણા (વાયુ ઉત્પન્ન થાય તેવી ક્રિયા) કરતા નથી. પરંતુ તેને ઉપયોગ-પૂર્વક સંયમ રક્ષાર્થે ધારણ કરે છે.
- [૪૦] આવી રીતે આ દોષ દુર્ગતિને વધારનારો છે. તેમ જાણીને સાધુ-પુરુષ જીવનપર્યંત વાયુકાયનો સમારંભ ન કરે.
- [૪૧] (અગિયારમું સ્થાનઃ—) સુસમાધિવંત મંથમી પુરુષો મન, વચન અને કાયાથી વનસ્પતિની હિંસા કરતા નથી, હિંસા કરાવતા નથી અને હિંસા કરનારને અનુમોદન પણ આપતા નથી.
- [૪૨] કારણકે વનસ્પતિની હિંસા કરતો કરતો તે જીવ વનસ્પતિને આશ્રયે રહેલાં દષ્ટિથી દેખી શકાય તેવાં તથા ન દેખી શકાય તેવાં પણ અનેક પ્રકારનાં પ્રાણીઓની હિંસા કરી નાખે છે.
- [૪૩] માટે આ દોષ દુર્ગતિને વધારનારો છે તેવું જાણીને સાધુપુરુષ જીવનપર્યંત વનસ્પતિકાયના આરંભનો પણ ત્યાગ કરે.
- [૪૪] (બારમું સ્થાનઃ—) સુસમાધિવંત પુરુષો મન, વચન અને કાયાથી ત્રસકાયજીવોની હિંસા કરતા નથી, હિંસા કરાવતા નથી અને તેવા જીવોની હિંસા કરનારને અનુમોદન પણ આપતા નથી.

નોંધ—ત્રસકાય એટલે હાલતા ચાલતા જીવો. તેમાં જે ઉદ્રિયવાળાથી મીંડીને પંચેદ્રિયવાળા જીવોનો સમાવેશ થાય છે. કૃમિ, કીડી, બમરી, પચ્ચ, મનુષ્ય ઇત્યાદિ સૌ ત્રસ જીવો કહેવાય છે.

[૪૫] કારણ કે ત્રસકાયની હિસા કરતો કરતો તે જીવ તે ત્રસકાય જીવને આશ્રયે રહેલાં, દ્રષ્ટિથી દેખી શકાય તેવાં તથા ન દેખી શકાય તેવાં પણ વિવિધ પ્રાણીઓની હિસા કરી નાખે છે.

[૪૬] માટે આ દોષ પણ દુર્ગતિને વધારનારો છે તેવું જાણીને સાધુ-પુરુષ જીવનપર્યંત ત્રસકાયની હિસા ન કરે.

નોંધ:—વપરનાં જે બાર સ્થાનો ક્યાં તે સાધુપુરુષોના મૂળ ગુણો છે, હવે છ ઉત્તર ગુણોનું વર્ણન કરે છે. ઉત્તર ગુણો તે મૂળ ગુણોની પ્રથિ માટેજ ચાલયેલા હોય છે.

[૪૭] (તેરમું સ્થાન:—) આહાર, શય્યા, વસ્ત્ર તથા પાત્ર એ ચાર પ્રકારમાંથી કોઈ પણ વસ્તુ કે જે સાધુ પુરુષોને અકલ્પ્ય (નહિ ઉપયોગ કરવા યોગ્ય) હોય તેને બિહુ કહી ગ્રહણ ન કરે. અર્થાત્ તે પૈડીની જે અકલ્પ્ય વસ્તુ હોય તેનો ત્યાગ કરી સંયમી સંયમનું અનુપાલન કરે.

નોંધ:—હરિભદ્રસૂરિ જે પ્રકારનો અકલ્પ્ય કહે છે. (૧) શિક્ષા સ્થાપના કલ્પ એટલે પિંડનિર્ધુક્તિ તથા આહારાદિની એવલાવિધ નિયમા વિના આહાર ગ્રહણ કરે તેમા દોષ થવાનો સભવ હોવાથી તે અકલ્પ્ય કહેવાય છે. તથા (૨) બીજો અકલ્પ્ય તે સ્થાપના કલ્પ આનો વિસ્તાર નીચેની ગાથા-ઓમાં છે તેવી અકલ્પ્ય વસ્તુ કહી ન લેવી.

[૪૮] આહાર, શય્યા, વસ્ત્ર અને પાત્ર એમ આ ચારે વસ્તુઓ પૈડી જે (સંયમી માટે) અકલ્પ્ય (અગ્રાભ્ય) હોય તેને સંયમી સાધુ ન ધરે. પણ જે કલ્પનીય (ગ્રાભ્ય) હોય તેનેજ ગ્રહણ કરે.

[૪૯] જે (૧) નિયામ (નિત્યક)પિંડ એટલે હમેશાં એકજ ધરેથી આહાર લેવો અથવા “મમાયંતિ” એટલે સાધુને મમત્વભાવથી આમંત્રણ આપે ત્યાંજ આહાર લેવો તે. (૨) બિહુને માટેજ ખરીદીને લગાયેલો આહાર લેવો તે. (૩) સાધુજીને હિંદુશીતેજ બનાવેલો આહાર લેવો તે. (૪) દૂર દૂરથી સાધુ માટે તેની

પાસે લાવી આહાર આપે તે લેવો—આવા દ્વિપિત આદાર પાણીને જે ભિક્ષુ લે છે તે ભિક્ષુઓ (આડકતરી રીતે) જીવહિંસાનેજ અનુમોદન આપે છે એમ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે.

નોંધ:—પોતાના નિમિત્તે કોઈ જીવની હિંસા ન થાય તેમજ કોઈની લાજણી ન ફાંચ તેવી રીતે ખોવાઈ મેળવી સંયમી જીવન નીમાવવું તે ભિક્ષુઓનો ધર્મ છે.

[૫૦] તેથી સંયમમાં સ્થિર ચિત્તવાળા ધર્મેજીવી નિર્ગ્રંથ પુરુષો ક્રીત, ઔદેશિક કે આહુત ઇત્યાદિ દોષવાળા આહારપાણીને મહણ કરતા નથી.

નોંધ:—વિશેષ વિગત જાણવા માટે જુઓ ૬૨૦ કે જુઓ અધ્યયન.

[૫૧] (ઔદમ્ સ્થાન:—) ગૃહસ્થનાં કાંસુ ઇત્યાદિ ધાતુનાં ખાસાં, ખીજાં વાસણો (ભાજન, થાળી વગેરે) તથા માટીના લોટા કે કુંડાં વગેરેમાં આહાર કરવાવાળો ભિક્ષુ પોતાના સંયમથી બ્રહ્મ થાય છે.

[૫૨] (કારણકે ગૃહસ્થના ભાજનમાં જમવાથી) તેનાં વાસણો ધોવાં પડે તો કુંડા સચિત્ત (સજીવ) પાણીની હિંસા થાય અને તે પાણીને ફેંકવાથી ખીજા પણુ ધણું પ્રાણીઓનો નાશ થાય માટેજ તીર્થંકરાદિ દેવોએ તેમાં અસંયમ કહ્યો છે.

નોંધ:—ઉપલબ્ધ દ્રવિયો તપાસનારને આ સ્થળે એમ લાગે કે આવી સામાન્ય વાતમાં પણ સંયમનો લોપ થાય તો સંયમી શી રીતે જીવી શકે? પરંતુ અશીરતાથી વિચારતાં જણાશે કે સામાન્ય દેખાતી સ્ખલના પણ કમચા: થોડે થોડે ખીજા ભૂલોને જન્મ આપે છે અને આખરે સંયમથી બ્રહ્મ પણ થઈ જવાનો સમય આવે છે માટે સામાન્ય દેખાતી ભૂલોથી પણ દૂર રહેવું અને સંયમમાં ભગૃતિ રાખવી તેજ સંયમી પુરુષો માટે જરૂરનું છે.

ગૃહસ્થના પાત્રમાં લોભન કરવાથી ઈતર દોષો પણ સંયમીમાં જન્મ-

વાનો સંબંધ છે તેથી કાષ્ઠના, માટીનાં કે તેવાં પોતાનાં પાત્રોમાંજ ભોજન લેવાનું વિધાન કયું છે.

[૫૩] વળી ગૃહસ્થના વાસણમાં જમવાથી પશ્ચાત્ કર્મ અને પુરાકર્મ એ બન્ને પ્રકારના દોષો થવાનો પણ સંભવ છે. તેથી સાધુપુરુષોને તેમાં ભોજન કરવું યોગ્ય નથી તેમ ધારી નિર્ઘેય પુરુષો ગૃહસ્થના વાસણમાં ભોજન કરતા નથી.

નોંધ:—પુરાકર્મ અને પશ્ચાત્ કર્મ એ કદ જલતના દોષો છે ? તે જણવા માટે પાત્રમાં અધ્યયનના પ્રથમ ઉદ્દેશકની ડર તથા ઉપમી ગાથા જુઓ.

[૫૪] (પંદગ્ધુ સ્થાન:—) શણનો ખાટલો, પાટીનો પસંગ, શણની દોરીથી બનાવેલી માચી તથા નેતરની આરામ ખુરસી વગેરે આસન પર બેસવું કે સૂવું તે આર્યબિહુઓને માટે યોગ્ય નથી (અનાચીર્ય છે.)

[૫૫] માટે તીર્થંકરની આઘાના આરાધક નિર્ઘેયો પસંગ, ખાટલો, માચી કે તેવી નેતરની ખુરસી પર બેસતા નથી. કારણ કે ત્યાં સૂક્ષ્મ જીવોનું પ્રતિભેષન (નિરીક્ષણ) થઈ શકતું નથી (અને વિલાસી જીવન બની જવાનો પણ સંભવ છે.

[૫૬] તેવાં આસનોના ખુણામાં નીચે કે આંગુળાંગુમાં અંધારું હોય છે. તેથી તે અપ્રકાશમાં રહેલાં પ્રાણીઓ બરાબર ન દેખાવાથી તે પર બેસતાં તેની હિંમ્મા થવાનો યંત્રણ છે માટે તેવા પ્રકારના માચા તથા ખાટલા વગેરેનો ત્યાગ કરવાનું મદાપુરુષોએ કહ્યું છે.

[૫૭] (સોગમ્ સ્થાન:—) ગાયરી માટે ગૃહસ્થને ઘેર બેસવું તે યોગ્ય નથી. કારણકે તેથી નીચે પ્રમાણે અનાચાર થવાનો યંત્રણ રહે છે અને મિથ્યાત્વ (અઘાન)ની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ગૃહસ્થને ઘેર બેસવાથી કયા દોષો સંભવે છે તે બતાવે છે:—

[૫૮] ધન્યવર્થન પાગવામાં વિપત્તિ ઉભી થાય છે. પ્રાણીએ નો વધ થવાથી સંવમ પણ દણાય છે. બિખારી માગવા આવ્યો હોય

તેને આધાત યાય છે તથા ગૃહસ્થોના ક્રોધનું નિમિત્ત બની જવાય છે.

નોંધ:—ગૃહસ્થ સ્ત્રીઓના અતિ પરિચયથી કદાચ બ્રહ્મચર્યભંગ થવાનો ભય રહે છે. ગૃહસ્થ સ્ત્રી પરિચયથી રાગી બની નહીં તે બિશુને ક્ષેત્રીને ખાનપાન બનાવે તેથી હિંસા યાય અને ઘરના માલિકને પણ પોતાના આરિત્ર પર શંકા આવે તો ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય એવા દોષોનો સંભવ હોવાથી મહર્ષિઓએ બિશુઓ માટે ગૃહસ્થને ઘેર બેસવાનો ત્યાગ બતાવ્યો છે.

[૫૬] ગૃહસ્થને ઘેર બેસનાથી બ્રહ્મચર્યનું ચતુર્થ રક્ષણ થઈ શકતું નથી અને ગૃહસ્થ સ્ત્રી સાથેના પરિચયથી બીજાને પણ પોતાના આરિત્ર વિષે શંકા થાય છે. માટે આવી કુશીલતા (કુરાચાર)ને વધારનાર સ્થાનને સંયમી દૂરજ છોડી દે. અર્થાત્ ગૃહસ્થોને ત્યાં બેસે નહિ.

નોંધ:—ગૃહસ્થોને ત્યાં શારીરિક કારણ વિના બેસવું કે કથા વાર્તા કરવી ઇત્યાદિ અંગો સંયમનાં યાવક છે માટે તેને તણ દે.

[૬૦] પણ રોગિષ્ઠ, તપસ્વી કે જરાવસ્થાથી પીડિત બિશુ હોય તો આ ત્રણ પૈકી કોઈને પણ ગૃહસ્થને ઘેર કારણસર બેસવું કદ્ય છે.

નોંધ:—રોગ, તપશ્ચર્યા અને જરા દેહને શિથિલ બનાવે છે, આથી ગોચરાશ્રય ગયેલો બિશુ હાંશી ભય કે યાત્રી ભય તો ગૃહસ્થને ત્યાં તેમની આત્મા માગી વિવેકપૂર્વક પોતાનો યાક ઉતારવા માટે બેસી શકે તે સારુ ઉપરનો અપવાદમાર્ગ છે. તેનો એક યા બીજી રીતે લાભ લઈ કાઢ અનર્થ ન કરી બેસે અર્થાત્ દરેક કાર્યમાં વિવેક ભજવવો પડે.

[૬૧] (સત્તરમું સ્થાન:—) રોગિષ્ઠ કે અરોગી કાષ્ઠપણુ બિશુ નો સ્નાનની પ્રાર્થના કરે અર્થાત્ સ્નાન પછે તો પોતાના આચાર (સંયમધર્મ)નું ઉલ્લંઘન થાય છે અને તેથી સંયમને પણ હાનિ પહોંચે છે.

[૬૨] કારણકે ક્ષારજૂમિ કિંવા બીજી કાષ્ઠ પણ તેવા પ્રકારની જૂમિ

પર ધણા સૂક્ષ્મ પ્રાણીઓ રહેલાં હોય છે માટે જો બિલ્કુ ઉખ્ય પાણીથી પણ સ્નાન કરે તો તેને ઇન્ન પહોંચે છે.

[૬૩] આથી ઠંડા કે ઉખ્ય (મજાવ કે નિર્જીવ) કાઠપણ પાણીથી (દેહભાનથી પર ચનારા) સંયમી પુરુષો સ્નાન કરતા નથી. અને જીવનપર્યંત તેવા કંઠણ નિયમને વહન કરે છે.

નોંધ—સ્નાન એ જોમ શરીરશુદ્ધિ કરનારી વસ્તુ છે. તેજ રીતે શરીર-સૌંદર્યને વધારનારી પણ વસ્તુ છે અને તેજ દ્રષ્ટિબિંદુથી માત્ર ત્યાગી સાધક માટે આ નિષેધ છે.

જો કે વૈદિક નિયમ પ્રમાણે ત્યાગીને પણ દેહશુદ્ધિની આવશ્યકતા તો છેજ પરંતુ તે શુદ્ધિ તો સૂર્યના કિરણ ઇત્યાદિથી પણ થઈ શકે. વળી સંયમી પુરુષોના આહાર, વિહાર અને નિદ્રાસદિના નિયમો પણ એવા હોય છે કે તેમનું શરીર પ્રાયઃ સ્વચ્છ રહે. તેમજ તેને બ્રહ્મચર્ય ઇત્યાદિ વ્રતો પણ પાળવાનાં હોય છે તેથી તેનો દેહ અશુદ્ધ થતો નથી. પણ દેહની અશુદ્ધિ થાય તો તો પહેલીજ તકે તેને નિવારવાની ત્યાગીને પણ જોન સૂત્ર પ્રદ આપે છે અને તે શુદ્ધિ ન થઈ હોય ત્યામુધી સ્વાધ્યાયાદિ ધાર્મિક ક્રિયા પણ ન કરી શકાય તેવો ભાર મૂકે છે. જુઓ છેડ સૂત્ર.

આ ઉપરથી જ્ઞાન કદ દ્રષ્ટિથી ઠાને માટે અને કદ સ્થિતિમાં ત્યાગ્ય છે તેનો વિવેકી પુરુષે વિવેકપૂર્વક વિચાર કરવો થટે. સૂત્રકાર તેનો ૬૬ મી ગાથામાં ઉકેલ પણ આપી દે છે.

[૬૪] (અદારમું સ્થાનઃ—) સંયમી પુરુષ સ્નાન, સુગંધી ચંદન, લોઘ્રકુંકુમ, પદ્મકેસર વગેરે દ્રવ્યોથી કદીપણ શરીરને વિલેપન કે મદન વગેરે કરે નહિ. 12

[૬૫] પ્રમાણોપેત વસ્ત્રવાળા સ્થવિરકદંપી અવસ્થાધારી અથવા નમ એવા જિનકદંપી અવસ્થાવાળા, દ્રવ્યથી તથા ભાવથી મુક્તિ (કશ્ચલ્યન કરનારા), દીર્ઘ રોમ તથા નખવાળા અને મૈથુનથી સર્વથા ઉપશાન્ત થયેલા સંયમીને વિઘ્નપાતું પ્રયોજન શું ?

નોંધ:—સારાંશ કે દેહસાનથી પર ચયેલા અને સાંસારિક પદાર્થોના મોહથી વિરમેલા ત્યાગીને વિભૂષાની કશી આવશ્યકતા નથી. કારણ કે શરીર-સત્કાર એ બિશુધર્મનું દૂષણ છે.

[૬૬] (જો વિભૂષા કરે તો) વિભૂષાને નિમિત્તે બિહુ એવાં ચીકણાં કર્મો બાધે છે કે જે કર્મોથી દુઃખે કરીને ઉતરી શકાય એવા બર્ષકર સંસારરૂપી સાગરમાં પડે છે.

નોંધ:—સ્નાન દો, ચંદનવિલેપન દો કે વસ્ત્ર દો, કોઈ પણ વસ્તુ ત્યારે વિભૂષાના હેતુથી કરાય કે સત્ય ત્યારે તે બાધક બને છે અને તેજ મટિ ત્યાગ્ય કહી છે.

[૬૭] કારણકે જ્ઞાનીજનો વિભૂષા સંબંધી સંકલ્પ વિકલ્પ કરનારા મનને બહુ કર્મબંધનો હેતુ માને છે અને તેથીજ સૂક્ષ્મ જીવોનું રક્ષણ કરવાવાળા સાધુપુરુષોએ તેનું મનદારા પણ સેવન કર્યું નથી.

નોંધ:—શરીરની ટાપટીપમાં જેનું ચિત્ત બ્યાસ રહે છે તે તેને અંગે અનેક પ્રકારના દોષો કરે છે અને તેનું ચિત્ત પણ સદા બ્રાન્ત રહે છે.

[૬૮] મોહરહિત વસ્તુસ્વરૂપને યથાર્થપણે જ્ઞેનારા અને સંયમ, ઝલ્મુતા તથા તપમાં રક્ત રહેલા સાધુપુરુષો પોતાના આત્માની દુષ્ટ પ્રકૃતિને અપાવે છે (ક્ષય કરે છે). તથા તે નિર્મથો પૂરે કરેલાં પાપોને દૂર કરે છે તથા નવાં પાપોને કરતા નથી.

[૬૯] હમેશાં ઉપશાંતિ, અમત્વરહિત, અપરિમણી, આધ્યાત્મિક વિદ્યાને અનુસરેલા, યશસ્વી તથા પ્રત્યેક નાના મોટા જીવોનું પોતાના આત્માની પેઠે રક્ષણ કરનારા તેવા સાધકો ચરદશગુણા નિર્મળ ચંદ્રમાની માફક કર્મભળથી શુદ્ધ યજ્ઞ સિદ્ધર્થિતને પામે છે અથવા સ્વલ્પકર્મ બાકી રહ્યાં હોય તો ઉચ્ચ પ્રકારના દેવલોકનાં વિમાનોને પ્રાપ્ત કરે છે.

નોંધ:—આચારધર્મનાં પ્રતો એ ત્યાગી જીવનના અનિવાર્ય નિયમો.

છે. તેમાં અપવાદને હેતુમાત્ર સ્થાન નથી. કારણ કે તેના પર ત્યાગી જીવનની રક્ષાનો આધાર છે.

એ આચારના અંકાર સ્થાનોમાં અહિંસા, સત્ય, બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ અને અસ્તેય એ પાંચ મહાવ્રતો છે અને તે મૂળ ગુણો છે કારણ કે ત્યાગનાં મૂળજ તે છે, અને જીવ તેર નિયમો એ એ મૂળના સ્થિતિરૂપ છે. તેથી મૂળની રક્ષા માટે બિંદુએ ખૂબ સાવચેત રહેવું ધટે.

રાત્રિભોજન સારીરિક અને ધાર્મિક જન્મે દૃષ્ટિએ ત્યાગ્ય છે. અહિંસાની સંપૂર્ણ આરાધના સારુ જ પ્રકારના જીવોનું જ્ઞાન અને તેની રક્ષા યામ તેવું વર્તન પણ તેટલુંજ અગત્યનું છે. તેથીજ શરીરસૌદર્ય અને શુદ્ધસ્થ-સંસર્ગ ઇત્યાદિનો ત્યાગ પણ આવશ્યક છે.

પતનનાં નિમિત્તોથી દૂર થઈ માત્ર સાધુજીવનની તાલાવેલીમા તહીન રહેવાય તે સારુજ નિયમોની ઉત્પત્તિ છે.

રબે કોઈ સાધક આવા નિયમોને પરાધીનતાનું સ્વરૂપ આપી છાડી દે! કે તે તરફ બેદરકાર રહે! કારણ કે નિયમોની પરાધીનતા સાધક જીવનમાં આવી રીતે ઉપયોગી છે અને કાર્યસાધક પણ છે.

એમ કહું છું.

એ પ્રમાણે ધર્મોર્થકામ નામનું છઠું અધ્યયન પૂર્ણ થયું

સુવાક્યશુદ્ધિ

(ભાષાની વિશુદ્ધિ)

૭

જેમ કાયિક સંયમ સાધક માટે અનિવાર્ય અને આવશ્યકીય છે તેજ પ્રમાણે વચનશુદ્ધિની પણ સાધકને પરિપૂર્ણ જરૂરિયાત છે.

વાણી એ અંતઃકરણના ભાવોને વ્યક્ત કરવાનું સાધન છે. અને તેટલાજ પુરતી તેની ઉપયોગિતા છે. જે ભાવો એકી સાથે કાર્યમાં ન મૂકી શકાય અને અન્યને ગ્રેષ્ઠા આપવાની જરૂર હોય ત્યારે અથવા ચોતાને જોઈતો વસ્તુ મેળવવી હોય ત્યારે વાણીના ઉપયોગની આવશ્યકતા રહે છે.

પરંતુ કોઈ પણ કાર્યકારણ સિવાય વાણી વાપરવી તેને વાચાળપણું એટલે કે વાણીનો દુરુપયોગ કહેવામાં આવે છે. આથીજ સવિશેષ કારણ સિવાય સજ્જન પ્રકરણ બહુધા મૌન સેવે છે.

જે વાણીનો દુરુપયોગ કરે છે તેની ચોતાની શક્તિનો દુર્વ્યય થાય છે એટલુંજ નહિ પરંતુ તે વાણીનું સામર્થ્ય પણ એટલુંજ હજાય છે કે પછી તે વાણીની સામી વ્યક્તિ પર જોઈએ તેવી અસર થતી નથી. તેમજ તેમાં અસત્ય કે કઠોરતા આવવાનો પણ ભય રહે છે.

આથી વાણી કેવી અને કયાં બોલવી ઘટે તેનુંજ આ અધ્યયનમાં ખૂબ વિસ્તૃત વર્ણન છે.

ગુરુદેવ બોલ્યા:—

[૧] પ્રમાવાન બિહુ ચાર પ્રકારની ભાષાના સ્વરૂપને બાણીને તે પૈકી એ પ્રકારની ભાષા વડે વિનય શીજે. અર્થાત એ પ્રકારની ભાષાનો વિવેકપૂર્વક ઉપયોગ કરે. પરંતુ એ પ્રકારની ભાષાને તો સર્વથા નજ બોલે.

નોંધ:—સાચી, ખોટી, મિશ્ર અને બ્યવહારિક એમ ચાર પ્રકારની ભાષાઓ પૈકી પહેલી અને છેલ્લી એ ભાષાઓને બિહુ વિનયપૂર્વક બોલે. જૂઠી અને મિશ્ર ભાષાનો તો સર્વથા ત્યાગજ કરે. સાચી અને બ્યવહારિક ભાષા પણ પાપ અને હિંસારહિત હોય તેજ બોલે.

[૨] (હવે સત્યભાષા પણ કેવા પ્રકારની બોલવી તે સ્પષ્ટ કરે છે:—) શુદ્ધિમાન બિહુ સત્યભાષા પણ અવક્તબ્ય (ન બોલવા લાયક) હોય તો તે સત્ય હોવા છતાં તેને બોલે નહિ. (જેમકે શિકારી પૂછે કે “પેલા મૃગશા ક્યાં ગયા ?” તે ભાષા સત્ય હોવા છતાં હિંસક હોવાથી તેનો ઉપયોગ કરવો ઘટે નહિ.) તેમજ મિશ્ર એટલે થોડી સત્ય અને થોડી અસત્ય અને મૃષા (સાવ અસત્ય) આ ભાષાઓને તીર્થકરોએ વર્જ્ય ભાષા કહી છે માટે તેવી વાણીને પ્રમાવાન સાધુઓ ન બોલે.

[૩] શુદ્ધિમાન બિહુ અસત્યામૃષા (બ્યવહાર) ભાષા તથા સત્ય ભાષા પણ પાપરહિત, અકર્કશ (મામળ) અને પુનઃ સંદેહરહિત (નરો વા કુંજરો વા જેવી સંદિગ્ધ નહિ.) હોય તેવી ભાષા વિચારીને બોલે.

નોંધ:—કંઠાર ભાષાનું પરિભ્રામ બહુ વૈર અને ઝેર વર્ષાવનારું હોય છે. વાણી એ ભાવને બ્યક્ત કરવાનું અભેડ સાધન છે. માટે પ્રવૃત્તિની શુદ્ધિ સાથે જેટલી ભાવશુદ્ધિની આવશ્યકતા છે તેટલીજ વચનશુદ્ધિની પણ આવશ્યકતા છે. સાધકને પણ સંસારમાજ પ્રવૃત્તિ કરવાની હોય છે અને છત્ત-દ્વારા ભાવ બ્યક્ત કરવા સાથે ભાષા બોલવાની હોય છે. તે ભાષા ઉપયોગિતા

અને સર્વવ્યાપકતાની દ્રષ્ટિથી મળેલી દોષી એઈએ એટલુંજ માત્ર નહિ બલકે સાધુના મુખમાંથી ઝરતી વાણી મીઠી અને કર્તવ્યસૂચક દોષી ધટે.

[૪] (મિથ્યાભાષાનો દોષ કહે છે:—) બુદ્ધિમાન બિંદુ માત્ર દિંસક અને પીડાકારી એવી સત્ય ભાષા ન બોલે એટલુંજ નહિ પરંતુ સત્યામૃતા એટલે કે મિથ્યા ભાષા પણ કે જે સાચત અર્થ અર્થાત્ મોક્ષમાર્ગમાં બાધા કરે છે, તેને પણ છોડી દે.

નોંધ:—યોગી સત્ય અને યોગી અસત્ય એવી મિથ્યા ભાષા પણ ન બોલતી કારણ કે મિથ્યા ભાષામાં સત્યનો અક્ષર દોષાથી જનના વંદુ ભરમાય અને પોતે પણ પોતાને સત્યવાચક કહેવડાવી શકે. આવી દંભવૃત્તિ ઐહિક અને પારલૌકિક બન્ને પ્રકારના હિતમાં બાધક છે.

[૫] અનણ્યપણે અસત્ય હોવા છતાં સત્ય લાગે તેવી ભાષા પણ જે સાધક બોલે છે તે પાપકર્મથી બંધાય છે. તો જાણી નોંધને જૂડું બોલે તેના પાપનું તો પૂછવું જ શું?

નોંધ:—જેમ કાઈ પુરુષે ત્રીનું રૂપ પારણ કર્યું હોય તેને કાઠ સી કહે તો પણ તે તાર્ત્વિક દૃષ્ટિએ પાપમય પ્રયોગ ગણાય. તો પણ જૂડું બોલવું તે પાપ હોય તેમાં આશ્ચર્ય શું?

પાપનો આધાર પ્રવૃત્તિ પર છે. જેવી પ્રવૃત્તિ તેવું તેનું ફળ. જે પીનારનું જેમ મૃત્યુજ યાય છે તેમ પાપકર્મનું પણ દુષ્પરિણામ રવયં થઈ રહે છે. માત્ર ફેર એટલેજ કે જો તે પાપ આસન્નિપૂર્વક ન થયું હોય તો તેનું પશ્ચાન્નાપ ઈશ્વાદિદ્વારા નિવારણ થઈ શકે છે. અને આસન્નિપૂર્વક થયું હોય તો તેના ભયંકર પરિણામને બોમબ્યા વિના છટકારો થતો નથી.

[૬નજ] (હવે નિશ્વવાત્મક ભાષાનો પણ ત્યાગ કરવો ધટે તે સંબંધમાં કહે છે:—) વળી "અમે અવશ્ય જન્મએ છીએ કિંવા જન્મશું, અમે કલીશુંજ, અમારું અમુકજ કાર્ય થશે અથવા અમુકજ થવાનું છે, હુંજ તે કરીશ અથવા આ માણસજ તે કરશે" વગેરે વગેરે ભાષાઓ કે જે ભવિષ્ય કે વર્તમાનમાં સંકારપદ છે તેવી ભાષાઓને પણ નિશ્વવાત્મક રીતે બિંદુ ન બોલે.

નોંધ:—આનિશ્ચયાત્મક વસ્તુને નિશ્ચિત કહેવાથી ઘણા દોષો થવાનો સંભવ છે. વળી સાધુજીની જવાબદારી સામાન્ય જનથી વિશેષ રૂપે હોવાથી તેના વચન પર વિશ્વાસ રાખી કોઈ કંઈ કાર્ય કરી બેસે. માટે તેવી નિશ્ચયાત્મક વાણીનો ઉપયોગ સાધુપુરુષ ન કરે. કેટલીક નિશ્ચયાત્મક વસ્તુ હોય છતાં પોતાને પૂર્ણ નિશ્ચય ન હોય તો તેને પણ નિશ્ચયરૂપે ન બોલે. ! સારારા કે સાધુ બહુ ઉપયોગપૂર્વક પોતાના પદની જવાબદારી સમજી બાધાનો પ્રયોગ કરે.

[૮] બિહુ જૂતકાળ, બવિધ્યકાળ કે વર્તમાન કાળ સંબંધમાં જે વસ્તુને ન જાણે તે વિષે તે એમજ છે કે થશે એવું કશું પણ ચોક્કસ ન વહે.

[૯] તેમજ જૂતકાળ, બવિધ્ય કાળ અને વર્તમાનકાળને વિષે જે કાર્યપરત્વે ચકા હોય (અર્થાત્ જે કાર્યનો નિશ્ચય ન હોય) તે સંબંધમાં તે એમજ છે એવું પણ કશું નિશ્ચિત ન કહે.

[૧૦] પરંતુ જૂત, બવિધ્ય તથા વર્તમાનકાળમાં જે વસ્તુ (કાર્ય) સંશયરહિત હોય અને અદ્વિત હોય તેનેજ એ આમ છે કે તેમ છે વગેરે વગેરે કહે. અર્થાત્ પરિમિત બાપાદ્વારા તે સત્ય બિનાને વ્યક્ત કરે.

[૧૧] તેમજ બીજા જીવોની લાગણી દુભાય તેવી દ્વિસક તથા કઠોર બાપા સત્ય હોય તોપણ તે ન બોલે. કારણ કે તેવી વાણીથી પાપનું આગમન થાય છે.

[૧૨] કાણાને રે કાણા ! નપુંસકને રે નપુંસક ! રોગીને એ રોગી ! અને ચોરને એ ચોર ! આ બાપા સ્પષ્ટ સત્ય હોવા છતાં ન બોલે.

નોંધ:—કારણ કે તે વસ્તુ સાચી હોવા છતાં તેમ કહેવાથી સામાન્ય લાગણી દુભાય છે અને લાગણી દુભવથી તે પણ એક પ્રકારની દ્વિસા છે માટે જ્યાં સુધી નિર્દોષ સત્ય બાપા બોલી શકાય ત્યાં સુધી તેવી દ્વિત વાણીનો ઉપયોગ ન કરવો યટે.

[૧૩] આચાર અને ભાવના શુભદોષોને સમજનાર વિવેકી સાધુ, આવી રીતે કિંવા બીજી કાઈ પણ રીતે સામા માણસની ધાત થાય કે તેનું હૃદય દુભાય તેવી ભાષાને બોલે નહિ.

[૧૪] તેમજ જીવિમાન ભિક્ષુ કે મૂર્ખ ! કે લંપટ (વેસ્થા) ! કે કૂતરી ! કે દુરાચારી ! કે કંગાળ ! કે દુર્ભાગી ! આવા આવા સંબોધનથી કાઈ પણ જીને ન બોલાવે

[૧૫] વળી હે દાદી ! મોટી દાદી ! હે માતા ! હે માથી ! હે રૂષ ! હે ભાણેજી !, હે બેટી !, હે બેટાની બેટી !,

નોંધ:—જલ્દે જૃદસ્થ જીવનમાં તેની સાથે તેવા સંબંધ હોય તો પણ હવે (સંબંધનો ત્યાગ કર્યા પછી) સાધુજી તેવી રીતે તેને ન બોલાવે. કારણ કે તેમાંથી મોહનો જન્મ થાય છે.

[૧૬] તેમજ અરે ક્ષણી, અરે મખી !, અરે છાકરી ! વગેરે વગેરે તથા અરે ચાકરડી !, અરે શેડાણી !, અરે જોમિની (ગાયત્રી ધણીયાણી) !, રે મૂર્ખ !, રે લંપટ !, રે દુરાચારી અર્થાં આવા આવાં તોછડાં વચનોથી ન જ સંબોધે કે બોલાવે.

નોંધ:—આવાં તોછડાં અને અવિવેકી વચનોથી સામાના હૃદયમાં આઘાત ઉત્પન્ન થાય છે. માટે તેવી વાણી સર્વથા સંયમી પુરુષ માટે ત્યાગ્ય છે.

[૧૭] (આવશ્યકતા હોય ત્યારે કેમ બોલવું તે કહે છે:—) જીની સાથે જ્યારે વાર્તાલાપ કરવાનો હોય તો મધુરભાષામાં તેનું નામ લઇને અથવા (નામ ન આવડતું હોય તો) યોગ્યતા પ્રમાણે તેના ગોત્રરૂપે સંબોધન કરીને તેને એકવાર કિંવા (આવશ્યક કાર્ય હોય તો) બહુવાર ભિક્ષુ તેની સાથે બોલે.

નોંધ:—વાર્તાલાપનો પ્રસંગ પડે ત્યારે પોતાની કે સામી વ્યક્તિની લઘુતા ન થાય તેવી રીતે વિવેકપૂર્વકજ સંયમી પુરુષે બોલવું જોઈએ.

[૧૮+૧૯] તેજ પ્રમાણે પુરુષ સાથે પણ હે બાપા !, મોટા બાપા, પિતા, કાકા, મામા, લાણેજ, પુત્ર, પૌત્ર એ પ્રમાણે મોઢ ઉત્પન્ન કરે તેવા મંબંધવાચક વિશેષણોથી કિંવા હે !, અરે !, રે ફલાણા ! રે સ્વામી ! હે ગોમિક ! હે મૂર્ખ !, હે લંપટ !, રે દુરાચારી ! આવાં આવાં સંમોધનથી પણ ન બોલે.

[૨૦] પરંતુ યોગ્યતા અનુમાર તેનું નામ લઈને અથવા ગોત્ર પ્રમાણે સંમોધન કરીને આવશ્યકતા પ્રમાણે એકવાર અથવા વારંવાર બોલે.

[૨૧] તેમજ મનુષ્ય સિવાય ઈતર પણ પંચેન્દ્રિયવાળાં પ્રાણીઓ પૈકી ત્યાંસુધી આ નર છે કે માદા છે તેવો નિશ્ચય ન થાય ત્યાંસુધી તે અમુક જાતિનાં છે તેવુંજ કહે પણ આ નર છે કે આ માદા સ્ત્રી જ છે તેવું કશું ચોક્કસ ન કહે.

નોંધા—બાપાને સીધો સંબંધ માત્ર ક્ષેત્રેન્દ્રિય સાથે હોવાથીજ અહીં પંચેન્દ્રિય છવે માટે ખાસ કશું છે. આપણી વાણીની સારી માઠી અસર પશુઓ પર દુરતજ થાય છે. માત્ર તેઓને વાણી ન હોવાથી તે બ્યક્ત કરી શકતાં નથી.

[૨૨+૨૩] તેજ પ્રમાણે મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી કે સર્પને આ જાડો છે, એના શરીરમાં માંસ ખૂબ છે માટે વધ કરવા યોગ્ય છે કે પકાવા યોગ્ય છે. એવું એવું પાપી વચન પણ ન બોલે.

પરંતુ તે સંબંધમાં કહેવાનું ખાસ પ્રયોજન પડે તો તેને વૃદ્ધ દેખી તે બહુ વૃદ્ધ છે, સુંદર છે, યુષ્ઠ છે, નિરોગી છે, પ્રૌઢ શરીર-વાળો છે એ પ્રમાણે નિર્દોષ વચન બોલે (સવચ બાપા ન બોલે)

[૨૪] તેજ પ્રમાણે શુદ્ધિમાન બિશ્વ ગાયોને જોઈને આ દોહવા યોગ્ય છે તથા નાના વાછડાઓને દેખી આ નાથવા યોગ્ય છે અથવા ઘોડાઓને જોઈ આ રથમાં ચોળવવા યોગ્ય છે એ પ્રમાણે (સવચ બાપા) ન બોલે.

[૨૫] પરંતુ “આસ બોલવાનો પ્રસંગ પડે તો બિહુ તેને આ બળદ તરુણ છે, આ ગાય રસાળ (દુઝણી) છે અથવા આ બળદ નાનો કિંવા મોટો છે અને આ ઘોડો રથને ચોગ્ય છે એમ કહે.

નોંધ:—જે વચનના નિમિત્તે અન્ય પ્રાણીને દુઃખ ન થાય તેવી અદ્વિપિત બાધા સંયમી બોલે.

[૨૬+૨૭] તેમજ ઉદ્યાન, પર્વતો કે વનોમાં ગયેલો (અથવા જઈને રહેલો) બુદ્ધિમાન બિહુ ત્યાં મોટા મોટા વૃક્ષોને જોઈને આ પ્રમાણે ન બોલે કે “આ વૃક્ષોનાં લાકડાં મહેલના યાજ્ઞલા, ધરોનાં તોરણો, ખારસાખ, ભોગળ, વહાણો અથવા પાણીવારા વગેરે બનાવવા માટે લાયક છે.”

[૨૮] “તેમજ આ વૃક્ષ બાળેક, કચરોટ (કાષ્ઠપાત્રી), હળના ફાંતા, ખેતરમાં અનાજના ઢગલાને ઢાંકવાનાં લાકડાંનાં ઢાંકણ, ઘાણીનો લાટ, ગાડીના પૈડા વચ્ચેની નાલી કે ચરખાનો લાટ અને સોનીની એરણુ રાખવા માટે ચોગ્ય છે.”

[૨૯] વળી બેસવાના આસન માટે, સુવાના પલંગ માટે કે ધરની નિસરણી વગેરેને માટે ચોગ્ય છે.” તેવી દિસાકારી બાધાને બુદ્ધિમાન બિહુ કદી ન બોલે.

નોંધ:—એવું એવું બોલવાથી રબે કાઢ વૃક્ષને કાપે? અને જે કપાય તો તેથી બિહુ દિસાનો નિમિત્ત બને.

[૩૦+૩૧] માટે ઉદ્યાન, પર્વતો અને વનોમાં ગયેલો બુદ્ધિમાન બિહુ ત્યાં મોટાં મોટાં વૃક્ષોને જોઈને આ પ્રમાણે બોલે કે “આ અશોકાદિ વૃક્ષો ઉત્તમ જાતિવાળાં છે, આ નાળયેરનાં વૃક્ષો બહુ મોટાં છે, આ આંબા વિગેરે વૃક્ષો વર્તુલાકારે છે, વડ વગેરે વૃક્ષો વિસ્તારવાળાં છે તથા તે બધાં શાખા, પ્રતિશાખાઓથી બ્યામ, રમણીય અને દર્શનીય છે. એવી અદ્વિપિત બાધા પ્રસંગ પડે તો બોલે.

[૪૨+૩૩] તેમજ ફેરી વગેરે ફળો પાકી ગયાં છે, અથવા તે પરાળ વગેરેમાં પકાવીને ખાવા યોગ્ય છે કે હવે તે ખાવાયોગ્ય છે, નહિ-
તો સડી જશે હમણાંજ તેને ભાંગવા જોઈએ એવાં યોગ્ય થઈ
ગયાં છે એવું એવું પાપમય ન બોલે. પરંતુ ખાસ પ્રયોજન
પડે તો તેમ કહે કે આ આંબામાં ફળ બહુ આવ્યાં છે, તેથી
તે વૃક્ષો ભારશૂન થઈને નખી ગયાં છે, આ વખતે ફળ બહુજ
આવ્યાં છે અને તેનાં ફળો અદ્ભુત રૂપાળાં છે એવું એવું નિબાપી
વચન બોલે.

[૪૪] વળી અનાજના વેણાઓ કે અનાજની ફળીઓ જેવી કે વાલની
કે ચોળાફળીઓ મેંધમાં તે પાકી ગઈ છે, તેની છાલ લીલી
થઈ ગઈ છે, એ પાપડી કુણી છે, ને લણવા યોગ્ય છે, કિંવા
રોકવાયોગ્ય છે. આ અનાજ ઓળા કરીને ખાવાયોગ્ય છે એવું
પણ બિલ્કુ ન બોલે.

[૪૫] પરંતુ વનસ્પતિ ખૂબ થઈ છે. ઘણા અંકુરાઓ પુટી નીકળ્યાં
છે. તેને મોર, ટીસી વગેરે ઉત્પન્ન થયાં છે, તેને હીમ વગેરેના
ભય ન લાગે તેવી છાલ થઈ ગઈ છે, કણો ગર્ભમાં છે કિંવા
બહાર નીકળ્યાં છે, તેના ગર્ભમાં દાણા બંધાયા નથી કિંવા ચોખા
વગેરેના દાણા બંધાયા છે એવી એવી નિર્વચ ભાષા બોલે.

[૪૬] વળી કોઈને ત્યાં જમણું કર્યું હોય તેને જોઈને સુંદર કર્યું છે કે
કરવા યોગ્ય છે, વળી ચોરને જોઈને આ ચોર મારવા યોગ્ય છે.
તથા નદીઓને જોઈને આ સુંદર કાંકાવાળી છે, આ નદીઓ તરવા
તથા કોડા કરવા જેવી છે એવી એવી સાવચ ભાષા ન બોલે.

[૩૭] પરંતુ પ્રસંગોપાત જોઈતું પડે તો જમણુંને જમણું કહે, ચોરને
ધન માટે આણું ચોરી કરી દસે તેમ કહે તથા આ નદીઓના
કાંડા સમાન છે તેટલું અને તેવુંજ પરિમિત વચન બોલે.

૧૫૦. જો તેને જલકર્મ જોઈને આ નદીઓ કાપાથી તરવા
 નહીં શકે તો નાચારસ ઉતરવા લાયક છે કે આનું પાણી પીવા-
 નું છે એવું એવું ન બોલે.
૧૫૧. જો તેને પ્રસંગ પડે તો બુદ્ધિમાન સાધુ આ નદીઓ
 કાપે છે. જળના કમોલથી તેનું પાણી ખૂબ ઉઠગે છે અને
 જલ વિસ્તારમાં તેનું પાણી વહે છે એવું એવું નિર્દોષ બોલે.
૧૫૨. તેમજ પ્રસંગે કાષ્ઠ પથ્થુ જાતની બીજાને માટે પાપકારી ક્રિયા
 કરી હોય કે કરવાનો હોય તેને જણાવે કે જોઈને આ ઠીક કર્યું
 છે એવું પણ મુનિ પાપકારી વચન ન બોલે.
૧૫૩. તેમજ કાષ્ઠ પાપક્રિયા થતી હોય તો આ સુંદર કર્યું છે અથવા
 બીજાનું તૈયાર થયું હોય તે ઠીક પકાવ્યું છે. આ શાકને ઠીક
 જોઈ છે, કૃષ્ણનું ધન દરારું તે તો ઠીક થયું, પેસો પાપી મરી
 મયો તે ઠીક થયું, આ મકાન વગેરે સુંદર બનાવ્યું છે, તથા
 આ કન્યા હવે બરાબર વિવાહ યોગ્ય થઈ ગઈ છે એવું પણ
 મુનિ પાપકારી બાપણ ન કરે.
૧૫૪. પરંતુ જોઈવાનો ખાસ પ્રસંગ પડે તો પકાવેલા અનાદિને કહે
 કે આ પ્રયત્નથી પકાવ્યું છે, હેઠાણેલું શાકપત્રાદિ પ્રયત્નથી
 હેઠાયું છે, સુંદર કન્યાને જોઈને કન્યાનું સંભાળપૂર્વક લાલનપાલન
 કર્યું છે, તે સાખી થવાને લાયક છે. શ્રંગાર ઇત્યાદિ તો કમન-
 માનનાં હેતુભૂત છે તથા ધાયલ થયેલાને બહુ ધાયલ થયેલો છે
 તેવું તેવું અદ્વિષિત વાક્ય બોલે.
- [૪૩] કે આથી વાર્તાલાપને ત્યારે “આ વસ્તુ તો
 અતિ મૂલ્યવાન છે. ઉપમા મળી
 શો લભ્ય છે.”
 છે. યોગ્ય અપ્રોતિ

નોંધ:—ધણી વખત વસ્તુના ગુણદોષોનું આપણને ચર્ચાર્થ જ્ઞાન નથી હોતું તેથી અસ્પ મૂલી વસ્તુનું બહુ મૂલ્ય અંકાય છે અને બહુ મૂલી વસ્તુને અન્યાય થાય છે. આથી કોઈપણ વસ્તુની આકસ્મિક પ્રશંસા કે અપ્રશંસા કરવી ઘટે નહિ. સારાશ કે સમગ્રીને બહુ મિતલાયી. યતું ઘટે. ન્યાં આવશ્યકતા હોય ત્યાં પણ વિવેકપૂર્વક તુલનાત્મક વચનનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

[૪૪] "હું આ તમારી બધી વાત એને કહીશ અથવા તમે આ બધી મારી વાત તેમને કહેશો" એવું એવું ન બોલે. પરંતુ પ્રત્યેક સ્થળે અર્ધુ વિચારીનેજ શુદ્ધિમાન સાધુ બોલે.

નોંધ—ધણી વખત ગૃહસ્થ જનો સંયમીને 'કહે કે' આ સમાચાર તમે ત્યાં આપજો તો "હા, હું તે બધું કહીશ" તેમ કહેવું ઘટે નહિ. કારણ કે એક મુખમાંથી નીકળેલી ભાષા બીજાના મુખમાંથી નીકળતી વખતે તેનું તાદરશ જળવાઈ શકે નહિ તે દૃષ્ટિએ તથા સમગ્રીને તેવા વ્યવહારમાં પકડવું યોગ્ય નથી તે બતાવવા માટે પણ ઉપરનું કથન પર્યાપ્ત છે.

[૪૫] "તમે આ માલ ખરીદ કર્યો તે ઠીક કર્યું, આ વસ્તુ વેચી તે ઠીક કર્યું, આ માલ ખરોદના લાયક છે અથવા નહિ, આ વસ્તુમાં લાભ થશે માટે લો, આ વસ્તુમાં લાભ નથી માટે વેચો." એવાં એવાં બ્યાપારોને યોગ્ય વચનો પણ સંયમી પુરુષ કદી ન બોલે.

નોંધ—આ વ્યવહારમાં આત્મિક અને બાહ્ય બન્ને રીતે પતન છે. જ્યારે આવું કહે છે ત્યારે તેનો સચમ હણાય છે. તેમજ બાહ્યદૃષ્ટિથી પણ તેવા બિશુની અપ્રીતિ થાય છે. આ સિવાય કેટલીક વાતો અસત્ય થવાનો સંભવ હોવાથી ઇતર ગૃહસ્થને પણ ગેરલાભ થવાનો ભય રહે છે. એવા એવા અનેક દોષો તેમાં સમાયેલા છે. તેથીજ સમગ્રીને તેવી ભવિષ્ય-વિદ્યા સપાદન કરવા માટે પણ મહાપુરુષોએ મના કરી છે કારણકે તેનું શાસ્ત્ર અધિકારી વિના બહુધા શસ્ત્રરૂપે પરિણમે છે.

[૪૬] કદાચિત કોઈ ગૃહસ્થ અસ્પ મૂલ્ય વા બહુ મૂલ્યવાળી વસ્તુના મંબંધમાં પૂછવા માગે તો સમમંબંધમાં ગાધા ન પહોંચે તેવી રીતે બિશુ અર્દ્રપિત વચન બોલે.

[૪૭] તેમજ ધીરમુનિ ક્રોધપણ ગૃહસ્થને “ જોસો, આવો, આમ કરો, સમ્ર જાઓ, ઉભા રહો, ” એવું એવું ન કહે,

નોંધ:—ગૃહસ્થ સાથેના અતપરિવ્રજમા ન આવવા માટે આ વસ્તુ કહી છે. સંયમીને અસંયમીનો અતિ સંસર્ગ હાનિકર્તા છે.

[૪૮] આલોકમાં ધણા માત્ર નામનાજ સાધુઓ કહેવાય છે. વેદ સાધુઓનો હોય છે. પરંતુ સાધુઓના ગુણો હોતા નથી. માટે તેવા અસાધુને સાધુ ન કહે. પરંતુ સાધુતાના ધારકને જ સાધુ છે એમ કહે.

નોંધ:—સાધુપદની જવાબદારી ધણીજ હોય છે. સાધુજ ન્યારે સાધુના ગુણ ન હોવા છતાં કોઈ વ્યક્તિને સાધુ કહે તો તેમના વચન પર વિશ્વાસ રાખી જનતા ભરમાય અને તે સાધુજ પણ જે કુસાધુને સાધુ તરીકે માને તો તેનો સંસર્ગ વધુ યાય અને તેના દુર્ગુણો વારસો પણ કદાચ પોતામાં ઉતરે તેવું અવિશ્વમા બચનું કારણ છે માટે ઉપરની પ્રવૃત્તિ ત્યાજ્ય ગણાવી છે.

સાધુ કોણ ?

[૪૯] સમ્યગ્ જ્ઞાન અને સમ્યગ્ દર્શનથી સંપન્ન તથા સંયમ અને તપશ્વર્ગમાં રક્ત આવા ગુણોથી સંપુક્ત સંવર્તિનેજ સાધુ કહે (માને)

નોંધ:—સાચો વિવેક, સાચી સમજ, ઉદ્વિષ્ણ તથા મનનો સંયમ અને સાચો તપશ્વર્ગ આ ચાર ગુણોનું સમન્વયપણું, અધિકપણું એજ સાધુતા આવી સાધુતાની ન્યાં સુવાસ હોય તેજ સાધુ.

[૫૦] દેવો, મનુષ્યો, કિંવા પશુઓનાં પારસ્પરિક યુદ્ધો કે દ્વંદ્વ થતાં હોય ત્યાં અમુક પક્ષનો જય થાઓ કિંવા થવો જોઈએ તેમજ અમુક પક્ષની હાર ન થાઓ અથવા અમુક પક્ષ હારવો જોઈએ એમ પણ જિજ્ઞુ ન બોલો.

નોંધ:—આ પ્રમાણે બોલવાથી તેઓમાંના એક પક્ષના દ્વંદ્વમાં આપાત પડેલવાનો સંભવ છે.

[૫૧] “ વાધુ, વૃદ્ધિ, હડી કે ઉની હવા, ઉપદ્રવનું સમન, સુકાળ તથા દૈવિક ઉપસર્ગની આંતિ છત્વાદિ ક્યારે થશે અથવા આમ થાઓ

કે ન ચાઓ ” એવું એવું મયમધર્મને દૂષિત કરે તેવું બવિધ્ય ;
કશું બિશ્વ ન બોલે તેમજ તેવી રીતે વર્તે પણ નહિ.

નોંધ:—એમ કરવાથી ઈતરજનોને દુઃખ થવાનો સંભવ છે. તે
દુઃખના નિમિત્તભૂત સાધુજને ન થવું ઘટે.

[૫૨] તેમજ વાદળ, આકાશ કે (રાગ જોવા) માનવને આ દેવ છે
એવું કહે નહિ. પરંતુ મેધને દેખીને કહે કે આ મેધ ચડેલ છે,
જાએ ધેરાઈ રહ્યો છે અથવા જળ આપનાર છે કિંવા વરસે છે.
એવું એવું અદૂષિત વચન બોલે

નોંધ:—તે કાળમાં વાદળ, આકાશ કે બ્રહ્મણ્યવર્મને સામાન્ય જન-
સમૂહ દેવ તરીકે માની તેમા અદ્વૈતતાનો આરોપ કરતો હતો. આવી
રીતે ખોટી અદ્વૈતતા માનવાથી વહેમ અને અકાર્મિક ઇત્યાદિ દોષોની
વૃદ્ધિ થાય આથી વ્યક્તિ કે વસ્તુપૂજનો જનસાધનના મહાપુરુષોએ વિરોધ
કરી શુદ્ધપૂજનું જ મહત્ત્વ બતાવ્યું છે.

[૫૩] તથા આકાશને અંતરિક્ષ અથવા શુભ (દેવની એક જાત) દેવાને,
જવા અપવાનો આ સુમર્ગ છે તેમ કહે અને ઋદ્ધિમાન કે
ભુદ્ધિમાન નરને જોઈને તે ઋદ્ધિસાળી કે ભુદ્ધિમાન છે તેવું જ કહે.

નોંધ:—કોઈની ખોટી પ્રશંસા કે ખોટી અદ્વૈતતા વ્યક્ત ન કરે.

[૫૪] તેમજ ક્રોધ લોભ, ભય કે હાસ્યને વશ થઈને પણ પાપકારી,
નિશ્ચયકારી કે અન્યની લાભણી દુભાય તેવી ભાષા સાધક હાસી
કે મજાકમાં પણ ન બોલે

[૫૫] આવી રીતે મુનિ વાક્યશુદ્ધિ, અને વાક્યની સુંદરતાને સમજીને
હમેશા દૂષિત વાણીથી દૂર રહે. આ વસ્તુનું જે વિવેકપૂર્વક ચિંતન
કરીને પરિમિત અને અદૂષિત વાક્ય બોલે તેમ સાધક સતપુ-
રુષોમાં પ્રસંશા (આદર) ને પામે છે.

નોંધ:—હું બાહ્ય છું તેવું પરિણામ શું આવશે ? એવું એવું ખૂબ
વિચારીને ન બોલે તેની વાણી સ્વચ્છતા અને સફળતાને આરાધે છે.

[૫૬] ભાષાના ગુણો તથા દોષોને જાણી, વિચારીને તેમાંની દુષ્ટ ભાષાનો દબેશ્યાં ત્યાગ કરનાર, છ કાવના ઓળખાં યથાર્થ મંયમ પાળનાર, સાધુજનમાં સદા ઉપયોગી ઠાની સાધક દબેશ્યાં દિતકારી અને મધુર ભાષા બોલે.

[૫૭] અને આ પ્રમાણે દ્વિપિત અને અદ્વિપિત વાક્યની કસોટી કરીને બોલનાર, બધી ઇન્દ્રિયોને મંયમમાં રાખનાર, સમાધિવંત, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભથી રહિત તથા તેવો અનાસક્ત બિંદુ, (નવાં પાપકર્મોને મંયમદ્વારા, રોકી) પૂર્વનાં સંચિત પાપકર્મરૂપી, મૂળને પથ દૂર કરે,છે તથા આત્મિક અને પરત્ત્વિકની આરુધિના સાધ્ય કરી લે,છે.

નોંધ:—આલોકમાં પોતાના સુંદર સંયમથી, સત્પુરુષોમાં, માન્ય, બને છે અને પોતાના આદર્શ ત્યાગ તથા તપશ્ચર્યાના પ્રભાવે પરલોકમાં ઉત્તમ પ્રમાણની દેવલોનિને હાથપા સિદ્ધિમતિને પ્રાપ્ત કરે છે.

આવશ્યક્તા વિના ન બોલવું, બોલવું પડેત્યારે ગળીને બોલવું. અસત્ય ન બોલવું, સત્ય બોલવું પણ તે સત્ય કડોર અને બીજાની લાજહી ન હુકાય તેવું હોવું જોઈએ. પોતાના પ્રત્યેક વ્યવહારમાં પણ આત્મ કે પછી તે વચનથી પરને પીડા ન થાય તેવો વિવેક જાળવી વ્યવહારિક સંભાવણ કરવું.

આ વાક્યશુદ્ધિની વસ્તુ એટલી મમણુ બિંદુઓને અમત્યની છે તેટલીજ અથવા તેથી પણ વધુ મૃદુર્ય સાધકને પણ જરૂરની છે. કારણ કે વાણીની શુદ્ધિ પર કિંવાની શુદ્ધિનો. બહુ આધાર છે એટલુંજ નહિ પણ ક્રોધાદિ, પદરિપુષ્પો પર કાચુ લાવવા સારુપણ, મૃદુ, સ્વદ્ય, સત્ય અને સ્પષ્ટ વાણીની જરૂર છે.

એમ કહું છું:—

: એ, પ્રમાણે, સુવાક્યશુદ્ધિ નામનું સાતમું અધ્યયન, સમાપ્ત થયું.

આચારપ્રશિધિ

(સદાચારનો ભંડાર-સંગ્રહ)

૮

સદ્ગુણોને સૌ ઠોઈ ધમ્મે છે. સૌને સજ્જન થવું ગમે છે, પરંતુ સદ્ગુણોની શોધ કરી સાધના કરવાની તીવ્ર ધમ્મ્યા, તીવ્ર તમન્ના બહુ વિરલ જનોમાંજ સાંપડે છે.

સદ્ગુણોનો માર્ગ સહેલો નથી તેમ સુપ્રાપ્ય પણ નથી. સદ્ગુણોનો માર્ગ તો દુર્લભ તેમજ દુઃશક્ય છે.

માનસિક વૃત્તિના દુરાચરો, હઠાચરો અને માન્યતાઓને બદલવી; તેને મન, વાણી અને કાયાનો સંયમ કરી ત્યાગમાર્ગ જેવા વિકટ પથે વાળી દેવી તે કાર્ય મૃત્યુદાર પહોંચેલા માનવીના સંકટ કરતાં પણ આકર્ષક સંકટ છે.

તે સદ્વર્તનની આરાધના કરનારને શક્તિ હોવા છતાં પણ પળે પળે ક્ષમા રાખવી પડે છે. જ્ઞાન, બળ, અધિકાર અને ઉચ્ચ ગુણો હોવા છતાં સામાન્ય જનો પ્રત્યે પણ સમાનતા અને નમ્રતા ધારવો પડે છે. વૈરીને વક્તવ્ય ગળવવાં પડે છે. અન્યના દુર્ગુણોની ઉપેક્ષા કરવી પડે છે. સેંકડો સેવકો હાજર હોવા છતાં સ્વાવર્જ્યી અને સંયમી બનવું પડે છે. સેંકડો પ્રવ્રોબનોના સરળ રેખાતા માર્ગ પર મીટ ન માંદતાં ત્યાગની સાંકડી અને ગદન ઠેડોમાં ગમન કરવું પડે છે.

આ બધું સ્નેહ લય્યાં હૃદયે અને ઉછરતે સદન કરી ઉત્પાદ-
પૂર્વક આગળ વધ્યે જાય તે સદગુણોનો મંથન માથવી શકે છે,
પથાવી શકે છે અને તેનું સત્ત્વ ચૂસી શકે છે

આવા મદાચારી માધુને કયાં કયાં અને કેવી રીતે જન્યત
રહેવાનું હોય છે તે માનસિક, કાયિક અને વાચિક એમ મંથનના
ત્રણે અંગોની ભિન્નભિન્ન દષ્ટિબિંદુઓથી આપેલી સંગ્રહ વિચારણા
આ અધ્યયનમાં આપેલી છે કે જે માધકના જીવન માટે અમૃત-
સમાન પ્રાણ પૂરે છે.

ગુરુદેવ બોલ્યા:—

- [૧] સદાચારના ભંડારરૂપ માધુતાને પામીને ભિન્નુઓએ શુ કરવું જોઈએ
તે હું આપને ક્રમપૂર્વક કહીશ હે ભિક્ષુઓ ! તમે મને સાંભળો.
[૨] પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, ક્ષીણુ ધાસ, વનસ્પતિ, વૃક્ષો અને
બીજ તથા જે હાલતા આવતા પ્રાણીઓ છે તે બધા જીવો છે
એમ મહર્ષિ (સર્વસ પ્રભુ)એ કહ્યું છે.

નોંધ —આ વિશ્વમા ધણા તો એવા સૂક્ષ્મ જીવજતુઓ હોય છે કે
જે આખથી દેખાતા નથી છતાં વૃક્ષ, હાનિ, લામણી છત્યાદિ પરથી જણી
શકાય છે કે એ જીવો છે હમણાં વૈજ્ઞાનિક શોધથી વનસ્પતિમા પશુ મોટા
પ્રાણીઓ જેવીજ સુખ, દુઃખ, વિરહ, રોગ, પ્રેમ ઇત્યાદિની લાગણીઓ
છે તેવું સિદ્ધ થયું છે સૌ જીવો પછી તે નાના હો કે મોટા, જીવવા ઇચ્છે
છે. સૌને સુખ પ્રિય છે. માટે સુખના ઇચ્છકે તેનું રક્ષણ કરી તેને સુખ
વહોયે તેમ સાવધાનીથી રહેવું અને વર્તવું જોઈએ

- [૩] તે જીવો પ્રત્યે હમેશા અદ્વિસક વૃત્તિથી રહેવું જોઈએ જે મન,
વાણી અને કાયા (કર્મ)થી અદ્વિમક રહે છે તે સાધક તે પ્રમાણે
કરવાથી આદર્શ મેળવી જાતે છે.

નોંધ —જેમ ઉપયોગિતાઓ (નિરિયાતો) ઘટે તેમ દ્વિસા ઘટે અને
જેમ જેમ દ્વિસા ઘટે તેમ તેમ અનુક્રમ જન્યત થાય. આથી સાચો

સંયમીન સાચો અહિંસક કે અનુકંપક કહેવડાવવાને લાયક બની શકે છે. જે અસંયમી હોય તે અવશ્ય ઓઠાવતા પ્રમાણમાં હિંસક હોયજ. પછી તે હિંસા સ્થૂળ જીવોની હો કે સૂક્ષ્મ જીવોની હો, પ્રત્યક્ષ હો કે પરોક્ષ હો, પોતે કરેનો હો કે બીજા પાસે કરાવતો હોય તેમા તે નવરૂપે અનવરૂપે અવશ્ય ભાગીદાર બનતો હોય છે. પછી બધે તે કર્મથી હિંસક હો કે મનથી હિંસક હો પણ તે સાચ અહિંસક તો ન જ હોઈ શકે.

[૪] (હવે ક્રમપૂર્વકે પ્રત્યેક જીવોની અહિંસા જૈન ભિક્ષુઓએ કેમ પાળવી તે બતાવે છે:—) સમાધિવંન સંયમી પૃથ્વી, ભીત, સચિત શિલા કે પૃથ્વીનું ઢેપું પણ પોને ભાંગે નહિ કે ખોતરે નહિ, બીજા પાસે ભંગાવે કે ખોતરાવે નહિ. તેમજ બીજો કાષ્ઠ તેવી સજીવ પૃથ્વીને ભાંગેનો કે ખોતરતો હોય તો અનુમોદન આપે નહિ. આ પ્રમાણે ત્રણ કરણથી તથા મન, વચન અને કાયા એમ ત્રણ યોગથી સંયમી હિંમા ન કરે.

[૫] તેમજ સજીવ પૃથ્વીપર કે સજીવ ધૂળથી ખરડાયેલા આસનપર બેસે પણ નહિ. પરંતુ જો આવશ્યકતા હોય તો જેની માલિકીની તે વસ્તુ હોય તેની આજ્ઞા માગી લીધા બાદ તેનું પ્રમાર્જન કરીને પછીજ તે પર બેસે.

નોંધ:—પ્રમાર્જન કરવાનું પ્રયોજન એ છે કે તેમ કરવાથી સજીવ ધૂળ બાજુ પર થઈ જાય અને તેથી સૂક્ષ્મ જીવોનું પણ સંરક્ષણ થયે આ ક્રિયા માટે જૈનભિક્ષુઓ રજેહરણ નામનું ઉપકરણ (સંયમનું સાધન) હાથમાં પોતાની પાસે રાખે છે.

[૬] મંયમી ભિક્ષુ ઠંડુ પાણી, કરાનું પાણી કે સચિત ખરફનું પાણી ન સેવે (અર્થાત્ ન પીએ) પરંતુ અગ્નિથી પૂર્ણ તપાવેલું તથા ધોવણુંનું નિર્જીવ યથેલું પાણીજ મદ્ય કરે અને વાપરે.

નોંધ:—આમજ ચોથા અધ્યયનમાં કહેવાઈ ગયું છે કે પાણીમાં બીજું કાંઈ પણ સજીવ પડે તો તે નિર્જીવ યાચ આથી જોળ, આટો કે તેવી

ખીજ કોઈ વસ્તુ પડી હોય તો તે ઠંડુ પાણી પણ (અમુક કાળ વીત્યા પછી) અચેત (નિર્જીવ) બને છે. અને તેહું પાણી જો નિર્જીવ તેમજ શરીરસ્વાસ્થ્યને અનુકૂળ હોય તો સારું અમિતૃપ્ત ન હોય છતાં બિંદુ તેને ગ્રહણ કરી શકે છે.

[૭] ગંધમી મુનિ કદાચિત્ કારણવશાત્ પોતાનો દેહ સચેત પાણીથી બિંભયેશ્વ હોય તો તેને વસ્ત્રધો ન લૂછે કે હાથેથી ન મસજે. તેમજ સચેત પાણીના જીવોની દયા બાણીને તે બિંભયેશ્વ દેહને તે વખતે સ્પર્શ પણ ન કરે.

નોંધ:—મજ્જાકા દૂર કરવા જતાં કે અન્ય કારણથી બહાર જઈ આવતાં માર્ગમાં અકસ્માત વરસાદ પડવાથી કાયા બિંભય ત્યારે કેમ વર્તેલું તે માટે ઉપરની ધિના છે. અન્યથા વરસાદ પડતો હોય ત્યારે ઉપરના આવરણક કારણ સિવાય પોતાના સ્થાનની બહાર નીકળવાની જૈન-સાજ મુનિશ્રીને મના કરે છે.

[૮] મુનિ બળતા અંગારા, અગ્નિ, અમિના કણો કે બળતા કાષ્ટને સળગાવે નહિ, હલાવે નહિ તેમ કારે પણ નહિ.

[૯] વળી તાડના વૉજણાથી, પંખાથી, ઝાડની ડાળે કરીને કિંવા ખીજ કોઈ વસ્ત્ર ઇત્યાદિ વસ્તુઓને હલાવીને પોતાના શરીરને વાયુ ન નાખે તેમજ ખીજ આહારાદિ વસ્તુને ઠંડી કરવા માટે પણ વાયુ ન નાખે.

[૧૦] સંયમી બિંદુ ધાસ, વૃક્ષ, કૃત્રિ કિંવા કોઈ પણ વનસ્પતિનાં મૂળિયાને ઊંદે (કાપે) નહિ તેમજ મિત્ર મિત્ર પ્રકારનાં ખીજે કે તેવી ખીજ કાચી વનસ્પતિઓ ખાવાનો મનથી પણ વિચાર ન કરે.

[૧૧] મુનિ વૃક્ષોની ખીયોખીય ઝાડીઓમાં ઉભો ન રહે તેમજ ખીજ, લીલી વનસ્પતિ, પાણી, બિલાડીના ટોપ જેવી વનસ્પતિ તથા લીલ કે કૃત્ર પર બેસે પણ નહિ.

[૧૨] સર્વ પ્રાણીઓની દિસાથી વિરામ પામેલો બિંદુ મન, વાણી કિંવા કર્મથી ત્રસ (હાસતા ચાલતા) જીવોની પણ દિસા ન કરે.

પરંતુ આ વિશ્વમાં (નાના મોટા જીવોના) જીવનની કેવી વિચિત્રતા (ભિન્નભિન્નતા) છે તેને વિવેકપૂર્વક જોઈને મંયમંય વર્તન રાખે.

નોંધ:—પણી વખત સૂક્ષ્મ જીવોની દયા પાળનાર મોટા જીવોની ઘામણી ન હોવાથી તેવી કષ્ટ વસ્તુને ભૂલી નથી જાય. તેથી અહીં મન અને વાણીથી પણ ત્રસ જીવોની લાગણી ન દુભવવી એવો આર આપ્યો છે.

[૧૩] (હવે બિલકુલ સૂક્ષ્મ જીવોની દયા માટે કહે છે કે:—) પ્રત્યેક જીવો પ્રત્યે દયા ધરાવનાર સંયમી ભિક્ષુ આ (કહેવાતા) આઠ (પ્રકારના) સૂક્ષ્મ જીવોને વિવેકપૂર્વક સમજીને તથા તેને જોઈને પછીજ ત્યાં જાય, ઉભો રહે અથવા સૂએ.

[૧૪] તે આઠ પ્રકારના કયા સૂક્ષ્મ જીવો છે? એમ જ્યારે સંયમી ભિક્ષુઓ પ્રશ્ન કરે ત્યારે વિચક્ષુ અને મેધાવી શુરુ આ પ્રમાણે કહે છે.

[૧૫] (૧) સ્નેહ સૂક્ષ્મ—ઓસ ધુંવર કે તેવું સૂક્ષ્મ પાણી, (૨) પુષ્પ સૂક્ષ્મ—ધણા બારિક ફૂલો (૩) પ્રાણી સૂક્ષ્મ—સૂક્ષ્મ કુચવા જેવા જંતુઓ, (૪) ઉર્તિગ સૂક્ષ્મ—કીડી નગરાનાં દરે, (૫) પતક સૂક્ષ્મ—લીલકૂલ, (૬) બીજ સૂક્ષ્મ—બીજો (૭) દરિત સૂક્ષ્મ—લીલા અંકુરાઓ અને (૮) અંડ સૂક્ષ્મ કીડી, માખી વગેરેનાં સૂક્ષ્મ ધંડાઓ.

[૧૬] બધી ઈંદ્રિયોને નિયમમાં રાખનાર મંયમી ભિક્ષુ ઉપરનાં આઠ સૂક્ષ્મ પ્રાણીઓને જાણીને તે ન દ્રષ્ટ્વાય તેમ સર્વભાવથી ઉપયોગપૂર્વક વર્તે.

[૧૭] મંયમી ભિક્ષુ નિત્ય ઉપયોગપૂર્વક (સ્વસ્થ ચિત્ત રાખી એકાગ્રતા પૂર્વક) પાત્ર, કંબલ, અપ્યારથાન, ઉચ્ચાર ભૂમિ, પધારી અથવા આસનનું પ્રતિલેખન કરે.

નોંધ:—ચક્ષુથી કોઈ જંતુ છે કે કેમ તે જોઈ લેવું અને જીવજંતુઓ હોય તો તેને એક બાજુ ધક્કા ન પહોંચે તેવી રીતે મૂકવા તેવી ક્રિયાને

પ્રતિષ્ઠાન વિધિ કહેવાય છે તે કથી રીતે થાય છે તે વિસ્તારપૂર્વક જોવા માટે જુઓ. ઉત્તરમધ્યમન સૂત્ર. અધ્યયન ૨૬ મું.

[૧૮] સંવમી ભિક્ષુ મગ્ગ, મૂત્ર, બળખો, નાકનો મેલ કે ઘરીરનો મેલ નાખવાનો હોય તો તે પણ જીવરદિત સ્થાન જોઈને જ નાખે.
નોંધા:—જે સ્થળે મળ વગેરેનું વિસર્જન કરવાનું હોય છે. તે સ્થાનને ઉચ્ચાર જૂમિ કહેવાય છે. તે સ્થાન પણ વિશુદ્ધ તથા જીવરદિત છે કે કેમ તે જોઈ લીધા પછીજ ત્યાં મળશુદ્ધિ કરવી ધટે. આથી શુદ્ધિની શુદ્ધસ્થાવનમાં પણ ખૂબ આવશ્યકતા હોય છે.

[૧૯] ભોજન કે પાણી માટે શુદ્ધસ્થાના ઘરમાં ગયેલો ભિક્ષુ પત્ના (સાવધાની) પૂર્વક ઉભો રહે અને મર્યાદાપૂર્વક ખોલે. પરંતુ ત્યાં રહેલા પદાર્થો તરફ (કિંવા રૂપવતી સ્ત્રીઓ તરફ પોતાનું મન) પ્રેરે (લક્ષ્યાવે) નહિ.

[૨૦] (શુદ્ધસ્થાને ઘેર ભિક્ષાર્થે જતાં) ભિક્ષુ ધણું પોતાના કાનેથી સારું નગમું સાંભળે છે તથા આંખોથી સારું જુરું જુએ છે. પરંતુ બધું જોયેલું કે સાંભળેલું બીજાને કહેવું તે તેને માટે યોગ્ય નથી.

[૨૧] સારું નગમું જે સાંભળેલું કે જોયેલું કહેવાથી બીજાને ઈર્ષા પડે એ કે લાગણી દુભાય તેવું ભિક્ષુ કદી ન બોલે. તેમજ કાઈપણ પ્રકારે શુદ્ધસ્થાને જાજે (સાધુને ન જાજે) તેવો બ્યવહાર પણ ન આચરે.

નોંધા:—શુદ્ધસ્થાને જાજે તેવો એટલે કે સંનમધર્મને બાધિત બ્યવહાર સાધુ ન કરે.

[૨૨] કાઈના પૂછવાથી કે અણપૂછ્યે કદી પણ ભિક્ષુ ભિક્ષાના મન-ધર્મા આ રસાળ છે કિંવા રસહીન છે, આ ગામ સારું છે કિંવા ખરાબ છે અથવા આ દાતાએ આપ્યું અને ફલાણાએ ન આપ્યું વગેરે વગેરે કશું પણ ન બોલે.

[૨૩] ભિક્ષુ ભોજનમાં આસક્ત ન થાય અને ગરીબ કે તવંગર બનને ઘેર સમાનભાવથી ગોચરી (ભિક્ષાર્થે) જઈ દાતાના અવગુણો

ન બોલતાં મૌનપણે જે કંઈ મળે તેમાં સંતોષ માને. પરંતુ પોતાના નિમિત્તે ખરીદેલી, કરેલી કે લવાયેલી હોય તેવી તથા સચેત ભિક્ષા કદી ન લે.

[૨૪] સંયમી પુરુષ કદી (રાત્રિવાસ) થોડા પણ આદારનો સંયમ ન કરે અને પ્રત્યેક જીવોની રક્ષા કરનાર તે સાધક નિઃસ્વાર્થ તથા (અપ્રતિગ્રહતાથી) અનાસક્ત બાવે સંયમી જીવનને વહન કરે.

[૨૫] કંઈપણનો પાલક, અધ્યપ ઇચ્છાવાળો અને મંત્રોથી જીવન ગાળનાર સંતુષ્ટ સાધક જિનેશ્વરોના સૌમ્ય અને વિશ્વવલ્લભ શાસનને (સાંભળીને) પ્રાપ્ત કરીને કદી પણ આસુરત્વ (ક્રોધ) ન કરે.

નોંધ:—સંયમ, સંતોષ અને ઈચ્છાનો નિરોધ એ ત્રણ વસ્તુઓનો જેમાં વિકાસ તે જૈન. આવો સાધક જિનશાસનને પામીને પ્રસંગ પડ્યે, પણ ક્રોધ ન કરે. કારણ કે ક્રોધ કરવાથી જૈનત્વ હણાય છે અને આસુરત્વ (આસુરીભાવ) ઉત્પન્ન થાય છે. આસુરી પ્રકૃતિને હણી દેવી પ્રકૃતિઓને આરાધવી તે એક ધર્મમવલ્લુનું કૃત્ય છે.

[૨૬] સાંભળતાં કાનને સુખ ઉત્પન્ન કરે તેવા (મનોહર) શબ્દો (સાંભળીને તે) તરફ રાગવૃત્તિ ન ધરે કિંવા ભયંકર કે કઠોર સ્પર્શ થયેથી તે તરફ દ્વેષ ન ધારણ કરે. પરંતુ મમતાવથી તેને દેહદારા સહન કરે.

નોંધ:—રાગના રુપાનોમાં રાગ અને દ્વેષના નિમિત્તોમાં દ્વેષ ધવો તે તો જીવાત્માને માટે પ્રકૃતિસિદ્ધ વસ્તુ છે. માટેજ તે જન્મેમાં સમાનવૃત્તિ, જાળવી શકે તેજ અમણ અથવા તેવી વૃત્તિનો ઉપાસક તેજ જૈનસાધક અણાય.

[૨૭] ભિક્ષુમાધિક જૂખ, પિપાસા (તૃષ્ણા), ઠંડી, ગરમી, દહાડી ચપ્પા, અપ્રેમ ઉત્પન્ન કરે તેવો પ્રમંગ, સિદ્ધ ઇત્યાદિ પશુ કિંવા માનવ તરફનો ભયપ્રસંગ ઇત્યાદિ જે કંઈ પરિપક્વો (આકર્ષિતક આવી

પહેલાં ગંઠો) ઉત્પન્ન થાય તેને પ્રમુખ ચિત્તથી સહન કરે. કારણ કે દેહનું દુઃખ તે તો મહાસુખનું નિમિત્ત છે.

નોંધ:—દેહનું દુઃખ એટલે ઉદ્વિગ્ધાનો સયમ. જો કે ઉદ્વિગ્ધાનો અસયમ એ બાહ્ય દૃષ્ટિએ દેખતાં સુખરૂપ લાગે છે. પરંતુ પરિણામે એકાંત દુઃખનું જ કારણ છે. ત્યારે સયમ એ પ્રથમ ઉદ્વિગ્ધાના અધ્યાસથી દુઃખરૂપ લાગે છે. પરંતુ પરિણામે એકાંત સુખનું જ કારણ છે. સયમી પુરુષ શુદ્ધ હોય તો પણ સયમદ્વારા સંતોષ અને અદ્વિસાના સદ્ગુણોને ઠેળવે છે અને સુખી થાય છે.

[૨૮] સંયમી સૂર્યાસ્ત થયા પછી અને સૂર્ય ઉગતા પહેલાં કોઇ પણ પ્રકારના આહારની મનથી પણ ઇચ્છા ન કરે.

નોંધ:—રાત્રિભોજનનો નિષેધ બૌદ્ધ અને પ્રાચીન વેદધર્મમાં પણ છે. રાત્રિભોજન શારીરિક નિયમ (વૈદિક દૃષ્ટિ)થી પણ વર્ત્ય છે.

[૨૯] સંયમી ગુરુસાથી શબ્દનો તણ્ણતણાટ ન કરે તેમજ અયપણ, (અપણતાથી રહિત), ભોજનમાં પરિમિત, અશ્વભાષી (ચોડું બોલનાર) અને ભોજન કરવામાં દાન્ત (દમિનેન્દ્રિય) બને. કદાચ દાતા અશ્વ આહાર આપે તો તે ચોડું મેળવીને તેની નિંદા ન કરે.

[૩૦] સાધુ કોઇ પણ વ્યક્તિનો તિરસ્કાર ન કરે અને પોતાની આત્મ-પ્રશંસા પણ કદી ન કરે. તેમજ શાસ્ત્રગ્રાન્થ અથવા અન્ય વસ્તુને મેળવીને, તપશ્વર્યા કરીને ઉચ્ચ જ્ઞાતિ કે ઉત્તમ સ્થિતિ મેળવીને તે માટે અભિમાન ન લાવે.

[૩૧] જાણ્યે કે અજાણ્યે અધાર્મિક ક્રિયા (ધર્મિષ્ઠ સાધકને ને જાણે તેવું વર્તન) થઇ ગઇ હોય તો તે કરીને તેને ન છુપાવતાં પ્રાયશ્ચિત દ્વારા પોતાના આત્માને તુરંતજ તે પાપથી મુક્ત કરે અને (ખીજવાર તે ન થાય તે માટે સાવધાન રહે) અર્થાત્ ખીજ પાર તેવું ન આવ્યે.

નોંધ:—સાધક માત્ર જૂલને પાત્ર છે. પછી તે શુદ્ધસ્ય હો કે, ત્યાગી હો. પરંતુ તે નાની કે મોટી જૂલ યથા પછી તુરત જ તેનું પ્રાયશ્ચિત કરી લેવું જોઈએ. તેવી જૂલ ફરીથી ન થવા માટે તેજ પ્રાયશ્ચિતની પાછી કસોટી છે. વારંવાર પ્રાયશ્ચિત લેવા છતાં જૂલ થઈ જતી હોય તો તે ખતો સાચું પ્રાયશ્ચિત નથી. અથવા તો પ્રાયશ્ચિત તે જૂલને માટે યોગ્ય નથી કે યોગ્ય છે તેમ સમજવું.

[૩૨] જિતેન્દ્રિય, અનામકન અને શુદ્ધ અંતઃકરણવાળો સાધક જૂલથી અનાચાર (અયોગ્ય કાર્ય) સેવાઈ ગયો હોય તો તેને છૂપાવી ન ગમે પરંતુ હિતૈષી ગુરુજનની સમક્ષ તેને પ્રકટ કરી તેનું પ્રાયશ્ચિત લઈ મેં અને હમેશા શુદ્ધ (નિષ્પાપી) થતો રહે.

[૩૩] વળી પોતાના આચાર્ય (ગુરુદેવ) મહાત્માનું વચન સ્વીકારે અને પછી કાર્યથી પૂર્ણ કરે.

નોંધ:—આ શ્લોકમા વિનયિતા બતાવી છે. ધણી સાધકો મહાપુરુષોની શિક્ષા વચનથી સ્વીકારે છે. પરંતુ વર્તનમા જો તે શિક્ષા ન હોય તો થપાઈ લાભ થતો નથી. માટેજ બાણી અને વર્ણન બંનેમા તે વસ્તુ લાવવી તેમ, કહ્યું છે.

[૩૪] (ભોગોનાં પ્રત્યક્ષ સુખો જો માટે ત્યાગવાં તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે:—) મનુષ્યજીવનનું આયુષ્ય બહુ પરિમિત (ટુંક) છે. અને પ્રાપ્ત થયેલું જીવન ક્ષણભંગુર છે માત્ર આત્મમંમિદ્ધિ (વિકાસ)નો માર્ગ જ નિત્ય છે. એમ સમજી સાધક ભોગોથી નિવૃત્ત થાય છે.

નોંધ:—જીવન અનિત્ય હોય તો ભોગોની અનિત્યતા તો સ્પષ્ટજ છે. આનંદતામા આનંદના ભિન્નતા નથી સાપડતા તેથી વતવજ સાધક આસક્તિથી સ્વયં વિરમી જાય છે.

[૩૫] માટે સત્યના શોધક સાધકે પોતાનું મનોબળ, શારીરિક શક્તિ, આરોગ્ય, શ્રદ્ધા, ક્ષેત્ર અને કાળ જોઈને યોગ્ય રીતે પોતાના આત્માને, ધર્મમાં, જોડી દેવો, ધટે.

નોંધ:—સિદ્ધાન્તુ દૂધ બલિષ્ઠ છે, અમૃત એ ઉત્તમ છે, પરંતુ પાત્ર તેને ઝીઝી શકે તેવું ન હોય તો તે દૂધ નકાર્યું જાય છે અને ઉલટું પાત્રને મુકશાન કરે છે. તેજ રીતે ત્યાગ, પ્રતિષ્ઠા, નિષ્ક્રમો એ બધું ઉત્તમ હોવા છતાં પાત્રની યોગ્યયોગ્યતાનો વિવેક ન કરાય તો તે ઉત્તમ વસ્તુઓ અને તેને મદદ કરનાર વ્યક્તિઓ પણ નિંદાને પાત્ર બની રહે છે. માટેજ દરેક કાર્ય કરતા પહેલાં ઉપયુક્ત પદાર્થોના વિચાર અને વિવેક જાળવવા માટે મહાપુરુષો દિશાસૂચન કરે છે.

[૩૬] (ધણા સાધકો પોતે શક્તિમાન અને સાધનસંપન્ન હોવા છતાં ધર્મરુચિ નથી ધરાવી શકતા તેને ઉદ્દેશીને મહાપુરુષો કહે છે કે:—જ્યાં સુધી જરા (વૃદ્ધાવસ્થા) આવી નથી, જ્યાંસુધી રોગનો ઉપદ્રવ થયો નથી, જ્યાંસુધી બધી ઇદ્રિયો તથા અંગ ક્ષીણ થયાં નથી ત્યાં સુધી મનુષ્યે અવશ્ય ધર્મને આચરવો જોઈએ.

નોંધ:—શરીર એ ધર્મનું પરમ સાધન છે. તે સ્વસ્થ હોય તોજ સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય, અહિંસા, સંયમ છત્યાદિ વસ્તુઓનું પાલન થાય. બાલપણમાં તે સાધન પરિપક્વ હોઈ નથી અને જરા અવસ્થામાં ક્ષીણ થવાનો બચ છે તેથી તરુણ અને યુવાન વયમાંજ ધર્મકૃત્યો કરવાં એ સમુચિત છે.

[૩૭] (ધર્મક્રિયાનું પ્રયોજન શું?) આત્મહિતનો ઇચ્છુક સાધક પાપની વૃદ્ધિ કરનારાં ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એમ ચાર પ્રકારના દોષોને શીઘ્ર વધી દે (તજ દે).

નોંધ:—ધર્મક્રિયાનું ફળ સીધું આત્મા સાથે પરિણમે ॥ એમ જૈન-શાસ્ત્રન માને છે એટલે ધર્મિક્રમી પરીક્ષા તેના બાહ્યચિહ્નોથી નહિ પણ ગુણોથી યાય ॥ અને જોઈએ અંશે દોષોનો વિલય તેટલીજ ગુણોની ઉન્નતિ થાય છે. તેથીજ સર્વદોષોના મૂળરૂપ આ ચાર કષાયોને અહોં વર્ણવી તેને દૂર કરવા એજ સાધકનું ધર્મકર્તવ્ય. એમ સમજવું છે.

[૩૮] ક્રોધ પ્રીતિનો નાશ કરે છે, માન વિનયનો નાશ કરે છે, માયા મિત્રતાનો નાશ કરે છે અને લોભ તો સર્વગુણોનો નાશક છે.

નોંધ:—પ્રેમ એ જીવનનું અમૃત છે. વિનય એ જીવનની રસિકતા છે. મિત્રભાવ એ જીવનનું મીઠું અવલંબન છે. અવલંબન, વિકાસ અને જીવન એ ત્રણે ગયા પછી તો ચેતન જડવત્ જની જાય છે. તેથીજ આ દુર્ગુણો પર ઓછાવતો વિનય મેળવવા માટે પ્રતિફલે સાવધાન રહેવું એજ સાધકનો ધર્મ અને મનુષ્ય જીવનનું પરમ કર્તવ્ય છે.

[૩૬] માટેજ સાધક ઉપશમ (ક્ષમા)થી ક્રોધને દલો, મૃદુતાથી અભિમાનને જીતે, સરળ સ્વભાવથી માયાનો અને સંતોષ દ્વારા લોભનો વિનય કરે.

નોંધ:—સહનશીલતા પોતાના અને પરના જન્મેના ક્રોધને દૂર કરી શકે છે. મૃદુતા અભિમાનને મગી જાય છે. સરળ સ્વભાવ હોય ત્યાં કષ્ટ ટકી શકવું નથી અને સંતોષ આવે તો લોભનો પણ વિનાશ થતો જાય છે. આથી સૌથી પરમ સ્થાન સંતોષનું છે. એક સ્પૃહા આવી કે ઉપરના ચારે દોષો ન હજીવ્યા છતાં થવાનાજ. અને સંતોષ જન્મેથી એટલે બધા દોષોનો કમરોઝ વિલય થતો જવાનો. સારાંચ કે અસંતોષ એજ દુર્ગુણોનું મૂળ અને પતનનું પ્રબળ નિમિત્ત છે.

[૪૦] (ક્રોધાદિ કષાયોથી હાનિ શી આવે તે જતાવે છે:—) ક્રોધ અને માનને વશ નહિ કરવાથી તથા માયા અને લોભને વધારવાથી આ ચારે કાળા કષાયો પુનર્જન્મરૂપ વૃક્ષોનાં મૂળોને સિંચન કર્યાં કરે છે.

નોંધ:—“કે દુઃસમૂલં મવ એવ છાયો” દુઃખનું મૂળ શું? તેનો પ્રત્યુત્તર મળે છે કે સંસાર અને સંસાર એટલે જન્મમરણનું ચક્ર. સારાંચ કે દુઃખના હેતુભૂત પુનર્જન્મોને નિવારવા એજ જીવનનો હેતુ છે. તો તેને વધારનારા કષાયોને છત્વા વિના સંસારથી મુક્તિ શી રીતે સંભવે?

[૪૧] હવે ભિક્ષુસાધકના વિશિષ્ટ નિયમો જતાવે છે:—) પોતા કરતાં અધિક ઉત્તમ ચારિત્રવાળા એટલે કે ચારિત્રવૃદ્ધ અથવા જ્ઞાન-વૃદ્ધ એવા ગુરુજનો પ્રત્યે વિનય જળવે. પોતાના ઉચ્ચ ચારિત્રને

.નિશ્ચય રાખે સંકટના સમયમાં પણ તે પોતાની ટકને તજે નહિ. તેમજ કાચખાની પેઠે અંગોપાંગ (છદ્વિવાદિ વર્ગ)ને ગોપત્રી તપ અને સંયમ તરફજ પોતાનો પુરુષાર્થ વાળે.

નોંધ:—વિનયિતા જીવવવાથી તે તે વિશિષ્ટ પુરુષોના ગુણોનો વારસો મળે છે. ઉચ્ચ ચારિત્રને ટકાવી રાખવાથી આત્મસાક્તિ અને સંકલ્પબળ ખૂબ વધે છે.

[૪૨] તેમજ તેવો સાધક નિદ્રાનો શોખ ન રાખે. હાંસીની વાતોનો ત્યાગ કરે, કોઈની છાની વાતોમાં રમ ન લે. પરંતુ તે હમેશાં (નિવૃત્તિના સમયે) અબ્યાસ તથા ચિંતનમાં રક્ત રહે.

નોંધ:—અધિક નિદ્રાનો આશય લેનાર સાધક આજમુ, ધઈ નય છે. નિદ્રાનો હેતુ માત્ર શ્રમને નિવારવાનોજ છે પરંતુ, તેજ જો શોખની વસ્તુ થઈ પડે, તો સંયમમાં હાનિ ઉપજાવે છે.

હાંસી મનકની ટેવ પોતાને અને પરને ઉભયને દુઃખ-ઉત્પન્ન કરાવે છે. છાની વાતો સાંભળવાથી નિદ્રા, દુષ્ટભાવ અને પાપિષ્ઠ પ્રકૃતિ બને છે માટે અતિ નિદ્રા, હાંસી અને કોઈની ગુપ્ત વાતો સાંભળવાની ટેવ સાધક સાધકે ઊઠી દેવી ધટે.

[૪૩] (સ્વાધ્યાયમાં કદાચ મન ન ચોટિ ત્યારે શું કરવું તે કહે છે:—) આજમને સર્વથા ત્યાગી તથા મન, વચન અને કાયા એ ત્રણેની (એકાગ્રતા) એકવાંકયતા કરી તે યોગને નિશ્ચયરૂપે (દશ પ્રકારના) શ્રમલુપ્તર્થમાં સ્થાપે. શ્રમલુપ્તર્થમાં સર્વથા યુક્ત રહેશે યોગી પરમ અર્થને પામે છે.

નોંધ:—સદ્વિજ્ઞતા, નિર્લોભતા (સંતોષ), સ્વચ્છતા, કામજતા, નિરશિ-માનિતા સત્ય, સંયમ, જીહ્વાચર્ચ, ત્યાગ અને તપ આ દશ પ્રકારના સંયમી, ધર્મો છે. સાધુએને, તેમાંનો જે સમયે જેની કસોટીનો પ્રસંગ આવે તે સમયે તેમાં સતત અડાલ રહે. આ ધર્મોજ સાચા શ્રવણધર્મો છે અને તે ધર્મોથીજ પરમાર્થ (બ્રહ્મસ્થિતિ) પમાય છે.

[૪૪] આલોક તથા પરલોક બન્નેમાં દિત થાય અને જેનાથી સદ્ગતિ પ્રાપ્ત થાય તેવા બહુશ્રુત જ્ઞાની પુરુષની સાધક ઉપાસના કરવી ઘટે અને (તેમના સત્સંગથી) પોતાની ચંકાનું સમાધાન કરી અર્થનો નિશ્ચય કરી લેવો જોઈએ.

નોંધ:—આલોકમાં જ્ઞાનદાન મળવાથી દિત થાય અને તે જ્ઞાનના પ્રભાવે હૃત્તમ ચારિત્રનું ઘડતર થાય તેથી પરલોકના પણ ઉપકારક શુભ દિતકારી ગણાય કારણકે તેવા જ્ઞાની પુરુષના નિમિત્તથીજ અત્કરણની અશુદ્ધિનીકળી વિશુદ્ધિ થાય છે કે જે વિશુદ્ધિદ્વારા આત્મસાક્ષાત્કાર થઈ શકે. આત્મસાક્ષાત્કાર એજ છવોનું અસીદ છે. અને આવી પવિત્રતાથી પ્રાપ્ત થયેલી દિવ્યમતિ કિંવા હૃત્તમજતિ પણ વડુને વધુ તે સાધકને આત્મ-વિકાસના પંથેજ લઈ જાય છે.

[૪૫+૪૬] (એ જ્ઞાની શુભ સમીપે કેવી રીતે બેસવું? તે સંબંધમાં હવે કાયાવિનય કહે છે:—) જિતેન્દ્રિય યુનિ પોતાના હાથ, પગ અને શરીરને યથાવસ્થિત (વિનયપૂર્વક) રાખીને તથા પોતાની ચપળ હૃદયોને ગોપવીને ગુરુજનોની બહુ પાસે અડો-અડ ન બેસે તેમજ શુભના સાથળને અડીને પણ ન બેમે. પરંતુ મધ્યમ રીતે વિનય તથા વિવેક જાળવીને શુભજનો પાસે બેમે.

નોંધ:—જે આસને બેસવાથી શુભને કે હૃત્તમજનોને વિદ્યત થાય કે પોતાનો અવિનય જણાય તેવા આસને ન બેસવું ઘટે.

[૪૭] (હવે વચનવિનય બતાવે છે:—) મંયમી સાધક અણુપૂછ્યો કદી ન બોલે તેમજ કોઈ બોલતું હોય તે પૂર્ણ ન બોલી રહે તે પટેલાં વચ્ચે પણ ન બોલે. થીક પાછળ કાઠની નિંદા ન કરે. તેમજ માયા (કપટ) અને અસત્ય એ બન્ને ઝેરને સર્વથા તજ દે.

[૪૮] વળી જે ભાષા બોલવાથી જીજ્ઞાસે અસ્થિમા ઉત્પન્ન થાય, જે વાણી બોલવાથી અન્યજન શીઘ્ર કુપિત થાય તથા જે વાણીથી કાર્ષનું અદિત થાય તેવી ભાષાને સર્વથા ન બોલે.

[૪૯] પણ આત્માર્થો માધક જે વસ્તુ જોઈ હોય તેનેજ પરિમિત અને સંદેહ રહિત, પૂર્ણ, સ્પષ્ટ અને અનુભવયુક્ત વાણીમાં બોલે તેવી વાણી પણ વાચાળપણથી અને અન્યને ખેદ થાય તેવા ભાવથી રહિત હોવી જોઈએ.

[૫૦] શ્રામણ્ય (સાધુપણ)ના આચાર તથા જ્ઞાનને ધાગણ કરનાર અને દ્રષ્ટિવાદને ભણનાર એવા જ્ઞાતીમુનિ પણ વાણીમાં ઉચ્ચારણ કરવામાં ભૂલી જાય તે બનવા યોગ્ય છે. મારે તેવું અણીને સાધકમુનિ તેની હાંસી કે મસ્કરી ન કરે.

નોંધ:—આચારાંજ સૂત્રમાં અમણના આચારો જ તથા ભગવતીમ શ્રામણ્યનું ભવ્ય જ્ઞાન છે. તે બન્નેને તથા દ્રષ્ટિવાદ નામનું સૂત્ર કે જે હાલમ ઉપવ્રણ્ય નથી તે જૈનસૂત્રોમાં ઉપયોગી અને આવશ્યક ગણાય છે એવું મહાન જ્ઞાન, પામ્યા પછી પણ ઉચ્ચાર કે વાણીમાં સ્ખલના થવી સંભવિત છે. તે તેવે સમયે "આવા પણ ભૂલી ગયા" એમ કહી તેની હાંસી કે મસ્કરી મુનિ કહી કરે નહિ. કારણકે મનુષ્યમાત્ર ભૂલને પાત્ર છે તેમ જાણી નમ્રભાવથી તે ભૂલ સુધારવા મારે જ્ઞાતીજનને પ્રેમપૂર્વક પ્રાર્થના કરે. પણ તેમને માફ લાગે તેવું ન કરે.

[૫૧] નક્ષત્રનો વિચાર, જ્યોતિષ, સ્વપ્નસંજ્ઞાંધિ જ્ઞાન, વશીકરણ વિદ્યા, શુકન શાસ્ત્ર, મંત્રવિદ્યા કે વૈદ્યચિકિત્સા સંબંધી કદાચ પોતાને જ્ઞાન થયું હોય તો તે ગૃહસ્થજનોને ન કહે કારણ કે તેને કહેવાથી નાના પ્રકારે અનર્થ થવા સંભવ છે.

[૫૨] (હવે કયા સ્થાને મુનિજનોએ રહેવું તે સ્થાનનો નિર્દેશ કરે છે:—) ગૃહસ્થજનોને નિમિત્તે બનેલાં સ્થાન, શય્યા અને આસનને મુનિ ભોગવી (વાપરી) શકે. પરંતુ તેવું સ્થાન સ્ત્રી પશુથી રહિત (એકાંત) હોવું જોઈએ અને મૂત્રાદિ શરીરબાધ નિવારી સકાય તેવી ભૂમિકાની સાનુકૂળતા હોવી જોઈએ.

[૫૩] જો તે સ્થાનમાં સાધુજ એકાદી હોય (સાથેના સાધકો પાસે ન હોય) ત્યારે સ્ત્રીઓ સાથે વાર્તાલાપ કે કથા વાર્તા ન કરે અને

ગૃહસ્થનો પણ અતિ પરિચય ન કરે પણ સાધુજનોની સાથેજ પરિચય રાખે.

નોંધ:—એકાંતમાં એકાકી સ્ત્રી સાથે વાર્તાલાપ કરવાથી અન્યને શંકા ઉત્પન્ન થવાનો ભય છે. એકાકી ગૃહસ્થ સાથેના અતિ પરિચયથી પણ રાગબંધનનો સંભવ છે માટે લિલ્હુ સ્ત્રીઓ કે પુરુષો સાથે ઉપયોગ પુરતોજ ધર્મસંબંધ રાખે.

[૫૪] જેમ કુકડાનાં બચ્ચાંનિ હમેશાં મિત્રાડીથી ભય રહ્યો હોય છે તેજ પ્રમાણે બ્રહ્મચારીને સ્ત્રીના દેહથી ભય રહે છે.

નોંધ:—આ કથન ઉપરથી તો એકાંતવાચીજ નજારો. પરંતુ જાંડા-છથી તપાસતાં તેની વાસ્તવિકતાનો ખ્યાલ આવી જશે. સ્ત્રીશરીરનો ભય રાખવો એટલે સ્ત્રીપરિચય ન કરવો તેજ ભાવ છે. સ્ત્રીભક્તિ પ્રત્યે પુરુષને કે પુરુષભક્તિ પ્રત્યે સ્ત્રીને ધૂણા લાવવા માટેનું આ કથન નથી. તેમ અતડા રહેવા માટે પણ નથી. પરંતુ બ્રહ્મચર્યના સાધક કે સાધિકાને કેટલું જન્યૂત રહેલું જોઈએ તેની સાવધાની સૂચક આ કથન છે.

[૫૫] સાધક શૃંગારનાં ચિત્રવાળી દિવાલને (તે તે ચિત્રો પર ટકટકી લગાડીને) જુએ નહિ કિંવા તત્તમંજી ચિંતન કરે નહિ. તેમજ સુસન્નિજત સ્ત્રીને પણ તેના અભિનય તરફ દ્રષ્ટિ કરીને જોવાનો કે ચિંતવવાનો પ્રયત્ન કરે નહિ. કદાચ અકસ્માતથી દ્રષ્ટિ પડે! તો સૂર્યની જેમ તેનાથી પણ દુરંતજ દ્રષ્ટિને પાછી ખેંચી લે.

નોંધ:—સ્વાભાવિક રીતે સૂર્યપર દ્રષ્ટિ લાંબો વખત ટકી ચડતી નથી. તેજ રીતે બ્રહ્મચારીની દ્રષ્ટિ એવી સુમધુર રીતે કેળવાઈ જવી જોઈએ કે તેને ઈશદા પૂર્વક સ્ત્રીઓનાં રૂપ, લાવણ્ય, અભિનય ઇત્યાદિ જોવાનું મન ન યાય, અને ઈશદો ન હોવા છતાં જોવાય તો તે પરથી ચિંકારી લાવના તો જન્યૂત નજ થવી જોઈએ. તેજ રીતે સાંધી સ્ત્રીને પુરુષ પ્રત્યે પણ સમજ લેવું.

[૫૬] બ્રહ્મચારી સાધકે જેના હાથ અને પગ હેઠાં જાયેલા હોય, કાન અને નાકે કપાઈ ગયાં હોય કે વિકૃત થઈ ગયાં હોય તથા

પૂરાં સો વર્ષ થઈ ગયાં હોય તેવી વૃદ્ધ અને બેડોળ સ્ત્રીને પણ સંસર્ગ ત્યાગવો ઘટે.

નોંધ:—બ્રહ્મચર્ય પાળનાર વ્યક્તિએ પુરુષે સ્ત્રી નેટે કિંવા સ્ત્રીએ પુરુષ નેટે સાથે રહેવાનું તો સર્વથા ઇચ્છીત દેવું ઘટે. એકાદ એ વિકારની વાસનાનું ઉત્તેજક નિમિત્ત છે. વિકારનો રાક્ષસ વય, વર્ણ કે સૈંદર્યનો વિચાર કરવા સારુ યોગી શકતો નથી કારણકે તે અવિવેકી, કુટિલ અને સર્વભક્ષી છે.

[૫૭] આત્મસ્વરૂપના શોધક માટે શોભા (શરીર સૈંદર્ય), સ્ત્રીનો સંસર્ગ અને રસવાળાં સ્વાદુ ખાણાંઓ એ તાલપુટ (બધંકર) જેવે જોવાં છે.

નોંધ:—રસનેદ્રિયનો જનનેન્દ્રિય સાથે ખૂબ માઠ સબંધ હોવાથી તેવાં તીર્થાં તમતમતાં કે અતિ રસાળાં મિષ્ટાન્ને ઉત્પાદિ ભોજનો વિદૂર્લભ હોય છે. શરીરસૈંદર્ય અને યાપદીપ તેમાં ઉત્તેજનો લાભ છે. પછી ત્રીજો સ્ત્રીનો માઠ સંસર્ગ યાચ એટલે આવી સ્થિતિમાં તો મહાસમર્થ મનરવી પુરુષોનું પણ પતન થવાનો સંભવ છે. જેમ જેવે પીધા છતાં અમર રહી શકાય એ અપવાદ જવલ્લેજ હોય તેજ રીતે આ ત્રણ વસ્તુઓનું સતત સેવન હોવા છતાં પતન ન થવું તે તો આશ્ચર્યક્રમ જેવી અશક્ય વસ્તુ છે.

[૫૮] સ્ત્રીઓનાં અંગપ્રત્યંગ, આકાર, મીઠાં વેણુ અને સૌમ્ય નિરીક્ષણો (કેટાણો) એ કામ, રાગ (મનોવિકાર)ને વધારવાનાજ નિમિત્તરૂપ છે. માટે સાણો સાધક તેનું ચિંતન ન કરે.

નોંધ:—વિષયભાવના કિંવા વિકારી દ્રષ્ટિથી સ્ત્રીનાં અંગપ્રત્યંગ જોવાં એ પણ મહાન ભયંકર હોય છે.

[૫૯] બધી પુદ્ગલ (જડ) વસ્તુઓનાં પરિણામને અનિત્ય સ્વભાવવાળાં જાણીને સાણો સાધક મનોમંત્ર વિષયોમાં (મેનંગમતી ભિન્નભિન્ન પ્રકારની વસ્તુઓમાં) આસક્તિ ન રાખે અને અમનોમંત્ર પદાર્થો પર દેખ પણ ન લાગે.

[૬૦] હમેશાં મુનિ પોદગલિકં (જડ) પદાર્થોના પરિણામનને યથાર્થરૂપે જાણીને, વૃષ્ટિ (લાલચ)થી રહિત થઇ તથા પોતાના આત્માને શાંત રાખીને સંયમધર્મમાં વિચરે.

નોંધ:—પદાર્થમાત્રનો પલટવાનો સ્વભાવ છે. જે આજે સુંદર દેખાય છે તેજ કાલે અસુંદર અને અસુંદર સુંદર બની જાય છે. પદાર્થમાત્રના આ બંને પાસાં તપાસી વિચાર કે પ્રયોજનમાં ન પડતાં સમભાવ પૂર્વક જ સાધુએ રહેવું.

[૬૧] ભિક્ષુ જે શ્રદ્ધા અને વૈરાગ્યભાવથી પોતાના ધરને છોડીને ઉત્તમ એવા ત્યાગની ભૂમિકાને પામ્યા છે તેજ શ્રદ્ધા અને દ્રઢ વૈરાગ્યથી મહાપુરુષોએ બતાવેલા ઉત્તમ ગુણોમાં રહી સંયમ-ધર્મનું પાલન કરે.

નોંધ:—ઉત્તમ ગુણોમાં મૂળ ગુણો તથા ઉત્તરગુણોનો સમાવેશ થાય છે. તેનું વિસ્તૃત વર્ણન જોવા માટે જુઓ:—દશવૈકલિક સૂત્ર અધ્યયન છઠું.

[૬૨] તેવો સાધુ હમેશાં સંયમયોગ, તપ અને સ્વાધ્યાયયોગનુંજ સતત અધિષ્ઠાન કરતો હોય છે અને તેવા જ્ઞાન, સંયમ અને તપશ્ચર્યાના પ્રભાવે સંપૂર્ણ શરૂઓથી સન્નિજત સેનાના ઉપરી (સેનાની જેમ પોતાનું અને પોતાના સૈન્યનું રક્ષણ કરે છે તેમ)ની માફક પોતાનો અને પરનો ઉદ્ધાર કરવા માટે શક્તિમાન બને છે.

નોંધ:—જે પોતાના દોષો દૂર કરી આત્મહિત સાધી શકે તેવી નથી તે કદી પણ લોકહિત સાધવાનો દાવો કરી શકે નહિ. કારણકે પોતાના દોષોને દૂર કરવાથીજ તેવા શુદ્ધ ચારિત્રીવળી અસર અન્ય પર થઇ શકે છે અને તેજ સમર્થ પુરુષ યથાર્થરૂપે લોકનું હિત કરી શકે છે.

અહીં સદ્વિદ્યા, સંયમ અને તપ એ સત્ત્વો છે, સાધક એ શૂરવીર છે, દોષો એ શત્રુઓ છે અને સદ્ગુણો એ પોતાની સેના છે. આવો શૂરવીર પુરુષ શત્રુઓને સંહારી પોતાનું અને સદ્ગુણોનું રક્ષણ કરી શકે છે.

[૬૩] સ્વાધ્યાય તથા સુધ્યાનમાં રક્ત, સ્વ અને પર જીવોના રક્ષક, તપશ્ચર્યામાં લીન તથા નિષ્પાપી તે સાધકનું પૂર્વકાલીન પાપકર્મ

પણ જોમ અગ્નિથી ચાંદીનો મેલ હણાય તેમ હણાઈ જાય છે.

[૬૪] પૂર્વકથિત (ક્ષમા દયાદિ) ગુણોને ધારણ કરનાર, સંકટોને સમભાવે સહન કરનાર શ્રુત વિદ્યાને ધારણ કરનાર, જિતેન્દ્રિય, મમત્વભાવથી રહિત તથા અપરિગ્રહી તેવો સાધુ કર્મરૂપી આવરણો દૂર થયા પછી આત્મજ્યોતિથી વાદળોના સમૂહથી અભ્યાસ સંપૂર્ણ ચંદ્રમાની પેઠે ઝળહળી ઉઠે છે. અર્થાત્ કર્મમળથી નિર્મળ થઈ આત્મસ્વરૂપમય બને છે.

નોંધ:—સતત ઉપયોગપૂર્વક જગૃત દયા, શુદ્ધસ્વજીવનને છાજતાં સૌ કાર્ષ કર્મોનો ત્યાગ; આસક્તિ, મદ, માયા, છળકપટ, લોભ અને કદાચક્રોનો ત્યાગ. એજ ત્યાગે જીવવું એ ત્યાગી જીવનનું પરમ ચેતનવંતું હૃદયભિદ્ધ છે. એ સાધનાના માર્ગમાં વિદ્યાનો દુરુપયોગ અને બળનો સંસર્ગ એ કાઠા જેવાં છે તેને નિર્મૂળ કરી સત્સંગ અને સદ્વિચાર સેવી સદ્વર્તન માટે ચાણો સાધક સદા અને સતત ઉદ્યમવંત રહે.

એમ કહું છું.

એ પ્રમાણે આચારપ્રશ્નિધિ નામનું આકર્ષુ અધ્યયન પૂર્ણ થયું.

વિનયસમાધિ

૯

પહેલો ઉદ્દેશક

વિનય એટલે વિશિષ્ટ નીતિ-વિશિષ્ટ કર્તવ્ય.

સાધક જીવનનાં બે પ્રકારનાં કર્તવ્યો પૈકી સામાન્ય કરતાં વિશિષ્ટ કર્તવ્ય તરફ તેનું વિશેષ લક્ષ્ય હોવું જોઈએ, કારણકે સામાન્ય કર્તવ્ય ઘૌણ છે. વિશિષ્ટ કર્તવ્ય એ મુખ્ય છે. મુખ્ય ધર્મના પોષણ માટેજ સામાન્ય કર્તવ્યોની યોજના ઉપયોગી છે. જો વિશિષ્ટ કર્તવ્ય હજારું હોય તો સામાન્ય કર્તવ્યની રક્ષા એ નિષ્પ્રાણ દેહની રક્ષા જેવી નિર્માલ્ય છે.

ગૃહસ્થનાં વિશિષ્ટ કર્તવ્યો, સાધકના વિશિષ્ટ કર્તવ્યો અને બ્રહ્મચર્યનાં વિશિષ્ટ કર્તવ્યો ભિન્ન ભિન્ન હોય છે.

આહીં દરેક જિજ્ઞાસુઓના જીવનને સ્પર્શતા ઉદ્દેશો છે. પરંતુ એમાં પણ વિશેષ બાર શુરુકુળના શ્રમણ સાધકોનાં પોતાના શુરુ-દેવો તરફનાં શાં શાં કર્તવ્યો છે ? તે વર્ણન આ ઉદ્દેશકમાં વિશેષ રૂપે છે.

સાધકને માટે ઉપકારક શુરુને સાસ્ત્રકારો પરમાત્મા જેવી

ઉચ્ચ કોટિના કહેવે છે, ગુરુદેવ એ સાધકના જીવનપંથના સહચારી ભોમિયા છે અને તેની નૌકાના મુકામ સમા છે. તેથી તેની શિક્ષાને અસ્વીકાર કરવો અને તેની અવગણના કરવી તે આપત્તિ અને પતનને નોતરવા જેવું અણુવિચાર્યું અને અકરુણીય કાર્ય છે.

ગુરુદેવ બોલ્યા:—

[૧] જે સાધક અભિમાનથી, ક્રોધથી, હગકપટથી કે પ્રમાદથી ગુરુદેવ (સાધુમમુદાયના આચાર્ય) પાસેથી વિનય (વિશિષ્ટ કર્તવ્ય)ને શીખતો નથી તે અહંકાર વડે ખરેખર પોતાની પડનીનેજ નોતરે છે. અને જેમ વાંસનું ફળ વાંસનોજ નાશ કરે છે તેમ તેની પોતાનીજ પ્રાપ્ત થયેલી શક્તિ તેના પોતાનાજ નાશ તરફ તેને દારી જાય છે.

[૨] વળી જેઓ પોતાના ગુરુને મંદ કે ઝોછી ઉમ્મરના જાણીને અથવા તેમને થોડું જ્ઞાન છે તેમ ધારીને તેમની હીનતા કરે છે, તેમને કટુવચનો કહે છે તેઓ ખરેખર ખોટા માર્ગે જઈને પોતાના ગુરુજનોની પણ આશાતના (અપમાન) કરે છે.

[૩] કેટલાક ગુરુઓ (વયના વૃદ્ધ હોવા છતાં) પ્રકૃતિથીજ ભુદ્ધિમાં મંદ હોય છે. કેટલાક વયે નાના હોવા છતાં અભ્યાસ અને ભુદ્ધિમાં આગળ વધેલા હોય છે. (જ્ઞાનમાં ન્યૂનાધિક ભલે હો) પરંતુ તે બધા સાધુજનોના આચારથી ભરપૂર અને ચારિત્રના ગુણોમાંજ પોતાના મનને લીન રાખનારા તપસ્વી પુરુષો હોય છે. તેઓનું અપમાન કરવું યોગ્ય નથી. કારણકે તેઓનું અપમાન અમિતી માફક, સદ્ગુણોને ભસ્મ કરી નાખે છે.

નોંધ:—જમા, દયા હત્યાદિ સદ્ગુણોના ધારક ગુરુઓ પોતે કોઈનું પણ અકલ્યાણ કરવા હચ્છતા નથી. પરંતુ તેવા મહાપુરુષોનું અપમાન

કરવાથી સ્વાભાવિક રીતે જ પોતાના દોષથી અપમાન કરનાર તે સાધકનું અહિત થાય છે. કારણ કે વિશ્વમાં કર્મનો એ અચળ કાયદો છે કે જેવી જાતનું કર્ત્તા કર્મ કરે તેવું તેને ફળ મળ્યા કરે.

[૪] કોઈ મૂર્ખ માણસ સર્પને નાનો જાણીને પણ જો તેને ખીજવે તો તેનું તે સર્પદ્વારા અહિત થાય છે. તેવીજ રીતે જ પોતાના અજ્ઞાનથી આચાર્યનું અપમાન કરે છે તે ખરેખર પોતાના અજ્ઞાનથીજ-પોતાના દુષ્કાર્યથીજ જન્મમરણના ચક્રમાં ફર્પા કરે છે.

[૫] કુપિત થયેલો દ્રષ્ટિવિષ સર્પ પ્રાણનાશથી અધિક શું કરી શકે ? મૃત્યુથી અધિક કંઈ કરી શકતો નથી પણ આચાર્યોને અપ્રસન્ન કરવામાં આવે તો તે સાધક તેઓની અસાતનાથી અજ્ઞાનતાને મેળવી (જ્ઞાનબ્રષ્ટ બની) મુક્તિમાર્ગથી અવસ્ય દૂર જાય છે.

નોંધ:—આ પૂર્ણોપમાદર્શી શ્લોકો નથી તેથી સર્પની પૂર્ણ ઉપમા આચાર્યો પર પડી શકતી નથી. ભાવ એ છે કે સર્પ સ્વયં કદાચ આપનારને પ્રતિકુળ આપવાનો પ્રયત્ન કરે છે. ત્યારે આચાર્યો સ્વયં કોઈનું પણ અહિત ઉચ્છતા નથી. પણ પોતાનાજ દોષથી તે દુઃખી થાય છે. એટલે તેમાં શુભો કંઈ દૂષિત ન ગણાય.

[૬] જે સાધક શુરુજનોનું અપમાન કરીને આત્મવિકાસ સાધવા ઇચ્છે છે તે જેમ કોઈ જીવનની ઇચ્છા રાખી બળતી અગ્નિમાં પ્રવેશ કરે છે; દ્રષ્ટિવિષ સર્પને કોપાવે છે અથવા ઘેર ખાય છે તેવુંજ કાર્ય કરે છે.

નોંધ:—જેમ જીવવાનો ઇચ્છુક કપરની ત્રણ વસ્તુઓ કરવાથી જીવી શકે નહિ તેજ રીતે સાધકજન શુરુની અસાતના કરી સંયમ જીવન જીવી શકે નહિ.

[૭] કદાચિત્ (વિદ્વાં કે મંત્રના બળથી) અગ્નિ ન પણ ખાળે, કોપાયમાન થયેલો દ્રષ્ટિવિષ સર્પ પણ ન કરડે, તેમજ હલાહલ

વિષ પશુ કદાચિત્ ન મારે. પરંતુ ગુરુનો તિરસ્કાર તો અક્ષળ જાયજ નહિ. એટલે કે તેનાથી તો અવશ્ય મુક્તિનો માર્ગ નજ પ્રાપ્ત થાય. અર્થાત્ સંયમથી બ્રહ્મ જ થાય.

નોંધ:—ગુરુજનોનો તિરસ્કાર મોક્ષનો પ્રતિબદ્ધ ચતુ છે. તેમાં અપવાદને હેરા માત્ર સ્થાન નથી. આથી સાધક પુરુષોએ ઉપકારી ગુરુઓ પ્રત્યે સદા સુવિનીત રહેવું ઘટે.

[૮] જેમ કેાઈ મૂર્ખ પોતાના મસ્તકથી પર્વતને બાંગવા ઇચ્છે (તો પર્વતને બદલે પોતાનું માથુંજ બાંગે), સુનેલા સિંહને પામે જઈ જગાડે અથવા બાલાની અણી પર લાતનો પ્રહાર કરે (તો બાલાને કશી ઈજા ન પહોંચે પણ પગના સેંકડો ખંડો થઈ જાય.) તો પોતેજ દુઃખી થાય છે. તેજ રીતે ગુરુજનોના તિરસ્કાર કરનારની પણ તેજ પ્રકારની દુઃખદ સ્થિતિ થાય છે.

[૯] પરંતુ કદાચિત્ (વાસુદેવ જેવા પુરુષો) પોતાની શક્તિથી કોઈ મસ્તક વડે પર્વતને ભેદી નાખે, કોપેલો સિંહ પણ કદાચ બક્ષણ ન કરે તથા બાલાની અણી પણ કદાચ ન ભેદે, પરંતુ ગુરુનો કરેલો તિરસ્કાર કે તેની અવગણના તો બરાબર માધકના મોક્ષ-માર્ગમાં બાધા ઉત્પન્ન કરેજ છે.

[૧૦] આચાર્ય દેવોની અપ્રસન્નતાથી અજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે અને અજ્ઞાન આવવાથી મોક્ષમાર્ગમાં અંતરાય ઉભો થાય છે. માટે અમાધિત સુખ (મોક્ષગતિના સુખ)નો ઇચ્છુક સાધક હમેશાં ગુરુની કૃપા મેળવવામાંજ આનંદ માને.

[૧૧] જેમ અગ્નિહોત્રી સાહસી બિજલિજ પ્રકારની ઘી, મધ છત્યાદિ પદાર્થોની આકૃતિઓ તથા વેદના મંત્રપદો વડે અભિષિક્ત કરેલા હોમાગ્નિને નમસ્કાર કરે છે તેમ શિષ્ય અનંત જ્ઞાનને પામવા છતાં પણ પોતાના ગુરુની વિનયપૂર્વક ભક્તિ કરે.

નોંધા—રાગદ્વેષના સંપૂર્ણ ક્ષય થયા પછીજ સંપૂર્ણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે તેમ જૈનદર્શન માને છે. તેવી ઉચ્ચ સ્થિતિ પામવા છતાં પણ શુરુનો વિનય જળવવાનો વ્યવહાર જતાની શાસ્ત્રકારોએ વિનયનું અપાત્ર માહાત્મ્ય દર્શાવ્યું છે. અને વિનયજ આત્મવિકાસની નિસરણીનું પ્રથમ પગથિયું છે તેમ જતાવ્યું છે.

[૧૨] શિષ્યનું કર્તવ્ય છે કે જે ગુરુની પાસેથી ધર્મશાસ્ત્રના ગૂઢ રહસ્યો શીખેલો હોય તે ગુરુનો વિનયભાવ બરોબર જાળવે. તેમજ મસ્તકે ઘંજાલિ બોડી તેમને પ્રણામ કરે. વચનથી તેમનો સત્કાર કરે અને કાયાથી તેમની સેવા કરે; એ રીતે હમેશાં મન, વચન અને કાયા એ ત્રણે યોગથી હમેશાં ગુરુનો સત્કાર કરે—તેમનો વિનય જાળવે.

[૧૩] અધર્મ તરફની લાગણ, દયા, સંયમ અને ષ્ણાયર્થ એ ચારે સદ્ગુણો આત્મકલ્યાણને ઇચ્છનારા માટે આત્મવિશુદ્ધિનાંજ સ્થાનો છે. (કારણ કે તે સદ્ગુણોથી કર્મરૂપી મેલ દૂર થાય છે.) માટે “ મારા ઉપકારી ગુરુ સતત તેવી શિક્ષા આપે છે તે મારા દિલને માટે છે અને તેથીજ હું સતત તેવા મારા ગુરુની પૂજા કરું તે ઉચિત છે ” આવી ભાવના ઉત્તમ પ્રકારના સાધકને અવશ્ય થાય છે.

[૧૪] જેમ રાત્રિ બેસીત થાય અર્થાત્ પ્રાતઃકાળમાં તપતો સર્વ મંપૂર્ણ ભરતક્ષેત્રમાં પ્રકાશ કરે છે તેજ પ્રમાણે આચાર્યદેવ પોતાનાં જ્ઞાન, ચારિત્ર અને બુદ્ધિયુક્ત ઉપદેશ દ્વારા શ્રવાદિ પદાર્થોને પ્રકાશિત કરે છે. અને જેમ દેવોમાં ઈદ્ર શોભે તેમ સાધુગણમાં તે શોભા પામે છે.

[૧૫] જેમ ચંદ્રિકાના યોગથી યુક્ત અર્થાત્ ચરદપૂર્ણિમાનો ચંદ્રમા મહ, નક્ષત્ર અને તારાગણના પરિવારથી યુક્ત થઇને વાદળો વિનાના નિર્મળ આકાશમાં ખૂબ સુંદર અને દેહીધ્યમાન દેખાય છે તેજ

પ્રમાણે મળુને ધારણ કરનારા આચાર્ય પણ સત્યધર્મરૂપી નિર્મળ આકાશમાં પોતાનાં મુસાધુગણના પરિવારસંહિત શોભાપમાન લાગે છે.

નોંધ:—અહીં પણ શબ્દ સાધુગણમાં મહત્વસૂચક શબ્દ તરીકે આચાર્ય માર્દેન વપરાયેલા છે.

[૧૬] સદ્ધર્મનો ઇચ્છુક અને તે દ્વારા અનુત્તર (સર્વશ્રેષ્ઠ) સુખ મેળવવાની ભાવનાવાળો બિશુ જ્ઞાન, દર્શન તથા શુદ્ધ ચારિત્રના મદભંડારરૂપ, તથા શાંત, શીલ તથા શુદ્ધિથી યુક્ત સમાધિવંત એવા આચાર્ય મહર્ષિઓને વિનય અને ભક્તિથી સંતુષ્ટ કરે છે અને તેઓને આરાધી લે છે.

[૧૭] જે શુદ્ધિમાન સાધક હોય છે તે આ ઉપરનાં સુભાષિનોને સાંભળીને અપ્રમત્તપણે પોતાના આચાર્યદેવની સેવા કરે છે અને તે દ્વારા સજ્ઞાન, સચ્ચારિત્ર ઇત્યાદિ અનેક ગુણોને આરાધીને ઉત્તમ એવી સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત થાય છે.

નોંધ:—બ્રહ્મચર્ય, સચમ, ગુરુભક્તિ, વિવેક મૈત્રી અને સમભાવ એ હોયે મોક્ષાર્થી શ્રમણનાં સહચારી સદ્ગુણો દોવા લેઈએ. કારણ કે તેમ ઉત્પત્તિની સીડીના પગથિયાં છે તે વાત મુક્તિનો અધિકારી ન બૂંદે.

એમ કહું છું :-

(આ પ્રમાણે મુધર્મસ્વામીએ જ્ઞાન્સ્વામીને કહ્યું હતું.) એમ વિનયસમાધિ નામના અધ્યયનનો પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત થયો.

બીજો ઉદ્દેશક

જેમ વૃક્ષનું પ્રથમ મૂળ પછી સ્કંધ, શાખા, પ્રતિશાખા, પુષ્પ, ફળ અને રસ એમ ક્રમપૂર્વક સંવર્ધન થાય છે. તેમ પ્રકારે આધ્યાત્મ વિકાસક્રમની પણ ક્રમ પ્રમાણે ભૂમિકાઓ છે.

કોઈ મૂળ સિવાયનું વૃક્ષ કે પાયા સિવાય ઘર બાંધવા જાય છે તે વૃક્ષનાં ટૂંક બાઈ શકતો નથી અને ઘર બાંધી શકતો નથી. તેજ પ્રમાણે જે સાધક વિનયરૂપ મૂળનું યથાર્થ સેવન કર્યા વિના ધર્મવૃક્ષ વાવે છે તે સાધક મુક્તિ માર્ગમાં પૂર્ણ સફળતા પામી શકતો નથી.

શુદ્ધેવ બોલ્યા:—

[૧] જેમ મૂળથી વૃક્ષનું યડ, યડમાંથી શાખા, શાખામાંથી પ્રતિશાખાઓ, શાખા અને પ્રતિશાખાઓમાંથી પાંદડાઓ ઉત્પન્ન થાય છે અને પછી ક્રમથી તે વૃક્ષમાં ફૂલો, ફળો અને શીઘ્રોરસ ઉત્પન્ન થાય છે—

[૨] તેજ પ્રમાણે ધર્મરૂપ વૃક્ષનું મૂળ વિનય છે અને તેનું અંતિમ પરિણામ (એટલે કે રસરૂપ) મોક્ષ છે. તે વિનયરૂપી મૂળદ્વારા વિનયવાન શિષ્ય આલોકમાં કીર્તિ, અને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મહાપુરુષો દ્વારા પરમ પ્રશંસાને પામે છે અને ક્રમશઃ પોતાનો આત્મવિકાસ સાધી અને ત્રિઐયસ (પરમ કલ્યાણ) અર્થાત્ મોક્ષ પણ પ્રાપ્ત છે.

નોંધ:—જે વૃક્ષનું ફળ મોક્ષ હોય તે વૃક્ષ કેવું મહત્વસાળી હોય તે બેઠ્ઠાએ તે સહજ સમજાય તેવી સ્પષ્ટ વસ્તુ છે. અને તેથીજ તેવા ધર્મનું વર્ણન હસાં સૂં ના પહેલાં સ્ત્રોત્રમા દ્વંકરે ન આપી દીધું છે અહીં ધર્મને વૃક્ષની ઉપમા આપવાનો હેતુ એ છે કે ધર્મની ભૂમિકાઓનો પણ અનુક્રમ હોય છે. અનુક્રમ સિવાય વસ્તુનો સ્પર્શ કરાય તો તે લાભને બદલે અપચ્ચ યવાથી ઉલટી હાનિ પડેલાં છે. તે સમજવવા પુરતો આ પ્રયત્ન છે. સદ્ધર્મનું માહાત્મ્ય જોઈતું વિશેષ તેટલુંજ વિનયનું પણ માહાત્મ્ય વિશેષજ હોય તે બેઠ્ઠાએ અહીં વિનયનો અર્થ વિસિષ્ટ નીતિ એટલે સંતોષનનું કર્તવ્ય. દયા, પ્રેમ, વિવેક, સંયમ, પરોપકાર, પરસેવા એ બધાં સંતોષનનાં કર્તવ્યો છે. આવાં કર્તવ્યો જાળવનાર વિનિત ગણાય આવા વિનયથી મહાપુરુષોની કૃપા પ્રસાદી સાધ્ય બને છે. વિદ્યમાં સુચરણી

સુવાસ પ્રસરે છે, સાચું જ્ઞાન યાચ છે અને આત્મદર્શન થઈ મુક્તિનો સરળ અને સીધો માર્ગ મળી રહે છે.

એવો વિનય તેજ સદ્ધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષનું મૂળ, ધૈર્ય એ તેનો કંદ, જ્ઞાન એ તેનો રક્ધ. શુભભાવ-જેના દ્વારા તેને પોષણ મળે એ તેની ત્વચા, સંપૂર્ણ અનુકંપા, સત્ય, અસ્તેય, હ્રદયયર્ચ અને ત્યાગ એ તેની શાખાઓ, ઉત્તમ ભાવના એ તેની પ્રતિષ્ઠાઓ, ધર્મધ્યાન અને શુદ્ધધ્યાન એ તેના પશુઓ, નિર્વિધ્યતા, નિર્જોભતા અને ક્ષમાદિ શુભો તે તેનાં પત્રો, વાસનાનો ક્ષય અને દેહાધ્યાસનો ત્યાગ એ તેના પુષ્પો, મોક્ષરૂપ ફળ અને તેવી વીતરાગ દયામાં પ્રાપ્ત થઈ નિરાબાધ સુખ તે તેનો મધુરરસ સમજવો.

[૩] જે ક્રોધી, અત્યાની (મુર્ખ), અહંકારી, સદા કટુ વચનોનો પ્રયોગ કરનાર, માયાવી અને ધૂર્ત હોય તે જીવાત્મા અવિનીત કહેવાય છે અને તે પાણીના પ્રવળ પ્રવાહમાં કાઢ તથાપ તેમ આ સંસારના પ્રવાહમાં તથાતો રહે છે.

નોંધ:-ક્રોધ, મૂર્ખતા, અભિમાન, કુવચન, માયા અને શકતા એ બધાં સન્નતતાનાં સન્નુઓ છે. આ દુર્ગુણો સાચા વિનયભાવને ઉત્પન્ન થવા દેતા નથી. અને તેથી તેવો જીવાત્મા લોક અને પરલોકમાં પ્રવાહમાં પડેલા કાષ્ટની આકૃષ્ટ પરાધીન બની દુઃખ, ખેદ, ક્લેશ, શોક અને વૈર વિરોધમાં સખડયા કરે છે. તેને ક્યાંય શાંતિનો શ્વાસ એવવાનો અવકાશ મળી શકતો નથી.

[૪] કાઈ ઉપકારી મહાપુરુષ જ્યારે સુંદર શિખામય આપી તેને વિનયમાર્ગમાં લાવવા પ્રેરણા કરે ત્યારે જે મુર્ખ મનુષ્ય ઉત્તટો કાપ કરી તે શિક્ષાનો તિરસ્કાર કરે છે તે ખરેખર સ્વયં આવતી સ્વર્ગીય લક્ષ્મીને લાકડીથી રોકવા જેવુંજ કાર્ય કરે છે.

[૫] દાખલા તરીકે પ્રધાન સેનાપતિની શિક્ષાને આધીન નહિ થયેલાં દાથી અને ઘોડાઓ (અવિનીતતાને કારણે) જેમ ભાર વહન કરવાના કામમાં જોડાઈને ખૂબ દુઃખ ભોગવતા દેખાય છે.

[૬] તેમજ તેજ સેનાપતિની શિક્ષાને આધીન થયેલા હાથી અને ઘોડાઓ મહા યજ્ઞ અને સમૃદ્ધિને પામી અતિ અતિ સુખ ભોગવતા દેખાય છે.

નોંધ.—જે ઘોડાઓ તથા હાથીઓ શિક્ષિત નથી હોતા તેમને ખૂબ માર વહન કરવો પડે છે અને ત્યાં તેની કરી કદર કે કિંમત હોતી નથી. પરંતુ જે શિક્ષિત હોય છે તેની ત્યાં ખૂબ પ્રશંસા થાય છે. તેને સારાં સારાં ભોજનો ખાવા મળે છે. તેના ઉપર જરીયા નુયો વગેરે આમૂષણો જાઠવાય છે. તેની સેવા માટે ચાકરો તૈયાર હોય છે. તેજ દ્રષ્ટાંતથી અવિનીત આત્મા અને સુવિનીત આત્માઓનું સમજ લેવું.

[૭૮] ઉપરના દ્રષ્ટાંત પ્રમાણે આ લોકમાં પણ જે નરનારીઓ અવિનીતપણે વર્તે છે તેને પણ ખૂબ માર પડવાથી કેટલાકની ઇચ્છા જોડીલી થઈ જાય છે કેવા કેટલાક થવાયેલા બને છે.

[૯] પરંતુ જે સ્ત્રી પુરુષોએ સુવિનીયની આરાધના કરી હોય છે તે આ લોકમાં મહા યજ્ઞસ્વી અને મહાસંપત્તિને પામી સુખ ભોગવતા દેખાય છે.

[૧૦] (જેઓ કદાચ દેવયોનિમાં પુણ્યકર્મથી જાય તોપણ વિનય-ધર્મથી જે વિરૂદ્ધ વર્ત્યા હોય છે તે જીવોની ત્યાં પણ શી ગતિ થાય છે તે કહે છે:—) અવિનીત જીવો દેવ, યજ્ઞ કે જવનપતિ નામના દેવોરૂપે દેવયોનિમાં ઉત્પન્ન થાય તોપણ આકરપણું પામીને દુઃખ ભોગવતાજ દેખાય છે

[૧૧] પણ જે સુવિનીત જીવાત્માઓ હોય છે તે દેવ, યજ્ઞ કે જવનપતિ દેવ યજ્ઞને પણ ત્યાં મહા યજ્ઞસ્વી તથા મહાસંપત્તિને પામીને સુખ ભોગવતાજ દેખાય છે. (આવી રીતે પશુ, માનવ કે દેવ ત્રણે સ્થિતિમાં સુખ અને દુઃખનો આધાર સદ્ગુણોની આરાધના પરજ છે.)

નોંધ:—સુખ અને દુઃખનો અનુભવ આત્મવિશુદ્ધિ પર નિર્ભર છે અને આત્મ વિશુદ્ધિનો આધાર સદ્ગુણની આરાધના પરજ હોય છે. બાહ્ય સંપત્તિ મેળવવી તે બધે પ્રુપ્ત્યને આધીન હોય પરંતુ તેમાંથી સાપડર્થ સુખ કે દુઃખ તે તો આત્મશુદ્ધિ અને આત્મમહિમતા પરજ આધાર રાખે છે. તેથીજ આત્મશુદ્ધિ કરવી તેજ જીવનનું મુખ્ય ધ્યેય છે એમ મહાપુરુષોએ કહ્યું છે. ધણા સંપત્તિવાળા જીવો બિચારા પામર અને દુઃખી હોય છે છ ત્યારે કાઈ કાઈ સંપત્તિ ન હોવા છતાં સ્વાધીન અને સુખી હોય છે.

[૧૨] જે સાધકો પોતાના શુરુ તથા વિદ્યાગુરુની સેવા કરે છે અને આતા અનુસાર વર્તે છે તેઓની શિક્ષા (જ્ઞાન) પાણીથી સિંચા-યેલાં વૃક્ષોની જેમ પ્રતિદિન વધ્યે જાય છે.

નોંધ:—સતપુરુષોની પ્રત્યેક ક્રિયાઓમા સદ્બોધના બંડારો બર્ષો હોય છે. તેઓની આસપાસનું વાતાવરણજ એટલું પવિત્ર હોય છે કે તેમાંથી નિહાસ અને સત્યશોધક સાધક જીવનના અગમ્ય કાયડાઓને ફાલુમાત્રમાં લૂટી શકે છે.

[૧૩+૧૪] (હવે શુરુના વિનયની આવશ્યકતા સમજાવે છે:—) ગૃહ-સ્થ લોકો પોતાની આજીવિકા માટે કે પરના (સગા સંમંધીના બરણપોષણ) માટે માત્ર લૌકિક (આ લોકમાંજ) મુખોપભોગ અર્થે કળાના આચાર્યો પાસેથી તે તે કળાના નૈપુણ્યને શીખે છે. અને રાજા તથા શ્રીમંતના પુત્રો પણ ત્યાં તે વિદ્યા શીખવા માટે આવીને વધ, ળંધન, માર અને દારણ્ય કષ્ટો સહન કરે છે.

[૧૫+૧૬] તેવી બાહ્ય જીવનના બરણપોષણની શિક્ષા માટે તેવા શ્રીમંત ના પુત્રો અને રાજકુમારો પણ તે કળા શીખવા સારુ (ઉપરનું કષ્ટ સહન કરે છે.) તે કળાચાર્યની સેવા કરે છે, તેને નમે છે, તેનો બારી સત્કાર કરે છે અને પ્રસન્નતાપૂર્વક તેમની આજ્ઞાને વશ થઈ વર્તે છે, તો પછી જે મોક્ષનો પરમ પિપાસુ

મુમુક્ષુ સાધક છે તે સાચું જ્ઞાન મેળવવા માટે શું ન કરે ?
આયોજ મહાપુરુષોએ કહ્યું છે કે ઉપકારી ગુરુઓ જે કંઈ દિત-
કારી કહે તેનું શિશુ કદી ઉલ્લંઘન ન કરે.

નોંધ:—જે રીતે નૈનદર્શનમાં ગુરુઆજ્ઞાનું માહત્ત્વ માર્યું છે “આ-
જ્ઞામાં જ ધર્મ જતાવ્યો છે” તે જ રીતે ગુરુની આદર્શતા ઉપર ખૂબ
ભાર આપ્યો છે. નિરવાર્થતા, શુદ્ધ ચારિત્ર અને પરમાર્થ ભુક્ષિ એ ગુરુના
વિશિષ્ટ ગુણો છે.

[૧૭] (દવે ગુરુ તરફનો દાયિક વિનય બનાવે છે:—) સાધક શિશુ
શમ્યા, આસન, સ્થાન ગુરુ કરતાં નીચે રાખે. ચાલવામાં પશુ
ગુરુના આગળ ન ચાલે અને નીચે નમીને ગુરુદેવના પાદકમલોને
વંદન કરે તથા ગુરુને હાથ જોડીને નમન કરે.

[૧૮] પોતાનું શરીર કિંવા વસ્ત્ર ઇત્યાદિ જો ગુરુના શરીરે અડાપી
લાગી જાય તો મારા આ “અપરાધને માફ કરો. દવે હું ફરીથી
તેમ નદિ કરું” એમ બોલી ફરીથી તે પ્રમાણે જ વિનયપૂર્વક
વર્તન કરે.

[૧૯] ગળિયો બળદ જેમ ચાણક પગા પગીજ રથને વદન કરે છે
તેજ પ્રમાણે જે દુષ્ટભુક્ષિ અવિનીત શિષ્ય હોય છે તે ગુરુદેવ
વારંવાર કહે ત્યારેજ તે કાર્ય કરે છે.

[૨૦+૨૧] પરંતુ ધીર સાધુએ તો ગુરુ એકવાર કહે કે વધુ વખત
કહે પશુ તે વખતે પોતાની શમ્યા કે આસનપર બેઠાં બેઠાં
પ્રત્યુત્તર ન આપતાં પોતાનું આસન શીઘ્ર છોડીને સેવાભાવપૂર્વક
તેનો પ્રત્યુત્તર આપવો જોઈએ, તેમજ તે ભુક્ષિમાન શિષ્ય તર્કથી
દ્રવ્ય, દોષ, કાળ અને ભાવથી ગુરુશ્રીના અભિપ્રાયો અને સેવાના
ઉપચારો જાણી તે તે ઉપાયોને સમય પ્રમાણે આદરે.

નોંધ:—અહીં વિવેક અને જ્ઞાનસ્થા જાળવવાનું કદી ભૂખતા કે
અધમજ્ઞાને લેરા માત્ર સ્થાન નથી તેમ સમજાવ્યું છે.

[૨૨] અવિનીતના સદ્ગુણોનો નાશ થાય છે અને વિનીતને સદ્ગુણોની સંપત્તિ માંપડે છે. જે મનુષ્યે આ બે વસ્તુને જાણી લીધી છે તેજ સાચું જ્ઞાન મેળવી શકે છે.

[૨૩] જે સાધક સંયમી બનીને પણ બહુ ક્રોધી, પોતાના સ્વાર્થ અને સુખ માટે આતુર, આઠીયુગલી કરનાર, ખોટા કાર્યોમાં સાહસિક, હલકા (દુર્ગુણી) મનુષ્યોનો તાબેદાર, અધર્મી, અવિનયી, મૂર્ખ, પેટભરો એવો જે માત્ર નામનો જ સાધુ હોય છે તે કદી મોક્ષનો અધિકારી બની શકતો નથી.

[૨૪] પરંતુ જેઓ ગુરુજનોની આજ્ઞાને આધીન રહેનાર, જ્ઞાન તથા ધર્મના રહસ્યને જાણનાર અને વિનયનું પાત્રન કરવામાં પંડિત પુરુષો હોય છે. તેઓ દુઃખે કરીને તરી શકાય એવા સંસારમાં તરીને અર્થાત્ સકળ કર્મોનો ક્ષય કરીને સર્વોત્તમ એવી મોક્ષ-ગતિને પામી ગયા છે, પામે છે અને પામશે.

નોંધ:—ક્રોધ, સ્વચ્છંદતા, માયા, શક્તા અને મહાંધતા એ પાંચ વિનયસખાના કટ્ટા શત્રુઓ છે. તેનો ત્યાગ કરી તથા ઉપરના સદ્ગુણોની આરાધના કરી સાધક સંસારના પ્રવાહમાં ન વહેતા પોતાની લીધેલ પ્રતિજ્ઞા પર અડગ અને સ્થિર રહે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે વિનયસમાધિ નામના અધ્યયનનો ખીન્ને ઉદ્દેશક સમાપ્ત થયો.

ત્રાણે ઉદ્દેશક

જે પૂજ્યતા સદ્ગુણો સિવાય પણ લભ્ય છે તે પૂજ્યતા સ્વ અને પર ઉભયને બાધક છે, વિકાસની રાધક છે અને પશ્ચાત્તાપની જનક છે.

તેવી પૂજ્યતાનો રંગ જ્યાં સુધી પ્રજામાં જડતા, મૂર્ખતા અને અદૂરદર્શિતા હોય છે ત્યાં સુધીજ ટકે છે. પરંતુ પ્રજામાં જ્યારે જ્ઞાન, ગુણશાલકતા અને વિવેકબુદ્ધિ જાગે છે ત્યારે તે પૂજ્યતા રંગવિહોણી બની પામરતામાં પડતાઈ જાય છે.

આથીજ મહર્ષિજનો તેવી કૌણિક પૂજ્યતાને પ્રાપ્ત કરવાનો ક્ષેત્રમાત્ર નિર્દેશ કરતા નથી.

પૂજ્યતા જે ગુણોથી લભ્ય થાય છે તેજ ગુણોને અહીં નિર્દેશ કર્યો છે.

ગુરુદેવ બોલ્યા:—

- [૧] જેમ અગ્નિહોત્રી બ્રાહ્મણ અગ્નિની શુભ્રપા કરવામાં માવધાન રહે તે પ્રમાણે શિષ્યે પોતાના ગુરુની સેવા કરવા માટે સાવધ રહેવું ઘટે કારણકે આચાર્યની દ્રષ્ટિ અને ઇસારા પરથીજ જાણીને જે સાધક આચાર્યની ઇચ્છાઓને આરાધી લે છે (સમજી પૂર્ણ કરે છે) તેજ પૂજનીય બને છે.
- [૨] જે શિષ્ય સદાચારની આરાધના માટે વિનય કરે, તેમની સેવા કરતો કરતો ગુરુજનોનું વાક્ય સાંભળી તેના કહેવા પ્રમાણે જ કાર્ય કરે અને ગુરુનું અપમાન ન કરે તેજ સાધક પૂજનીય બને છે.
- [૩] જે પોતાથી જ્ઞાનમાં કે મંથનમાં વડીલ હોય તે વયમાં નાના હોય તોપણ તેનો વિનય કરે. વળી જે ગુણીજન પાસે નમ્રભાવે વર્તે તથા જે સત્યવાદી, વિનવી અને ગુરુજનોની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલનાર હોય તે પૂજનીય છે.
- [૪] જે ભિક્ષુ સંયમવાત્રાના નિર્વાદ માટે હમેશાં સામુદાનિક, વિશુદ્ધ અને અગ્તાત ધરોમાં ગોચરી કરે, પરંતુ ત્યાં આહાર ન મળે તો ખેદ ન કરે તેમ મળે તો બડાઈ ન મારે તે પૂજ્ય બને છે.

નોંધ:—સામુદાનિક ગ્રામ્યરી એટલે ગ્રામત કે ગરીબના ઘરનો એક રાખ્યા સિવાય અબેદબાવે બિદ્યા ગ્રેળવળી. અનુસયા ઘરોમાં પણ બિદ્યાર્થે જવું. કારણ કે તેમ કરવાથી શુદ્ધ અને અદ્વિત બિદ્યા મળવી સુલભ થાય છે. કદાચિત્ બિદ્યા ન મળે તો વિલાપ કરે નહિ અને મળે તો ‘મે ગ્રેળવળું’ એવું અભિમાન લાવે નહિ.

[૫] સંધારો, શય્યાસ્થાન, આસન અને લાતપાણી સુંદર કે અતિ મળવા છતાં અદ્યપની ઇચ્છા રાખી જરૂરિયાત પૂરતુંજ લઈ જે પોતાના આત્માને મનોષે તથા ન મળે તો પણ સદા ઉત્તમ પ્રકારના સંતોષમાં રક્ત રહે તે પૂજ્ય છે.

[૬] ઉત્સાહી મનુષ્ય વડે ધન કે તેવી કોઈપણ વસ્તુની આશાથી લોખંડના કાંટાઓ પર ચાલવું કે ચલવું શક્ય છે પણ કાનમાં બાણની માફક ખૂંચે તેવા કઠોર વાણી રૂપ કંટકોને કોઈપણ જાતના સ્વાર્થ વિના સહન કરવા તે બહુ બહુ અશક્ય છે છતાં તેને પણ જે સહન કરે છે તે ખરેખર પૂજનીય છે.

[૭] (લોખંડના કાંટાઓ કરતાં પણ ત્રાણીના કાંટાઓ કેવા ભયંકર દુઃખદ હોય છે તે બતાવે છે:—) વળી લોખંડના કાંટાઓ તો મુહૂર્ત (એકડી) જ દુઃખ આપે છે અને તેને અંગમાંથી બહાર કાઢવા પણ સહેલા છે. પરંતુ કઠોર વચનના પ્રદારો હૃદયમાં એવા તો આરપાર પેસી જાય છે કે તેને કાઢવા સહેલા નથી; અને તે એવા તો ગાઢ વૈર કરનારા હોય છે કે તે દ્વારા અનેક અત્યાચારો અને દુઃકર્મો થઈ જાય છે કે જેના પરિણામે જન્મો સુધી દલકી ગતિઓમાં દુઃખો સહેવાં પડે છે (એવા તે મહા ભયંકર હોય છે.)

નોંધ:—આ અનુભવી પુરુષોનું કેવું અનુભવ અમૃત છે ! એક કઠોર વચનના પરિણામે કરોડો માનવોનો સંહાર ! એક કઠોર વચનના પરિણામે આર્મિક સંસ્કારિતાના વિનાશ ! અને એક કઠોર વચનના પરિણામે પવિ-

ત્રતાને શિખરે પહોંચેલી વ્યક્તિઓનાં પતન મહાભારતના અને બીજા અનેક ઇતિહાસોમાં નથી નજરે ચડતાં ? આજે પણ કઠોર વચનનાં દુષ્પરિણામો કોનાથી અનુભવા છે ? આથી જ વાચાની શુદ્ધિ પર મહર્ષિઓએ ખૂબ ભાર આપ્યો છે.

[૮] કઠોર વચનના પ્રહારો કાને સંભળવામાં આવતાંજ ચિત્તમાં કાઠ વિચિત્ર પ્રકારનો વિકાર કે જેને વૈમનસ્ય કહેવામાં આવે છે તેનું ઉત્પન્ન કરી દે છે. પરંતુ તેવાં કઠોર વચનોને પણ જે મોક્ષમાર્ગનો શૂરવીર અને જિતેન્દ્રિય પત્રિક સહિષ્ણુનાને પોતાના ધર્મ માની પ્રેમપૂર્વક સહન કરે છે, તેજ ખરેખર પૂજ્ય છે.

નોંધ:—જામા એ વીર પુરુષનું બૂધણુ છે. શક્તિ હોય તે જ સહન કરી શકે છે. જામર કદાચ કાયાથી સહન કરે પણ તેના મનની રિક્તિયા કદી સહી શકતી નથી. તેમા પણ સત્ત્વોના ધા શિર પર ઝીલી લેનારા અને સામે પ્રહાર કરનારા લાગે શૂરવીરો મળી શકે; પ્રતિક્રિયા ક્યાં વિના દેહ-દુઃખ સહન કરનારા સાધકો પણ મળી શકે; પરંતુ વિના વાંકે રાખ્દના બાણો પડતા હોય તેને પ્રેમપૂર્વક ઝીલો લેનારા તો વિરલ જ મળવાના.

[૯] જે સાધુ કાઠપણ મનુષ્યની પાછળ તેના કદી અવર્ણ્યવાદ (નિંદા) ન બોલે, પ્રત્યક્ષમાં કદી વેરવિરોધ થાય તેવી ભાષા ન બોલે તથા નિશ્વયાત્મક અને અત્રિપ કરનારી ભાષા પણ કદાપિ ન બોલે તેજ ખરેખર પૂજ્ય છે.

નોંધ:—નિંદા જેવું કાઠ પણ વિષ નથી. જેની નિંદા કરાતી હોય તે માણસ કદાચ દુષિત હોય તો તેના દોષો નિંદા કરવાથી ઘટવાને બદલે વધે છે. જે નિંદા કરે તે પોતે તેવા જ દુષ્ટ બનતો રહે છે અને જેની પાસે નિંદા પતી હોય તે વાત્સવરણ મંદુ અને ઝેરી બનાવે છે. આ દુર્ઘણદ્વારા પોતાનું અને સમાજનું એમ બન્નેનું હિત હણાય છે તેથી તે દુર્ગુણોનો સર્વથા ત્યાગ કરવો.

[૧૦] જે અસોલુપી, અકૌતુકી (દ્વાયચાલાકીની વિચારથી રહિત), મંત્રજ્ઞાદિ ઈદ્રમળ નહિ કરનાર, અમાયી (નિબકપટ્ટી) અને

પિશુનતા રહિત, અદીનવૃત્તિવાન અને જે સ્વયં પોતાની પ્રશંસા માત્ર નથી તેમ અન્યની પાસે પ્રશંસા કરાવવાની ઇચ્છા પણ ધરાવતો નથી તેજ ખરેખર પૂજ્ય છે.

[૧૧] “હે આત્મન! સાધુ ગુણોથી જ ચવાય છે અને અસાધુ પણ અવગુણોથીજ ચવાય છે માટે તું સાધુગુણોને ગ્રહણ કર અને અસાધુગુણો (અવગુણો) ને ત્યાગી દે.” આવી રીતે પોતાનાજ આત્માથી પોતાના આત્માને સમજાવીને જે રાગ અને દ્વેષના નિમિત્તોમાં સમભાવ જાળવી શકે છે, તેજ ખરેખર પૂજનીય છે.

નોંધ.—સદ્ગુણોની સાધનામાં જ સાધુતા છે અન્ય ચિહ્નોમાં નહિ. આવી વિચારણા જે જે સાધકમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે જ સાધુ સાધુત્વને આરાધી પોતાના હૃદયને દૂર કરી શકે છે.

[૧૨] પોતાથી વડીલ હો કે નાની ઉમ્મરનો હો, સ્ત્રી હો કે પુરુષ હો, શિક્ષિત હો કે ગૃહસ્થ હો. કોઈની પણ જે નિંદા કે તિરસ્કાર ન કરે તેમજ અહંકાર અને ક્રોધને તિલાંજલિ આપી દે તેજ ખરેખર પૂજ્ય છે.

[૧૩] ગૃહસ્થ જેમ પોતાની કન્યાને યત્નપૂર્વક યોગ્યદેકાર્થ મેળવી ત્યાં વસાવી દે છે તેજ પ્રમાણે શિષ્યથી પૂજ્યવેલા ગુરુદેવ પણ યત્ન-પૂર્વક જ્ઞાનાદિ સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિ કરાવી ઉચ્ચ જીભિકાપર સાધકને મૂકી દે છે. એવા ઉપકારી અને માન આપવાને યોગ્ય મહાપુરુષોને જે જિતેન્દ્રિય, સત્યમાંજ સદા રક્ત અને તપસ્વી સાધક પૂજે તેજ ખરેખર પૂજનીય બને છે.

[૧૪] સદ્ગુણોના સાગર સમા તે ઉપકારી ગુરુઓનાં સુભાષિનો સાંભળીને જે ભુદ્ધિમાન મુનિ પાંચ મહાવ્રતો અને ત્રણ ગુપ્તિઓ (મન, વચન અને કાયાના સંયમ)થી યુક્ત યજ્ઞ ચારે કથાઓનો ક્રમશઃ ત્યાગ કરતો રહે છે તેજ ખરેખર પૂજ્ય છે.

નોંધ!—અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિમહનું સંપૂર્ણ પાલન કરવું તે મહાવ્રતો છે.

[૧૫] આવી રીતે અહીં સતત ગુરુજનની સેવા કરીને જૈનદર્શનનું, રહસ્ય જાણવામાં નિપુણ અને જ્ઞાનકુશળ વિનીન ભિક્ષુ પોતાના પૂર્વે કરેલાં પાપકર્મના મેલને પણ દૂર કરીને અતુપમ પ્રકાશવાળી મોક્ષગતિને પામે છે.

નોંધ!—સાબ કે હાનિમાં, તથા નિંદા કે સ્તુતિમાં સમાનતા, સંતોષ, નિતેન્દ્રિતા એવા એવા સાધુશ્રેણો સ્વીકાર અને દીનવૃત્તિ, નિંદા, અને વિરસ્કાર જેવા દુરુશ્રેણો ત્યાગ તે જ પૂજ્યતાનાં જનક છે.

મમજી કદી પૂજ્યતાને આહતો નથી. છતાં ગુણની સુવાસ પૂજ્યતાને સ્વયં આકર્ષે છે. આવો મમજી શીઘ્ર પોતાનું સાધ્ય સાધી નિર્વાણના અતુપમ આનંદનો શીઘ્ર ઉપભોગ કરી શકે છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે વિનયસમાધિ નામના અધ્યયનનો ત્રીજો ઉદ્દેશક પૂર્ણ થયો.

ચોથો ઉદ્દેશક

સમાધિ એટલે અધ્યાત્મશાન્તિનો અતુલ્ય. અધ્યાત્મ-શાન્તિના પિપાસુ સાધકો સમાધિને સાધવા ઇચ્છે છે તે સમાધિનાં અહીં ચાર સાધનો સમજાવ્યાં છે. જે સાધુઓ તે સાધનોનો સાવધાનીથી ઉપયોગ કરે છે અને પ્રત્યવાયોને સમજી સાથે સાથે તેના પરિહાર કરે છે તેજ સાધકો આગળ વધે છે જે સાધનોનો દુરુપયોગ કરે છે તે પોતે પટકાઈ પડે છે અને સાથે સાથે સાધનોને પણ ગુમાવી બેસે છે. આ વસ્તુ ખસખસ સમજાવવા સારું શિષ્યને સંમોધાને

ગુરુદેવ બોલ્યા:—

સુધર્મસ્વામીએ પોતાના શિષ્ય જંજૂસ્વામીને ઉદ્દેશીને આ પ્રમાણે કહ્યું હતું કે:—

હે આયુષ્મન ! ભગવાન મહાવીરે આ પ્રમાણે કહેલું તે મેં સાંભળ્યું છે. તે સ્થવિર (ગ્રાહ અનુભવી) ભગવાને વિનયસમાધિનાં ચાર સ્થાનો વર્ણવ્યાં છે.

શિષ્યે કહ્યું:—હે પૂજ્ય ! તે સ્થવિર ભગવાનોએ કયાં ચાર સ્થાનો વર્ણવ્યા છે ?

ગુરુદેવે કહ્યું:—તે સ્થવિર ભગવાનોએ આ ચાર વિનયસમાધિનાં સ્થાનો વર્ણવ્યાં છે તે આ પ્રમાણે છે:—(૧) વિનયસમાધિ, (૨) શ્રુત સમાધિ, (૩) તપસમાધિ અને (૪) આચારસમાધિ.

[૧] જે જિતેન્દ્રિય મંથમીએ હમેશાં પોતાના આત્માને વિનય-સમાધિ, શ્રુતસમાધિ, તપસમાધિ અને આચારસમાધિમાં આત્માને રમોડે છે તેજ ખરેખર પંડિત પુરુષો છે.

તે વિનયસમાધિના પશુ જે ચાર બેદો છે તે આ પ્રમાણે છે:—(૧) જે ગુરુની પાસેથી શિક્ષણ પ્રાપ્ત થયું છે તે ગુરુને મહા ઉપકારી જાણી તેની સેવા કરે, (૨) તેની સમીપમાં રહી વિનય જાળવે, (૩) ગુરુના વચનનું યથાર્થ પાલન કરે અને (૪) વિનયી હોવા છતાં અહં-કારી ન બને. તે પૈકી ચોથું પદ ખાસ યાદ રાખવું. અહીં આ પ્રમાણે તે વિવચનો શ્લોક કહે છે:—

[૨] મોક્ષાર્થી સાધક દ્વિતશિક્ષાને સદા ધ્રુવે. ઉપકારી ગુરુની સેવા કરે, ગુરુની સમીપમાં રહી વચનનું પાલન કરે અને અભિમાનના મદથી અહંકારી ન બને તેજ વિનયસમાધિનો આરાધક ગણાય છે.

“ચાર પ્રકારની શ્રુતસમાધિ કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે મેં સાંભળી છે” એમ ગુરુદેવ બોલ્યા: તે આ પ્રમાણે છે:—(૧) “અભ્યાસ કરવાથી મને સૂત્રસિદ્ધાંતનું પરિપક્વ જ્ઞાન થશે” તેમ માની અભ્યાસ કરે, (૨) “અભ્યાસ કરવાથી મારા ચિત્તની એકા-

અતા કેળવાશે ” તેમ ધારી અભ્યાસ કરે, (૩) “ મારા આત્માને સદ્ધર્મમાં બરાબર સ્થિર કરીશ ” એમ માની અભ્યાસ કરે અને (૪) જો હું ધર્મમાં બરાબર સ્થિર હોઈશ તો અન્યને પણ ધર્મમાં સ્થાપી શકીશ. તે પ્રમાણે ચાર પદો થાય છે. તે પૈકી ચોથું પદ ખાસ યાદ રાખવું. અહીં તે વિષયનો શ્લોક કહેવાય છે:—

[૩] શ્રુતસમાધિમાં રક્ત થયેલો સાધુ મૂત્રોને બણીને શાનની, એકામ-ચિત્તની, ધર્મસ્થિરતાની અને અન્યને ધર્મમાં સ્થિર કરવાની શક્તિ કેળવે છે. માટે સાધકે શ્રુતસમાધિમાં રક્ત થવું ધટે.

ચાર પ્રકારની ખરેખર તપસમાધિ પણ થાય છે અને તે આ પ્રમાણે છે:—(૧) સાધક ઐહિક સ્વાર્થ (આલોકના સુખ) સારુ તપ ન કરે, (૨) પારલૌકિક (સ્વર્ગાદિ) સુખ સારુ તપ ન કરે, (૩) કીર્તિ, વર્ણ, (શ્લાઘા) શબ્દ કે શ્લોકને માટે તપ ન કરે અને (૪) નિર્જરા (પાપકર્મને વીખેરવું તે) સિવાય કોઈપણ બીજા કારણે તપ ન કરે. તે પૈકી ચોથા પદને બરાબર યાદ રાખે. તેનો શ્લોક આ પ્રમાણે છે:—

[૪] તપસમાધિમાં હમેશાં જોડાયેલો સાધક ભિન્નભિન્ન પ્રકારના સદ્ગુણોના ભંડારરૂપ તપશ્ચર્યામાં હમેશાં રક્ત થાય અને કોઈપણ પ્રકારની આશા રાખ્યા સિવાય તે નિર્જરાચરિત્વ, (કર્મને ક્ષીણ કરવાની ભાવના રાખનાર) અને તો તે સાધુ તપદ્વારા તે પ્રાચીન પાપોને મળુ દૂર કરી શકે.

નોંધ:—સર્વ દિશાબ્યાપી યશને કીર્તિ, અમુક દિશાબ્યાપી યશને વર્ણ. ગામમાં જ ફેલાતાં યશને શબ્દ અને કુળમાં જ ફેલાતા મર્યાદિત યશને શ્લોક કહેવાય છે.

આચારસમાધિ પણ ચાર પ્રકારની હોય છે. તે આ પ્રમાણે છે:—કોઈ પણ સાધક (૧) ઐહિક સ્વાર્થ સારુ અમલના સંદાયારોને ન સેવે, (૨) પારલૌકિક સ્વાર્થ સારુ પણ સંદાયારોને ન સેવે, (૩) કીર્તિ, વર્ણ, શબ્દ કે શ્લોકને માટે પણ સાધુના આચારો ન પાળે અને (૪) (અર્થાત્)

અર્હંત દેવોએ કરમાવેલા નિર્જરાના હેતુ સિવાય કામપણ સ્વાર્થ માટે આચાર ન પાળે. તે પૈકી ચોથું પદ બરાબર યાદ રાખવું. અહીં શ્લોક આ પ્રમાણે છે:—

[૫] જે સાધુ દમિતેન્દ્રિય બની આચારથી (સંચારિત્રથી) આત્મસમાધિને અનુભવે છે, જિનેશ્વરોના વચનમાં અર્પણ થઈ ગયો હોય છે, વાદવિવાદોથી વિરત અને સંપૂર્ણ ક્ષાયક બાવને પામી આત્મમુક્તિની નિકટ ગયેલો હોય છે—

[૬] તે સાધુ ચાર પ્રકારની આત્મસમાધિને આરાધી, સુવિશુદ્ધ થઈ તથા ચિત્તની સુસમાધિ સાધીને પરમ હિતકારી અને એકાંત સુખકારી એવું પોતાનું કલ્યાણસ્થાન સ્વયં પ્રાપ્ત કરે છે.

[૭] આથી તે જન્મ અને મરણના ચક્રથી તથા દુન્યવી લાગણીથી સર્વથા મુક્ત થઈ શાશ્વત (કાયમી) સિદ્ધ થાય છે, અથવા જે થોડાં પૂર્વકર્મ બાકી રહી ગયાં હોય તો મહાન ઝઘડિયાળી સર્વોત્તમ કાટિનો દેવ બને છે.

નોંધ:—જે તપમાં ભૌતિક વાસનાની ગંધ નથી, જે તપમાં ક્રાંતિ કે ડેરાસાની આકાંક્ષા નથી, માત્ર કર્મમળથી મુક્ત થવા સારુજ જે તપને આદરે છે તે જ આદર્શ તપક્ષર્યા છે. જે આચારમાં આત્મદમન, મૌન અને સમાધિ છે એ જ સાચો આચાર છે.

જે વિનયમાં નમ્રતા, સરળતા અને સેવાભાવ છે એજ વિનય છે અને જે જ્ઞાનથી એકાગ્રતા અને સમભાવ સધાય છે તે જ સાચું જ્ઞાન છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે વિનયસમાધિ નામનું નવમું અધ્યયન પૂર્ણ થયું.

ભિક્ષુ નામ

આદર્શ સાધુ

૧૦

વૈરાગ્યના ઉદ્દરેકથી જ્યારે હૃદય વાસિત બને છે ત્યારેજ ત્યાગ પર પ્રેમ જાગે છે, ત્યાગની લગની લાગે છે અને તે મુમુક્ષુ કોઇ ગુરુદેવને શોધી ત્યાગમાર્ગની વિશાળ વાટિકામાં વિહાર કરે છે.

આસક્તિ અને સ્વચ્છંદતાના ત્યાગનો એકરાર કરી, પ્રતિજ્ઞા લઇ કડક નીતિનિયમો સ્વીકારે છે.

આવી યાવજીવનની તીવ્ર પ્રતિજ્ઞા લેનાર ત્યાગીની આધ્યાત્મિક, ધાર્મિક અને સામાજિક દૃષ્ટિએ કેટલી જવાબદારી હોય છે તે આ અધ્યયનમાં વર્ણવ્યું છે.

ગુરુદેવ બોલ્યા:—

- [૧] (શુદ્ધ પુરુષોના ઉપદેશ કે કોઇ નિમિત્તથી) ગૃહસ્થાશ્રમને છોડીને ત્યાગી થયેલો ભિક્ષુ હમેશાં જ્ઞાતી પુરુષોના વચનમાં રક્ત રહે અને તેની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે, નિત્ય ચિત્તસમાધિ જાળવે, સ્ત્રીઓના પાસમાં ન પડકાય અને વમેલા ભોગોને પાછો ભોગ-વળા ન ધૃષ્ટે તેજ આદર્શ ભિક્ષુ છે.

[૨] જે પૃથ્વીને સ્વયં ન જોદે, ન જોદાવે અને જોદનો હોય તેને અનુમોદન પણ ન આપે, વળી સચિત્ત પાણી પોતે ન પીએ, ન પાય અને પીનો હોય તેને અનુમોદન ન આપે, તેમજ અગ્નિ એ આ વિશ્વમા તીક્ષ્ણ સત્ત્વ છે (સર્વનો નાચ કરી નાખે છે) તેને સ્વયં ન માળે, બીજા દ્વારા બળાવે નહિ કે બાળતો હોય તેને અનુમોદન પણ ન આપે તે આદર્શ બિંદુ છે.

નોંધ—અહીં કોણને સહાયક કે એમ શા માટે? તેનું સમાધાન એ છે કે જૈન દર્શનમા આધ્યાત્મિક વિકાસની બે શ્રેણીઓ છે (૧) શુદ્ધસ્થ સયમીમાર્ગ અને (૨) સાધુસયમીમાર્ગ. શુદ્ધસ્થસયમીને શુદ્ધસ્થા-મમમા રહીને પણ સયમ પાળવાનો હોય છે, તેથી તેની અદ્વિંસા, બ્રહ્મ-ચર્ય અને ત્યાગ તે પ્રમાણમા મર્યાદિત હોય છે. પરંતુ ત્યાગીને તો સપૂર્ણ અદ્વિંસા, સપૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય અને સપૂર્ણ સયમ પાળવાના હોય છે.

ઉપરના શ્લોકમા સાધુના ત્યાગની બિના છે પૃથ્વી, પાણી, જળ, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ પોતે સજીવ છે. પરંતુ તે સૂક્ષ્મ જીવો હોવાથી તેની સામણી પ્રત્યક્ષ દેખાતી નથી તેની અદ્વિંસા સપૂર્ણ રીતે શુદ્ધસ્થ-જીવનમા સાધ્ય નથી માટેજ શુદ્ધસ્થસંયમમાર્ગ તેની મર્યાદા છે પરંતુ ત્યાગી જીવનમા આવી અદ્વિંસા સદૃજ સાધ્ય છે. તેથી ત્યાગી સાધુ માટે તેવી સૂક્ષ્મ અદ્વિંસા પણ સર્વથા ત્યાગ્ય બતાવી છે.

[૩] પખા વગેરે સાધનથી પવન પોતે ન નાખે, ન બીજા પાસે ન ખાવે અને વનસ્પતિઓને પણ ન છેદે કે ન છેદાવે, માર્ગમા મચેત બીજા પડ્યા હોય તો તેને છોડીને ચાલે અને બિંદા પણ મચેત હોય તો ન લે તે આદર્શ બિંદુ ગણાય છે.

[૪] જે પોતાને (માટે) ઉદ્દેશીને બનાવેલી બિંદા ન લે તેમજ પોતે સ્વયં બોજન ન પકાવે કે અન્નદ્વારા પણ ન પકાવે તેજ આદર્શ અદિસક બિંદુ છે, કાચ્ય કે બિંદા પકાવવાથી પૃથ્વી, પાસ, કાક અને તેને આશ્રયે રહેતા છતર જીવોની પણ દિંસા ચાય છે માટે બિંદુ તેવી દિંમક પ્રવૃત્તિને છોડી દે.

નોંધ:—અહીં સંકા યાવ કે સાધુજીવનમાં પણ ખોરાકની અપેક્ષા
તો છે જ તો પોતે ન પકાવે તો તેને માટે બીજા પકાવશે અને બીજા પકાવે
તો તે પકાવનાર માણસનો ઉપયોગી સમય, તકલીફ અને પદાર્થનો વ્યય
થશે અને સાધુ મહારાજોના નિમિત્તે તેટલો વધુ પાપનો ભાગી બનશે;
તો આટલી ઉપાધિમા બીજાને નાખી પોતાનો સ્વાર્થ સાધવો તેમાં વિશ્વે-
પ્રકારક ભગવાન મહાવીરની અદ્વિસા કેવી રીતે જળવાઈ શકશે ?

આનું સમાધાન સ્પષ્ટ ૩૩ કે સાધુજીવન એટલે નિઃસ્વાર્થી, નિઃસ્પૃહી
અને સ્વતંત્ર જીવન. નિઃસ્વાર્થતા, નિઃસ્પૃહતા અને સ્વતંત્રતા એટલી બધી
નિર્વેખી વસ્તુઓ ૩૩ કે તે પોતે પોતાના ભારપર ટકી રહે ૩૩ એટલુંજ
નહિ બલકે બીજાનો ભાર પણ ખેંચી શકે છે. જે હલકી વસ્તુ હોય તે
ઉપર જ રહે અને પોતા પ્રત્યે અન્યને પણ આકર્ષે. આમ હોવાથી જ્યાં
સાધુજીવન હોય છે ત્યાં શાંતિ હોય છે. વિશ્વના જીવ માત્ર શાંતિના પિપાસુ
હોવાથી તે તરફ સ્વયં આકર્ષાય છે ત્યાં તરફનું આ આકર્ષણ તે જ ભક્તિ-
તત્ત્વ. આ ભક્તિતત્ત્વ માનવદ્વંદ્વમા રહેવા અર્પણતાના શુભને બહાર
ખેંચી લાવે છે.

જગતના પદાર્થોનો જે જીવાત્મા જેટલો ઉપભોગ કરતો હોય છે તેમાં
તેની અધિક મેળવવાની સતત સ્વાર્થવૃત્તિ (તૃષ્ણા) તેના દ્વંદ્વની ઉડાણમાં
રહેલી હોય છે. તેથી તે પોતાની આવશ્યકતા કરતાં વધુને વધુ પદાર્થોનો
સંચય કરી બેઠો હોય છે અથવા પૂરવું મળ્યું હોય તો તેથી અનેકગણું
મેળવવાની ઈચ્છા સેવતો હોય છે જ્યારે તેનામા અર્પણતાનો શુભ પ્રકટ
થાય છે ત્યારે તેની સ્વાર્થવૃત્તિ પ્રથમ તો દાન કે પરોપકારનું રૂપ પકડે છે.
આવી આવી વૃત્તિના પ્રભાવે આ જગતમાં સાધનહીન અને અશક્ત જીવોના
નિર્વાહો થયા કરે છે.

પરંતુ તે દાનવૃત્તિ કે પરોપકારવૃત્તિનો આદર્શ શિક્ષુઓ જો લાભ
લે તો તેટલો જ ઘટતો એટલે કે અશક્ત જીવોમાંથી ભાગ પડે, આથી જ
તેથી આગળ વધી જ્યારે માનવદ્વંદ્વમા સચમવૃત્તિ જાગે છે, અર્થાત્
પોતાની જાત માટે જોઈ ઉપભોગ લઈને એટલે કે તેમાંથી જ વધારીને
પોતાના પૂજ્ય પાત્રને અર્પે છે ત્યારે તે શિક્ષુઓ તેટલા અર્પેલા ખોરાકમાં
જ પોતાનો નિર્વાહ કરી ૩૩ છે. આથી જૈનશિક્ષુઓ કેવી વૃત્તિથી શિક્ષા
મેળવે છે તે માટે જામનું દ્રષ્ટાંત આપું છે. જુઓ દશ ૦ સૂ ૦ અ ૦ પહેલું.

આવી રીતે આ નિમિત્તે શુદ્ધરથોમાં પણ સંયમવૃત્તિનો આવિર્ભાવ થતો રહે છે.

જૈનદર્શનમાં જ્ઞાન કે પરોપકાર કરતાં સયમને ઉચ્ચ કોટિનું સ્થાન છે. કારણ કે જ્ઞાતા પોતાના ઉપભોજની સામગ્રી બરાબર લઈને પછી વધુ હોય તો જ જ્ઞાન કરે છે. પરોપકારમાં પણ જિંદી જિંદી પ્રત્યુપકારની વાસના છે. જ્યારે સંયમમાં તો સ્વાર્થ વિચકુલ ન હોવા છતાં સંયમી વિશ્વમાં પ્રાપ્ત થયેલાં પોતાનાં સાધનો સ્વયં છોડી દે છે. આથી જ તે સંયમદ્વારા વિશ્વનાં અનેક પ્રાણીઓના આશીર્વાદ શુભ રીતે મેળવતો રહે છે. આ પરથી સ્પષ્ટ રીતે સમજાયે કે ત્યાગીજીવન એ શુદ્ધરથ જીવનને જોભરૂપ નથી પરંતુ શુદ્ધરથજીવનને માનસિક જોભમાંથી બહાર ખેંચી દળવું કરી દેવામાં નિમિત્તરૂપ છે અને તેવું ત્યાગીજીવન હોય તો જ તે ત્યાગીજીવન કહેવાય.

પરંતુ જ્યારે ત્યાગીજીવન શુદ્ધરથજીવનને જોભરૂપ થઈ પડે તેવું બને ત્યારે તે જીવન ઉપરના બંને જીવન કરતાં નિઃકૃષ્ટ એટલે કે જિજ્ઞાસીજીવન બની જાય છે.

[૫] જે જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન મહાવીરનાં ઉત્તમ વયનો તરફ રુચિ ધરાવીને સૂક્ષ્મ અને રચૂળ બંને પ્રકારનાં જ જીવનિકાય (પ્રત્યેક પ્રાણીસમૂહ)ને પોતાના આત્મસમાન માને, પાંચ મહાવ્રતોને સ્પર્શ કરે અને પાંચ પ્રકારનાં પાપદ્વારો (મિથ્યાત્વ, મત-રહિતતા, કપાય, પ્રમાદ અને અશુભ યોગ-વ્યાપાર)થી રહિત થાય તેજ આદર્શ ભિક્ષુ છે.

નોંધ:—જેમ પોતાને સુખ, શાંતિ અને આનંદ પ્રિય છે. તે જ રીતે અમલના સૂક્ષ્મથી માંડીને ગ્રાહ્ય જીવો સુધી સૌને તે જ પ્રિય છે તેવું બહુ પોતાનું વર્તન અન્યને સુખકારક બનાવવું તેને આત્મસમાનવૃત્તિ કહેવામાં આવે છે.

[૬] જે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનું દમેશાં વચન કરતો રહે છે, જ્ઞાની પુરુષોના વચનમાં ચિત્તને સ્થિર કરી રાખે છે, સોનું, ચાંદી પ્રત્યાદિ ધનને છોડી દે છે તેજ આદર્શ ભિક્ષુ છે.

[૭] જે મૂઢતાને છોડી પોતાની દ્રષ્ટિ શુદ્ધ (સમ્યગ્ દ્રષ્ટિ) રાખે છે, મન, વચન અને કાયાનો સંયમ રાખે છે, જ્ઞાન, તપ અને

સંયમમાં રહી તપથી પૂર્વકર્મેને ક્ષીણ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેજ આદર્શ ભિક્ષુ છે.

[૮] તેમજ બિન્નબિન્ન પ્રકારનાં આહાર, પાણી, ખાદ્ય કે સ્વાદ્ય વગેરેની સુંદર ભિક્ષા મેળવીને કાલ કે પરમદિવસે વાપરવામાં કામ લાગશે તેમ ધારીને જે સાધક સંયમ ન કરે કે ન કરાવે તે આદર્શ ભિક્ષુ છે.

[૯] તેમજ જે બિન્નબિન્ન પ્રકારનાં ભોજન, પાન, સ્વાદ્ય અને ખાદ્ય વગેરે આહાર મેળવીને પોતાના સ્વધર્મો સાથીદાર સાધુઓને બોલાવીને તેની સાથે ભોજન કરે છે અને ભોજન કરીને સ્વાધ્યાયમાં રક્ત રહે છે તેજ આદર્શ ભિક્ષુ છે.

નોંધિ:—પોતાના સાથીદારો સિવાય એકાકી ભિક્ષા કરવામાં એકલ-પેટાપણું વગેરે હોય છે; અને નિઃસ્વાર્થ એ તો સાધુજીવનનું પરમ સાધન છે તેથી તે દ્રષ્ટિએ સદ્ભોજન બતાવ્યું છે; અને અનુપયોગી વાતોનો કચરો ન ભસાય તે સાથે સ્વાધ્યાયપ્રેમ કેળવવાનું સમજાવ્યું છે.

[૧૦] જે ટંટો, શીમાદ કે કલેશ થાય તેવી કથા ન કહે, નિમિત્ત મળવા છતાં કોઈ પર કોપ ન કરે, ઈંદ્રિયોને નિશ્ચળ રાખે, મન શાંત રાખે, સયમયોગમાં સતત સ્થિર બાવે બેઠાયેલો રહે તથા ઉપશાંત રહી કોઈનો પણ તિરસ્કાર ન કરે તેજ આદર્શ ભિક્ષુ છે.

[૧૧] જે ઇંદ્રિયોને કાંટા સમાન દુઃખ કે તેવાં આક્રોશ વચન, પ્રહારો અને અયોગ્ય કપકાઓ સહન કરે, જ્યાં બચકરે અને પ્રચંડ ગર્જના થતી હોય તેવા ભવાનક સ્થાનમાં પણ રહી શકે; (અચરા જે બચકર શબ્દ, હાસ્ય,) શુખ અને દુઃખ બધું સમાન રીતે જાણી વહન કરે તેજ આદર્શ ભિક્ષુ છે.

[૧૨] જે સમશાન જેવા સ્થળે વિધિયુક્તઃપ્રતિમા (એક પ્રકારની ઉચ્ચ કાંટિની તપશ્ચર્યાની ક્રિયા)ને અંગીકાર કરી ત્યાં જાય ઉત્પન્ન

આવી રીતે આ નિમિત્તે શુદ્ધરથોમાં પણ સંયમવૃત્તિનો આવિર્ભાવ થતો રહે છે.

નૈનદર્શનમાં દાન કે પરોપકાર કરતાં સંયમને ઉચ્ચ કોટિનું સ્થાન છે. કારણ કે દાતાર પોતાના ઉપસોમની સામગ્રી બરાબર લઈને પણ વધુ હોય તો જ દાન કરે છે. પરોપકારમાં પણ જિંદી જિંદી પ્રત્યુપકારની વાસના છે. જ્યારે સંયમમાં તો સ્વાર્થ વિસ્રક્ત ન હોવા છતાં સંયમી વિશ્વમાં પ્રાપ્ત થયેલાં પોતાનાં સાધનો સ્વયં છોડી દે છે. આથી જ તે સંયમદ્વારા વિશ્વનાં બીજાં પ્રાણીઓના આશીર્વાદ સુખ રીતે મેળવતો રહે છે. આ પરથી સદૃશ રીતે સમજાયે કે ત્યાગીજીવન એ શુદ્ધ જીવનને જોભરૂપ નથી પરંતુ શુદ્ધજીવનને માનસિક જોભમાંથી બહાર ખેંચી લેવાનું કરી દેવામાં નિમિત્તરૂપ છે અને તેવું ત્યાગીજીવન હોય તો જ તે ત્યાગીજીવન કહેવાય.

પરંતુ જ્યારે ત્યાગીજીવન શુદ્ધજીવનને જોભરૂપ થઈ પડે તેવું બને ત્યારે તે જીવન ઉપરના બંને જીવન કરતાં નિઃકૃષ્ટ એટલે કે બિખારીજીવન બની જાય છે.

[૫] જે જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન મહાતીરનાં ઉત્તમ વયનો તરફ રુચિ ધરાવીને સૂક્ષ્મ અને સ્પૂળ બૂન્ને પ્રકારના જીવનનિકાય (પ્રત્યેક પ્રાણીસમૂહ)ને પોતાના આત્મસમાન માને, માંચ મહાવ્રતોને સ્પર્શ કરે અને પાંચ પ્રકારનાં પાપકારો (મિથ્યાત્વ, વ્રત-રહિતતા, ક્રધાવ, પ્રમાદ અને અશુભ યોગ-વ્યાપાર)થી રહિત થાય તેજ આદર્શ ભક્ત છે.

નોંધ:—જેમ પોતાને સુખ, શાંતિ અને આનંદ પ્રિય છે. તે જ રીતે જનતાના સૂક્ષ્મથી માંડીને મોટા જીવો સુધી સૌને તે જ પ્રિય છે તેવું જાણી પોતાનું વર્તન અન્યને સુખકારક બનાવવું તેને આત્મસમાનવૃત્તિ કહેવામાં આવે છે.

[૬] જે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનું દમેશાં વશન કરતો રહે છે, જાની પુરુષોના વચનમાં ચિત્તને સ્થિર કરી રાખે છે, સોનું, ચાંદી છતાં ધનને છોડી દે છે તેજ આદર્શ ભક્ત છે.

[૭] જે મૂઢતાને છોડી પોતાની દ્રષ્ટિ શુદ્ધ (સમ્યગ્ દ્રષ્ટિ) રાખે છે, મન, વચન અને કાયાનો સંયમ રાખે છે, જ્ઞાન, તપ અને

સંયમમાં રહી તપથી પૂર્વકર્મોને ક્ષીણ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેજ આદર્શ લિક્ષુ છે.

[૮] તેમજ લિન્નલિન્ન પ્રકારનાં આહાર, પાણી, ખાદ્ય કે સ્વાદ્ય વગેરેની સુંદર ભિક્ષા મેળવીને કાલ કે પરમદિવસે વાપરવામાં કામ લાગશે તેમ ધારીને જે સાધક સંયમ ન કરે કે ન કરાવે તે આદર્શ લિક્ષુ છે.

[૯] તેમજ જે લિન્નલિન્ન પ્રકારનાં ભોજન, પાન, સ્વાદ્ય અને ખાદ્ય વગેરે આહાર મેળવીને પોતાના સ્વધર્મો સાધીદાર સાધુઓને બોલાવીને તેની સાથે ભોજન કરે છે અને ભોજન કરીને સ્વાધ્યાયમાં રક્ત રહે છે તેજ આદર્શ લિક્ષુ છે.

નોંધ:—પોતાના સાધીદારો સિવાય એકાદી ભિક્ષા કરવામાં એકલ-ચેટાપણું વગેરે હોય છે; અને નિઃસ્વાર્થ એ તે સ્વાધુલ્લવનનું પરમ સાધન છે તેથી તે દ્રષ્ટિએ સહભોજન બતાવ્યું છે; અને અનુપયોગી વાતોનો કચરો ન બરાલ્ય તે સારું સ્વાધ્યાયપ્રેમ કેળવવાનું સમજાવ્યું છે.

[૧૦] જે ટોટા, શીમાદ કે કલેશ થાય તેવી કથા ન કહે, નિમિત્ત મળવા છતાં કોઈ પર કોપ ન કરે, ઈદ્રિયોને નિશ્ચળ રાખે, મન શાંત રાખે, મુંઘમયોગમાં સતત સ્થિર બાવે બેઠાયેલો રહે તથા ઉપદર્શાત રહી કોઈનો પણ તિરસ્કાર ન કરે તેજ આદર્શ લિક્ષુ છે.

[૧૧] જે ઈદ્રિયોને કાંટા સમાન દુઃખ દે તેવાં આક્રોશ વચન, પ્રહારો અને અયોગ્ય ઠપકાઓ સહન કરે, જ્યાં ભયંકર અને પ્રચંડ ગર્જના થતી હોય તેવા ભયાનક સ્થાનમાં પણ રહી શકે; (અથવા જે ભયંકર શબ્દ, હાસ્ય,) સુખ અને દુઃખ બંધું સમાન રીતે જાણી વહન કરે તેજ આદર્શ લિક્ષુ છે.

[૧૨] જે સ્મશાન જેવા સ્થળે વિધિયુક્ત પ્રતિમા (એક પ્રકારની ઉચ્ચ કાટિની તપશ્ચર્યાની ક્રિયા)ને અંગીકાર કરી ત્યાં જઈ ઉત્પન્ન

કરે તેવા ભયાનક શબ્દ સાંભળીને પણ જે ન બીએ અને વિવિધ સદ્ગુણો અને તપશ્વરણમાંજ રક્ત રહી પોતાના દેહભાનને પણ ભૂલી જાય તેજ આદર્શ બિહુ છે.

નોંધ:—બિહુઓની પ્રતિમાના ૧૨ પ્રકાર છે. તેમાં તપશ્વર્યાની બિન્ન બિન્ન ક્રિયાઓ (ચોક્કસ પ્રતનિયમપૂર્વક) કરવાની હોય છે. તેનો વધુ વિગતાર નેવા માટે જુઓ:—ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અધ્યયન ૩૧ મું તથા દશામૃતસંધ.

[૧૩] તથા તેવા સ્થાનમાં જે મુનિ દેહમૂર્છાથી મુક્ત રહી ધણીવાર કઠોર વચનના પ્રદારોથી તથા દંડ કે શસ્ત્રથી હણાય કિંવા વિધાય તો પણ પૃથ્વી સમાન (સર્વ સહન કરી) અક્રમ રહે, કુતૂહલ (ચેષ્ટાના વ્યાપાર) થી રહિત રહે અને વાસના રહિત અને તેજ આદર્શ બિહુ છે.

[૧૪] પોતાના દેહથી બધા પરિષદો (અણુધાર્યા આવી પડેલાં સંકટો)ને છૂટી (સહન કરી)ને જે બિહુ જન્મમરણો એજ મદાભયનાં સ્થાન છે એમ જાણી સંયમ અને તપમાં રક્ત રહી જન્મમરણ રૂપ સંસારથી પોતાના આત્માને ઉગારી લે તેજ સાચો સાધુ છે.

[૧૫] જે સૂત્ર તથા તેના રહસ્યને જાણીને દ્વાય, પમ, વાણી અને ઈર્ષ્યોનો યથાર્થ સંયમ રાખે (અર્થાત્ સન્માર્ગમાં વિવેકપૂર્વક તેને યોજે), અધ્યાત્મ રસમાંજ જે મસ્ત રહે અને પોતાના આત્માને સમાધિમાં રાખે તેજ સાચો સાધુ છે.

નોંધ:—જ્ઞાનનું ફળ સંયમ અને ત્યાગ છે તેથી જ્ઞાનીનું પ્રથમ ચિહ્ન સંયમ છે. સંયમી સ્વાર્થીય પ્રવૃત્તિથી પર યદ્દ જાય છે અને આત્મભાવમાંજ રક્ત રહી શકે છે.

[૧૬] સંયમના ઉપકરણોમાં અને જોજન વગેરેમાં જે અનાસક્ત રહે, અઘાત ધરોમાં પરિમિત બિહ્વા લઈ સંયમી જીવન ચલાવે,

ચારિત્રમાં ક્ષતિ ઉત્પન્ન કરે તેવા દોષોથી રહિત રહે; અને લેવું, વેચવું, બેળું કરવું વગેરે અમંયમી વ્યાપારોથી વિરત બની સર્વ પ્રકારની આસક્તિથી પણ રહિત થાય તેજ આદર્શ લિક્ષુ છે.

નોંધ:—જે કે પદાર્થોનો ત્યાગ એ પણ દુઃશક્ય વસ્તુ છે છતાં તેનો ત્યાગ કર્યા પછી કંઈ ત્યાગધર્મની સમાપ્તિ થઈ જતી નથી. જાડી જાડી રહેલી પદાર્થની વાસનાઓનો ત્યાગ કરવો તેજ ખરેખર ત્યાગ છે.

[૧૭] જે લોહુપતાથી રહિત થઈ કાંઈ પણ પ્રકારના રસોમાં આસક્ત ન બને, લિક્ષાયરીમાં અલ્પ ખોરાક (પરિમિત) ગ્રહણ કરે, ભોગી જીવન ગાળવાની વાસનાથી પર થાય, સત્કાર, પૂજન અને ભૌતિક સુખની પરવા ન કરે, નિરભિમાની અને સ્થિર આત્માવાલો હોય તેજ આદર્શ લિક્ષુ છે.

[૧૮] જે ખીજા કાંઈ પણ મનુષ્યને (કદાચ દુરાચારી હોય તો પણ) દુરાચારી ન કહે ખીજે જેથી કાપાયમાન થાય તેવું દ્વિપિત વાક્ય પણ ન બોલે, (જે દ્વિપિત હશે તેજ પોતાના પુણ્ય અને પાપનું સ્વયં પરિણામ ભોગવશે.) બધા જીવોને પુણ્ય અને પાપનું પરિણામ પૃથક્ પૃથક્ મળવાનું છે તેમ જાણી પોતાના દોષો દૂર કરે અને પોતાનો (સ્વભાવ) ખીજા કરતાં ઊંચો છે એવું અભિમાન ન કરે તેજ આદર્શ અમણુ છે.

[૧૯] જે જાતિ, રૂપ, લાભ કે જ્ઞાનનું અભિમાન ન કરે, સર્વ પ્રકારના અહંકારને છોડી સદ્ધર્મના ધ્યાનમાંજ રક્ત રહે તેજ લિક્ષુ છે.

[૨૦] જે મહામુનિ સાચા ધર્મનોજ માર્ગ જણાવે, પોતે સદ્ધર્મમાં ખરાખર સ્થિર રહી ખીજાને પણ સાચા ધર્મમાં સ્થિર કરે; ત્યાગમાર્ગ ગ્રહણ કરીને દુરાચારનાં ચિહ્નોને ત્યાગી દે (કુમારુનો

કરે તેવા બધાનક શબ્દ સાંભળીને પણ જે ન જીએ અને વિવિધ સદ્ગુણો અને તપશ્વરણમાજ રક્ત રહી પોતાના દેહભાનને પણ બૂલી જાય તેજ આદર્શ બિશ્નુ છે.

નોંધ:—બિશ્નુઓની પ્રતિમાના ૧૨ પ્રકાર છે. તેમાં તપશ્વર્યાની ભિન્ન ભિન્ન ક્રિયાઓ (ચોક્કસ પ્રતનિયમપૂર્વક) કરવાની હોય છે. તેનો વધુ વિગતાર જોવા માટે જુઓ:—ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અધ્યયન ૩૧ મું તથા દશાશ્વતરકથ.

[૧૩] તથા તેવા સ્થાનમાં જે મુનિ દેહમુર્છાથી મુક્ત રહી ધણીવાર કઠોર વચનના પ્રદારોથી તથા દંડ કે શસ્ત્રથી હજીય ક્રિયા વિધાય તો પણ પૃથ્વી સમાન (સર્વ સહન કરી) અડગ રહે, કુતૂહલ (જોણાના બ્યાપાર) થી રહિત રહે અને વાસના રહિત અને તેજ આદર્શ બિશ્નુ છે.

[૧૪] પોતાના દેહથી બધા પરિપટો (અણુધાર્યા આવી પડેલાં મંકટો)ને જીતી (સહન કરી)ને જે બિશ્નુ જન્મમરણો એજ મહાભયનાં સ્થાન છે એમ જાણી સંયમ અને તપમાં રક્ત રહી જન્મમરણ ૩૫ સંસારથી પોતાના આત્માને ઉગારી લે તેજ સાચો સાધુ છે.

[૧૫] જે સત્ર તથા તેના રહસ્યને જાણીને હાથ, પગ, વાણી અને ઇન્દ્રિયોનો યથાર્થ સંયમ રાખે (અર્થાત્ સન્માર્ગમાં વિવેકપૂર્વક તેને યોજે), અધ્યાત્મ રસમાંજ જે મસ્ત રહે અને પોતાના આત્માને સમાધિમાં રાખે તેજ સાચો સાધુ છે.

નોંધ:—જ્ઞાનર્તુ કૃણ સંયમ અને ત્યાગ છે તેથી જ્ઞાનીનું પ્રથમ ચિહ્ન સંયમ છે. સંયમી રવાર્થીય પ્રવૃત્તિથી પર યદ્દ જાય છે અને આત્મભાવમાંજ રક્ત રહી શકે છે.

[૧૬] સંયમના ઉપકરણોમાં અને બોજન વગેરેમાં જે અનાસક્ત રહે, અગાત ધરોમાં પરિમિત બિક્ષા લઈ સંયમી જીવન ચલાવે,

ચારિત્રમાં ક્ષતિ ઉત્પન્ન કરે તેવા દોષોથી રહિત રહે; અને લેવું, વેચવું, ભેળું કરવું વગેરે અમૃત્યમી વ્યાપારોથી વિરત બની સર્વ પ્રકારની આસક્તિથી પણ રહિત થાય તેજ આદર્શ લિક્ષુ છે.

નોંધ:—જે કે પદાર્થોનો ત્યાગ એ પણ દુઃશક્ય વસ્તુ છે છતાં તેનો ત્યાગ કર્યા પછી કેંઈ ત્યાગધર્મની સમાપ્તિ થઈ જતી નથી. જાડી જાડી રહેલી પદાર્થની વાસનાઓનો ત્યાગ કરવો તેજ ખરેખર ત્યાગ છે.

[૧૭] જે લોહુપતાથી રહિત થઈ કોઈ પણ પ્રકારના રસોમાં આસક્ત ન બને, લિક્ષાયરીમાં અદ્ય ખોરાક (પરિમિત) ગ્રહણ કરે, ભોગી જીવન ગાળવાની વાસનાથી પર થાય, સત્કાર, પૂજન અને ભૌતિક સુખની પરવા ન કરે, નિરભિમાની અને સ્થિર આત્માવાળો હોય તેજ આદર્શ લિક્ષુ છે.

[૧૮] જે ખીજા કોઈ પણ મનુષ્યને (કદાચ દુરાચારી હોય તો પણ) દુરાચારી ન કહે ખીજો જેથી કોપાયમાન થાય તેવું દ્વિષિત વાક્ય પણ ન બોલે, (જે દ્વિષિત હશે તેજ પોતાના પુણ્ય અને અને પાપનું સ્વયં પરિણામ ભોગવશે.) બધા જીવોને પુણ્ય અને પાપનું પરિણામ પૃથક્ પૃથક્ મળવાનું છે તેમ જાણી પોતાના દોષો દૂર કરે અને પોતાનો (સ્વભાવ) ખીજા કરતાં જિંચો છે એવું અભિમાન ન કરે તેજ આદર્શ શ્રમણ છે.

[૧૯] જે જાતિ, રૂપ, લાભ કે જ્ઞાનનું અભિમાન ન કરે, સર્વ પ્રકારના અહંકારને છોડી સદ્ધર્મના ધ્યાનમાંજ રક્ત રહે તેજ લિક્ષુ છે.

[૨૦] જે મહામુનિ સાચા ધર્મનોજ માર્ગ જણાવે, પોતે સદ્ધર્મમાં બરાબર સ્થિર રહી ખીજાને પણ સાચા ધર્મમાં સ્થિર કરે; ત્યાગમાર્ગ ગ્રહણ કરીને દુરાચારનાં ચિહ્નોને ત્યાગી દે (કુસાધુનો

સંગ ન કરે) અને કાષ્ઠની દૃઢાબાજી, હાંસી કે મશકરી પણ ન કરે તેજ સાચો બિહુ છે.

[૨૧] (તેવો બિહુ યુ પામે છે ?) તેવો આદર્શ બિહુ હમેશાં કલ્યાણ્યમાર્જમાં પોતાના આત્માને સ્થિર રાખી નશ્વર અને અપત્રિત દેહવાસને છોડીને અને જન્મમરણના બંધનોને સર્વથા છોડીને અપુનરાગમન (જ્યાંથી પુનઃ આગમન થતું નથી તેવી મોક્ષસ્થિતિની) ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે (પામે છે).

નોંધ:—પોતાના અંતરાત્માની વંચના યાચ તેવાં કાષ્ઠપણુ કાર્યો ન કરે અને જે કાર્ય હવર મુદસ્થ કે બિહુ બણીને મૂલ્યાંકન તો તેવાં કાર્યોના પણ સદતર ત્યાગ કરી બિહુસાધક કેવળ સમાધિ માર્ગમાજ વિચરે અને અંતરાત્માની મોજમાં મસ્ત રહે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે બિહુ નામ નામનું દસમું અધ્યયન પૂર્ણ થયું.

રતિવાક્ય ચૂલિકા

(સંયમથી કંટાળેલા સાધકને પ્રેમ ઉત્પન્ન કરનારાં વાક્યો)

૧૧

બિહુજીવન એ ગૃહસ્થજીવન કરતાં મંયમ અને ત્યાગની દ્રષ્ટિએ મોગલું ઉચ્ચ અને સાત્ત્વિક છે. તેમ છતાં તેની પણ સાધક સ્થિતિજ છે.

સાધક દશાની ભૂમિકા ગમે તેવી ઉચ્ચ હોવા છતાં જ્યાં સુધી તે સાધક આત્મ સાક્ષાત્કારની સ્થિતિમાં સ્થિર થયો ન હોય, જ્યાંસુધી તેની વાસનાનાં ઊંડા ઊંડા બીજ બળી ને ખાક ન થઈ ગયાં હોય ત્યાંસુધી તેને પણ નિયમોની વાડને મુરફિત રાખી અતુસરવાનું રહે છે. લાખો કરોડોનો પૂજ્ય અને પ્રેરક હોવા છતાં ધાર્મિક નિયમોની સત્તા આગળ તેને પણ શિર નમાવવાનું હોય છે. કારણ કે અધ્યાસની અસરનો લેપ જોટલો તેા ચિરસ્થાયી અને મજબૂત હોય છે કે જે ચીજનો વર્ષો થયાં ત્યાગે કર્યો હોય, જેનો સંકલ્પ પણ ન હોય તેવી સ્થિતિમાં પણ સહજ નિમિત્ત મળતાં મનને દુષ્ટ વૃત્તિ તરફ દોરી લેવામાં તે અધ્યાસ ક્રતેહમદ નીવડી પડે છે. આવી વૃત્તિનો વેગ શિથિલ મનના સાધક પર તુરત અમર કરી મૂકે છે. જ્યારે મન આવી ચંચળ અને પામર સ્થિતિમાં મૂકાય ત્યારે તેના દુષ્ટ વેગને દબાવી પુનઃ સંયમમાર્ગમાં સ્થિર રાખી

(૬) ગૃહસ્થાશ્રમ સ્વીકારવા જતાં વમેલી વસ્તુને ફરીથી પીવી પડશે.

નોંધ.—જે તુચ્છ કામભોગોને ત્યાગી દીધાં છે તે ફરીથી ગ્રહણ કરવા કોઈ પણ પ્રકારે ઇષ્ટ નથી.

(૭) ત્યાગની ઉચ્ચ ભૂમિકામાંથી ક્ષુદ્ર વાસના માટે ગૃહસ્થ જીવન સ્વીકારવું તે નરકાગારમાં જવા માટેની તૈયારીરૂપ છે.

(૮) ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેનારાને ગૃહસ્થાશ્રમનો પણ ધર્મ પાળવો તે દુઃશક્ય છે તો આદર્શ ત્યાગ તો ક્યાંથી જ પળાય ?

નોંધ.—જો કે ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ કેટલાક ઉત્તમ સંયમી પુરુષો હોય છે. પરંતુ તેવા પુરુષો ભાગ્યેજ મળી આવે છે. કારણ કે તેની આસપાસનું વાતાવરણ જ એવું કલુષિત હોય છે કે તેવા સ્થળે રહી સંયમની આરાધના કરવી એ કઠિન વસ્તુ છે.

(૯) અચાનકે રોગ ઉત્પન્ન થઈ જ્યારે દેહનો નાશ થઈ જાય છે (ત્યારે ધર્મ સિવાય ઈતર કોઈ સહાયક ચર્તા નથી)

(૧૦) ખરાબ મંકલપ પણ આધ્યાત્મિક મૃત્યુ કરે છે.

નોંધ.—આપણે એક શરીરથી આત્મા ભિન્ન થઈ અન્ય શરીર ધારણ કરે ત્યારે જ તેવી સ્થિતિને મૃત્યુ માનીએ છીએ. પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તો અધ્યાત્મિક પતન એ જ મૃત્યુ છે.

(૧૧) ગૃહસ્થવાસ કલેશમય છે. ત્યાગ એ શાન્તિમય છે.

(૧૨) ગૃહસ્થવાસ બંધન છે. ત્યાગ એ મુક્તિ છે.

(૧૩) ગૃહસ્થજીવન (પાપમય હોય તો) દૂષિત છે જ્યારે સંયમીનું જીવન એ પવિત્ર જીવન છે.

(૧૪) ગૃહસ્થોના કામભોગો નિઃકૃષ્ટ (હલકી કોટિના) છે.

(૧૫) જન્મતના સૌ જીવો પુણ્ય અને પાપથી ઘેરાયેલા છે.

(૧૬) મનુષ્યનું જીવન ખરેખર દાહડાની ટોચ પર રહેલા જલ્મિન્દુ જેવું ચંચળ અને ક્ષણિક છે.

નોંધ:—એવા વિનશ્વર જીવન માટે ટેક જેવી ઉત્તમ વસ્તુ શા માટે છાડવી ?

(૧૭) અરેરે ખરેખર પૂર્વકાળે પાપકર્મ બહુ કર્યું હશે.

નોંધ:—પાપ કર્મના પ્રભાવે જ સંયમ પર અલ્પમોહિતપત્ર થાય છે. અથવા સંયમ જેવી ઉત્તમ વસ્તુ શા માટે ન મમે ?

(૧૮) દુશ્ચારિત્રનું સેવન કરીને કદી પાપકર્મોથી 'મુક્તિ' મળી શકશે નહિ પરંતુ દુઃખે સહી શકાય તેવાં પૂર્વ પાપ કર્મોને મનમાં વેદન કર્યા સિવાય સહી લેવાથી અને તપ દ્વારા તેને અપાવવાથીજ તે કર્મોથી મુક્તિ મળી શકશે.

નોંધ:—આ અદારે વાકયાનું ખૂબ જલ્દુ જલ્દુ ચિંતન કરવાથી સંમનથી અસ્થિર થયેલું (કંટાળેલું) મન પણ અસ્થિર થઈ જાય છે.

આડી' સ્ત્રોકો કહેવાય છે:—

[૧] કોઈ અનાર્થ પુરુષ જ્યારે ભોગના હેતુએ યોતાના ચિરસંચિત ચારિત્ર ધર્મને તજી દે છે ત્યારે તે ભોગમાં આસક્ત થયેલો અઘ્તાની બવિધ્યક્ષણનો લેશમાત્ર વિચાર કરી શકતો નથી.

નોંધ:—જ્યારે કોઈ પણ સાધારણ કે બુદ્ધિમાન સાધક યોતાને ન છાલે તેવું અકાર્ષ કરી નાખે છે ત્યારે તે વખતે તે એટલો આવેશમાં હોય છે કે તેને તે વખતે કાર્યના પરિણામની બચંકરતાનો લેશ માત્ર ખ્યાલ રહેતો નથી.

[૨] પરંતુ જ્યારે તે ત્યાગાશ્રમ છોડીને ગૃહસ્થ જીવનમાં પાછો આવે છે ત્યારે ત્યાગધર્મ અને ગૃહસ્થધર્મ એ બન્ને ધર્મોથી ભ્રષ્ટ થઈ (સ્વર્ગથી વ્યુત થઈ) પૃથ્વી પર પડેલા દેવેન્દ્રની ગાફલ ખૂબ પરિતાપ કરે છે.

નોંધ:—દેવેન્દ્રની ઉપમા તે સારુ આપેલી છે કે ક્યાં એ સ્વર્ગીય સુખ અને ક્યાં એ મૃત્યુલોકનાં દુઃખ ! તે જ રીતે ક્યાં એ સંયમી જીવનનો આનંદ અને ક્યાં એ પતિવ જીવનની વિપત્તિ ! સંયમભ્રષ્ટની લોકમાં પણ અપકીર્તિ ફેલાય છે અને તેના દૃદયમાં પણ બિટાણુંનું દર્દ યથા કરે છે.

[૩] પ્રથમ તે વિશ્વનો વંદનીય હોય છે અને બ્રહ્મ થયા પછી અવંશ (તિરસ્કારને પાત્ર) બને છે ત્યારે પોતાના સ્થાનથી બ્રહ્મ થયેલી (સ્વર્ગથી મ્યુત થયેલી) દેવીની માફક તે ખૂબ પરિતાપ પામે છે.

[૪] પ્રથમ તે મહા પુરુષોનો પણ પૂજ્ય હોય છે અને પછી તેજ અપૂજ્ય બને છે ત્યારે રાજ્યથી પદબ્રહ્મ થયેલા રાજાની માફક તે ખૂબ પરિતાપ પામે છે.

[૫] પહેલાં તે માન્ય હોય છે અને પછી તેજ (ત્યાગાશ્રમથી બ્રહ્મ થઈ) અમાન્ય થાય છે ત્યારે એકુતી જીંદગીમાં પલટાયેલા (અથવા સાવ નાના ગામડામાં અનિચ્છાએ મૂકાયેલા) ધનિક શેઠની માફક પરિતાપ કરે છે.

નોંધ:—પતિવ થઈ હલકા કુળમાં ગયેલો અથવા ધનહીન બની હલકા સ્થાનમાં ગયેલો શેઠ જેમ પૂર્વની સ્થિતિ સંભારીને જીવન પર્યંત ખેડ કર્યા કરે છે તેમ મુનિવેશ ત્યાગી મૃદસ્થજીવનમાં ગયેલો સાધક પરિતાપ કરે છે.

[૬] ભોગની લાલચે ત્યાગાશ્રમને તરછોડી મૃદસ્થ જીવનમાં ગયેલો સાધક જ્યારે યૌવન વયથી પરવારીને જરાવસ્થાથી પ્રસ્ત થયેલો ખુટો બને છે ત્યારે જાળમાં મૂકેલી વસ્તુ ખાવાની લાલચે લોખંડના કાંટામાં ફસાયેલ માછલાંની માફક ખૂબ પીડા પામે છે.

[૭] અને જ્યારે તે પોતાના મળેલા કલેશકારી કુટુંબની ચારેકારની ચિંતાઓથી ઘેરાય છે—દષ્ટાય છે ત્યારે તે બધનમાં ફસાઈ પડેલા દાથીની માફક ખૂબ પરિતાપ કર્યા કરે છે.

(૧૬) મનુષ્યનું જીવન ખરેખર દાહકાગ્ની ટોચ પર રહેલા જલગ્નિન્દુ જેવું સંયમ અને સ્થિતિ છે.

નોંધ:—એવા વિનશ્વર જીવન માટે ટક જેવી ઉત્તમ વસ્તુ આ માટે છાડવી ?

(૧૭) અરેરે ખરેખર પૂર્વકાળે પાપકર્મ બહુ કર્યું હશે.

નોંધ:—પાપ કર્મના પ્રભાવે જ સંયમ પર અણુમોહોદયપત્ર થાય છે. અથવા સંયમ જેવી ઉત્તમ વસ્તુ આ માટે ન ગમે ?

(૧૮) દુશ્ચારિત્રનું સેવન કરીને કદી પાપકર્મોથી 'મુક્તિ' મળી શકશે નહિ પરંતુ દુઃખે સહી શકાય તેવાં પૂર્વ પાપ કર્મોને મનમાં વેદન કર્યા સિવાય સહી લેવાથી અને તપ દ્વારા તેને અપાવવાથીજ તે કર્મોથી મુક્તિ મળી શકશે.

નોંધ:—આ અઠારે વાક્યોનું ખૂબ જીંદુ જીંદુ ચિંતન કરવાથી સંમત થઈ અસ્થિર થયેલું (કંટાળેલું) મન પણ અસ્થિર થઈ જાય છે.

આહીં શ્લોકો કહેવાય છે:—

[૧] કાષ્ઠ અનાર્ય પુરુષ જ્યારે ભોગના હેતુએ પોતાના ચિરસંચિત ચારિત્ર ધર્મને તજી દે છે ત્યારે તે ભોગમાં આસક્ત થયેલો અગ્નીની ભવિષ્યકાળનો લેશમાત્ર વિચાર કરી શકતો નથી.

નોંધ:—જ્યારે કોઈ પણ સાધારણ કે બુદ્ધિમાન સાધક પોતાને ન છાલે તેહું અકાર્ય કરી નાખે છે ત્યારે તે વખતે તે એટલો આવેશમાં હોય છે કે તેને તે વખતે કાર્યના પરિણામની ભયંકરતાનો લેશ માત્ર ખ્યાલ રહેતો નથી.

[૨] પરંતુ જ્યારે તે ત્યાગાશ્રમ છોડીને ગૃહસ્થ જીવનમાં પાછો આવે છે ત્યારે ત્યાગધર્મ અને ગૃહસ્થધર્મ એ બન્ને ધર્મોથી ભ્રષ્ટ થઈ (સ્વર્ગથી મ્યુત થઈ) પૃથ્વી પર પડેલા દેવેન્દ્રની માફક ખૂબ પરિતાપ કરે છે.

નોંધ:—દેવેન્દ્રની જપમા તે સારુ આપેલી છે કે ક્યાં એ સ્વર્ગીય સુખ અને ક્યાં એ મૃત્યુલોકનાં દુઃખ ! તે જ રીતે ક્યાં એ સંયમી જીવનનો આનંદ અને ક્યાં એ પતિત જીવનની વિપત્તિ ! સંયમબ્રહ્મની લોકમાં પણ અપકીર્તિ ફેલાય છે અને તેના દંડમાં પણ ઊડાણનું દર્દ થયા કરે છે.

[૩] પ્રથમ તે વિશ્વનો વંદનીય હોય છે અને બ્રહ્મ થયા પછી અવંશ (તિરસ્કારને પાત્ર) બને છે ત્યારે પોતાના સ્થાનથી બ્રહ્મ થયેલી (સ્વર્ગથી ચ્યુત થયેલી) દેવીની માફક તે ખૂબ પરિતાપ પામે છે.

[૪] પ્રથમ તે મહા પુરુષોનો પણ પૂજ્ય હોય છે અને પછી તેજ અપૂજ્ય બને છે ત્યારે રાજ્યથી પદબ્રહ્મ થયેલા રાજાની માફક તે ખૂબ પરિતાપ પામે છે.

[૫] પહેલાં તે માન્ય હોય છે અને પછી તેજ (ત્યાગાશ્રમથી બ્રહ્મ થઈ) અમાન્ય થાય છે ત્યારે બેકુની જીંદગીમાં પસટાયેલા (અથવા સાવ નાના ગામડામાં અનિચ્છાએ મૂકાયેલા) ધનિક શેઠની માફક પરિતાપ કરે છે.

નોંધ:—પતિત થઈ હલકા કુળમાં ગયેલો અથવા ધનહીન બની હલકા સ્થાનમાં ગયેલો શેઠ જેમ પૂર્વની સ્થિતિ સંભારીને જીવન પર્યાન્ત બિદ ક્યાં કરે છે તેમ મુનિવેશ ત્યાગી ગૃહસ્થજીવનમાં ગયેલો સાધક પરિતાપ કરે છે.

[૬] ભોગની લાલચે ત્યાગાશ્રમને તરછોડી ગૃહસ્થ જીવનમાં ગયેલો સાધક ન્યારે મૌવન વયથી પરવારીને જરાવસ્યાથી અસ્ત થયેલો ખૂટો બને છે ત્યારે જળમાં મૂકેલી વસ્તુ ખાવાની લાલચે લોખંડના કાંટામાં ફસાયેલ માછલાની માફક ખૂબ પીડા પામે છે.

[૭] અને ન્યારે તે પોતાના મળેલા કલેશકારી કુર્કુળની ચારેકારની ચિંતાઓથી ઘેરાય છે—હજીવ છે ત્યારે તો બંધનમાં ફસાઈ પડેલા દામીની માફક ખૂબ પરિતાપ કર્યા કરે છે.

[૮] વળી ત્યાગાશ્રમને છોડી ગૃહસ્થ જીવનમાં ગયેલો મુનિ જ્યારે સ્ત્રી, પુત્ર અને કન્યા બચ્ચાના પરિવારથી વિંટાળને મોહનીય કર્મની પરંપરાથી તેમાંજ ગુંચાઈ જાય છે ત્યારે તે કાદવમાં ખૂંચેલા હાથીની માફક “ ન નીરં નોતીરમ્ ” ન પાણી કે ન કાંઠો એમ બન્ને સ્થિતિની વચ્ચે રહી ખેદ કર્યા કરે છે.

નોંધ:—સ્ત્રી, પુત્રાદિ પરિવારમાંથી નિવૃત્ત થઈ તેને શાંતિ મેળવવાની જરા માત્ર કુરસદ રહેતી નથી ત્યારે તે જળમાંથી છૂટવા ફાફાં મારવાનો પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ એવાં ગાઢ બંધન હોય છે કે પાંચ તે ધારે તો પણ છૂટી શકતો નથી અને તેથી તે બમણી પીડા પામે છે.

[૯+૧૦] (પછી આવી સ્થિતિમાં જ્યારે તે વિચાર કરવા બેસે છે ત્યારે તેને સદ્વિચારો આવે છે અને ત્યારે તેને પશ્ચાતાપ થાય છે કે હા ! આ મેં ખૂબજ ખોટું કર્યું.) જો હું જિનેશ્વરોએ બતાવેલા વિશુદ્ધ સાધુત્વથી બરેલા ત્યાગમાર્ગમાં આનંદ-પૂર્વક રહ્યો હોત તો આજે મારા અપૂર્વ આત્મઓજસ અને અપૂર્વ જ્ઞાનની સાથે આખા સાધુગણનો અધિપતિ બનત. ક્યાં એ મહર્ષિઓના ત્યાગમાર્ગમાં રક્ત રહેલા ત્યાગી પુરુષોનો દેવલોક મમાન સુખદ ત્યાગ અને ક્યાં તે ત્યાગ માર્ગને તરછોડી ગૃહસ્થ જીવનમાં ગયેલા પતિત બિહુનો મહા નરકપાતના સમાન ગૃહસ્થાશ્રમ !

નોંધ:—પતિત થયેલાનું જીવન પામર જેવું હોવાથી તે ગૃહસ્થાશ્રમના આદર્શ ધર્મને પણ આગ્રાધવાને લાયક રહેતો નથી અને તેના દૃઢ્યના બાકા ભાગમાં સાધુજીવનની શાંતિ સાંભરે છે, તેથી તે ગૃહસ્થાશ્રમ જીવન લગભગ નરકાવાસ જેવું જ માને છે. એવી ઉપમા કહી તેવા પતિત બિહુની મનોદશાનો ચિતાર આપ્યો છે.

[૧૧] (આ બધું કહી હવે મહાપુરુષો સંયમથી કંટાળેલા સાધુને કહે છે:—) ત્યાગ માર્ગમાં રમી રહેલા મહાપુરુષોનું દેવેન્દ્ર સમાન

ઉત્તમ સુખ અને ત્યાગમાર્ગથી બ્રહ્મ થયેલા પતિતોનું નરક સમાન અત્યંત દુઃખ એ બન્નેની તુલના કરીને પકિત સાધુએ ત્યાગ માર્ગમા આનંદપૂર્વક રહેવું ઘટે

નોંધ — ત્યાગથી પ્રાપ્ત થતું આધ્યાત્મિક સુખ એ તો અતુલ્ય સુખ છે તેની તુલના સ્વર્ગીય સુખ સાથે ન જ કરી શકાય પરંતુ અહીં તો જેમ મનુષ્યજીવન કરતા દેવજીવન ઉત્કૃષ્ટ છે તેમ શુદ્ધસ્વજીવન કરતા ત્યાગી જીવન ઉત્કૃષ્ટ ■ અને આનંદજીવન કરતા નરકજીવન નિઃકૃષ્ટ છે તેમ આદર્શ જીવન કરતા પતિત શુદ્ધજીવન નિઃકૃષ્ટ ■ તે બતાવવા પૂરતું ઉપરનું ઉપમાવાક્ય છે

[૧૨] ધર્મથી બ્રહ્મ અને આધ્યાત્મિક મંપત્તિથી પતિત થયેલા દુર્દગ્ધ મુનિનો, અદ્ય તેજ થઈ ઠરી ગયેલા મનના અગ્નિ અને બપકર ઝેરી છતાં ડાહો બેચી લીધેલા સર્પની માફક, દુરાચારીઓ પણ તિરસ્કાર કરે છે

નોંધ — સર્પનું ઝેર ઠાવવાવાનું સાધન ગયા પછી તેને બાગકો પણ સતાવે છે, પહોનો અગ્નિ પવિત્ર મનાય છે છતાં તેજ ગયા પછી તેની કરી કિંમત રહેતી નથી અને દેહમાથી ચેતન ગયા પછી તે દેહની કિંમત પણ રહેતી નથી તેમ સાધુધર્મરૂપ આત્મા ગયા પછી તે સાધક નિઃચેત બની જાય છે તેથી તેની દશા એક હલકા વર્તનવાળા શુદ્ધસ્વ કરતા પણ પૂજા-પાત્ર બની જાય ■

[૧૩] ધર્મથી પતિત થયેલા અધર્મને સેવનારા અને પોતાના મત નિયમોથી બ્રહ્મ થયેલા સાધુને આ લોકમા પણ આરિત્રની ક્ષતિ, અધર્મ, અપવિત્ર અને હવકા માણુઓમા પણ નિંદા પ્રત્યાદિ ઝેરલાભો થાય છે અને જીવનના અને પરલોકમા પણ અધર્મના કળસ્વરૂપે તેને અધમગતિ મળે છે.

[૧૪] જે સાધક બેઠકાર (કુષ્ટ) ચિત્તના વેગને વશ થઈ ભોગોને ભોગવવા સારું તે તે પ્રકારના અમયમ (સવમયો વિરૂદ્ધ વર્તન-ને આચરીને જેની કલ્પના ન કરી શકાય તેવી દુઃખદ (નરક)

[૮] વળી ત્યાગાશ્રમને છોડી ગૃહસ્થ જીવનમાં ગયેલો મુનિ જ્યારે સ્ત્રી, પુત્ર અને કન્યાનાં બચ્ચાંના પરિવારથી વિંટાળને મોહનીય કર્મની પરંપરાથી તેમાંજ ગુંચાઈ જાય છે ત્યારે તે કાદવમાં ખૂંચેલા દાથીની માફક “ન નીરં નોતીરમ્” ન પાણી કે ન કાંઠો એમ બન્ને સ્થિતિની વચ્ચે રહી ખેદ કર્યા કરે છે.

નોંધ:—સ્ત્રી, પુત્રાદિ પરિવારમાંથી નિવૃત્ત થઈ તેને શાંતિ મેળવવાની જગા માત્ર કુરસદ રહેતી નથી ત્યારે તે જનમાંથી છૂટવા કાંઈક મારવાનો પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ એવાં ગાદ બંધન હોય છે કે પછી તે ધારે તો પણ છૂટી શકતો નથી અને તેથી તે બમણી પીડા પામે છે.

[૯+૧૦] (પછી આવી સ્થિતિમાં જ્યારે તે વિચાર કરવા બેસે છે ત્યારે તેને સદ્વિચારો આવે છે અને ત્યારે તેને પશ્ચાતાપ થાય છે કે હા ! આ મેં ખૂનજ ખોડું કર્યું.) જો હું જિનેશ્વરોએ ખતાવેલા વિશુદ્ધ સાધુત્વથી બરેલા ત્યાગમાર્ગમાં આનંદ-પૂર્વક રહ્યો હોત તો આજે મારા અપૂર્વ આત્મઓજસ અને અપૂર્વ જ્ઞાનની સાથે આખા સાધુગણનો અધિપતિ બનત. ક્યાં એ મહર્ષિઓના ત્યાગમાર્ગમાં રક્ત રહેલા ત્યાગી પુરુષોનો દેવલોક સમાન સુખદ ત્યાગ અને ક્યાં તે ત્યાગ માર્ગને તરછોડી ગૃહસ્થ જીવનમાં ગયેલા પતિત બિંદુનો મહા નરકપાતના સમાન ગૃહસ્થાશ્રમ !

નોંધ:—પતિત થયેલાનું જીવન પામર જેવું હોવાથી તે ગૃહસ્થાશ્રમના આદર્શ ધર્મને પણ આરાધવાને લાયક રહેતો નથી અને તેના દૃઢયના ઈંડા ભાગમાં સાધુજીવનની શાંતિ સાંભરે છે, તેથી તે ગૃહસ્થાશ્રમ જીવન લગભગ નરકાવાસ જેવું જ ગણે છે. એવી હપમા કહી તેવા પતિત બિંદુની મનોદશાનો ચિતાર આપ્યો છે.

[૧૧] (આ બધું કહી હવે મહાપુરુષો સંયમથી કંટાળેલા સાધુને કહે છે:—) ત્યાગ માર્ગમાં રમી રહેલા મહાપુરુષોનું દેવેન્દ્ર સમાન

- ઉત્તમ સુખ અને ત્યાગમાર્ગથી બ્રહ્મ થયેલા પતિતોનું નરક સમાન અત્યંત દુઃખ એ બન્નેની તુલના કરીને પંડિત સાધુએ ત્યાગ માર્ગમાં આનંદપૂર્વક રહેવું ઘટે.

નોંધ:—ત્યાગથી પ્રાપ્ત થઈ આધ્યાત્મિક સુખ એ તો અનુપમ સુખ છે. તેની તુલના સ્વર્ગીય સુખ સાથે ન જ કરી શકાય. પરંતુ અહીં તો જેમ મનુષ્યજીવન કરતા દેવજીવન ઉત્કૃષ્ટ છે તેમ શૃદ્ધસ્થજીવન કરતાં ત્યાગી જીવન ઉત્કૃષ્ટ છે અને માનવજીવન કરતાં નરકજીવન નિઃકૃષ્ટ છે તેમ આદર્શ જીવન કરતાં પતિત શૃદ્ધજીવન નિઃકૃષ્ટ છે તે બતાવવા પૂરવું ઉપરનું ઉપમાવાક્ય છે.

- [૧૨] ધર્મથી બ્રહ્મ અને આધ્યાત્મિક સંપત્તિથી પતિત થયેલા દુર્લભ મુનિનો; અદ્ય તેજ યજ્ઞ કરી ગયેલા યજ્ઞના અગ્નિ અને ભયંકર ઝેરી છતાં ડાઘો બેઝી લીધેલા સર્પની માફક, દુરાચારીઓ પણ તિરસ્કાર કરે છે.

નોંધ:—સર્પનું હેર ઠાસવવાનું સાધન ગયા પછી તેને બાજકો પણ સતાવે છે, યજ્ઞનો અગ્નિ પવિત્ર મનાય છે છતાં તેજ ગયા પછી તેની કરી કિંમત રહેતી નથી અને દેહમાંથી ચેતન ગયા પછી તે દેહની કિંમત પણ રહેતી નથી તેમ સાધુધર્મરૂપ આત્મા ગયા પછી તે સાધક નિઃચેત બની જાય છે તેથી તેની દશા એક હલકા વર્તનવાળા શૃદ્ધસ્થ કરતાં પણ ધૂણા-પાત્ર બની જાય ॥

- [૧૩] ધર્મથી પતિત થયેલા અધર્મને સેવનારા અને પોતાના મત નિયમોથી બ્રહ્મ થયેલા સાધુને આ લોકમાં પણ ચારિત્રની ક્ષતિ, અધર્મ, અપવિત્ર અને હલકાં માણસોમાં પણ નિદા પ્રત્યાદિ ગેરલાભો થાય છે. અને જીવનના અંતે પરલોકમાં પણ અધર્મના કળસ્તરૂપે તેને અધમગતિ મળે છે.

- [૧૪] જે સાધક બેદરકાર (દુષ્ટ) ચિત્તના વેગને વશ થઈ ભોભોને ભોગવવા સારુ તે તે પ્રકારના અસંયમ (સંયમથી વિરુદ્ધ વર્તન-ને આચરીને જેની કલ્પના ન કરી શકાય તેવી દુઃખદ (નરક)

ગતિમાં ગમન કરે છે તે સાધકને ફરીથી આત્મા ઉચ્ચ સદ્-
બોધની કે ધર્મની પ્રાપ્તિ પણ મુશ્કેલ થઈ શકતી નથી.

[૧૫] “ એ બિચારા કલેશમાં રહેલા અને દુઃખમાં જ મગડતા નાર-
કીના જીવોનું પદ્યોપમ અને સાગરોપમ જેવા લાંબા કાળ
સુધી એક સરખું ભોગવવાનું દુઃખ ક્યાં ? અને આ મંયમમાં
આકસ્મિક પડેલું થોડું દુઃખ ક્યાં ? એ બન્ને વચ્ચે તો મદાન
અંતર ॥ તો પછી “ રે મારું આ ક્ષણિક માનસિક દુઃખ શું
હતું ? ” એવું એવું સાધક વિચારે.

નોંધ:—પદ્યોપમ એ મોટા કાળનું પ્રમાણ છે અને સાગરોપમનું
પ્રમાણ તો તેનાથી પણ અધિકકાળ પ્રમાણ છે.

[૧૬] (દુઃખને લીધે સંયમ છોડવાની મનોવૃત્તિ જાગે તો તે વિચારે
કે:—) આ મારું દુઃખ લાંબો કાળ ટકવાનું નથી, (ભોગની
છત્તાથી જે સયમ છોડવાનું મન થાય તો વિચારે કે) જીવા-
ત્માની ભોગપિપાસા પણ થોડો વખતજ રહે છે. (જતાં કદાચ)
આ શરીર ટકે ત્યાંસુધી તેવી ભોગપિપાસા ન દૂર થાય તો
“ આ મારા જીવનના અંતે તો જરૂર ચાલી જશે. ” આવા
વિચારો સેવીને ત્યાગ તરફ ઉપજેલા અણુગમાને સાધક
નિવારી નાખે.

નોંધ:—“ જીવન જાય તો શહે જઈ, પરંતુ મારું સંયમમય જીવન
તો ન જ જઈ જઈએ. આ જીવન ગયા પછી જીવનને બદલે ફરી સુંદર
મળી શકશે. પરંતુ આધ્યાત્મિક જીવન મૃત્યુ પામ્યા પછી પુનઃ તેને
પામવું અતિ અતિ દુઃશક્ય છે. ” આવી વિચારણા સાધક કરતો હોય છે.

[૧૭] જ્યારે તેણે સાધુનો આત્મા ઉપરના વિચારોને સેવતાં એટલો
બધો નિશ્ચિત થઈ જાય કે તે દેહનો ત્યાગ કરવો પસંદ કરે,
પરંતુ સદ્ધર્મના નિયમોને ન છોડે ત્યારે જેમ મુદ્દર્શન પર્વતને
વાયુના પ્રચંડ આપટાંઓ લાગવા છતાં તેને ડોચારી શકતાં નથી

તેમ તેવા અડોલ અને સુદૃઢ સાધકને ઈન્દ્રિયો (ના ત્રિપયો) ડોલાયમાન કરી શકશે નહિ.

[૧૮] ઉપર પ્રમાણે આ બધું જોષ્ટને (સાંભળીને) શુદ્ધિમાન સાધક તે પૈકી પોતાની આત્મશક્તિ અને તેને યોગ્ય ભિન્નભિન્ન પ્રકારના ઉપાયોને વિવેકપૂર્વક વિચારીને તથા તે (પૈકી પોતાને યોગ્ય) આચરીને મન, વચન, અને કાયા એ ત્રણે યોગોનો યથાર્થ સંયમ જાળવી જિનેશ્વર દેવોના વચનમાં બરાબર સ્થિર રહે.

નોંધ—ત્યાગીનું પતિત છવન બેધારી તલવાર જેવું છે. જેના ધા ઉપર અને નીચે બન્ને બાજુપર લાગે છે, સીડી ઉપર ચડેલો માણસ નીચેના ઢલેલા માણસથી ખૂબ ઊંચો દેખાય છે, પણ જ્યારે તે પટકાય ત્યારે ચત્તો-પાટ પડો ઢલેલા માણસથી નીચો જાય છે અને તેને મારની ચોટ પણ લાગે છે; આજ દયા તેવા ભિક્ષુની યાચ છે.

તેવા ભવિષ્યને નહિ ઈચ્છનાર સાધકે સદ્વિચાર અને મંથનનું ચૂલું લઈ પોતાના મનનો કચરો સાફ કરવો; પશ્ચાત્તાપના સાધુથી અંતઃકરણને એવું તો સ્વચ્છ કરવું કે પછી તેવા દુષ્ટ વિચારોનું ફરીથી આગમન ન થાય.

એમ કહું છું:-

એ પ્રમાણે રતિવાક્ય નામની પહેલી ચૂલિકા પૂર્ણ થઈ.

ગતિમાં ગમન કરે છે તે સાધકને ફરીથી આત્મા ઉચ્ચ સદ્-
બોધની કે ધર્મની પ્રાપ્તિ પણ મુશ્કેલ થઈ શકતી નથી.

- [૧૫] “ એ ખિચારા કલેશમાં રહેલા અને દુઃખમાં જ મગડતા નાર-
કીના જીવોનું પલ્લ્યાપમ અને મામરોપમ જેવા લાંબા કાળ
સુધી એક સરખું ભોગવવાનું દુઃખ ક્યાં ? અને આ સંયમમાં
આદ્યસ્થિતિ પડેલું થોડું દુઃખ ક્યાં ? એ બંને વચ્ચે તો મદાન
અંતર છે તો પછી ” રે મારું આ ક્ષણિક માનસિક દુઃખ શું
હતું ! ” એવું એવું સાધક વિચારે.

નોંધ:—પલ્લ્યાપમ એ મોટા કાળનું પ્રમાણ છે અને મામરોપમનું
પ્રમાણ તો તેનાથી પણ અધિકકાળ પ્રમાણ છે.

- [૧૬] (દુઃખને લીધે સંયમ છોડવાની મનોવૃત્તિ જાગે તો તે વિચારે
કે:—) આ મારું દુઃખ લાંબો કાળ ટકવાનું નથી, (ભોગની
પ્રત્યાધી જો સંયમ છોડવાનું મન થાય તો વિચારે કે) જીવા-
ત્માની ભોગપિપાસા પણ થોડો વખતજ રહે છે. (જતાં કદાચ)
આ શરીર ટકે ત્યાંસુધી તેવી ભોગપિપાસા ન દૂર થાય તો
“ આ મારા જીવનના અંતે તો જરૂર ચાલી જશે. ” આવા
વિચારો સેવીને ત્યાગ તરફ ઉપજેલા અણુગમાને સાધક
નિવારી નાજે.

નોંધ:—“ જીવન જય તો કાલે જઈ, પરંતુ મારું સંયમમય જીવન
તો ન જ જઈ જોઈએ. આ જીવન મયા પછી છલ્લને બદલે ફરી સુંદર
મળી શકશે. પરંતુ આધ્યાત્મિક જીવન મૃત્યુ પામ્યા પછી પુનઃ તેને
પામવું અતિ અતિ દુઃશક્ય છે. ” આવી વિચારણા સાધક કરતો હોય છે.

- [૧૭] જ્યારે તેવા સાધુનો આત્મા ઉપરના વિચારોને સેવતાં એટલો
બધો નિશ્ચિત થઈ જાય કે તે દેહનો ત્યાગ કરવો પમંદ કરે,
પરંતુ સદ્ધર્મના નિયમોને ન છોડે ત્યારે જેમ સુદર્શન પર્વતને
વાયુના પ્રયંત્રે આપટાંઓ લાગવા છતાં તેને ડોલાવો શકતાં નથી

તેમ તેવા અડોલ અને સુદૃઢ સાધકને ઈદ્રિયો (ના વિષયો)
ડોલાયમાન કરી શકશે નહિ

[૧૮] હિપર પ્રમાણે આ બધું જોઇને (સાંભળીને) જુદ્ધિમાન સાધક
તે પૈકી પોતાની આત્મશક્તિ અને તેને યોગ્ય ભિન્નભિન્ન પ્રકારના
ઉપાયોને વિવેકપૂર્વક વિચારીને તથા તે (પૈકી પોતાને યોગ્ય)
આચરીને મન, વચન, અને કાયા એ ત્રણે યોગોનો યથાર્થ
સમય જાળવી જિનેશ્વર દેવોના વચનમાં બરાબર સ્થિર રહે.

નોંધ—ત્યાગીનું પતિત જીવન જોધારી તલવાર જેવું છે. જેના થા
હિપર અને નીચે બન્ને બાજુપર લાગે છે, સીડી હિપર ચડેલો માણસ નીચેના
હલેલા માણસથી ખૂબ જિયો દેખાય છે, પણ ન્યારે તે પટકાય ત્યારે અત્તો-
પાઠ પડો હલેલા માણસથી નીચો જાય છે અને તેને મારની ચોટ પણ લાગે
છે; આજે કયા તેવા ભિન્નની યાચ છે.

તેવા ભવિષ્યને નહિ ઈચ્છનાર સાધકે સહવિચાર અને મંથનનું મૂર્છું
સર્જી પોતાના મનનો કચરો સાફ કરવો; પશ્ચાત્તાપના સાબુથી અંતઃકરણને યોગ્ય
તો સ્વચ્છ કરવું કે પછી તેવા કુદ વિચારોનું ફરીથી આગમન ન યાય.

એમ કહું છું:-

એ પ્રમાણે રતિવાક્ય જામની પહેલી ચૂલિકા પૂર્ણ થઈ.

વિવિક્ત ચર્ચા

—૧૦—

(એકાંત ચર્ચા)

૧૨

આ સસારના પ્રવાહમાં અનંત કાળથી પરિભ્રમણ કરતો આત્મા અનંત સંસ્કારોને સ્પર્શી ચૂક્યો અને ભોગવો પણ ચૂક્યો, છતાં હજી તે નથી પોતાના જ્ઞાનમાં આવ્યો કે નથી પોતાના સ્વરૂપથી મુક્ત થયો. તેનાં લક્ષણો હજી તેનાતે રહ્યાં છે. બીજા તત્ત્વના પ્રસંગમાં આવવા છતાં હજી તે એક છે, અદ્વિતીય છે. એ ચેતના શક્તિનો સ્વામી તેજ એક આત્મા, તેજ ચેતન્યપુરુષ તેનીજ શોધ પાછળ લાગી જવું તેવુંજ નામ વિવિક્ત ચર્ચા-એકાંત ચર્ચા.

વિશ્વનો પ્રાણીસમૂહ જે પ્રવાહમાં વહી રહ્યો છે તે પ્રવાહમાં વિવેક વિના વહે જવું તેવું નામ એકાંત ચર્ચા. આવી ગતિમાં હેશમાત્ર વિજ્ઞાન, બુદ્ધિ, હૃદયની શક્તિનો કે જગૃતિની ખાસ આવશ્યકતા રહેતી નથી. અધજન પણ તે પ્રવાહને ટેકે વહી શકે છે, હૃદયહીન પણ ટેકે ટેકે પોતાનું ગાહું ગળકાવો શકે છે. આ રીતે એક છુદ્દ જગૃત્થી માંડીને માનવજીવનનાં વિકાસક્રમ સુધી સામાન્ય રીતે, તો આ પ્રવાહ ગતિજ ભોઈ શકાય છે. જન્મથી માંડીને મૃત્યુ સુધીનાં બધાં કાર્યોમાં પણ તેવુંજ બને છે.

પરંતુ માનવસમાજનો વિરલવર્ગ એવો પણ હોય કે જેને બુદ્ધિના વિકાસ માર્ગમાં પડેલાં આવરણો દૂર થયાં છે, જેનાં આંત-

રિક ચક્રુઓ ઉઘડી ગયાં છે અને જેના પ્રાણોમાં ચેતનાશક્તિની જણાવણાટી લાગી છે તે પોતાના કષ્ટગ્રસ્ત ભાવીને સ્પષ્ટ જોઈ શકે છે. અને પોતાના વીર્યનો ઉપયોગ તેને વહાવવામાં કરવાને બદલે તેની જીવનનૌકાનું આપુ સુકાન ફેરવી લે છે અને પોતાનું ધ્યેય નક્કી કરી સેંકડો સંકટોને દૂર કરવા માટે શસ્ત્રસન્નિજીત શૂર, વીર અને ધીર લટવેયો બને છે. સંસારના ઇતર શૂરવીરો પોતાનું સત્ત્વ અને માયા મુઠી રક્ષવા બાદ્ય સંગ્રામ ખેડે છે. જ્યારે આ યોદ્ધો તે વસ્તુની ઉપેક્ષા કરી આત્મસંગ્રામમાંજ ખેલવાનું પસંદ કરે છે. તેજ તેની બીજાથી ભિન્ન એવી વિવિક્ત ચર્ચા.

ગુરુદેવ બોલ્યા:—

[એકાંત ચર્ચા એટલે વિશ્વના પ્રવાહથી પોતાના આત્માને બચાવી લેવો. તેવી એકાંતચર્ચાના લાભો અને ઉદ્દેશનું નિદર્શન.]

[૧] સર્વસ પ્રભુએ ફરમાવેલી અને ગુરુદ્વારા સાંભળેલી આ (બીજી) ચૂલિકાને હું કહીશ કે જે ચૂલિકાને સાંભળી મદ્ગુણી સન્ન્યસ પુરુષોની શુદ્ધિ શીઘ્ર ધર્મ તરફ ઉત્સાહિત બને છે.

આ પ્રમાણે જંબૂસ્વામીને ઉદ્દેશીને સુધર્મ સ્વામીએ કહ્યું હતું તેજ મનક નામના સિધ્ધને ઉદ્દેશીને સમ્બંધવ ગુરુદેવ બોલ્યા:—

[૨] (નદીના પ્રવાહમાં તણાતા કાષ્ઠની પેઠે) સંસારના પ્રવાહમાં બહુ બહુ જનો વહેતા હોય છે. તે પ્રવાહની પર થવા માટે જેનું લક્ષ્ય જગૃત થયું હોય તે મોક્ષાર્થી સાધકે જે પ્રવાહમાં સંસારો જીવે વહેતા હોય તેની સામી બાજુ એટલે કે તેનાથી ઉલટી પ્રવૃત્તિમાં પોતાના આત્માને યોજવો ધટે.

નોંધ—મનુષ્યજીવન, યોગ્ય સમય અને સાધનો મળવા છતાં પણ મનુષ્યને ભૌતિક જીવન સિવાયના ઇતર જીવનનો કરોડ ખ્યાલ હોતો નથી. તે બધા એવા ઔદિક પ્રકારના જીવો હોય છે. અર્થાત્ તેમની બધી ક્રિયાઓ પરંપરા પ્રમાણે બીજાં કરતાં હોય છે તેમ થતી રહે છે. તે પૈકી કાષ્ઠ મેયાર્થી સાધક જગૃત થાય ॥ અને તે લેણ પ્રવાહમાં ન તણાતાં પ્રત્યેક ક્રિયાઓમાં વિવેક કરતો થઈ જાય છે.

[૩] જગતના પામર છવો મિચારા સુખ સૌધર્મ માટે મંસારની પ્રવાહમાં ધસડાઈ ગયા છે ત્યાં વિચ્છેદનુ સાધુઓની મન, વચન અને કાયાની એકચાક્યતા (શુભ વ્યાપાર) માત્ર તે પ્રવાહની વિરુદ્ધ જાય છે. સાગર કે દુન્યવી જીવન હમેશાં એકજ પ્રવાહમાં વહેતું હોય છે, માટે મેમારથી પાર ઉતરવું હોય તો શ્રેયાર્થીએ માર્ગ બદલી નાખવો જોઈએ.

નોંધ.—ચાહુ પ્રવાહમાંથી વેગ બદલતી વખતે સાધકને ખૂબ સાવચેતી રાખવાની હોય છે. દુન્યવી લોકોથી તેનું લક્ષ્ય ભિન્ન હોવામાં કચેડો જનોની કચેડી નજરો તેના પર કરી વળે છે. તેથી કહ્યું છે કે “ હરિનો મારગ જ શૂરાનો કાષ્ઠનું નહિ કામ જોને.” પરંતુ આખરે સંકટો સહી એક તેના અંતરાત્માનું બળ પૂરું પડી જાય છે અને તે સાધક પોતાનું કાર્ય સાધી શકે છે.

[૪] (હવે તેવા સાચા સુખની જિજ્ઞાસુ સાધકે લોકપ્રવાહની સામે જવામાં કયા બળને ખીસવું જોઈએ તે કહે છે:—) પ્રથમ તો તેવા સાધકે સદાચારમાં માનસિક બળ કેળવી, મધ્યમ અને ચિત્ત-સમાધિની બરાબર આરાધના કરી લેરી ઘટે અને પછી ત્યાગી પુરુષોનાં જે ચર્ચા, શુભો અને નિયમો છે તે જાણી તે અનુસાર વર્તન બનાવવું જોઈએ.

નોંધ:—ચર્ચા એટલે કેમ સુખથી જીવન ગાળવું તે; શુભો એટલે મૂળ તથા ઉત્તર શુભોની આરાધના અને બિજાહિના નિયમો તે નિયમો. આ બધું જાણી આચરવા માટે સાધકે તૈયાર રહેવું ધટે.

હવે નીચે તે વસ્તુ સ્પષ્ટ કરે છે

[૫] (૧) અનિયતવાસ (કોઈ પણ નિયત ગૃહ કે આશ્રમ કરી ન રહેવું અર્થાત્ વસુધામાં સર્વત્ર વિચરવું.) (૨) મમુદાનચર્ચા (જુદા જુદા ધરોમાંથી બિજા મેળવવી.) (૩) અજ્ઞાતોચ્છ (અપરિચિત ગૃહસ્થોના ધરોમાંથી બહુ અલ્પ અલ્પ બિજા મેળવવી.) (૪) એકાંતનું સ્થાન (જ્યાં મધ્યમની બાધક વસ્તુ

ન હોય તેવું સ્થાન તે ઐકાંત સ્થાન.) (૫) જીવનની જરૂરિયાત પૂરતાં જ અર્થ સાધનો. (૬) કલહનો ત્યાગ. આ છ પ્રકારથી યુક્ત વિહારચર્ચા જ મહર્ષિઓએ વખાણી છે. શાણો બિહુ તેનો આદર કરે.

[૬] જે સ્થળે મનુષ્યોનો કાલાહલ થતો હોય કે સાધુજનોનું અપમાન થતું હોય તેવું સ્થાન છોડી દે. તેમજ ગૃહસ્થ જ્યારે બીજા ધરમાંથી ખોરાક અને પાણી આપે ત્યારે તે ધણું ખરું જોવાયેલું આહાર પાણી જ લેવાનો સાધુએ પ્રયત્ન કરવો ધટે. અને તે દાતા જે હાથ ક્રિયા ચમચાથી ખોરાક લાવેલ હોય તે બિહુ લેવાનો બિહુ ઉપયોગ રાખે.

નોંધ:—અહીં ખરડાયેલા ચમચાથી બિહુ લેવાનું પ્રયોજન એ છે કે તે ગૃહસ્થ તે સાધનને તુરત સજીવ પાણીથી સાફ ન કરે. જો સાફ કરે તો તે તકલીફ માટે બિહુ નિમિત્તભૂત થાય.

આહાર પાણી જમાંથી લાવે તે લેવાનું પ્રયોજન એ છે કે ગૃહસ્થ પોતાની જરૂરિયાતની ચીજ તો આપી નથી દેતો ને ! તેમજ તે આહાર શુદ્ધ છે કે કેમ ધત્વાદિનો ખ્યાલ આવે.

[૭] મદ્યમાંસાદિ અભક્ષ્યનો સર્વથા ત્યાગી આદર્શ બિહુ: નિરભિમાની, પોતાના આત્મા પર સખ્ત કાબુ રાખવા સારું વારંવાર બસિષ્ઠ ખોરાકને નહિ લેનાર, વારંવાર કાયોત્સર્ગ (દેહબાન શૂલી જવાની ક્રિયા) કરનાર અને સ્વાધ્યાય યોગમાં પ્રયત્નશીલ બને.

[૮] બિહુ: શપન, આસનો, શય્યાઓ, નિષદ્યાઓ (સ્વાધ્યાયનાં સ્થાનો) તથા ખોરાક પાણી વગેરે પર મમત્વ રાખી દુઃખ ત્યારે ફરીને આવું ત્યારે મને જ આપને બીજાને નહિ એવી એવી ગૃહસ્થોને પ્રતિજ્ઞા ન કરાવે. તેમજ કોઈ ગામ, કુળ, નગર કે દેશ પર મમત્વ બાદ પણ કદી નં કરે.

નોંધ —મમત્વભાવ એ સાધુજીવન માટે સર્વથા ત્યાગ્ય છે કારણ કે એક વસ્તુ પર મમત્વ થયું એટલે બીજી વસ્તુ પરનો વિશુદ્ધ પ્રેમ ઠરી જવાનો, અને હદયિત મમત્વવાળી વસ્તુને જે હાથ ધાય તેના સારા માઠાની અસર પોતા પર પડવાની, એટલું જ નહિ પણ પરિણામે એટલી એક વસ્તુ પર અતિ આસક્તિ થાય તેટલો જ ઈતર પદાર્થ પર દ્વેષ થવાનો દ્વેષ એ એક પ્રકારની માનસિક દિસાજ છે અને તે માનસિક વિચારો આખરે ક્રિયામાં પરિણત થઈ દુઃખપરિણામ લાવી મૂકે છે સર્વથા ત્યાગ અને દ્વેષથી રહિત થવાના ભાવ-વાળા ત્યાગી માટે મમતા તે સાફ જ ત્યાગ્ય કહી છે

[૯] આદર્શ મુનિ, અમંથમી જનોની આકરી ન કરે તેમજ તેને અભિવાદન (એટવાની ક્રિયા), વંદન કે નમન પણ ન કરે. પરંતુ જે અસંપ્રત્યક્ષના સંગથી મુખ્ય હોય તેવા આદર્શ સાધુઓના સંગમાં રહે કે જે સમર્થથી તેના ચારિત્રની દાનિ ન થાય

નોંધ —મનુષ્યો જેના પરિવ્યથા આવે છે, જેની શુભામી કરે છે, જેનું પૂજન કરે છે તેવું જ તેનું મન અને વિચારો પડાતા નથી છે અને આખરે તે તેવા જ બની રહે છે કારણ કે સસર્જના આહોવાનની તેમના પર અભ્યક્ત કે અભ્ય રીતે જરૂર અસર થાય છે આથી જ મહાપુરુષોએ સત્પુરુષોના સંગનું અપાર માહાત્મ્ય વર્ણવ્યું છે. અને ખળપુરુષોના સંગ સર્વથા ત્યાગ્ય બતાવ્યો છે સમમના ઉચ્ચ સાધકે પોતાથી અધિક શુભ-વાન હોય તેનો જ સસર્જ કરો પટે

[૧૦] (હદાય તેવો ઉત્તમ ગંગ ન મળે તો શુ કરવું તે બતાવે છે) જિહ્વા, પોતાથી અધિક શુભવાન કે મમાન શુભવાળો ન મેળવી શકે તો હામબોગોમાં અનામકન ગદી તથા પાપોનો ત્યાગ કરી સાવધાનતા પૂર્વક એકાકી વિચરે (પરંતુ ચારિત્રહીનના સંગમાં ન રહે)

નોંધ —એ કે જૈનસૂત્રોમાં એક અર્થને ત્યાગ્ય કહી છે અને તેમ કરેલાનું કારણ એ છે કે એકાકી વિચરતા સાધુને અદૂષિત ચારિત્ર નિભાવવું એ અતિ કઠિન વસ્તુ છે અને તેના પર ઠાઈ જવા ન હોય તો તે સાધક

સમાજને વિશ્વાસપાત્ર રહેવા પામતો નથી. એવા એવા અનેક દોષોનો સંભવ છે એમ છતાં જૈનદર્શન એ અનેકાંતદર્શન છે. તેમાં પ્રાપ્ત થતાં કથનો એકાંત હોતાં નથી. અને તેથીજ તે ઉપરાંત શ્લોકમાં જણાવે છે કે જોનો સંઘ આત્મ(સંયમ)ધાતક થતો હોય તેવા સંઘથી વિમુક્ત રહેવું એજ સમુચિત છે. સારાંશ કે એકચર્યા પ્રસંગનીય નથી તેમ એકાંતનિધિ પણ નથી. છતાં વર્તમાન સમયે તો એકચર્યાનો પ્રશ્ન ખૂબજ ચિંતનીય અને વિવાદસ્પતિ છે. કારણકે વર્તમાન સાધુવર્ગમાં દેખાતી એકચર્યા બહુ યોગ્ય પ્રમાણમાં સ્વ-અંદુષ્ટિથી જન્મેલી નજરે પડે છે, અને જ્યાં સ્વઅંદુષ્ટિ છે ત્યાં સાધુતાનો આદર્શ હુમ થાય છે. આવે સ્થાને આ દૃષ્ટિએ એકચર્યા ત્યાજ્ય બને છે. પરંતુ જો તેમાં પણ કોઈ અપવાદિત એકચર્યા હોય અને આત્મસાધનાર્થે ઉત્પન્ન થઈ હોય તો તે અતિ પ્રશંસનીય છે. સારાંશ કે એકચર્યાની હજતા કે અનિષ્ટતાનો તોજ સંયમબળે પર વિવેકની તુલાથી માપી લેવો યોગ્ય છે.

[૧૧] (ચાતુર્માસ્યમાં) જૈનબિહુને એક સ્થાને વધારેમાં વધારે ચાર માસ સુધી અને અન્ય ઋતુઓમાં એક માસ સુધી રહેવાની આદા છે. અને જે સ્થળે ચોમાસું કરેલું હોય ત્યાં બીજાં બે વર્ષો છોડી અને ત્રીજો રહી શકાય અને તેજ પ્રમાણે એક માસ જે સ્થળે રહ્યા હોય તેનાથી બમણો વખત બીજા ક્ષેત્રમાં ગાળી પછી ત્યાં માસ બાર રહેવું હોય તો રહી શકાય. એમ જૈન શાસ્ત્ર આદા કરે છે. સારાંશ કે સૂત્રનો પરમાર્થ જે પ્રકારની આદા કરે છે તે સૂત્રનાજ ફરમાવેલા માર્ગે બિહુ વિચરે.

નોંધ:—શારીરિક બાધિ કે બીજા કોઈ તેવા અનિવાર્ય અને મહાન કારણે કદાચ તે પ્રમાણમાં અપવાદ કોઈ થકે છે. કારણ કે એક સ્થળે વધુ રહેવાથી આસક્તિ ક્રિયા રાત્ર બંધન થાય અને આસક્તિ કે રાગ-બંધન એ સંયમનાં ધાતક છે. તેથી સંયમની રક્ષાના હેતુએ જ તેમ કરવા ફરમાવ્યું છે તે વિવેક બૂલવો ન જોઈએ.

એક માસ કે ચાતુર્માસ્ય નેટલો કાળ જે સ્થાને રહેવાનું થયું હોય તેનાથી બમણો કાળ બીજો સ્થળે પસાર થયા પછી ત્યાં તેટલો કાળ રહી શકાય. એ પ્રમાણે સૂત્રની આદા છે જુઓ આચાર્ય સૂત્ર.

[૧૨] વળી બિહુ રાત્રિને પહેલે પ્રહરે કે અંતિમ પ્રહરે પોતાના આત્માનો પોતાના આત્માદ્વારા આલોચના (નિરીક્ષણ) કરે. કે મેં આજે શું કર્યું ? બાકી શું કરવાનું છે ? મારાથી આચરવાનું શક્ય હોવા છતાં મેં શું આચર્યું નથી ? બીજાનું મને કેવો માને છે (ઉચ્ચ કે નીચ) ? મારો આત્મા દોષ પાત્ર તો નથી ને ? હું મારી કષ્ટ બૂલને છોડી શકતો નથી ? આ પ્રમાણે ખૂનખૂન સંભાળપૂર્વક (સદમ દોષને પણ જતો કર્યા વિના) વિચારીને દૂરીથી ભવિષ્યમાં સંયમનું ઉલ્લસન (દિગ્ધો) ન થવા પામે તેવી ચીવટ રાખે.

[૧૩] ધૈર્યવાન બિહુઃ કદાપિ (બૂલથી) કાષ્ટપણ કાર્યમાં મન, વચન કે કાયાથી લેશમાત્ર પણ દોષ થઇ જાય તો તેજ વખતે ઉત્તમ ઘોડો જેમ લગામથી તુલ્ય વચ થાય છે તેમ પોતાના આત્મા (મન)ને વચ કરી સન્માર્ગમાં રથાપે.

[૧૪] જે ધૈર્યવાન અને જિતેન્દ્રિય સાધકોનું ઉપર કહ્યાં પ્રમાણે દમ્ભેશાં વર્તન રહે છે તેનેજ આ લોકના ઉત્તમ પુરુષો તરીકે યાનીજનો માને છે અને તેજ સાચા સંયમમય હવનથી હવી જાય છે.

નોંધ:—ઘોડા વખત માટે સદ્વર્તન જળવડું એ શક્ય છે. આપણે ન આવે ત્યાં લગી તેવા લાળા કાળ મુખી પણ રત્તિને મુશ્કિલ રાખવી શક્ય છે. પાંત્ર સંકટોની અપાર હડીઓમાં પણ મન, વચન અને કાયાથી મતમાં અડમ રહેવું તે જ ખરેખર દુઃશક્ય છે.

મન, વચન અને કાયાની એકવાક્યતા એ સંયમ હવનનું આવશ્યક અંગ છે.

[૧૫] ખરેખર સમાધિવંત પુરુષોએ આ આત્માને જ ઈદ્રિયો મહિત દમ્ભેશાં અમન્માર્ગમાં જતાં જોઈએ. કારણ કે જે આત્મા ક્ષિન (અવશ) હોય તે સમયે તે સમયે તે પડશે અને તે પડશે તે દરેક તો તે બુદ્ધિ પા

નોંધ:—સાસનના નિયમોને આધીન નહિ રહેતાં એકલા ફરતું, ગુરુકુળ વાસ ને છોડી જુદા વિદ્યારત્ન એ કઈ વિવિક્તચર્યા નથી અને એકચર્યા પણ નથી. આ તો કેવળ અનેકાંત ચર્યા જ છે.

જે એકચર્યામાં વૃત્તિની પરાધીનતા અને સ્વઅહંતાનો અતિરેક હોય તે એકચર્યામાં ત્યાગના વિકાસને બદલે દુરાચારની વૃદ્ધિ થવાનો જ વધુ સંભવ છે.

સ્વયં પોતાના જ પાપનું પ્રક્ષાલન, પોતાની જ શક્તિથી વિપત્તિઓનું વિહારણ અને પોતાનું જ પોતાને અવલંબન બનાવી એકાંત આત્મદમન કરતું તે જ આદર્શ એકચર્યા.

આત્મરક્ષાનો પ્રબળ ઉપાસક એ વીરસાધક આવી એકાંત (રાગદ્વેષ રહિત) ચર્યાનું વલ્લભ સમજી ઉદ્ધિયોનો અપળતા અને મનના દુષ્ટ વેગને આધીન ન થતાં કેવળ એકજ સદૈશ રાખી પોતાનું સામ્ય સાધી અને વીતરાગ ભાવની પરાક્રાંદા પામી સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થાય એ જ સમય અને ત્યાગનું અંતિમ ફળ છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રમાણે વિવિક્તચર્યા નામની બીજી ચૂલિકા પૂર્ણ થઈ.

[૧૨] વળી બિહુ રાત્રિને પહેલે પ્રદરે કે અંતિમ પ્રદરે પોતાના આત્માનો પોતાના આત્માદ્વારા આલોચના (નિરીક્ષણ) કરે. કે મે આજે શું કર્યું ? બાકી શું કરવાનું છે ? મારાથી આચરવાનું શક્ય હોવા છતાં મે શું આચર્યું નથી ? બીજાનું મને કેવો માને છે (હિચકે નીચ) ? મારો આત્મા દોષ પાત્ર તો નથી ને ? હું મારી કષ્ટ બૂલને છોડી શક્યો નથી ? આ પ્રમાણે ખૂબખૂબ સંભાળપૂર્વક (સદમ દોષને પણ જતો કર્યા વિના) વિચારીને ફરીથી ભવિષ્યમાં સંયમનું ઉત્સંધન (દાખો) ન થવા પામે તેવી ચીવટ રાખે.

[૧૩] ધૈર્યવાન બિહુ; કદાપિ (બૂલથી) કાષ્ટપણ કાર્યમાં મન, વચન કે કાપાથી લેશમાત્ર પણ દોષ થયું જાય તો તેજ વખતે ઉત્તમ ઘોડો જેમ લગામથી દુરત વશ થાય છે તેમ પોતાના આત્મા (મન)ને વશ કરી સન્માર્ગમાં રચાવે.

[૧૪] જે ધૈર્યવાન અને જિતેન્દ્રિય સાધકોનું ઉપર કયાં પ્રમાણે દમ્ભેશાં વર્તન રહે છે તેનેજ આ લોકના ઉત્તમ પુરુષો તરીકે યાનીજનો માને છે અને તેજ સાચા સંયમમય જીવનથી જીવી જાણે છે.

નોંધ:—ઘોડા વખત માટે સફવર્તન બળવડું એ શક્ય છે. આપત્તિ ન આવે ત્યાં સગી તેવા લાંબા કાળ સુધી પણ શક્તિને સુરક્ષિત રાખવી શક્ય છે. પરંતુ સંકટોની અપાર ઝડીઓમાં પણ મન, વચન અને કાપાથી પ્રતમાં અડમ રહેવું તે જ ખરેખર દુઃશક્ય છે.

મન, વચન અને કાયાની એકવાક્યતા એ સંયમ જીવનનું આવશ્યક અંગ છે.

[૧૫] ખરેખર સમાધિવંત પુરુષોએ આ આત્માને જ ઈન્દ્રિયો સહિત દમ્ભેશાં અસન્માર્ગમાં જતાં બચાવી લેવો જોઈએ. કારણ કે જે આત્મા અરક્ષિત (અવશ) હશે તો જન્મજરા મરણરૂપ મંસારના માર્ગમાં ભમવું પડશે અને આત્માજ જે વશ હશે તો તે સંયમી આ બધા દુઃખોથી મુક્તિ પામી શકશે.

નોંધ:—શાસનના નિયમોને આધીન નહિ રહેતાં એકલા ફરતું, યુરુકળ વાસ ને છોડી જુદા વિહરતું એ કંઈ વિવિકતચર્યા નથી અને એકચર્યા પણ નથી. આ તો કેવળ અનેકાંત ચર્યા જ છે.

જે એકચર્યામાં વૃત્તિની પરાધીનતા અને સ્વચ્છંદતાનો અતિરેક હોય તે એકચર્યામાં ત્યાગના વિકાસને બદલે દુરાચારની વૃદ્ધિ થવાનો જ વધુ સંભવ છે.

સ્વયં પોતાના જ પાપનું પ્રકાશન, પોતાની જ શક્તિથી વિપત્તિઓનું વિહારણ અને પોતાનું જ પોતાને અવલંબન બનાવી એકાંત આત્મદમન કરવું તે જ આદર્શ એકચર્યા.

આત્મરક્ષાનો પ્રબળ ઉપાસક એ વીરસાધક આવી એકાંત (રાગદ્વેષ રહિત) ચર્યાનું રહસ્ય સમજી ઉદ્વિગ્નથી ચપળતા અને મનના દુષ્ટ વેગને આધીન ન થતાં કેવળ એકજ લક્ષ્ય રાખી પોતાનું સાચ્ય સાધી અને વીતરાગ ભાવની પરાકાષ્ઠા પામી સિદ્ધ, ભુક્ષ અને મુક્ત થાય એ જ સચમ અને ત્યાગનું અંતિમ ફળ છે.

એમ કહું છું:—

એ પ્રભાણે વિવિકતચર્યા નામની બીજી ચૂલિકા પૂણું ચર્પી.

આજ લેખકનાં બીજાં પ્રકાશિત થયેલાં પુસ્તકો

[સંસ્કૃત ભાષાના સામાન્ય અભ્યાસીને પણ ખાસ ઉપયોગી]

જૈનસિદ્ધાંત પાઠમાળા

સંસ્કૃતભાષા સાથે

ઉત્તરાખ્યન અને દશવૈકાલિક સૂત્રો સંસ્કૃત ભાષાસુક્ત તથા ગુજરાતી દ્વિપલ્લ; તે ઉપરાંત બ્રહ્માભરાદિ આદિ સ્તો.

દ. ખ. છ આના : પૃષ્ઠ ૪૬૮ : મૂલ્ય બે રૂપિયા

—(૦)—

એકી અવાળે વિદ્વાનોની પ્રશંસા પામેલું

[ગુજરાતી ભાષામાં]

સુખનો સાક્ષાત્કાર

જેમાં આંતરિક અને બાહ્ય બન્ને સુખોની બહુ શ્રીલુપ્તથી સરળ અને સુંદર ભાષામાં સમજણ આપી સાચા સુખના સાધનો બતાવ્યા છે.

દ. ખ. એક આનો : પૃષ્ઠ ૮૮ : કિંમત દોઢ આનો

સાચા સુખના શોધકોએ આ પુસ્તક મંગાવી સાંગોપાંગે એક વખત તો જરૂર વાંચી જવું જોઈએ.

સસ્તું

સુંદર

સરસ

જેણે અનેક જિજ્ઞાસુને મતોધ્યા છે
અને પ્રસન્ન પ્રાપ્ત કરી છે
તે

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર

[ગુજરાતી અનુવાદન]

જેમાં અંપૂર્ણ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનું ગૂજરાતી ભાષાંતર
ઉપરાંત

ઉપયોગી, સમૃદ્ધ અને સરળ નોંધ તથા ટિપ્પણ

દ. ખ. ચાર આના. પૃષ્ઠ ૪૦૦ : મૂલ્ય છ આના

જોન ધર્મનો આદર્શ જાણવા સારુ

આજેના મંગાવી લો અને વાંચો.

જોની બધાં આવૃત્તિઓ જઠાર પડી ચૂકી છતાં માગ તેવીને તેવીજ છે.

સ્મરણશક્તિ

[અનુભવપૂર્ણ]

જેમાં સ્મરણશક્તિ વધારવાના સરળ ઉપાયો દર્શાવવામાં આવ્યા છે.

દ. ખ. એક આનો. પૃષ્ઠ સખ્યા ૨૪ : કિંમત એક આનો

તુરતમાં બહાર પડનારાં પુસ્તકો

તમારા જીવનપથમાં પગલે ને પગલે પ્રેરણા પાનારી;
દરેક જિજ્ઞાસુને એક સરખી ઉપયોગી:

સાધક સહચરી

જેમાં ઉત્તમ દશમ તથા મૂળ સૂત્રના ચૂરેલા શ્લોકપુષ્પોનું
સુંદર વર્ગીકરણ કરી સુમધુર પુષ્પમાળા બનાવી છે.

ઉપર પ્રાકૃત મૂળ શ્લોકો; તેની નીચે સમશ્લોકી ગૂર્જરગિરામાં
અનુવાદિત અનુષ્ટુપ શ્લોકો અને તેની નીચે ભાવવાહી
સંક્ષિપ્ત વિવરણ

卐

—પાપનું પ્રાયશ્ચિત—

આધુનિક યુગોચિત પ્રતિક્રમણ
બારે મનોને લગતા દોષોનું પ્રાયશ્ચિત

જેની એક બાજુ પ્રાકૃત ભાષામાં મૂળ પદ્યો; તેની નીચે સંસ્કૃત
ભાષાયુક્ત શ્લોકો, અને બીજી બાજુ ગૂર્જરાતી ભાષામાં
અનુવાદિત પદ્યો અને તેની નીચે અમરકારક
વિસ્તૃત વિવરણ

૯. ખ. એક આનો પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૦૦ કિંમત એક આનો

તુરતમાં બહાર પડનારાં પુસ્તકો

તમારા જીવનપથમાં પગલે ને પગલે પ્રેરણા પાનારી;
દરેક જિજ્ઞાસુને એક સરખી ઉપયોગી:

સાધક સહચરી

જેમાં ઉત્તમ દશમ તથા સપ્તમ સ્તરના ચૂરેલાં શ્લોકપુષ્પોનું
સુંદર વર્ગીકરણ કરી સુમધુર પુષ્પમાળા બનાવી છે.

ઉપર પ્રાકૃત મૂળ શ્લોકો; તેની નીચે સમશ્લોકી ગૂર્જરગિરામાં
અનુવાદિત અનુદુપ શ્લોકો અને તેની નીચે ભાવવાહી
સંક્ષિપ્ત વિવરણ

ક

—પાપનું પ્રાયશ્ચિત—

આધુનિક યુગોચિત પ્રતિક્રમણ
બારે મનોને લગતા દોષોનું પ્રાયશ્ચિત

જેની એક બાજુ પ્રાકૃત ભાષામાં મૂળ પદો; તેની નીચે સંસ્કૃત
ભાષાયુક્ત શ્લોકો, અને બીજી બાજુ ગૂર્જરાતી ભાષામાં
અનુવાદિત પદો અને તેની નીચે અસરકારક
વિસ્તૃત વિવરણ

દ. અ. એક આને ૫૪૪ સંખ્યા ૧૦૦ કિંમત એક આને